



MOZAIKOK  
A MAGYAR NYELVRŐL  
ÉS A NYELVHASZNÁLATRÓL

---

Segédkönyv az anyanyelvi kritériumvizsgálathoz

Eötvös Loránd Tudományegyetem



Mozaikok a magyar nyelvről és a nyelvhasználatról  
Segédkönyv az anyanyelvi kritériumvizsgálathoz



Bölcsészet- és Művészetpedagógiai Tananyagok 10.

# **Mozaikok a magyar nyelvről és a nyelvhasználatról**

Segédkönyv az anyanyelvi kritériumvizsgáláshoz

Eötvös Loránd Tudományegyetem  
Budapest, 2015

Bölcsészet- és Művészetpedagógiai Tananyagok 10.

Sorozatszerkesztők:  
Antalné Szabó Ágnes  
Major Éva

Szerzők:  
Antalné Szabó Ágnes, Bóna Judit, Illés Györgyi, Raátz Judit,  
Szentgyörgyi Rudolf, Terbe Erika, Veszelszki Ágnes

Szerkesztők:  
Antalné Szabó Ágnes, Raátz Judit, Veszelszki Ágnes

Lektorok:  
Kecskés Judit, Szabó G. Ferenc

Technikai munkatárs:  
Tóth Etelka

Borítótervező:  
Dobos Gábor

A kiadvány a TÁMOP 4.1.2.B.2-13/1-2013-0007 számú, „Országos koordinációval a pedagógusképzés megújításáért” című pályázat támogatásával készült.

ISSN 2416-1950 (online)  
ISSN 2416-1780 (nyomtatott)  
ISBN 978-963-284-653-8

© ELTE, 2015  
Minden jog fenntartva: Eötvös Loránd Tudományegyetem

Online kiadás

## Tartalom

Bevezetés .....	7
Raátz Judit: Kommunikáció.....	8
Illés Györgyi: Beszédtechnika .....	28
Bóna Judit: Retorika.....	41
Antalné Szabó Ágnes: Osztálytermi kommunikáció.....	55
Antalné Szabó Ágnes: A magyar helyesírás rendszere.....	69
Veszelszki Ágnes: Formális szövegek.....	106
Veszelszki Ágnes: Digitális kommunikáció .....	119
Terbe Erika: A változó nyelv.....	130
Szentgyörgyi Rudolf: Anyanyelvünk változatai .....	143





## Bevezetés

Kedves Tanárjelölt!

Ezzel a tankönyvvel az anyanyelvi kritériumvizsgára való felkészülését és a felkészítő szemináriumok munkáját szeretnénk segíteni.

A könyv egyes fejezetei nem csupán a vizsgára való készülést segítik, hanem olyan témaköröket, ismereteket, érdekes információkat is tartalmaznak a nyelvről, a kommunikációról, a kiejtésről, a retorikáról, a tanári beszédről, a helyesírásról, a szövegalkotásról, a magyar nyelv történetéről és változatairól, valamint a legújabb digitális nyelvhasználatról, amelyeknek majdani tanári pályáján, a mindennapi életben is hasznát fogja venni. Az egyes leckék elméleti részeit gyakorlati feladatok követik, ezek segítik a leírtak megértését, rögzítését, illetve az ismereteknek a gyakorlatban való alkalmazását. Minden fejezet egy bőséges szakirodalmi jegyzékkel egészül ki, ez az érdeklődő hallgatóknak a további ismeretszerzéshez ad támpontot.

Minden fejezetben arra törekedtünk, hogy az alapvető ismeretek mellett olyan gyakorlati segítséget, hasznos praktikákat is bemutassunk, amelyek birtokában nyitottabb, a tanárság mesterségét magasabb színvonalon birtokló pedagógusok lehetnek. Olyanok, akik ismerik anyanyelvüket, jól és hatékonyan tudják használni, és tudásukat diákjaiknak a legmegfelelőbb formában képesek átadni. Így meg tudják majd valósítani azt, amit Németh László fogalmazott meg a jó tanárról, a tanári munkáról:

„A tanári munka nem azonos a módszeres ismeretközléssel, még akkor sem, ha rendszeresség, szigor és következetesség jár vele. A jó tanár a lehetőségeket mutatja tanítványainak, a könyvtár és kutatás irányába tereli az érdeklődést, önálló véleményalkotásra és munkára ösztönöz, ugyanakkor tudásban, magatartásban, anyanyelvhez, hagyományokhoz való ragaszkodásban és gondolkodásban a tevékeny, művelt ember mintaképe. Csak az ilyen tanár tud jelenlétével és munkájával szellemi forrongást kiváltani.”

Budapest, 2015 júliusa

A kötet szerzői

# Kommunikáció

## a kommunikáció tényezői, alaptételei, verbális jelek, nem verbális jelek, sikeres kommunikáció

### 1. A kommunikáció

Az egyik alapvető emberi tevékenység a kommunikáció. Kommunikálunk, ha családi körben beszélgetünk, ha vásárolunk, ha hivatalos ügyeket intézünk, a munkahelyen tárgyalunk. De kommunikációnak tekintjük az irodalmat, a művészet egyéb ágait, a televíziós műsorszórást, az internetet, a reklámot, a levélírást, de még a divatot is. A kommunikáció olyan szerteágazó, összetett jelenség, hogy nem is lehet egyetlen definícióval meghatározni.

A tanítás-tanulás folyamata sem létezne kommunikáció nélkül. Egy tanár munkájának elengedhetetlen része a kommunikáció. Ahhoz, hogy jól és sikeresen használja munkája során a kommunikáció minden tényezőjét, ő maga is megfelelő kommunikációs készségekkel rendelkezzen, szükséges, hogy ismerje a kommunikáció összetevőit, a kommunikációs tényezőket, a nyelvi és nem nyelvi jelek típusát, ezek szerepét; tisztában legyen a tanári kommunikációnak mint sajátos kommunikációs formának a jegyeivel.

Ezért ebben a fejezetben a kommunikáció legfontosabb elméleti ismeretei mellett olyan gyakorlatokat kínálunk, amelyek segítik a mindennapi és a szakmai kommunikáció fejlődését.

### 2. A kommunikáció fogalma

A kommunikáció kifejezés a latin *communicatio* főnévből származik, jelentése: 'közzététel, teljesítés, megadás, illetve a gondolat közlése a hallgatóval'. Ennek ismeretében a kommunikáció mint folyamat tájékoztatást, információk cseréjét, közlését jelenti valamilyen erre szolgáló eszköz, jelrendszer segítségével. Tehát a kommunikáló felek a bennük és a körülöttük zajló történéseket egy önkényesen kialakított jelrendszer (a nyelv) segítségével közölni képesek, és ily módon szabályozzák, befolyásolják egymás viselkedését, hatnak egymásra.

### 3. A kommunikáció kutatási területei

A kommunikáció mára önálló tudományterület lett. Megértéséhez a kutatók több szakterület különféle vizsgálati módszerét hívták segítségül. A kommunikációt, mivel több tudományággal kapcsolódik össze, több tudományágból merít (nyelvtudomány, pszichológia, szociológia, antropológia, informatika), interdiszciplináris tudománynak tekintjük. A kommunikációkutatásnak számos területe alakult ki, a teljesség igénye nélkül:

- általános vagy információelmélet: a kommunikáció legáltalánosabb szabályszerűségeit vizsgálja;
- technikai vagy gépi kommunikáció: a különféle távközlési rendszerek, technikai eszközök segítségével történő információtovábbítással foglalkozik;

- biológiai kommunikáció: az élőlények, az élő szervezetek között létrejövő kapcsolatokat írja le;
- állati kommunikáció vagy etológia: az állati egyedek viselkedését, a köztük létrejövő kapcsolatokat vizsgálja;
- humán kommunikáció: az emberek által használt kódrendszereket, a köztük lévő viszonyokat, kapcsolatokat kutatja;
- tömegkommunikáció: a különféle médiumok hatását, befolyásolását, a küldő és a befogadó szerepét mutatja be (Fercsik–Raátz 2006).

#### 4. Az emberi kommunikáció tényezői

Az emberi kommunikáció folyamatának az alábbi általános tényezőit lehet megkülönböztetni: a személyek, az üzenet, a kód, a csatorna, a hatás, a visszajelzés, a kontextus és a zaj. Ezzel foglalkozunk a következőkben.

##### A személyek

Azt a személyt, aki valamilyen üzenetet küld a másiknak, azaz megszólítja őt, közöl vele valamit, **feladónak** (küldőnek, adónak vagy kommunikátornak) nevezzük, és azt, aki ezt az üzenetet veszi, megérti, értelmezi, reagál rá, **címzettnek** (befogadónak, vevőnek). Gyakori, hogy a címzett a neki küldött üzenetre válaszol, reagál.

A kommunikáció sikerességét befolyásolják a résztvevő felek ismeretei, tudása, személyiségjelei, önismerete, előítéletei. A kommunikáció sikeressége szempontjából meghatározó, hogy a felek mennyire ismerik az adott helyzetet, a kultúrát, amelyben az információcsere zajlik.

##### Az üzenet

A kommunikációs folyamatban, legyen az kétszemélyes vagy nyilvános, a résztvevő felek folyamatosan üzeneteket, információkat küldenek egymásnak. Az üzenet lehet előre eltervezett, valamilyen céllal megfogalmazott közlés, azaz szándékos. A kommunikációban azonban sok olyan üzenet is jelen van, amelyet nem szándékosan küldünk a másik félnek. Például, ha valamit mondunk, de éppen az hallja meg, akire nem tartozik.

Az üzeneteket aszerint is elkülöníthetjük, hogy kinek és milyen céllal fogalmazódnak meg. Így beszélhetünk magánjellegű és nyilvános üzentekről is. Magánjellegű például egy családtagunknak vagy barátunknak küldött SMS, ezzel szemben nyilvános az a beszéd, amelyet a szülői értekezlet megnyitóján mondunk.

##### A kód

Az üzenetet mindig valamilyen kód vagy kódok segítségével fejezzük ki. A kommunikációs folyamatban nyelvi (verbális) és nem nyelvi (nem verbális) kódokat használunk. A nyelvi kódok hagyományosan írott vagy beszélt formában fordulnak elő, de az utóbbi évtizedekben – a számítógép és a mobiltelefon elterjedésével – egyre gyakoribb az elektronikus írás sajátos kódjainak a használata.

##### A csatorna

A megfogalmazott üzenet valamilyen csatornán keresztül jut el a feladótól a címzettig. A csatorna lehet: hallható (telefonbeszélgetés), látható (levél), érezhető (tapintás, illat, ízlelés) vagy egyszerre többféle is (beszélgetés).

A kommunikáció általában több csatornán keresztül történik. Amikor beszélgetünk, halljuk a partnerünk hangját, látjuk őt, a gesztusait, az arcát, a testmozgását, esetleg a kommunikáció során meg is érintjük egymást.

## A hatás

Legyen a kommunikáció bármilyen jellegű, valamilyen módon az interakció befolyásolja a résztvevőket, hatással van rájuk. A kommunikáció folyamatát tekinthetjük úgy is mint kölcsönös hatások cseréjét. Ez a hatás lehet érzelmi, fizikai vagy kognitív. Például egy üzenet hatása érzelmi, ha annak hallatán örömet, szomorúságot érzünk. De vannak olyan üzenetek is, amelyek valamilyen fizikai hatást váltanak ki a befogadóból (például valamilyen cselekvésbe kezd, hirtelen feláll). Számos üzenet az ismereteinket, a tudásunkat gyarapítja, azaz elsődlegesen kognitív hatással van a befogadóra. Természetesen ezek a hatások nagyon gyakran együtt, illetve bármilyen kombinációban megjelenhetnek.

## A visszajelzés

A kommunikáció folyamán a résztvevő személyek visszajelzést adhatnak az elhangzott, leírt üzenetről. Ez a visszajelzés többféle lehet. Jöhet a másik személytől, azaz egy külső forrásból. Formáját tekintve lehet verbális, vagyis szavakkal elmondott vagy leírt visszajelzés; de lehet csupán egy mosoly, egy bólogatás, vagyis nem nyelvi jelekkel kifejezett reakció. A visszajelzésnek fontos szerepe van a kommunikáció további folytatásában. Hiszen ha ez a visszajelzés pozitív, akkor megerősíti a beszélőt abban, hogy jó, érdekes, amit mond. Ha a visszajelzés negatív, akkor ez azt jelenti, hogy a másik fél nem ért vele egyet, vagy nem érti az üzenetét. Egy tanórán ezért nagyon fontos, hogy a tanár akár nem verbális módon, de visszajelzést adjon a megszólaló tanulóknak.

A visszajelzés az egyénen belül is megtörténik. A belső visszajelzés során mi magunk értékeliük a saját kommunikációs viselkedésünket. A belső visszajelzés is lehet pozitív, megerősítő vagy éppen negatív, bíráló jellegű. Mind a két fajta minősítésre szükségünk van ahhoz, hogy a kommunikációnk sikeres és hatékony legyen.

## A kontextus

Bármilyen kommunikációról legyen is szó, mindig valamilyen kontextusban, azaz beszédhelyzetben történik. Ez a beszédhelyzet meghatározza a viselkedésünket, befolyásolja az üzenetek megfogalmazását, a befogadást és az értelmezését. Gondoljunk csak arra, hogy egészen másképpen értelmezzünk egy elutasító választ, ha azt a partnerünk viccesen mondja, mint ha az ingerülten, hangosan hangzik el.

A kontextust értelmezhetjük az éppen adott beszédhelyzethez képest még tágabban is. Ebbe beletartozik az a kulturális közeg, társadalom, a kor, amelyben lejátszódik a kommunikáció. Ezek a tényezők is erősen befolyásolják az üzenet létrehozását. Például vannak olyan kifejezések, jelek, szokások, amelyek az egyik társadalomban semlegesek, vagy éppen pozitív jelentéssel bírnak, de egy másikban sértésnek számítanak. Ilyen például a beszélgetés során a résztvevő felek közötti távolság, a tegezés, magázás kérdése stb.

## A zaj

Kommunikációs szempontból zajnak tekintjük mindazt, ami gátolja, torzítja vagy megzavarja az üzenet pontos megfogalmazását, célba érését. A zaj fogalmán nemcsak a fizikai jelenséget értjük, hanem számos egyéb olyan pszichikai, nyelvi, intellektuális tényezőt is, amely valamilyen formában hátráltatja, gátolja a kommunikáció sikerességét. Így zajként kezeljük azt, ha például egy osztályban a hangos beszélgetés miatt nem értjük meg egymást, de az is zaj lehet, ha előítéleteink miatt nem tudunk valakivel megfelelő kommunikációs kapcsolatot létesíteni. Az is gátolhatja a pontos megértést, ha a kommunikáló feleknek az előismeretei a szóban forgó dologról nem azonosak, ha nem azonos nyelvet, szókincset használnak.

## 5. Az emberi kommunikáció típusai

A nyelvi kommunikációt sok szempontból csoportosíthatjuk. A három legfőbb csoport: ezek a résztvevők száma, a folyamat irányultsága és a tér-idő viszonylata.

### 5.1. A kommunikáció típusai a résztvevők száma szerint

A résztvevők száma szerint elkülöníthetünk egyszemélyes, azaz intraperszonális kommunikációt. Ez az, amikor végiggondolunk magunkban valamit, egy megtörtént eseményt értékelünk, megvitatunk egy dolgot, egy elhatározást. Azt is idesoroljuk, ha feljegyzést, jegyzeteket vagy naplót, blogot írunk magunknak.

A két- vagy többszemélyes kommunikáció az **interperszonális kommunikáció**. Ilyenkor a résztvevők általában szerepet is cserélnek a kommunikáció során. A kommunikációnak azt a formáját, amikor már a résztvevők szerepe nem cserélődik, és a kommunikációban már 15-20 főnél többen vesznek részt, **nyilvános kommunikációnak** nevezzük. Ilyen például egy előadás, tanérvnyító.

Amikor a kommunikáció célja az, hogy minél több emberhez eljusson, minél több embert informáljon, meggyőzzön, befolyásoljon; a szerepek rögzítve vannak, és semmiképpen nem cserélhetőek föl; az üzenet eljuttatása valamilyen eszköz segítségével történik, akkor **tömegkommunikációról** beszélünk. A tömegkommunikáció legjellemzőbb formái: a sajtó, a rádió, a televízió és (részint) az internet.

### 5.2. A kommunikáció típusai a folyamat irányultsága szerint

A folyamat irányultsága szerint beszélhetünk egyirányú és kétirányú kommunikációról. **Egyirányú** a kommunikáció, ha a folyamaton belül a hallgatónak (vevőnek) nincs módja a visszajelzésre, ő nem töltheti be a beszélő (a feladó) szerepét. Egyirányú kommunikációval találkozunk akkor, amikor előadást hallgatunk, televíziót nézünk, könyvet olvasunk.

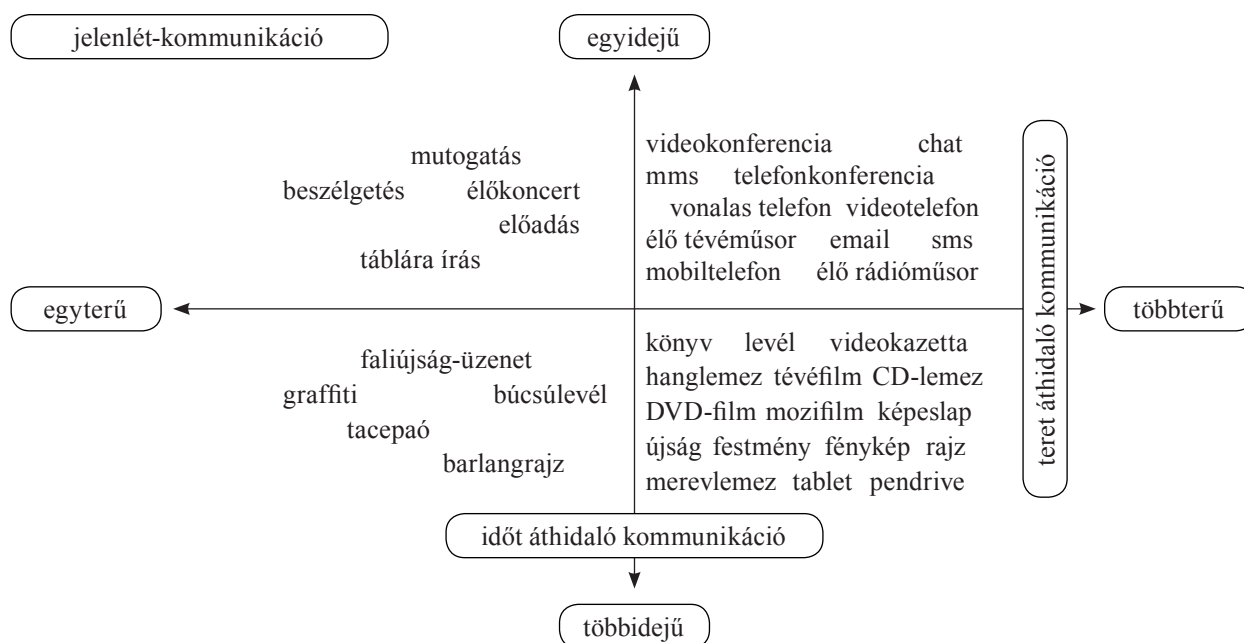
**Kétirányú** a kommunikáció akkor, amikor a beszélő és a hallgató állandóan szerepet cserél (beszélgetés, telefonálás, vita, csetelés stb.), a hallgatónak van módja visszajelzésre. A kétirányú kommunikáció azonban nem jelenti azt, hogy a partnerek között mindig egyenrangú a viszony.

### 5.3. A kommunikáció típusai a tér-idő viszonylata szerint

A kommunikáció típusait aszerint is megkülönböztetjük, hogy milyen módon vannak jelen térben és időben a kommunikációs partnerek. Ha a feladó és a címzett egyszerre vesz részt a kommunikációban, azaz egy helyen és egy időben vannak jelen, akkor közvetlen vagy jelenlét-kommunikációról beszélünk. Erre példa egy osztálytermi beszélgetés, felelés. Amikor a kommunikáció nem egy térben történik (például telefonálunk), azaz többterű; vagy nem egy időben zajlik, azaz időt áthidaló (például a kódexek olvasása manapság), ilyenkor közvetett a kommunikáció. A kommunikáció térbeli és időbeli típusait az 1. ábra foglalja össze. A közvetett és a közvetlen kommunikáció is lehet egyirányú és kétirányú is.

A közlési folyamat végbemenetele szempontjából a kommunikáció lehet:

- teljes, amikor a fogadótól értékelhető válasz érkezik;
- részleges, amikor a közlő észleli, hogy a fogadó „vette” az üzenetet, de válasz nem érkezik;
- egyoldalú, amikor a közlő nem tudja, hogy üzenete eljutott-e a fogadóhoz.



1. ábra:

A kommunikáció típusai a tér és idő viszonylatában (Szakadát 2007: 22)

## 6. A kommunikáció alaptételei

Az emberi kommunikációt sokféle szempont szerint kutatták, csoportosították. A legteljesebb és legátfogóbb összegzést 1967-ben az amerikai Palo Altó-i iskola kutatói adták, akik a következő öt pontban foglalták össze az egészséges ember kommunikációját jellemző alaptételeket:

- Nem lehet nem kommunikálni. Az ember minden megnyilvánulása üzenet, kommunikáció. Így az is, ha éppen hallgat az illető, mert nem akar a másikkal beszélni.
- A kommunikáció többcsatornás és többszintű. A több csatorna a két fő csatorna – a verbális (a nyelvi) és a nem verbális (a nem nyelvi) kódok – meglétét jelenti. A többszintűség a tartalomra és a viszony meghatározására utal. A tartalom a közlés szintjét jelenti, vagyis azt, amit közvetlenül kimondunk, megfogalmazzunk a kommunikációban, ami elhangzik, amit leírunk az adott szituációban. A viszony szint pedig meghatározza, minősíti az előző, tartalmi szintet, azaz megmutatja, segít értelmezni, hogyan kell értenünk az elhangzott üzenetet (például parancsnak, sürgetésnek). A viszony meghatározásában fontos szerepe van a nem verbális jeleknek. Ugyanis hiába közli velünk valaki, hogy okosak vagyunk, ha kijelentését ajakbiggyesztes, színtelen hang és gúnyos mosoly kíséri, akkor biztosak lehetünk benne, hogy pontosan az ellenkezőjét gondolja.
- A kommunikáció a résztvevő felek között körkörösen (cirkulárisan) zajlik. Ez azt jelenti, hogy a kommunikációban résztvevőknek az üzeneteit és egymáshoz való viszonyukat maga a kommunikáció alakítja. Tehát hiába képzelünk el előre egy telefonbeszélgetést, egy hivatalos megbeszélést, hiába játszunk le magunkban annak egész menetét, a valóságban biztos, hogy nem úgy fog történni, ahogy elképzeltük, ugyanis a beszélgetés menetét a másik fél is meghatározza, befolyásolja. A kommunikáció folyamatának körkörösségét a kommunikáció tagoltsága, a résztvevő felek állandó közbeszólása biztosítja, vagyis az a tény, hogy a kommunikáló felek szerepei (adó és vevő) állandóan cserélődnek.



- A kommunikáció digitális és analóg kódokból áll. A digitális kódok olyan jelek, amelyek részekre, összetevőikre bonthatók, a köztük levő összefüggések leírhatók. Ez jellemzi a nyelvi jeleket. Az analóg kódok nem bonthatók összetevőkre. Ilyen típusú kódok jellemzik a nem verbális kommunikációt (gesztusok, mimika, testtartás stb.).
- A kommunikáció mint folyamat kéttípusú lehet: egyenrangú (szimmetrikus), ha a partnerek közötti viszony egyenlő (például barátok, kollégák beszélgetnek), illetve egyenlőtlen (kiegészítő), ha a felek közötti különbségen, azaz az egyik vagy a másik fél nagyobb befolyásán van a hangsúly. Ennek tipikus példái, ha tanár és diák, főnök és beosztott, orvos és beteg között folyik a kommunikáció (Fercsik–Raátz 2006).

## 7. A kommunikációs eszközök fejlődésének szakaszai

Amióta ember létezik a földön, azóta beszélhetünk kommunikációról. A kezdetektől azonban többször és gyökeres változáson ment át maga a kommunikáció és az azt segítő, létrehozó eszközök rendszere. A kommunikációs eszközök változását, bővülését egy-egy újabb kommunikációs forradalomnak, fejlődési szakasznak nevezik.

Az első korszak a **beszélt emberi nyelv** megjelenése, amely a legősibb és máig is meglévő kommunikációs forma. Kialakulására nincsenek biztos adataink, de az eddigi kutatások alapján megjelenése kb. 30–50 ezer évvel ezelőttre tehető. Innen számíthatjuk a beszélt kultúrák megjelenését. Ebben a korszakban a kommunikáció eszközeként csak a beszéd állt rendelkezésre. A beszéd térben és időben szigorúan kötött volt. A beszélgetésben néhány ember vett részt, így főleg a párbeszédes megnyilvánulások lehettek a jellemzőek. A tudás megőrzését, átadását a könnyen felidézhető nyelvi szerkezetek segítették. Az emberek csak annyit tudhattak, amennyit megjegyeztek. A fontos dolgokat, hogy fennmaradjanak, ismételték. Így például a törvényeket énekelték, hogy ne felejtsek el. Szájhagyomány útján őrződött meg a népi kultúra is.

A második korszak a beszéd rögzítésére szolgáló eljárások, azaz az **írás** kialakulásával, megjelenésével kezdődött. A mintegy 6 ezer évvel ezelőtti kezdődő korszak egyben az írásbeliség első szakasza. Az írás megjelenése – amely a kezdetekben gazdasági célokat szolgált – nagy változást hozott az emberek közötti kapcsolatban, érintkezésben. Megszűnt a helyhez és időhöz kötöttség, hiszen az írott, rögzített szöveg szállítható, másolható, megőrizhető volt. Ezáltal megnövekedett a kommunikációban résztvevők száma, egyre többen juthattak az információhoz. Az írás megjelenése tette lehetővé az elhangzott szövegek rögzítését, ezek hosszú ideig való megőrzését. Gondoljunk itt csak a sumér agyagtáblák üzeneteire, a közel háromezer éves Gilgames-eposzra vagy a holt-tengeri tekercesekre.

A harmadik korszak a **könyvnyomtatás** elterjedéséhez köthető. Az 1450-es években Johannes Gutenberg Európában először nyomtatott mozgatható betűtípussal könyvet, a Bibliát. Ezt a korszakot az első európai nyomdász után Gutenberg-galaxis névvel is jelölik. A könyvek által egyre tárgult a világ, az elérhető ismeretek köre. A könyv korában a tudás hagyományos szóbeli átadása csökkent, helyét átvette az írott forrásokból, a könyvekből való információszerzés, tanulás. A nyomtatás megjelenésével jelentős fejlődésen ment keresztül a tömegkommunikáció is. Megjelentek az első újságok. A nyomtatott sajtó lehetővé tette, hogy az ugyanazon kommunikációban résztvevők száma tömeges legyen, és a részvétel tértől függetlenül szinte egyidejűvé vált.

A negyedik korszak elérézéséig alig néhány évszázadot kellett várni. A 20. század elején a rádió, a televízió megjelenésével a kommunikáció fejlődéstörténetében újabb változás történt. Ez a negyedik szakasz az **elektronikus (tömeg)kommunikáció** korszaka. A résztvevők számára egyre

inkább nyitottá vált a tudás elérésének lehetősége. Az üzenet eljutásának ideje lecsökkent, akár ugyanaz az információ egy időpontban megjelenhet a világ bármely részén. A média beköltözött az életünkbe, a mindennapjainkba. Meghatározza, befolyásolja a mindennapi kommunikációnkat. Az elektronikus kommunikáció ugyanakkor kitágítja a világot, segít a tőlünk távoli valóság megismerésében. Segítségével olyan vizuális ismeretekhez juthatunk, amelyek számunkra elérhetetlenek lennének. Gondoljunk csak egy-egy természet- vagy ismeretterjesztő filmre.

Az ötödik korszak megjelenése alig néhány évtizeddel követte az előzőt. Kialakulását az 1970-es évek elejére, a számítógép elterjedésének kezdetéhez kötjük. Az új technika térhódítása igen gyors volt, ma már alig lehet elképzelni a mindennapi életet számítógép nélkül. Ezt a szakaszt angolul a CMC (computer-mediated communication), a **számítógép közvetítette kommunikáció** szakaszának is nevezik. A számítógépes hálózat használata megszüntette a kommunikáció helyhez és időhöz kötöttségét, megnövelte az információ gyorsaságát, hozzáférhetőségét, mennyiségét. A kommunikációban a résztvevők számára megteremtette a szinte korlátlanul elérhető tudás azonosságát. A számítógép mellett számos technikai eszköz (mobiltelefon, webkamera stb.) született, amely az emberi kommunikáció gyorsaságát szolgálja. Ezek az új kommunikációs eszközök a nyelvhasználatban is alapos változást hoztak; megszületett az írás és a beszéd mellett egy új forma: az írott-beszélt nyelv (Raátz–Szöke–Milinte 2012).

Az itt bemutatott kommunikációs formák mindegyikének birtokában lehet a 21. század embere. De társadalmanként, társadalmi rétegenként és egyénenként nagy különbségek lehetnek. Ugyanakkor egyre többet és egyre elterjedtebben találkozhatunk a kommunikációs kultúra egységesülésével is. Kitágult a világ. Az információ hihetetlen gyors áramlásával az egész világ egyre jobban kezd hasonlítani egy „globális faluhoz”. És ahogy egy faluközösségben szokás, úgy a kommunikáció, a szokások is egyre inkább kezdenek egyformává válni. Elkezdünk azonos nyelvet beszélni (gondoljunk csak az angol nyelv térhódítására), hasonlóképpen viselkedni.

## 8. A nem nyelvi kommunikáció

Az előző fejezetben bemutatott kommunikációs alaptételeket figyelembe véve, nem verbális jeleknek nevezzük azokat, a közlés folyamatában részt vevő kódokat, amelyek nem bonthatók összetevőikre, tehát analóg jelek. Az ilyen típusú jelek szinte mindenfajta kommunikációban megtalálhatók. A nem verbális jelek sok esetben kiegészítik, szabályozzák, illetve segítik értelmezni a közlés folyamatát. Gondoljunk csak egy mosolyra, egy fintorra vagy egy simogatásra. Ezért a kommunikációban a nem nyelvi jelek szerepe és hatása legalább olyan fontos, mint a nyelvi jeleké. Hiszen sokszor csak ezekből a jelekből tudjuk meg, hogy társunk éppen dühös, bánatos, vagy örül valaminek. A kutatások szerint a szóbeli kommunikációban jóval nagyobb szerepe van a nem nyelvi jeleknek, mint az elhangzott szónak. A nem nyelvi jelek segítik a kapcsolat megkezdését, fenntartását és lezárását; irányítják, befolyásolják a kommunikáció menetét.

### 8.1. A nem nyelvi jelek feladata a kommunikációban

A kommunikációban a nem nyelvi jelek az alábbi főbb funkciókat látják el:

- Tájékoztatnak a résztvevő személyekről. Rögtön látjuk, ha valaki mérges, kedves vagy éppen szomorú. A nem nyelvi jelek irányítanak minket abban is, hogy milyen a beszédpartnerünk viszonya hozzánk (elfogad, elutasít vagy közömbösek vagyunk a számára).



- Irányítják a kommunikáció folyamatát. Amikor valakivel kapcsolatot létesítünk, ránézünk, kezet nyújtunk, felé hajolunk. A beszélgetés során, ha szólni akarunk, ezt nem nyelvi jelekkel is közölhetjük (például: gesztus, előrehajlás, közelebb lépés, tekintetváltás).
- Tagolják a beszélt szöveget. Ebben főleg a hangsúlyozás, a hangmenet, a tempó, a szünet jeleinek van meghatározó szerepük.

## 8.2. A nem verbális jelek eredetük szerint

Eredetük szerint is osztályozhatjuk a nem nyelvi jeleket. Ezek a következők lehetnek:

- Örökölt jelek, amelyek minden egészséges emberre jellemzőek, és a világ minden táján azonos jelentéssel bírnak. Ide az ún. alapérzelmeket kifejező arcjeleket soroljuk (öröm, meglepetés, félelem, szomorúság, harag, undor, érdeklődés).
- Ösztönös jelek, amelyek egy-egy nyelvközösségre jellemzőek, és mindig az adott kultúrától függenek. Az ott élők a környezetükben spontán tanulják meg őket. Ilyen jel például a fejbólintás, a gesztikuláció.
- Egyezményes jelek, ezeket a használóik tudatosan tanulják meg, és meghatározott céllal alkalmazzák őket. Ilyenek lehetnek a sportolóknak a labdajátékokban, a bűvároknak a vízben használt jelei.

## 8.3. A nem verbális jelek típusai

A kommunikáció folyamatában a verbális és nem verbális jelek együtt, egymást kiegészítve vannak jelen, egyszerre hatnak. Az újabb kutatásokban az 1980-as évektől kezdve szociálpszichológusok, kommunikációkutatók egyaránt hangoztatják, hogy nincs értelme a kommunikáció jeleit egymástól független nyelvi és nem nyelvi kategóriákba sorolni. Ezzel egyetértve a következőkben csak a bemutatás, leírás kedvéért választjuk szét őket. A többféle lehetséges csoportosítás közül két felosztás ötvöződik, ez mutatja be a nem nyelvi jelek legfőbb jellemzőit.

A nem nyelvi jeleket a legtöbbször nem tudatosan használjuk a kommunikációban, de közülük számos jel alkalmazása, ha szükséges, tudatossá válhat. Az idesorolható jeleket összefoglaló néven **paranyelvi jeleknek** nevezzük. Vannak azonban olyan nem nyelvi jeleink is, amelyeket a legnagyobb igyekezetünk ellenére sem tudunk befolyásolni, nem tudunk velük a kommunikáció során manipulálni, de az interakcióban jelentésük van. Ilyen jelek lehetnek: a beszélő kora, neme, terméte, arcának elfehéredése vagy elpirulása, tenyerének izzadása, lábának remegése, hangjának elcsuklása. Az ilyen típusú nem nyelvi jeleket közös névvel **extranyelvi jeleknek** nevezzük.

A továbbiakban a paranyelvi jeleket mutatjuk be az alábbi felosztás szerint:

- hangjelek (vokális jelek),
- mozgásos kommunikáció (kinezika),
  - arc: tekintet és mimika,
  - gesztus,
  - testtartás,
- térköz (proxemika),
- érintés (taktilika),
- emblémák,
- időviszonyok (kronémika).

## Hangjelek (vokális jelek)

A hangadásnak önmagában, nyelvektől függetlenül is lehet üzenete, így a sírás, az ásítás, a nevetés, a fütty, a hangos légzés vagy a szándékos köhögés is jelenthet valamit. A vokális jelek csoportjába soroljuk a beszédet kísérő, egy-egy nyelvre jellemző mondatfonetikai eszközöket: a hangsúlyt, a hanglejtést, a beszédtempót, a beszédritmust és a beszéd közben tartott szüneteket.

Egyes kutatók a kommunikáció hatásában 38%-ot tulajdonítanak a hangnak, a hangjeleknek. Nem mindegy, hogyan mondjuk azt, amit mondunk. A hangunkkal sok mindent kifejezhetünk. A hang elárulja, hogy nő vagy férfi, fiatal vagy öreg a beszélő. A hangunk érzelmeinket is tükrözi. Amikor elégedettek és boldogok vagyunk, akkor „csengő”, vidám hangon szólalunk meg, amikor bánatosak vagyunk, „szürkévé” válik hangunk. A hang elárulja az izgalmat és a szorongást is.

## Mozgásos kommunikáció (kinezika)

A mozgásos kommunikáció nem nyelvi jelei közé soroljuk azokat a kódokat, amelyek a test valamely részének vagy egészének a mozgásával jönnek létre.

- **Az arc: tekintet és mimika**

Az arcon mint a nem verbális jelek közvetítőjén kiemelhetjük a tekintetet és az arc izmainak mozgását, a **mimikát**. Amikor szólni kívánunk valakihez vagy kapcsolatot akarunk vele létesíteni, először ránézünk. Ha kerülni akarjuk valakivel a kommunikációt, arra törekszünk, hogy tekintetünk ne találkozzék. A szemnek a beszélgetés közben is fontos szabályozó és jelző szerepe van. Visszajelzést ad a befogadóról, a megértésről, a témához, a másik személyhez való érzelmi viszonyról. Például a tanár a gyerekek tekintetéből rögtön látja, hogy érdekli-e őket az, amit mond nekik.

A **tekintet**, mint a többi nem verbális jel, nem értelmezhető külön. Leginkább a mimikával függ össze. Érzéseinket, gondolatainkat az arcizmaink mozgása, a mimika is tükrözi. Az arcjátékkal többnyire nem tudatosan élünk a beszélgetésben. Általában a mimika a szóbeli közléssel együtt jelenik meg, azt kíséri, illetve annak érzelmi tartalmáról árulkodik. A mimika bemutatásakor meg kell említenünk az arcjáték tudatos visszafogását, a rezenéstelen arcot. Ezt a kártya nyelvéből kölcsönzött pókerarc kifejezéssel jelölik. Érdekes megfigyelést végeztek a mimika tudatos visszafogásával kapcsolatosan. Megállapították, hogy a férfiak általában gyakrabban fogják vissza érzelmeiket, jobban szabályozzák mimikájukat, mint a nők.

- **A gesztusok**

A nem verbális kommunikáció legkidolgozottabb jelrendszere a gesztusoké. Idesoroljuk a fej, a kéz, a kar és a láb mozgásait. A gesztusok közül sok lehet tudatos, megegyezésen alapuló jel (például a katonák tisztelgése, a sportban használt kézjelek).

A fej gesztusai jól elkülöníthető, értelmezhető jelek. A fej oldalirányú mozgása bizonytalanságot, míg az oldalra enyhén hátrahajtott fej figyelmet, érdeklődést fejez ki. A lehorgasztott fej szomorúságot, büntudatot sugall. Majdnem az egész világon azonos fejmozdulat jelzi az egyetértést, az igenlést.

A kéz és a kar mozdulatai sokféle és árnyalt jelentést hordoznak. Ezek a mozdulatok együtt jelentkeznek. A kéznek a kommunikációban való szerepére, használatára vonatkozó szabályokat már a régi illemtankönyvek is megemlézték. A kéz mozgásai közül számos szorosan kötődik a korhoz vagy a nép kultúrájához: ilyenek a keresztvetés, a meghajlás keresztbe tett kézzel, a tisztelgés stb. A kézmozdulatok gyakorisága, hevesége a különböző népeknél más és más. Míg az olaszok és a franciák igen sokat és hevesen gesztikulálnak, addig a németek, a svédok és a dánok lassabban és

kevesebbet mozgatják beszéd közben a kezüket. A taglejtések gyorsasága és hevesége összefügg a beszéd tempójával is. A gyorsan beszélő ember jóval gyakrabban és gyorsabban gesztikulál, mint a lassú beszédű. A kéz mozdulatainak fontos szerepe van a kommunikáció irányításában. Kezünk segítségével jelezzük, ha szólni kívánunk, ha folytatni, megszakítani vagy gyorsítani akarjuk a beszédet. A kéz gesztusai között tartjuk számon a tudatos, nem nyelvi jelként használt kézfogást is, amely az üdvözlés egyik formája.

A láb gesztusai a többi taglejtéshez hasonlóan ugyancsak üzeneteket hordozhatnak. Kifejezőereje lehet a keresztbe vetett lábnak, bokakulcsolásnak. A láb mozgásait is meghatározzák a viselkedési szokások, például illemszabályok írják elő, hogyan kell a nőknek ülő helyzetben a lábukat tartani.

#### • A testtartás

A test álló vagy ülő helyzete, a beszéd közbeni mozgása a testtartás. A test tartásából, helyzetéből sok mindent megtudhatunk, a testtartás utal érzelmi állapotunkra. Aki boldog és büszke, az kihúzza magát, aki szomorú, az általában meggörnyed, magába roskad. Számít, hogy állva vagy ülve, milyen testtartással beszélünk. A testtartás a beszéd, a kapcsolatfelvétel kezdetét is jelöli. Ha szólni akarunk, testünkkel is partnerünk felé fordulunk. Beszélgetés közben is fontos a testtartásunk, a mozgásunk. Zavaró, ha valaki úgy áll, mint a cövek, de ugyanolyan rossz, ha hintázik, állandóan izeg-mozog.

#### Térköz (proxemika)

A kommunikációban részt vevők közötti távolságot nevezzük térköznek. Jelentése van annak, ha valakihez közel hajolunk, ha távolról szólunk hozzá. Ezt a távolságot befolyásolja a kommunikáció célja, a felek közötti viszony és a beszédhelyzet. A beszélgetőpartnerek között szokásos távolság a különböző kultúrákban eltérő.

Edward T. Hall amerikai kutató az Egyesült Államok északkeleti partvidéken született középosztálybeliek körében végzett megfigyelései alapján a következő távolságokat különböztette meg:

- bizalmas távolság (0–45 cm);
- személyes távolság (45–120 cm);
- társasági távolság (120–360 cm);
- nyilvános távolság (360 cm-nél nagyobb).

Ez a távolság azonban csak a vizsgált területre és emberekre igaz. Maga a kutató is így ír erről:

„általánosításaim nem érvényesek az emberi viselkedésre, mint olyanra – de még az amerikai viselkedésre sem általánosságban –, hanem csakis a megkérdezettek csoportjára”  
(Hall 1987: 164).

A kommunikáció során annak is szerepe van, hogy az ember hogyan használja ki a maga által alkotott teret, környezetet. Így fontos lehet egy szoba, egy tanterem berendezése. Meghatározó a tanteremben a tanár és a diákok közötti távolság is. Amíg a kisebb gyerekek igénylik, sőt örülnek annak, ha a tanár közelében lehetnek, megérinthetik, addig a nagyobb diákok már annak örülnek, ha a tanár távolabb áll tőlük a tanórán.

#### Érintés (taktilika)

Az érintésnek komoly és bonyolult szabályrendszere van, amelyet erősen meghatároz a kultúra. Amíg az angolszászoknál a kommunikációban részt vevő felek megérintése (a családon kívül) szinte tiltott, addig a latin népeknél és az araboknál az érintés természetes velejárója a beszélgetésnek.

## Emblémák

A nem nyelvi jelek közé szoktuk sorolni azt is, milyen a külsőnk, a hajviseletünk, a ruházatunk. Ezek mind közölnek rólunk valamit, és szerepük van a kommunikáció folyamatában. Az emblémák használatát a kor szokásai, a divat is meghatározzák.

A hajnak is lehet jelölő szerepe. Ezt is a divat befolyásolja. A külső jelek közé sorolhatjuk még az ékszereket, a jelvényeket, az arc festését és a tetoválást.

A ruha olykor elárulja viselőjének hovatartozását, foglalkozását. Régen az emberek öltözéke alapján meg lehetett mondani, milyen az illető családi állapota, milyen a társadalmi rangja, hogy falun vagy városban lakik-e. A különböző társadalmi rétegeknek meghatározott viseletük volt. A ruházat ma is jelentést hordoz, erre célszerű iskolai környezetben is figyelmet fordítani.

## Időviszonyok (kronémika)

A kommunikációban szerepet játszik az is, hogy az egyes beszélgetési szakaszokra mennyi időt fordítunk, mennyi ideig üdvözlünk valakit, mennyi idő telik el a közléssel, a búcsúval, a csendes kommunikációval. Az elhallgatásokkal, a szünetekkel is kifejezhetjük érzéseinket (szorongásunkat, elbizonytalanodásunkat) vagy a témához és a partnerhez való viszonyunkat (például nem érdekel, amit mond). A kommunikáció időviszonyait magába foglaló nem verbális jeleket (a görög *chronos* 'idő' szóból származtatva) kronémikának nevezzük.

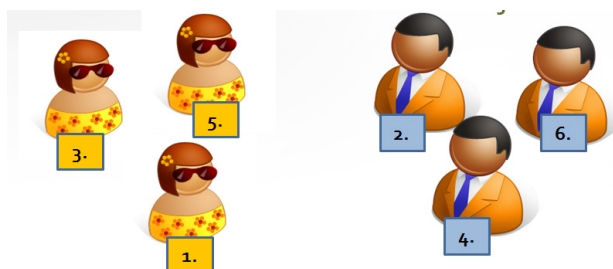
## 9. A sikeres kommunikáció néhány tényezője

A hatékony kommunikációhoz nemcsak a kommunikáció folyamatának ismerete szükséges, hanem sok egyéb tényező befolyásolja annak sikerességét. Ezeket vesszük sorra következőkben.

### 9.1. A személyek jelenléte a kommunikációban

Kommunikáció nem jöhet létre résztvevők nélkül. Dean Barnlund kutató szerint a kétszemélyes kommunikációban valójában „hat ember” vesz részt (2. ábra). Ez azt jelenti, hogy egy-egy résztvevő három „személyt” testesít meg (idézi Raátz–Szőke–Milinte 2012: 25).

- Hogyan látja ön saját magát (1).
- Hogyan látja a másik felet (2).
- Mit gondol, hogyan látja önt a partnere (3).
- Hogyan látja a partnere saját magát (4).
- Hogyan látja önt a partnere (5).
- Mit gondol a partnere arról, milyennek látja ön őt (6).



2. ábra

A Barnlund-féle hatszemélyes kommunikációs modell

A kutató szerint fontos ezekkel a helyzetekkel tisztában lennünk, mert ezek alapján alakítjuk a kommunikációinkat, illetve ezeknek a valós vagy elgondolt elvárásoknak, képeknek igyekszünk megfelelni. Például ha úgy gondoljuk, hogy a barátaink humorosnak, találékonynak tartanak, akkor igyekszünk ennek megfelelően viselkedni. De ha a munkahelyünkön tanárként éppen komoly, szigorú egyénnek ismertek meg, akkor ott igyekszünk ennek az elvárásnak eleget tenni. A velünk szemben támasztott elvárásokat nagyban befolyásolják a kulturális szokások is. A kommunikáció sikerességére hat, hogyan viselkedünk, mennyire kívánunk megfelelni a velünk szemben támasztott követelményeknek, illetve milyen előfeltevéseink vannak a helyzetről, milyen a hozzáállásunk a partnereinkhez, a beszédhelyzethez. Diákként előfordulhatott, hogy valamilyen tantárgyat nem szeretett, félt attól az órától, a számonkéréstől, a tanártól, és ezzel a hozzáállással csak fokozta, elősegítette a kudarcot. A pszichológiában ezt a jelenséget önmagát beteljesítő jóslatnak (vagy Pygmalion-hatásnak) nevezik.

## 9.2. Az egyértelmű üzenet

A kommunikáció sikerességének alapvető feltétele az, hogy a beszélő üzenete eljusson a befogadóhoz, és ő ugyanúgy értse, értelmezze azt, mint amilyen szándékkal az megfogalmazódott. Ennek egyik alapfeltétele a közös nyelvűség, hogy az interakcióban részt vevő felek azonos jelrendszert, azonos nyelvet használjanak. Az azonos nyelvhasználat nem csupán azt jelenti, hogy ugyanazon a nyelven beszéljenek, hanem feltételezi azt is, hogy nyelvváltozatuk, szókincsük, szóhasználatuk is azonos. A feladó például csak akkor használjon szakkifejezéseket, ha biztos abban, hogy a címzett ugyanúgy érti őket, mint ő. Előfordul, hogy egy fiatal ugyan magyarul beszél, de szülei nem értik pontosan, mert olyan, a korosztályára jellemző szavakat használ, amelyek az idősebb generáció számára érthetetlenek.

A kommunikációs üzenet jelentését, hatását kutatták többek között John Searle és J. L. Austin nyelvfilozófusok, akik a beszédaktus-elmélet megalapításaival új szempontot teremtettek a kommunikációkutatásban.

A **beszédaktus-elmélet** szerint a kommunikáció cselekvés. Amikor kimondunk, leírunk valamit, akkor azzal cselekvéseket is végrehajtunk, illetve kifejezzük szándékunkat. Bizonyára mindenki könnyen belátja, hogy például bocsánatot kérni, megígérni valamit valóban csak a szavak segítségével lehet. A beszéddel valójában mindig cselekszünk. Hiszen maga a beszéd vagy írás megalkotása, megértése is cselekvés. De számos olyan megnyilatkozás van, amely önmagában is beszéd-tett. Ilyen a már említett példákon kívül a keresztelés vagy egy konferencia megnyitása. A leggyakoribb beszéd-tettek közé tartozik a kijelentés, a kérés, a felszólítás, a köszönet, az ígéret, a köszöntés, a fenyegetés, az engedélykérés.

Searle a nyelvi cselekvés négy összetevőjét (aktusát) különböztette meg:

- A lokúciós aktus, azaz a megnyilatkozás kimondása/leírása.
- Propozicionális aktus, vagyis a külvilágra vonatkozó utalás és a kijelentés megtétele (valamit mondunk, megállapítunk valamiről). A mondategységnek megfelelő logikai egység.
- Az illokúciós aktus, amely a megnyilatkozó szándékát közvetíti a hallgatónak. A kijelentéssel a cselekvés végrehajtása a beszélő részéről. Ez többféleképpen nyilvánulhat meg, például kérésben, óhajásban, felszólításban, kijelentésben stb.
- A perlokúciós aktus a hallgatóban kiváltott hatást jelenti.

Dolgozatírásakor a tanár az órájára nézve azt mondja: *Öt perc múlva vége az órának*. Ez a kijelentés maga a lokúció. A tanár megnyilatkozása utal a valóságra, a külvilágra, vagyis arra, hogy az órának öt perc múlva vége (propozicionális aktus). A tanár ezzel a közléssel nem csupán egy



megállapítást tett, hanem az volt a szándéka (illokúciós aktus), hogy jelezze a diákoknak, hogy már csak öt percig írhatják a dolgozatot, tehát a megnyilatkozás a tanár részéről figyelemfelhívás volt. A közlést a diákok azonban sürgetésként, zavarásként vagy éppen zaklatásként is értelmezheték, ez a perlokúciós aktus.

A beszédaktus-elméletben a kijelentések nem önmagukban érvényesülnek, hanem hatásukat a modalitás is befolyásolja. A modalitás a beszélőnek a valósághoz fűződő viszonya, amely elsődlegesen a mondatfajtákban nyilvánul meg az ennek megfelelő nyelvi eszközök (hanglejtés, igemódok, szórend, lexikai elemek: kérdő névmás, módosítószó, indulatszó) együttese révén.

Gyakran előfordul, hogy nem fogalmazunk pontosan, egyértelműen. Így megeshet, hogy a partnerről nem azt a hatást érezzük el, amit szeretnénk. Például, ha egy olyan helyiségben vagyunk, ahol rossz a levegő, és csak annyit mondunk, hogy „milyen rossz itt a levegő”, ettől még egyáltalán nem biztos, hogy társunk erre úgy fog reagálni, hogy kinyitja az ablakot. Ilyen esetben jobb, ha közvetlenül megkérjük, hogy legyen szíves, nyissa ki az ablakot, mert rossz a levegő.

A mindennapi kommunikációban gyakori, hogy nem direkt módon közöljük a szándékunkat. Például egy ebédnél elhangzó állítást (*Sóltan a leves.*) nagyon ritkán értelmez a címzett csupán kijelentésként. Erre a nyelvtanilag kijelentő mondatra reagálhat úgy, mint egy kérésre, felszólításra (odaadja a sótartót), mint egy elmarasztalásra, kritikára (elkezd mentegetőzni), de akár sértésnek is veheti (valamilyen módon visszavág, vagy éppen ezt érzékelteti az üzenet feladójával). Természetesen az üzenet értelmezését itt is, mint minden esetben, a kommunikációs helyzet, a résztvevők közötti viszony, az előzmények és az üzenetet kísérő nem nyelvi jelek (hangsúly, hangerő, mimika, gesztus stb.) is meghatározzák.

Az is gyakori, hogy egy kérdést, kijelentést egyáltalán nem szó szerint kell értelmeznünk. Ha valaki túl hangosan hallgatja otthon a zenét, és valamelyik családtagja erre így reagál: *Nem tudnád még hangosabbra állítani?* Mindenki érzékeli, hogy ebben a helyzetben egyáltalán nem arról van szó, hogy még növelje a hangerőt, hanem ellenkezőleg; ez az üzenet sokkal inkább kérés, felszólítás arra, hogy a kimondott üzenetnek az ellenkezőjét hajtsa végre.

Az emberek közötti kommunikációban számos ehhez hasonló jelenség figyelhető meg. Ezért fontos, hogy a nem szó szerinti, indirekt üzeneteket is megfelelően tudjuk értelmezni.

A kommunikáció hatékonyságának növelésében hasznos lehet a H. Paul Grice nevéhez fűződő **társalgási maximák** ismerete. Grice szerint a kommunikáció sikerességének alapfeltétele az együttműködési alapelv, vagyis a beszélő legyen hajlandó a társalgás sikeressége, az üzenet megfelelő célba érésének érdekében néhány alapelvet figyelembe venni.

A négy legfontosabb alapelv, vagyis maxima a következő.

- **Mennyiségi maxima:** az elegendő, se túl sok, se túl kevés információ mondása, vagyis csak annyit mondjunk, amennyi szükséges, se többet, se kevesebbet!
- **Minőségi maxima:** a társalgásban legyünk tisztességesek, ne mondjunk hamis dolgokat, mert azzal félrevezethetjük társunkat!
- **Relevancia (kapcsolódási) maxima:** igazodjunk a beszélgetés tárgyához, kapcsolódjunk beszélgetőpartnerünk szavaihoz!
- **Mód maxima:** Ne beszéljünk homályosan, kétértelműen vagy szószátyár módjára! Igyekezünk érthetően, jól hallhatóan beszélni!

A fenti kommunikációs szabályok nem véglegesek. A kutatók újabb és újabb alapelvekkel igyekeznek még pontosabban meghatározni a társalgás szabályait. Ilyen például az udvariassági elv,

a szerénység maxima, a jóváhagyás elve. A beszédaktusokkal szemben támasztott követelmények nagymértékben függnék a kultúrközösségek konvencionális szabályaitól (Fercsik–Raátz 2006).

### 9.3. A hallgatás szabályai

A kommunikáció sikerességéhez nemcsak az üzenet pontos megfogalmazása szükséges, hanem nagy szerepe van a címzett együttműködésének is. Számít, hogyan figyelünk, hogyan hallgatjuk partnerünk üzenetét.

A hallgatásnak különféle szintjei lehetnek. Ezeket aszerint osztályozzuk, hogy a másik fél üzenetének befogadásának mi a célja. A különféle szintek különféle kommunikációs szituációkra jellemzők. A csupán egyszerű hallgatástól egészen a memorizáláson keresztül igen sokféle szintje lehet a befogadásnak (3. ábra).

<i>Hallgatni, hogy segítsünk másoknak (aktív/empatikus hallgatás).</i>
<i>Hallgatni, hogy elemezzük és értelmezzük a tartalmat.</i>
<i>Hallgatni, hogy megjegyezzük a tartalmat.</i>
<i>Hallgatni, hogy megértsük a tartalmat.</i>
<i>Hallás, a fizikai hang észlelése.</i>

3. ábra

A hallgatás szintjei

A befogadás célja szerint elkülöníthetünk információszerző, kritikus, taktikai, visszhangzó vagy empatikus és szórakozási célú hallgatást.

**Információszerző hallgatásról** akkor beszélhetünk, amikor azért hallgatunk, hogy valamilyen elhangzó információt begyűjtsünk. Tipikus információszerző hallgatás például egy előadás, egy tanári magyarázat hallgatása. Kétszemélyes kommunikációban is azért hallgatunk, mert a partner által mondott információkra kíváncsiak vagyunk. Amikor információkat igyekszünk megjegyezni, akkor azt tapasztaljuk, hogy bármilyen aktívan figyelünk is, a hallott információ egy jelentős része hamar elvész.

A **kritikus hallgatást** akkor alkalmazzuk, amikor a beszélő mondandóját nem fogadjuk el egyértelműen. Az üzenetet mérlegeljük, mit lehet belőle elfogadni, mit nem, mi szorul kiegészítésre, cáfolásra. Tipikus példája a kritikus hallgatásnak a vizsgahelyzet, a feleltetés, ahol a tanár felülvizsgálja a diák üzeneteit, értékeli, bírálja őket. De egy-egy vitában is használhatjuk a hallgatásnak ezt a formáját. A kritikus hallgatásnak mindezek mellett nem szabad kellemetlennek, zavarónak lennie. Elég, ha a nem nyelvi jelekkel érzékeltetjük, hogy figyelünk, mérlegeljük a másik szavait. A kritikus hallgatás pozitív oldala, hogy a beszélőt is arra kényszeríti, hogy átgondoltan, összeszedetten és minél meggyőzőbben beszéljen.

A visszhangzó vagy **empatikus hallgatás** akkor jellemző, amikor valaki tanácsot, lelki vagy erkölcsi támogatást kér tőlünk. Ilyenkor a legfontosabb, hogy figyelmesen, odafordulóan hallgassuk meg partnerünket, átérezzük a beszélő érzelmeit, ezeket megértsük, elfogadjuk, azaz „visszhangozzuk”. Ennek a típusú hallgatásnak a másik változata az, amikor valaki egy szakmai problémát mond el. Legtöbbször itt sem az a feladatunk, hogy azt mi megválaszoljuk, megoldjuk, hanem csak az, hogy meghallgassuk, és ezzel biztosítsuk a beszélőnek a „hangos gondolkodás” lehetőségét.

A **taktikai hallgatást** főleg a különféle konfliktusok megoldásában célszerű használnunk. A hallgatásnak ezt a formáját több céllal is beiktathatjuk. Alkalmazhatjuk például akkor, ha egy kis szünetet akarunk nyerni ahhoz, hogy gondolatainkat összeszedjük, rendezzük, de élhetünk vele abban az esetben is, ha választ akarunk a partnerünkől kicsikarni. Ezt elősegíthetjük egy-egy kérdés föltételével is.

A jó hallgató, befogadó minden esetben figyel partnerére. Türelmesen meghallgatja mondanivalóját, nem vág a szavába, nem szakítja meg állandóan. Ha van rá módja, akkor visszakérdezhet olyan részekre, amelyek nem voltak számára világosak. Esetleg összefoglalásként megerősítheti az elhangzottakat. A hallgatás során figyelmünk megerősítését figyelő hangokkal (például: *igen, értem, hm, aha, valóban*) is nyomatékosíthatjuk. A hallgató szerepében nem nyelvi jelekkel is kifejezhetjük figyelmünket. A szemkontaktussal, a bólogatással megerősítjük a beszélőt. A testhelyzet is segíti a befogadást, az aktív figyelést. Ezért célszerű, ha a beszélő felé fordulva, nyitott, laza helyzetben hallgatunk. Ha a kommunikációs helyzetnek megfelel, akkor jobb, ha ülve beszélgetünk, ezzel is jelezzük, hogy van időnk a másakra, teljes odafordulással tudjuk követni, hallgatni.

## Feladatok

### 1. feladat

Vitassák meg párokban, hogy az alábbi idézetek közül melyik fejezi ki legjobban az emberi kommunikáció lényegét! Érveljének választásuk mellett néhány mondatban!

- Akár egyértelműen, akár elferdítve, akár lármásan, akár csendben, akár szándékosan, akár véletlenül – a kommunikáció a találkozások táptalaja. Röviden: a szükséges emberi kapcsolat. (Montague)
- A szabályszerű kommunikáció tisztázott célkitűzésű folyamat, amely az üzenetek küldését és befogadását tartalmazza. E folyamat a gondolatokból és a tapasztalatokból való részesedés egyik formája. (Katula)
- A kommunikáció tudománya a szimbólumok és jelrendszerek létrehozásának, alkalmazásának és hatásainak megértését kutatja igazolható általánosításokat tartalmazó, a létrehozáshoz, az alkalmazáshoz és a hatásokhoz kötődő jelenségek magyarázatát lehetővé tevő, elemezhető elméletek segítségével. (Chaffee és Berger)

### 2. feladat

Beszélgék meg, mi jellemzi a kommunikáció iránya és térbeli-időbeli viszonya alapján az alábbi kommunikációs helyzeteket! Írja be a betűjelet a táblázat megfelelő részébe!

- Időpontot egyeztet telefonon az egyik barátjával.
- Baráti társaságban a látott filmről vitatkoznak.
- Bejelenti a tanárának, hogy a jövő héten nem vesz részt az órán, mert elutazik.
- Elolvassa az egyetem tanulmányi osztályától kapott elektronikus üzenetet.
- Számítógépes tanfolyamon vesz részt, ahol az előadó az adatátviteli eszközök működéséről beszél.
- Csetel néhány barátjával.

A kommunikáció	Közvetlen	Közvetett
Kétirányú		
Egyirányú		



### 3. feladat

Olvassa el az alábbi idézeteket! Határozza meg, melyik szövegnek mi lehetett a fő kommunikációs célja! Ki lehetett a feladó, és ki a címzett?

Üzenet	Kommunikációs cél	Feladó	Címzett
A TANTÁRGY 15. § (1) A tantárgy általában több félévnyi, összetartozó ismeretanyagot tartalmazó, egymásra épülő tanegységek rendszere. Valamely önálló szakmai tartalmú, egyetlen tanegység is tekinthető a tanterv szerint tantárgynak.			
Ülnek a fákon a hópamacsok, Fákon a pamacsok, a hó, Vasból a fakarika, vízből a hó, Így ül a fákon a víz, halihó. (Lackfi János: Olvadás)			
Hű, ez jóóóóóó!!!!!! ☺ Tegnap 17.35 Tetszik · 👍 2			
Na, most a kérdés, amivel foglalkozunk, az az, hogy mi az összetett szó, és mi nem az. Ugye? Hát ez az, amit olyan nehéz eldönteni.			

### 4. feladat

- Olvassa el az alábbi állításokat, és jelölje véleményét a bal oldali táblázatban!
- Alkossanak ötfős csoportokat, és alakítsák ki ugyanezekben a kérdésekben a közös véleményüket! Jelölje a csoport véleményét a jobb oldali táblázatban!
- Beszélgék meg, milyen érzés volt a csoportban dolgozni! Tudtak-e együttműködni? Ki vezette a beszélgetést? Kik voltak a hangadók? Hogyan változtak a kommunikációs tényezők? Ki milyen nem nyelvi jelet használt a beszélgetés közben?

Egyéni válasz		Kérdések	Csoportos válasz	
Igaz	Hamis		Igaz	Hamis
		1. A verbális kommunikáció jelentősebb, mint a nem verbális.		
		2. A nők és férfiak eltérő módon kommunikálnak.		
		3. Az üzenet küldője a felelős a kommunikáció hatékonyságáért.		
		4. A kommunikációs képesség velünk született.		
		5. Az internet erősen befolyásolja az emberi kommunikációt.		
		6. A déli népek többször kezdeményeznek idegen emberekkel kommunikációt, mint az északiak.		
		7. A városi emberek zárközottabbak, mint a vidékiek.		

**5. feladat**

Gyűjtsenek olyan helyzeteket, amikor a kommunikáció sikerességét megzavarta valami egy tanórán! Csoportosítsák az összegyűjtött zajforrásokat egy szempontrendszer szerint!

**6. feladat**

Bizonyítsák az alábbi gyakorlat elvégzésével a kommunikáció körkörösségét!

- Találjanak ki egy iskolai beszédhelyzetet! Írjon mindenki ennek a helyzetnek megfelelően egy 8–10 mondatból álló párbeszédet, amely közte és az egyik társa között zajlik!
- Válasszanak ki két embert, akik eljátsszák a leírt párbeszédet úgy, hogy mind a ketten arra törekednek, hogy a saját dialógusuk valósuljon meg!
- Vitassák meg, hogy mi volt a sikertelenség oka!

**7. feladat**

Olvassa el Ritók Nóra blogbejegyzését! Beszéljék meg, kik közt és miről folyt a kommunikáció! Milyen volt a kommunikációs viszony a résztvevők között? Milyen kommunikációs jeleket használtak a szereplők?

Azt játszottuk, hogy cigánynak lenni ugyanolyan, mint másnak. Másodikos-harmadikos gyerekekkel rajzoltunk, mind HHH és mind cigány. Az apropót egy meseillusztráció adta, Rostás-Farkas György, a Nap gyermekei című mesét mondtam el nekik, erről beszélgettünk, erről rajzoltunk.

Először elmeséltem nekik. Fejből, mert olvasva nem az igazi, de így, szemkontaktust tartva mind a huszonöttel, nem engedve el a figyelmüket, jól ment. Eljátszottam, ahogy a Nap megcirógatta őket, sorban simogattam azokat, akik közelebb voltak, áhítattal tartották kis arcukat a kezem alá.

Éreztem, hogy tetszett nekik a mese. Utána megbeszéltük a tanulságait. Például hogy kinek az arcán látszik ma, hogy cigány. A mese bronzbarna bőrűekről szól, de itt, a teremben vegyesebb a kép.

Sorba állunk, összetesszük az arcunkat, megfigyeljük, kinek sötétebb, kinek világosabb a bőre. Megnézzük a hajszíneket, sok a szőke köztük, és beszélünk a szemek színéről is. Ha valamit nagyon kötnek, hogy az kizárólag cigány vagy „magyar” külső jegy, mindjárt kínálok valakit a családból vagy a faluból, és kiderül, nincsen ilyen.

Aztán beszélgetünk arról, hogy kit szoktak csúfolni. Kiderül, akiknek sötétebb a bőre, azokat gyakran. Egy kislány, szép kreol bőrrel, szőkés hajjal kijelenti, ő nem is cigány. Harsányan nevet fel mellette a másik: „Te? Hisz te oláh cigány vagy!” A szőke ránt egyet a vállán.

De nem tudják, mi az oláh cigány és a romungro különbsége. Cigányul nem beszélnek. Ha híres cigányról kérdezzük őket, ez a korosztály nem nagyon tud senkit mondani. Fekete Pákón van egy kis vita, hogy cigány-e vagy sem, mivelhogy cigány dalokat énekel, de legalább így kitérhetünk a feketék kérdéskörére is. Amit nehéz azzal megértetni, aki még élőben sosem látott olyat. A roma zenészek közül nagy nehezen előkerül még Nótár Mary, de ezen túl semmi.

Hogyan, miféle identitás alakul ki náluk? A jó példák, a nyomorból kitört cigányok, a művészek, a roma kultúra hatása nem ér el a szegregátumokig. Az ő identitásuk sokkal inkább kötődik a családhoz, a helyi közösséghez. Az identitás és az értékrend is. Itt érzik biztonságban magukat.

Sokan ezt úgy értelmezik, hogyha jó ott nekik, akkor miért ne dönthetnének úgy, hogy ott akarnak élni. Miért akarjuk elvenni a jogot tőlük, hogy szabadon döntsenek? Miért kellene megszüntetni a szegregált iskolát, ha a szülő is oda szereti vinni, közel, az ismerős gyerekek közé, és nem távolabbra, az ismeretlenekhez? Az ő döntésük, amit tiszteletben kell tartani – mondják a szegregációpártiak. Szerintük mindenkinek jobb, ha ott maradnak.

Sokan nem értik, hogy ez a döntés részükről valójában védekezés, menekülés a konfliktusok, a bizonytalanság elől. Hogy nem értik, nem érthetik, hosszú távon mi a jó nekik, a gyereküknek. Mert tapasztalat csak az itteni létről van, ahol a nyomor szervezte értékrendben, viszonyokban nem villan fel a lehetőség, a biztos jövő, ahol az identitást csak egymás között lehet megélni, kifele már nehéz, konfliktusokkal teli, torzult.

Akik elkerülnek, óvatosak. Áldás, ha valakin nem látszanak a rasszjegyek. Átok, ha valaki sötét bőrével egyből besorolódik. Képességek, tudás nem számít. Csak az, hogy cigány-e az illető.

Egy fórum után nemrég odajött hozzám egy lány. Szép, fiatal teremtés. Szakmai kérdése van. Kicsit beszélgetünk. „Különben én roma vagyok – mondja –, csak nem látszik rajtam. Rajtam sem, és édesanyámon sem. Nem is szoktam mondani, sosem, csak akkor, ha biztosan tudom, hogy nem negatívan hat rám abban a szituációban. Leginkább nem mondom.”

Hát igen. Ő, aki egyetemet végzett roma, így tesz. Nyilván megvannak neki is a tapasztalatai. Jobb, ha nem tudják róla az emberek.

Most, erről az óráról, ezek a kisgyerekek úgy mentek ki, hogy nincs mit titkolni azon, ha valaki cigány. És összeköti őket a cigányságuk. Hogy később mit tudok majd ehhez kapcsolni, nem tudom. Mert fel tudnék építeni bennük egy képet erről, de a környező világ másról szól. Arról, hogy megbélyegzett vagy, problémás, elkerülendő. És nekik majd ebben a világban kell pozicionálni magukat.

Az egyik kislány barnára színezte a figurák arcát a rajzán. „Szomorúak, mert cigányok – mondja –, de örülnek, mert nem feketék.” Elmosolyodok. Hát igen. Minden viszonyítás kérdése.

(Forrás: <http://nyomorszeleblog.hvg.hu/2014/03/30/411-identitas-gyerekszemmel/>)

## 8. feladat

Gyűjtsenek az alábbi állítás mellett és ellen érveket! Írják le az érveket egy-egy papírra, majd tegyék őket egy dobozba! Húzzon mindenki egy cédulát, és próbálja az ott olvasható érvet megcáfolni vagy példákkal bizonyítani!

Fontos, hogy egy tanárnak kellemes hangszíne legyen, és érthetően, beszédhiba nélkül, hangosan beszéljen.

## 9. feladat

- Ugyanaz más hangon! Érdeklődjön többféle módon egyik tanítványától, hogy miért nem jött tegnap iskolába! A mondata maradjon ugyanaz, csak a hangja fejezzen ki mást (például kedveséget, lelkesedést, érdektelenséget, unalmat)!
- Beszélgék meg, hogy a hangszín mellett milyen más, nem nyelvi jelek segítettek az értelmezést!

**10. feladat**

Vitassák meg, mi lehet az oka annak, hogy a gyerekek egy mosolygós férfi tanárt kedvesebbnek tartanak, mint egy mosolygós női tanárt!

**11. feladat**

Gyűjtsék össze a kézfogás szabályait! Beszéljék meg, hogy egy tanárnak mikor és kivel kell, lehet kezét fognia!

**12. feladat**

Tartsanak disputát az alábbi tételmondatról!

Szükséges lenne az iskolákba a dresszkódot bevezetni.

**13. feladat**

Gyűjtsenek az internetről fotókat, filmrészleteket, amelyek különböző kommunikációs helyzeteket ábrázolnak! Készítsenek az egyikről olyan elemzést, amelyben az ott látható személyeket a nem nyelvi jeleik alapján mutatják be!

**14. feladat**

Alkossanak csoportokat, és játsszanak el olyan helyzeteket, amelyekben az alábbi mondatok a táblázatban szereplő beszédaktusokat fejezik ki!

	<b>Illokúciós aktus</b>	<b>Perlokúciós aktus</b>
<i>Ez nem rám tartozik.</i>	figyelmeztetés	megszégyenítés
<i>Jó lenne, ha végre tanulnál is.</i>	parancs	zavarás
<i>Nagyon meleg van!</i>	panasz	kérés
<i>A következő órán dolgozat lesz.</i>	kérés	zaklatás

**15. feladat**

- a) Vitassák meg, mikor kezdődik a *Ne tudd meg!* felütéssel egy beszélgetés! Mi lehet ennek a kijelentésnek az illokúciós aktusa?
- b) Gyűjtsenek hasonló társalgásindító kifejezéseket a magyar nyelvből!

**16. feladat**

Milyen maximák sérültek az alábbi párbeszédekben? Miért? Beszéljék meg!

- a) Szeged, elárulom nektek, hogy nekem is nagyon közel áll a szívemhez, mert én is itt születtem ezen a tájon, az alföldi híres nagy rónaságon, mondaná Petőfi, a Tisza–Maros szögben, és én is nagyon szeretem Szegedet. Középiskolai tanulmányaim után itt dolgoztam, és nyáron, majd elárulom menet közben, nagyon érdekes dolgokkal foglalkoztam. (egy pedagógus a Szeged című olvasmány bevezető óráján, 4. osztály)
- b) A tanfelügyelő megérkezik egy székely faluba, megkérdezi az éppen arra járó székely atyafit:
- Mondja, bátyám, ugye, arra van az iskola?
  - Ühüm...
- Egy idő után találkozik egy másik atyafival, ettől is megkérdi:
- Mondja, bátyám, ugye arra van az iskola?
  - Ühüm...
- Egy idő után találkozik egy harmadik atyafival. Ettől is megkérdi:
- Mondja, bátyám, ugye, arra van az iskola?

- Igen, kérem szépen, egyenesen arra található az általános iskola.
- Meglepődik a tanfelügyelő ezen a kimerítő válaszon, és megkérdezi:
- Ugye, ön az értelmiséghez tartozik?
- Ühüm...
- c) – Hogy tetszik az új bútor?
- A tapéta nem rossz.

### Szakirodalom

- Fercsik Erzsébet – Raátz Judit (2006): Kommunikáció és nyelvhasználat. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Hall, Edward T. (1987): Rejtett dimenziók. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Raátz Judit–Szőke-Milinte Enikő (2010): Üzleti kommunikáció. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Szakadát István (2007): Egyben az egész: Egytől egyig. Budapest: Typotex Kiadó.

### Ajánlott irodalom

- Andok Mónika (2011): Kommunikációtan és nyelvtudomány In: Balázs Géza (szerk.): Nyelvészetről mindenkinek: 77 nyelvészeti összefoglaló. Budapest: Inter Nonprofit Kft. 157–163.
- Axtell, Roger E. (1998): Gesztusok. Alexandra Kiadó.
- Bañcerowski Janusz (2003): A nem verbális kommunikáció mint a kognitív nyelvészeti kutatások tárgya. Magyar Nyelvőr 1: 4–12.
- Bärnkopf Zsolt (2002): A kommunikáció könyve. Budapest: Flaccus Kiadó.
- Bódi Zoltán (2004): A világháló nyelve. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Buda Béla – László János (1981): Beszéd a szavak mögött. Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont.
- Buda Béla (1994): A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei. Budapest: Animula.
- Dezsényi Péter (2002): Kérd kölcsön a medve kalapácsát! Budapest: Bagolyvár Könyvkiadó.
- Gósy Mária (2005): Pszicholingvisztika. Budapest: Osiris Kiadó.
- Griffin, Em (2003): Bevezetés a kommunikációelméletbe. Budapest: Harmat.
- Hidasi Judit (2004): Interkulturális kommunikáció. Budapest: Solar Kiadó.
- Lázár Judit (2001): A kommunikáció tudománya. Budapest: Balassi Kiadó.
- Mihalec Gábor (2004): Áspiskígyók és palimadarak. Athenaeum 2000 Kiadó.
- Moss, Geoffrey (1998): Az eredményes kommunikáció kézikönyve. Bagolyvár Könyvkiadó.
- Róka Jolán (2001): Kommunikációtan. Budapest: Századvég Kiadó.
- Rosengren, Karl Erik (2004): Kommunikáció. Budapest: Typotext.
- Szabó Katalin (1997): Kommunikáció felsőfokon. Budapest: Kossuth Kiadó.
- Tannen, Deborah (2003): Miért értjük félre egymást? Budapest: Tinta Kiadó.
- Tátrai Szilárd (2011): Bevezetés a pragmatikába. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 68–100.
- Terestyéni Tamás (2006): Kommunikációelmélet. A testbeszédtől az internetig. Budapest: Typotex.
- Wacha Imre (2011): Nem csak szóból ért az ember – A nonverbális kommunikáció eszköztára. Budapest: Tinta Kiadó.

## Beszédtechnika

### beszédlégzés, hangadás, hangindítás, artikuláció, koncentráció

#### 1. A légzés

A beszéd tanult és a tanulás során automatizálódott emberi tevékenység, amelyet a légzés és az emésztés szervei másodlagos funkcióként működtetnek. Ilyen funkciót lát el a tüdő és a rekeszizom, a légcső, a gége, benne a hangszalagokkal, a garat, az orr- és szájüreg az összes benne található szervvel. (A hangszalagok hangképző szervek, de önmagukban nem beszédszervek.)

A beszélés egész mechanizmusának lényege és mozgatója a helyes légzés. Megtanulásának egyetlen veszélye az, hogy túlságosan egyszerű megérteni és megérezni. Az ember azt gondolja, ha megértette, már tudja is, pedig a lényeg: az automatizmus elérése, ez pedig sok gyakorlással érhető el. Helytelen légzéssel nem vagyunk képesek nagy igénybevétel mellett egészséges hangot kiadni, és a beszéd összes többi eleme ellehetetlenül.

A **beszédlégzés** a tüdő másodlagos funkciója, elsődlegesen az életben maradáshoz szükséges oxigént kell biztosítani, vagyis élettani légzést végez. Ilyenkor általában csak orron át veszünk levegőt, a be- és kilégzés időtartama közel azonos, a beáramló levegőmennyiség átlagos, kilégzéskor némák maradunk.

A beszédlégzés során viszont orron és szájon át egyszerre veszünk levegőt. A beszédhez ugyanis hirtelen beáramló, nagy mennyiségű levegőtömegre van szükségünk, ezért az összes „csapot” meg kell nyitnunk, hogy minél több beáramolhasson. Kilégzéskor adjuk a hangokat, a hangszalagokat a kiáramló levegővel mozgatjuk, tehát a kilégzés hangos. A beáramló levegő mennyisége több, a beáramlás ideje rövidebb, a kilégzés pedig kb. ötször hosszabb, mint az élettani légzés alatt. Ez is sajátosan emberi tulajdonság, csak mi tudjuk légzésünk ritmusát akaratlagosan megváltoztatni.

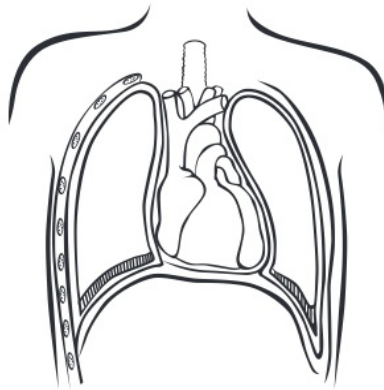
A nyilvános beszéd során a nagyobb igénybevétel miatt sokszor ennél is több ideig tart a kilégzés, tehát el kell sajátítanunk egy olyan légzésfajtát, amely mindezt könnyedén és automatikusan produkálja. Erre az ún. **rekeszlégzés** a legalkalmasabb. Ezt a légzés technikát kisgyermekkorunkban már alkalmaztuk. Érdemes megfigyelni a csecsemők nyugodt, természetes, ösztönös légzését. A kisgyerekek feje és ezzel együtt agymérete nagy a testükhöz képest. A nagy fejmérethez képest a tüdejük fejletlen, így többet és nagyobb hatékonysággal kell lélegezniük ahhoz, hogy agyukat oxigénnel láthassák el. Ezért minden egészséges csecsemő a leghatékonyabb légzést, a rekeszlégzést alkalmazza. Később fokozza az oxigénfelvételt az állandó futkározással, majd a tüdő kifejlődésével legtöbbször fokozatosan ellustul a rekeszműködés. A rekeszlégzés megtanulása tehát nem valami újdonság, hanem megpróbáljuk visszaállítani a természetes állapotot (Montágh 2012).

A rekeszlégzéssel kapcsolatban sok félreértésre okot adó szóbeszéd terjed. Úgy is hívják, hogy hasi légzés, mert kívülről a hasfal látszik emelkedni és süllyedni. A hasfal emelkedése csak az első fázisa a légvételnek, utána természetesen a bordakosár is tágul, emelkedik a mellkas is. Kilégzéskor a mellkas még tágul, amikor a hasfal már visszafelé mozdul, az egész hullámmozgáshoz hasonlít. Sokan csak kitolják a hasukat, nem is engedik a bordákat mozogni, mert vigyáznak a hasi légzés megtartására, de ez helytelen.



Többször halljuk azt is, hogy ellazul a rekeszizom belélegzéskor, ami érzésben igaz, de valójában ekkor húzódik össze. Gyakorlásnál azonban valóban arra kell figyelnünk, hogy ellazítsuk magunkat a belélegzés alatt. A testünk nem akar megfulladni, nagyon pontosan intézi a légcserét, ha rábízunk magunkat.

A **tüdő** (1. ábra) légzés közben nem csinál semmit, elég passzív, lusta szerv. Érdekessége, hogy nagy kiterjedésű, így annyi levegő fér bele, amennyit a körülötte lévő izomzat enged. Minél nagyobb helyet csinálnak ezek az izmok a levegőnek, a tüdő annyira tágul. Két jól elkülöníthető részből áll, amelyeket fönt a légcső fog össze, a két rész közé ékelődik a szív. Az ábrán jelölt izmok a felelősek a levegő be- és kiengedéséért. Ezek a bordaközi izmok, amelyek a bordakosarat tágítják, így segítik helyhez a tüdőt. A lehetőségeik meglehetősen behatároltak, mert a bordakosár merevebb annál, hogy a végtelenségig lehessen tágítani.



1. ábra: A tüdő

A másik, sokkal könnyebb lehetőség a helyszerzésre a tüdő alján található kihasználatlan terület. Ha az íjhoz hasonló izom (1. ábrán, a tüdő alatt) leszáll, azaz összehúzódik – mint az íj, ha nem használjuk –, akkor nagyobb helyet ad a tüdőnek, amely követi a mellkas térfogat-növekedését, és beengedi magába a levegőt. Mivel a rekeszizom övként körbeöleli a derekunkat, ilyenkor nemcsak a hasunkat látjuk emelkedni, hanem a derekunknál is körben szétterülő érzést tapasztalunk. A levegő beáramlott. Ez a légvétel energiamentes szakasza – ha a testünk kellőképpen ellazul – magától megtörténik. Ezután a mellkas szűkülni kezd, a rekeszizom felemelkedik, kitágul, megnyúlik, mint amikor kihúzzuk az íjat, a levegő kipréselődik az ekkor is lusta tüdőből: a levegőt kifújuk. Beszédlégzésnél ez a kiáramló levegő rezegteti meg a hangszalagokat, megszületik a zöngé. Ez a szakasz energikus: jelzéseket, dekódolásra váró információt küldünk egy másik ember felé, azaz a hangosan kibocsátott levegőnek célja van.

Szót kell még ejtenünk egy lényeges kérdésről, a támasz fogalmáról. A támasz a levegő beosztásához szükséges, egyfajta szétterpesztése, akaratlagos szétterítése a rekeszizomnak, amellyel adagoljuk a levegőt. A szétfeszített rekeszt csak lassan engedjük felhúzódní, és ezzel megakadályozzuk a levegő elsökését.

Támaszra persze szükség van a biztonságos hang képzéséhez. A klasszikus beszédtanítás talán túlságosan nagy jelentőséget tulajdonított neki. Ez a „nagy támaszra” épülő beszédoktatási módszer statikussá, merevvé tesz, nem engedi meg, hogy szabadon mozogjunk, mert szinte csak állva vagy ülve gyakorolható. Sokkal fontosabb, hogy megtanuljuk a levegőt energia nélkül beengedni a tüdőbe, ellazulással automatikusan levegőt pótolni. A rekeszizom inkább flexibilis legyen, egy szólamra elég levegőt tudjon beáramoltatni, ami aztán a gyors ellazulással automatikusan pótlódik.

## 2. Hangadás

Induljunk el képzeletben felfelé a tüdőtől, nézzük meg, mi történik a kilélegzés során. A bordaközi izmok és a rekeszizom kipréseli a levegőt a tüdőből, amely ezután a tüdő két részét összekötő **légsőbe** jut. Hogy is néz ki a légső belülről? Kb. 10 cm hosszú csövet kell elképzelni, amely elég szilárd, porcokból áll. Belsejében nyálkahártya található, amelyet kis mirigyek nedvesítenek be állandóan. Ez nagyon fontos, mert az állandó levegőáramlás különben kiszáritaná. A légső a tetejénél kiszélesedik. Ez a tágulat a hangszalagok helye: a gége (2. ábra).

A **gége** öt fő porcából és az ezeket összekötő ízületekből, szalagokból és mozgató izmokból áll. Ez azért lényeges, mert a gége mozogni, emelkedni és süllyedni is képes (például ha nyelünk). Vannak olyan porcok, amelyek a gége merevítéséért felelősek, van olyan is, amely a gége bejáratát védi, nehogy a nyelőcsőből bármi a gégebe jusson – ez a gégefedő porc. Bár közvetetten mindannyian felelősek a hangadásért, de a kilenc porc közül a legfontosabbak és egyben a legmozgékonyabbak a kannaporcok. Ezek segítségével a hangszalagokat állítgatjuk attól függően, hogy lélegzünk, beszélünk – adunk hangot vagy sem –, énekelünk, suttogunk vagy köhögünk (3. ábra).



2. ábra: A gége



3. ábra: A kannaporcok

A kannaporcokból kettő van, páros szervként működnek. Számtalan izom tapad rájuk, amelyek vagy egymással, vagy a többi porccal kötik össze őket. Ezek az izmok mozgatják a hangszalagokat. Bonyolult munkájuk során feszítik, lazítják azokat attól függően, mire van szükség. A hangszalagok is tulajdonképpen izmocskák, izomnyalábok. Két szélük egy porchoz – a pajzsporchoz – tapad, középen pedig egymással szemben állnak. Az a rés, ami középen látszik a hangszalagok és a két kannaporc között: a hangrés. Ennek hossza nagyon változó, ez határozza meg, milyen mély a hang. (A fiúknak általában hosszabb és vastagabb a hangszalagjuk, mint a lányoké.)

Attól függően, hogy a két kis kannaporc hogyan állítja be őket, a **hangszalagok** többféleképpen állhatnak. Nézzük meg helyzetüket a legtágabbtól a legszűkebb felé haladva:

- A tág lélegzőállásnál a hangszalagok úgy odatapadnak a gége falához, hogy szinte nem is látszódnak, így középen sok helyet hagynak a levegőnek, és az akadály nélkül áramolhat. Ilyenkor tudunk mélyeket lélegezni.
- A következő lélegzőállás ugyan szűkebb, de még mindig elég helye van a levegőnek a távozásra. Ezt alkalmazzuk a normál légzéskor és akkor, ha zöngétlen hangzót ejtünk. Ez a fúvóállás.
- Még szűkebb résnél a hangszalagok között kiáramló levegő súrolja a hangszalagokat, zörejt hallat, ezt halljuk „h” hangzónak, ezt az állást pedig h-állásnak hívjuk.
- Amikor a hangszalagok és a kannaporcok erőteljesen zárnak, a levegő nem tud kijutni köztük, ez a zárállás. Az összegyűlt, kiáramolni vágyó levegő egyszer csak erősebbnek bizonyul, és



valósággal kirobban, felpattintja ezt az erős zárat, hangos zörejt keletkezik. Ez történik, ha köhögünk.

- Ha csak a kannaporcok nyitódnak szét, de a hangszalagok zárva maradnak, a levegőnek ugyan van egy kis helye kiáramlani, de hang nem jön létre, hiszen a hangszalagok nem mozdulnak. Ekkor suttogunk, ezt az állást nevezzük suttogó állásnak. A hosszabb ideig tartó suttogás káros, mert a kannaporcon valósággal begörcsölnek az izmok.

A zárt hangszalagokat, a kannaporcok izmain kívül, a levegő képes megmozdítani. Amikor a kannaporcok összesimulnak, miközben a hangszalagok tökéletesen, de nem görcsös szorossággal zárnak, a felfelé áramló levegő rezgésbe tudja hozni őket, zöngé keletkezik. Létrejön a zöngéállás.

A hangadás során az a legfontosabb feladat, hogy eltaláljuk a helyes arányt a levegő kiáramlásának nyomása és a hangszalagok zárásának erőssége, feszültsége között, vagyis megtaláljuk a görcsöktől mentes, egészséges hangot. Csak így leszünk képesek hosszú ideig, berekedés nélkül beszélni. Ugyanis ha túl nagy a levegő nyomása, a zár pedig gyenge, a túl nagy erővel feltörő levegő előtt nincs elég akadály: nem lesz eléggé zengő, határozott a hang. Ha viszont túl nagy a zár feszültsége, vagyis a hangszalagok görcsösen egymásnak feszülnek, akkor csak szorító hangra lesz elég az a levegő, amely nehezen kipréseli magát az összeszorított hangszalagok között. Ez az állandó izomerevség rekedtséget, később betegséget okoz (Illés 2005).

Nagyon lényeges az a pillanat, amikor a hang elindul, a zöngé elkezdődik. Ezt a pillanatot hívjuk **hangindításnak**.

- Ha a zár gyenge, a hangszalagok a zöngéindításkor „h”-hoz hasonló zörejt hallatnak, és csak utána indul el az igazi zöngé.
- Ha a zár túl erős, a kiáramlásra váró levegő durván felpattintja, kemény koppanást hallunk a zöngé kezdetekor.

Ha a hangszalagok fúvóállásból szép nyugodtan záródnak össze, majd teljes hosszukban rezegnek, lágyan indul a hang. Ez a lágy hangindítás, erre törekednünk kell. Ehhez pontosan működő légzésre van szükségünk, hogy a gége minden felesleges izomtevékenységét kiiktassuk.

Hangként nem pusztán a gégében keletkezett zöngét halljuk, mert ez a hang továbbfolytatva útját különböző rezonáns üregekbe jut, ezek felerősítik és „testet” adnak neki. Ilyen üreg a mellüreg, a garatüreg, az arcüreg, a koponyaüreg. Ha sikerül minél több rezonáns üreget egyszerre bekapcsolni, tisztán csengő, szépen zengő hangunk lesz. Ha ezek közül csak egy működik, nem kaphatunk felhangokban gazdag hangot. A rezonáns üregek bekapcsolódását kézzel is ellenőrizhetjük, az erős rezgés kitapintható.

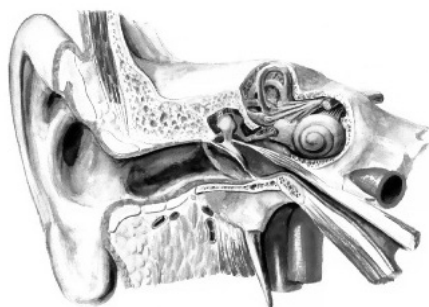
### 3. Hallási figyelem

A beszéd tanult és korán automatizálódott folyamat. Beszédhibáinkat – ha vannak – otthonról hozzuk, vagy a beszédszervek anatómiai másságából adódnak. Azt a beszédminőséget, amelyet néhány éves korunk óta megszoktunk, jónak halljuk. Ez természetes.

A szakember véleményét viszont el kell fogadnunk – ez nem könnyű –, és ehhez meg kell tanulnunk meghallani az általa észlelt hibákat. A logopédus a hallásunkat használja fel arra, hogy az idegrendszerben rosszul rögzült automatizmust jóra cserélje. Addig mutatja a jó verziót, amíg a beszédközpont megjegyzi azt, és kicseréli vele a rosszat. Ez türelemjáték, hossza a beszédhiba milyenségétől és a hallás képességeitől és koncentrációjától függ. Ha minden jól megy, fél évet

vesz igénybe a hiba meghallása, újabb két évet a hiba kijavítása. A folyamatot gyorsítani nemigen lehet. A beszédtanulás alapfeltétele a hallás, ezért annak képességeit fejleszteni kell (Illés 2005).

A hallásnak a kommunikációban belső ellenőrző szerepe van. Ismerkedjünk meg a hallás folyamatával!



4. ábra: A fül

A három részből álló **fül**be (külső, középső és belső fül) először a fülkagylón, majd a hallójáraton át a dobhártyáig jut a hang, ez utóbbit rezgésbe is hozza. Ezt a rezgést kis csontocskák (kalapács, üllő és kengyel) továbbítják a belső fülben lévő csigához. Miközben a dobhártyán tapasztalható rezgés amplitúdóját csökkentik, a csigára gyakorolt nyomását – ennek arányában – növelik. A csiga sűrű folyadékkal telt szerv, két ablak van rajta, belsejében található még egy hártya, amelyen az ún. Corti-szerv foglal helyet. Ezen támasztó- és szőrsejtek vannak. Ide jutnak el a folyadékon át a rezgések, amelyben örvényeket keltenek. Ezek az örvények olyan bioelektronikus rezgéseket váltanak ki, amelyeket hangingerként továbbít a hallóideg az agy halántéklebenyébe.

A hang nem csak a légvezetéses hallás útján juthat célhoz, hiszen ha erősen befogjuk a fülünket, magunkat akkor is halljuk, pedig hangunk nem kerülhetett a külső fülbe. Ilyenkor a koponya csontjai közvetítik a hangot, közvetlenül juttatva a belső fülbe. Ez a csontvezetéses hallás. Jól alkalmazható, tisztábban érzékelhetjük, és ellenőrizhetjük vele a rezonanciát.

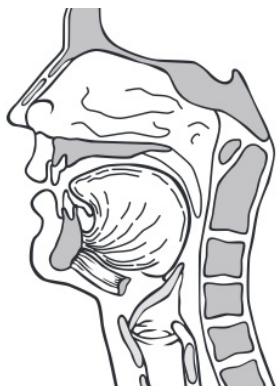
A hallás során nem pusztán fizikai hangok észleléséről van szó, a beszédhalláshoz a központi idegrendszer bonyolult gépezetének összehangolt munkájára van szükség. Először érzékeljük a hangokat. Emlékeinkben felidéződik az a folyamat, ahogy ezeket a beszédhangokat artikuláljuk: felismerjük a hangzót. Tudatunkig hatol ezek sorrendje, összerakjuk a szólamokat, gondolati egységeket, majd megértjük az elhangzottakat. A hangzó felismerésétől a folyamat már túllép a fizikai hallás szintjén, hiszen a beszédhangok felismerése anyanyelvünkhöz kapcsolódik. A beszédhangok differenciálása nyelvenként különböző (például bizonyos kínai hangzókat mi nehezebben tudunk megkülönböztetni egymástól). A hangokat nem külön érzékeljük, hanem egységekbe fogva. A partner beszédét nyelvi emlékeinkkel kiegészítjük, kezdetekor ötleteink vannak arra, mit fog mondani, ha rosszul halljuk, magunkban kiegészítjük mondandóját. Emlékezetünk és gondolataink segítenek abban, hogy felfogjuk a szöveg teljes értelmét. A gondolatok mellett a hangok magassága, erőssége, ritmusa, dallama érzelmi emlékezetünkre is hat, érzelmeket kelt bennünk.

Hatni tudunk azzal, amit mondunk, ha azt pontosan, érthetően közöljük, és hatni tudunk azzal is, ahogyan mondjuk. Munkánk során e kettő elválaszthatatlanul fontos.

## 4. Artikuláció

A levegő útjának következő állomása már a hangzóejtés helyszíne, itt alakítjuk a beszédhangokat. Olyan sokrétű mozgássort végzünk itt, hogy a hibalehetőség e helyen a legnagyobb, a beszédhibák

többsége hangzóhiba. Ez a szervrendszer a garatüreget, a szájüreget és az orrüreget foglalja magában, együtt vesznek részt a hangzók kialakításában. Ez a **toldalékcső**, három alkotóeleme összeköttetésben áll egymással, egységet alkotnak, együttesen működnek.



5. ábra: A garat-, a száj- és az orrüreg



6. ábra: A szájüreg

A gégeből a levegő – hangosan vagy némán – elérkezik a garatüregbe. A garat összeköttetésben áll a szájüreggel és az orrüreggel, mögöttük folyosóként húzódik végig, alsó része a nyelöcsőbe torkollik. Közös területe ez a légzésnek és az emésztésnek, ezért olyan mechanizmusnak kell működnie benne, amely vagy enni-inni, vagy lélegezni enged minket, nem hagyja, hogy félrenyeljünk, vagyis táplálék jusson a légsőbe.

A gégefedő porc elzárja a légsőbe vezető utat, ha táplálkozunk. Billenésével enged utat a levegőnek vagy a tápláléknak. Ha elzárja a nyelöcsőbe vezető utat, a levegő továbbhaladhat a szájüreg és az orrüreg felé.

Itt elérkezünk egy újabb kapuhoz, amely nyitásával-zárásával el tudja választani ezt a két területet is. Ez az emelkedni és ereszkedni képes szerv a szájüreg hátuljánál látható, ez a nyelvcsap. Ha felemelkedik, elzárja a levegő orrüreghez vezető útját. Izomtevékenységében segítik a garatban futó izomkötegek és a szájban lévő lágy szájpád is. Nagyon gyors mozgásra képes. Ha a nyelvcsap elernyed, a levegő továbbáramlik az orrüregbe, amelynek lényeges szerepe van a színes, telt rezonancia kialakításában. Ha felemelkedik, a levegő a szájüregbe áramlik (6. ábra).

Ha hátulról előre haladunk, két-két ívet látunk, ezek a garatívek. Mindez egy rugalmas anyagból álló, gyors mozgásra képes területen helyezkedik el, ezt lágy szájpádnak nevezzük. A száj- és orrüregi terület lezárásakor a nyelvcsapnak tevékenyen segít ez a terület és a garat izomzata. Ezután következik a kemény szájpád, majd a fogmeder. Ezután a felső fogsor következik. Lent, visszafelé haladva a fogsor és az alsó fogmeder után helyezkedik el a legjelentősebb hangképző szervünk, amely a legváltozatosabb és egyik legfontosabb munkát végzi a beszéd folyamatban: a nyelv.

A nyelv a szájüreg egész alsó részét beteríti, teste tele van hosszanti, haránt- és merőleges izmokkal, amelyek minden irányba képesek elmozdítani a nyelvet. Számptalan mozdulata, villámgyors helyváltoztatása a szájüreg térfogati változásait és a zörejkeltéshez szükséges artikulációs akadályokat hozza létre. A nyelvet nemcsak a benne lévő izmok segítik, hanem számos külső izom is, amelyek emelik, előre- és hátrahúzzák. A nyelv mozgásában közvetve részt vesz a gége, a garat és az állkapocs izomrendszere is, valamint a nyelv alatti nyelvcsontot ezekkel összekötő izomzat.

Szót kell még ejtenüni az állkapocsról, amelynek lazítása szintén fontos feladat a zárt beszéd elkezdése végett, az állkapocs nyitásával ugyanis a gége és a nyelvcsont is elmozdul, rezonáló teret alkotva a szájüregben és a gégeben (Illés 2005).

Ahhoz, hogy a kommunikáció megindulhasson, nem elégedhetünk meg a hangos, illetve hangtalan levegő kiengedésével, hanem létre kell hoznunk a megfelelő hangzókat. A hangzók a hangszalagok közt kiáramló levegő és a toldalékcső közreműködésével keletkeznek.

A **magánhangzók** adják nyelvünk dallamát, vokálisoknak (V) hívjuk őket. Tulajdonságuk, hogy mindig zöngések, tehát a gégében a hangszalagok megrezegnek, a levegő hangként indul tovább. A szájüregben ez a hang módosul anélkül, hogy akadályba ütközne. Az említett szájüregi beszéd-szervek izmainak összehangolt munkája teszi lehetővé, hogy a szájüreg alak- és térfogatváltozásokon menjen át. Ezek sokszínűségéből születnek a különböző magánhangzók.

Ebben a munkában a nyelv vesz részt leginkább, ezért a nyelv mozgása szerint osztályozzuk a magánhangzókat.

A nyelv emelkedik és süllyed, valamint a fogak és a lágyszájpad között előre és hátra is mozog. Emelkedése és süllyedése, vagyis függőleges mozgása során négy nyelvállást különböztetünk meg: legalsó, alsó, középső és felső nyelvállást. A nyelv vízszintes irányú mozgása előre és hátra történik. Az ajkak helyzete is meghatározó, vannak ajakkerekítéssel, illetve ajakréssel képzett magánhangzóink (1. táblázat).

A nyelv állása	Hátul	Elöl
Legalsó	Á legtágabb ajakrész	
Alsó	A tág ajakkerekítés	E tág ajakrész
Középső	O szűkebb ajakkerekítés	É szűkebb ajakrész
Középső	Ó szűkebb ajakkerekítés	Ö szűk ajakkerekítés
Középső		Ő szűk ajakkerekítés
Felső	U legszűkebb ajakkerekítés	I legszűkebb ajakrész
Felső	Ú legszűkebb ajakkerekítés	Í legszűkebb ajakrész
Felső		Ü legszűkebb ajakkerekítés
		Ű legszűkebb ajakkerekítés

1. táblázat: A magánhangzók

A **mássalhangzók**, konsonánsok (C) nem mindig zöngések, vagyis a gégéből nem mindig távozik hang, ilyenkor a hangszalagok fúvóállásban átengedik a levegőt maguk között. A gégéből érkező – hangos vagy néma – levegő a toldalékcső szervei által felállított akadályba ütközve zörejeket hallat. Ha nem volt zöngé, ez a zörej önállóan szól, zöngétlen, így az akadályokat létrehozó szervek izomtevékenysége nagyobb: igyekeznek zöngé nélkül is hallhatóak lenni. Ha zöngé is van, a zörej hozzátársul, a létrehozó szervek izmai kevésbé aktívak.

Az akadályok többféleképpen jöhetnek létre. Ha egy szervpár zárat alkot egymással, zárhangok keletkeznek. Ha ezt a zárat a kiáramló levegő felpattintja, felpattanó zárhangokról beszélünk. Például a p képzésekor a két ajak erős záródását pattintja szét a levegő. Vannak olyan zárhangok is, amelyeknél a záródás folyamatos. A levegő beáramlik a szájüregbe, zárba ütközik, ezért visszarámlik a garatba, és kijáratot keresve az orr felé veszi az útját. A nyelvcsap kinyitja az orrüreg felé vezető utat, a levegő az orron át távozik. Ezek a folyamatos zárhangok, más néven orrhangzók. Ilyen például az m, a képzésekor a levegő a két ajak által képzett zár elöl menekül az orrüregbe. Sajátos, nazális színezetű hangok ezek, a környezetükben képzett magánhangzókat is kicsit orrhangzóssá változtatják. A nyelvcsap az orrhangzó előtt már kissé kinyílik, felkészül az orrhangra, utána pedig nem tud elég gyorsan becsukódni, így a mellette álló magánhangzók is az orrba csúsznak.

A pergő hangoknál a zár nem elég erős, és a levegő minduntalan nyitogatja, majd újra bezáródik. Ez a mozdulat gyors egymásutánban ismétlődik, pergés jön létre. Ilyen hang az r, képzésekor a nyelv a felső fogmederben perdül.

Amikor nem zár keletkezik, hanem a levegő egy, általában a nyelv által kialakított résen át távozik, miközben akadályokba ütközik, réshangokról beszélünk. Legtöbbször ez a rés a nyelv közepén húzódó hosszú csatornában alakul ki. Itt áramlik ki a levegő, amely egyéb akadályokba ütközve és a nyelv állásától függően különböző középréshangokat hoz létre. Mivel nincs erős zár, a levegőt folyamatosan tudjuk fújni, ezek folyamatosan ejthető hangok – ellentétben a felpattanó zárhangokkal, amelyeket csak a felpattanás pillanatában halljuk.

Különleges a h hang, amelyet szintén a középréshangokhoz sorolunk, csak hogy itt a rést nem a nyelv, hanem a hangszalagok h-állása alkotja.

Amikor a rés nem középen van, hanem a levegő a nyelv két oldalán tud kiáramlani, mert középen a nyelv akadályt állít, oldalréshangról beszélünk. Ilyen hangzónk az l.

A zárhangok és réshangok furcsa keverékei a zár-rés hangok. Képzésükkor egy zár keletkezik, majd rögtön utána ez a zár részbe megy át. Ugyanazon levegő túljut a záron, majd keresztülhalad a résen is. Ezt a két, gyors egymásutánban történő mozzanatot egy hangnak halljuk (2. táblázat).

Milyen?	Hogy képezzük?	Mivel képezzük?	ZÖN-GÉTLEN	ZÖNGÉS
ZÁR	Felpattanó	Két ajakkal	P	B
		Nyelvheggyel a felső fogsor mögött	T	D
		Nyelv középső része, kemény szájpad középső része	Ty	Gy
		Nyelv hátsó része, a szájpad hátsó részével	K	G
	Folyamatos (orr) nyitva	Két ajakkal		M
		Nyelv hegyével a felső fogsor mögött		N
Nyelv középső része a kemény szájpad közepe			Ny	
PERGŐ	Pergő	Nyelv hegye, felső fogsor mögötti terület		R
RÉS	Középrés (a nyelv közepén kiáramló levegővel)	Felső fogsor, alsó ajak között áramló levegő	F	V
		Két fogsorral, nyelvhegy támasszal az alsó fogsor mögött	Sz	Z
		Nyelv két oldala és a kemény szájpad középső része	S	Zs
		Hangszalagok közötti réssel	H	
		Nyelv középső részének oldalai, kemény szájpad közepe		J
	Oldalrés	Nyelvhegy és a felső fogsor mögötti terület		L
ZÁR-RÉS		Nyelv hegye és pereme az alsó fogsor mögötti területtel	C	Dz
		Nyelv pereme a felső fogsor mögötti dombocskánál	Cs	Dzs

2. táblázat: A mássalhangzók

A mássalhangzók akkor képződnek pontosan a leírt helyeken, ha önmagukban ejtjük őket. Folyamatos beszédben azonban – ugyan egy bizonyos tartományon belül maradnak, de – ejtésük helye eltérő lehet, sőt átváltozhatnak másik beszédhanggá. A hangok kölcsönösen hatnak egymásra,



általában segítik a következő hangot, előkészítik azt. Amikor nem változik meg a hang, csak képzési helyét változtatja meg a táblázatban leírtakhoz képest – a következő hangzó miatt –, igazodásról van szó (például a *honvéd* szóban az n nem a saját helyén, hanem a v helyén képződik, annak előkészítéseként).

Amikor olyan mértékben változik a hang képzésének módja vagy helye, hogy másik hang lesz belőle, hasonulásról beszélünk. Teljes hasonuláskor a két különböző hang egyike teljesen azonossá válik a másikkal. Ilyenkor általában az egyik hangzó hosszú változata jön létre, például: *egészség* [egésség], *hagyjuk* [haggyuk]. Részleges hasonuláskor a mássalhangzó nem válik teljesen azonosná a szomszédjával, hanem zöngésségében vagy képzési helye szerint alkalmazkodik hozzá. Zöngésség szerint mindig a második mássalhangzóhoz alkalmazkodik az előtte álló, például: *népdal* [nébdal], *vízpart* [víszpart], képzési hely szerinti hasonulás például: *színpad* [szímpad].

Ha a két mássalhangzóból egy harmadik lesz, összeolvadás történik, például: *látja* [láttya].

Ha hosszú mássalhangzó találkozik egy mássalhangzóval és a hosszút lerövidítjük, rövidülésről van szó, például *sarkkör* [sarkör]).

Kiesés során a három magánhangzó találkozásánál a középső esik ki, például: *mosd ki* [mos ki]. Nyilvános beszédben a pontatlan artikuláció kerülendő, de a természetes kiejtés erény.

## 5. Tempó, ritmus, hangsúly, dallam

A beszéd nem csak a kommunikáció része, és – főként a nyilvános beszédben – nem rekedhet meg a puszta közlés szintjén. A beszéd zene is, amely gyönyörködtet, akusztikai élményt nyújt, miközben segíti a tartalom kifejezését.

Zene, tehát dallama, tempója, ritmusa van. Egy vers vagy színházi előadás zenealkotás is egyben. Ha a tempó, a ritmus és a dallam nem építkezik, és nem ad teljességet, az előadás is szegényebbé, unalmasabbá válik. A zenének pedig szabályai vannak, ezek adják végtelen nagy szabadságát.

A magyar nyelv legfőbb sajátosságai közé tartozik a ritmusossága. Ha szabályosan ejtjük a hosszú és rövid szótagokat, a szavak első részét nyomatékkal látjuk el, valóságos zenei alap van a kezünkben. A beszédtechnika tanulása során fontos, hogy a gondolatok pontos közlésének és nyelvünk zeneiségének finom összefonódásával gondolati és esztétikai élményt is nyújtsunk a hallgatóságunknak.

A nyelv **ritmusát** a hangok időtartamának váltakoztatásával érzékeltetjük. Ezek nemcsak zenei, hanem nyelvi értékűek is, érthetőbbé válik tőlük a mondandónk, jelentéseket különböztetünk meg velük. Ha valaki mindent hosszan ejt, lepegően unalmas lesz a beszéde. Jellemző hiba a hosszú hangzók rövidnek ejtése, az eredmény érthetlenség, idegesítő pattogás.

Nehéz szókapcsolatok ejtésekor is segít a hangzók hosszának helyes megtartása. Bár a magyar nyelv természetes sajátossága, hogy a hosszú szavakban a hosszú hangzókat valamennyire (nem túlzóan) lerövidíti, a nehéz szókapcsolatokban érdemes megtartani az eredeti hosszúságot, mert segít előkészíteni a következő, nehéz hangzót.

A beszéd zeneiségét a **tempó** megválasztása is befolyásolja. Minden gondolatnak, érzésnek és ezek megértésének más-más tempója van. A tempóválasztás a beszédünk műfajától is függ. Ehhez járul még a saját beszédtempónk, amelyet a mindennapokban is használunk. A beszédtempó, akár a zenei tempó, mérhető. A magyar nyelv tempója kb. 200-300 szótag/perc, ezt halljuk normálisnak. Gyorsabb beszédtempóval is lehet jól beszélni, ha ugyanannyi szótagot mondunk, amennyi le van

írva, és a szöveg ritmusa sem borul fel. Gyors beszédben is meg kell tartani a hangzók hosszának arányait, csak így marad érthető a szöveg.

A helyes hangsúlyozást nem lehet olyan egzakt módon megtanulni, mint például a légzés mechanizmusát. A **hangsúlyozás** gondolkodás, megfogalmazás, érzelem. Vannak a magyar nyelvnek hangsúlyozási szabályai, ha pusztán ezeket tartjuk meg, megfogalmazásunk olyan lesz, mint egy hírolvasóé, érzelemmentes, szenttelen. Az érzelmi hangsúlyok a lényegesek, de nem tiporhatják el a magyar nyelv alapvető hangsúlyozási szabályait.

A beszédben a kiemelendő szótagokat nagyobb erővel ejtjük, azaz hangsúllyal látjuk el. Ilyenkor a beszéd folyamatában részt vevő izmok kimutathatóan nagyobb erőt fejtenek ki. Az egyik hangsúlytól a következő hangsúlyig tartó szövegrész szorosan összekapcsolódik, ezt szakasznak vagy szólamnak nevezzük. A szólam tehát hangsúlyos szótaggal kezdődik, egymással tartalmi kapcsolatban lévő és egymás mellett álló beszédegységekből áll, de lehet egyetlen szó is. A szakaszok is alá-fölé rendelt viszonyban állnak egymással, a legfontosabb közülük a főszakasz. Azt, hogy melyik a főszakasz, már meghatározhatják a körülmények, a gondolatok, az érzelmek.

A tőmondatokban az alany és az állítmány is hangsúlyos. A tárgyas, határozós, jelzős szerkezetekben általában a bővítményt hangsúlyozzuk, ha megelőzi a bővített tagot. Általános, fontos szabály, hogy csak a valódi hangsúlyra tegyünk erőtöbbletet, és ne hangsúlyozzunk mindent. Legfontosabb feladatunk a hallgatóság segítése a megértésben.

A beszéddallam vagy **hanglejtés** lényeges gondolati és zenei tényező, a hangsúlytól elválaszthatatlan fogalom. Egységük is ugyanaz: a szakasz. Léte ugyanúgy függ az értelmi és az érzelmi közlés-től. Beszéd közben a hangmagasságunk folyamatosan változik, beszédünknek dallama van. Ezt a zöngés hangok, főként a magánhangzók zenei magasságváltozása okozza. Minél színesebben beszélünk, annál nagyobbak a hangközök.

A hanglejtés formái az eső, szökő, ereszkedő, emelkedő és a lebegő. Nyelvünkre leginkább az ereszkedő hanglejtés jellemző, de egyéb színek is megtalálhatók benne.

A kijelentő mondatok hanglejtése ereszkedő. Ez az ereszkedés nem lágy és fokozatos, hanem az első és második szótag közti zenei esés nagy, úgy is hívjuk: elől eső, az első szótagon nagy a hangsúly.

A kérdő mondatoknál is igen hasonló a helyzet akkor, ha a mondatban valamilyen nyelvi eszköz utal arra, hogy ez csak kérdés lehet, vagyis kérdőszó vagy -e kérdőszócska (partikula) szerepel benne. Ilyenkor nem kell a hangsúllyal is érzékeltetni, hogy ez kérdés, azaz „kétszer kérdezni”, hiszen ez a mondatból úgyis kiderül. Ilyenkor ugyanúgy hangsúlyozunk, mintha kijelentő mondat lenne.

Az ún. eldöntendő kérdő mondatok hanglejtése más. Itt a mondat egyszerű kimondásakor nem derül ki, hogy kijelentésről vagy kérdésről van-e szó, nyelvi eszköz nem utal rá (csak írásban a kérdőjel). Például: *Esik az eső. Esik az eső?* Itt érzékeltetnünk kell, hogy kérdésről van szó. Ilyenkor a mondat hanglejtése finoman emelkedik, majd az utolsó előtti szótag hirtelen emelkedést mutat, majd az utolsó szótag leesik. Úgy is hívjuk: végén eső mondat.

A felkiáltójellel végződő mondatainkról tudjuk, hogy felkiáltó, felszólító és óhajtó mondatok lehetnek, de kiejtésük közel sem olyan egyforma, mint írásbeli jelölésük. A felszólító mondat dallama hasonlít legjobban a kijelentő mondatéhoz – szintén elől eső –, de a kezdő szótag sokkal nagyobb nyomatókat kap, az esés az első két szótag között „meredekebb”. A felkiáltó mondat hanglejtése nem mutat semmilyen törést, folyamatosan ereszkedő formát mutat. Az óhajtó mondat hanglejtése is ereszkedik, csak sokkal „lankásabb”, lágyabb, egyenletesebben ereszkedő képet mutat. Mivel ilyenkor vágyainkat fejezzük ki, hangunk is lágyabb, a dallam ezt a kifejezést szolgálja.



Az élő beszédben azonban ritkán beszélünk „vegytiszta” mondatokban, általában több szakaszból álló mondatokat használunk. Ilyenkor az utolsó szakasz hangsúlyozása utal a mondat tartalmára, a többi szakasz előkészítő szakasz, lényegében ugyanolyan elől eső, mint egy kijelentőé, csak a végét nem zárjuk le, „lebegtetjük”, hogy jelezzük, nincs vége a mondatnak.

## 6. Koncentráció, automatizálás

A koncentrációs gyakorlatoknak kettős funkciójuk van. A koncentráció segíti nyilvános beszéd közben az előadót, segítségével enyhíthető vagy leküzdhető a lámpaláz. Segít fenntartani a hallgatóság figyelmét: ha az előadó koncentrált, a néző figyelmessé válik. Másik funkciója a beszédtechnikai gyakorlatok automatizálása a beszédtechnika alapjainak gyakorlása során. Milyen a koncentráció nyilvános beszéd közben? Mitől tudunk a beszédünk tartalmára, megértetésére figyelni és nem saját magunk esetleges félelmeire?

A nyilvános megszólalás alatti figyelem a laza izommunka és az erős koncentráció különleges elegye. A színpadi, nyilvános létezés és az osztálytermi beszéd sem lehet minden pillanatában tudatos. Az arra való felkészülés azonban legyen mindig átgondolt. Így automatizmussá válik többek között az is, ha hallgatóság elé lépünk, lazítsunk az izmainkon. Ez segít az ellazulásban és a jó beszédtechnikában. Jól beszélni csak lazán lehet, feszült izomzattal nem.

A test ellazítása nemcsak technikailag segít, hanem nyitottá válunk a közönséggel, a tanulókkal szemben is, együtt tudunk működni velük. Képesek vagyunk meghallani, megérezni a reakciókat és reagálni rájuk. A koncentrációs gyakorlatok közben is megfigyelhető, hogy laza izomzattal könnyebb elvégezni őket, mint görcsös figyelemmel. Ha görcsösek az izmok, nem tudjuk átadni magunkat a feladatnak. A nyilvános és az osztálytermi beszéd alatt koncentrációnk célratörő, miközben kiterjed a körülöttünk lévő egészre. Ez az erős kettős koncentráció úgy érhető el, ha testünk izomzata mentes a felesleges feszültségektől.

### Gyakorlatok

1. Lazítsuk el álló helyzetben a testünket, csukjuk be a szemünket, a térdünk sem feszes. Kissé nyissuk ki a szánkat. Nyugodtan lélegezzünk, figyeljük testünkben a levegő útját. Sz hanggal fújuk ki a levegőt, érezzük azt, hogy nem maradt semmi a tüdőnkben, a has befelé mozdul, kipréseli a levegőt. Ezután engedjük el a testünket, derekunk környékét, és érezzük, hogy a levegő akadály nélkül beáramlik a tüdőnkbe. Fontos, hogy ne szívjuk be a levegőt, csak engedjük lazán beáramlani. A jó beszédleghzés mély, néma és önkéntelen.
2. Feküdjünk le hanyatt a talajra, tegyünk a hasunkra egy könyvet. Figyeljük a légzésünket. Fújuk ki a levegőt, ekkor a könyv lesüllyed. Légvételnél a könyv emelkedjen először, csak ezután mozduljon a mellkas. Képzeld el, hogy kilégzésnél nehezedik a testünk, jobban nyomja a talajt, belégzésnél könnyebbek leszünk. Itt is figyeljünk a néma, mély, önkéntelen légzésre.
3. Indítsuk a gyakorlatot légvétellel. Érezzük, hogy a rekeszizom elindítja a levegőt, kövessük az útját. A gégehez érve hallassunk halk, nyugodt magánhangzót. Figyeljünk arra, hogy az elején lágyan indítsuk a hangot, ne halljunk se kattantást, se felesleges h hangot a zöngé kezdetekor. Ha mégis hallatszanak, próbálják megtalálni az egyensúlyt a levegő adagolása és a hangszalagzár között. A szánk elé érve óvatosan ejtsük le az állunkat, és az m hangzó alakuljon á hanggá, majd az orrhoz és a homlokhoz érve zárjuk ismét m-re.
4. Álljunk körbe. Vegyünk egy képzeletbeli léggömböt a kezünkbe, és küldjük el egy rövid hangzósorral (például: *máná-máná*) a partnerekhez. Csak annyi energiát használjunk, amennyi elég a léggömb elröpítéséhez. Mozogjunk, ne legyünk bebetonozva. Hangunkkal kövessük és

plasztikusan utánozzuk a léggömb röptét. A hangzósor addig tartson, amíg partnerünkhöz megérkezik a léggömb, ő pedig egyből küldje tovább.

5. Nyissuk ki az ablakot, és csendben hallgassuk a kinti zajokat néhány másodpercig. Ezután próbáljuk sorrendben felsorolni a hallott zajokat. Vizsgáljuk meg, milyen hangzókhoz hasonlítanak a zajok, próbáljuk együtt utánozni őket.
6. Keressünk egy összetett zajt (például: metró, vonat, zajos fővárosi utca stb.). Találjuk ki, milyen hangzókat hallunk ki a zajokból. Hogyan tudnánk kórusban utánozni őket?
7. Próbálja a csoport csukott szemmel kitalálni társai hangját egy-egy zöngétlen mássalhangzó segítségével. (Legjobb az *sz*, *s* hangok kipróbálása, mert ezek a hangzók nagyon egyéniek, jellegzetesek.)
8. Nagyon lazán ejtsük le az állunkat, többször egymás után. Képzeljük azt, hogy az állunkat egy kis súly húzza lefelé, az ajkunk, arcizmaink teljesen lazák, csak az állkapocs mozdul erőlködés nélkül lefelé. Hasznos, ha mindezt tükörben ellenőrizzük.
9. Ejtsük le lazán az állunkat. Nyújtsuk ki a nyelvünket, amely széles és laza legyen. Próbáljuk teljesen ellazítani úgy, hogy akaratunkon kívül ne mozogjon. Ne segítsünk a fogunkkal és az ajkunkkal. Ellenőrizzük tükör segítségével a gyakorlatot. Ha megmozdul a nyelvünk, húzzuk vissza a szánkba.
10. Meséljünk egy történetet néma artikulációval. Ne adjunk hangot, vigyázzunk, ne is suttojunk. A csoport találja ki, mit mondunk. Nem kell túlzásba vinni az artikulációt, lassan, de folyamatosan „beszéljünk”.
11. A 2. táblázat alapján mondjuk végig a mássalhangzókat, figyeljük meg a beszédszervek izomtevékenységét. Fogalmazzuk meg mindegyik után, mit érzünk pontosan, hol és milyen helyzetben van a nyelvünk, ajkunk az ejtés során.
12. Mondjunk el többször egy egyszerű mondatot (például: *Esik az eső*) különféle hangsúllyal (kérdéző, unottan, szomorúan, boldogan, döbbenet, féltéken stb.). Figyeljük meg, hogy milyen beszédtechnikai eszközöket használtunk az érzelmek kifejezéséhez.
13. Idézzük fel Weöres Sándor *A tündér* (Bóbita) című versét. Tapsoljuk le együtt a ritmusát. Ezután álljunk körbe, és tapsoljuk le felosztva úgy, hogy mindenki csak egyet tapsolhat. Tapsoljunk és mondjuk is együtt a vers egyik versszakát. Először csak ritmizáljuk, majd keressük meg a helyes hangsúlyokat. Mondjuk el jól hangsúlyozva a verset úgy, hogy ne vesszen el a ritmusa.
14. Tapsoljuk el néhányszor együtt, körben állva az iménti vers (Weöres Sándor: *A tündér*) ritmusát (tá-titi-tá-titi-tá-tá), figyeljünk arra, hogy tartsuk a tempót, ne gyorsuljunk.
15. Folytassuk a tapsolást, miközben egy valaki középre áll, és kérdéseket intéz a körben állókhoz (például: *Mit reggeliztél ma? Mesélj a tegnapi óráidról!*). Közben a taps megy tovább, a többiek koncentráltan segítsenek. A gyakorlatot megismételhetjük memoriterek automatizálásához: tanult verset mondunk, miközben egy adott ritmust tapsolunk.
16. Alkossunk kört. A kezdő ember odafordul a mellette állóhoz, és egyszerre tapsolnak egyet. A második ember a harmadikkal tapsol egyszerre, és így tovább, mindenki a szomszédjának adja tovább a tapsot. Közben az együtt tapsoló emberek figyelnek egymásra, tekintettel is követik egymást. Ezt a gyakorlatot is felhasználhatjuk memoriterek gyakorlására, egyszerre mondhatunk tanult szöveget. Vigyázat, a tempó marad, nem jó, ha körön belül valaki felgyorsul vagy lelassul. A két ember tapsának pedig egyszerre kell szólnia.
17. Páros gyakorlat: tanuljanak meg egy új szöveget mindketten. Miközben mondják, az egyikőjük mozogjon valamit, amit a másik hüen utánoz. Cseréljenek vezetőt.
18. Páros gyakorlat: egyikőjük beszéljen bármiről, a másik pedig kis késéssel mondja el ugyanazt. Nehezíthetik a gyakorlatot közös vagy szintén eltolt mozgással is. Legyenek pontosak.

## Feladatok

### 1. feladat

- Fejtse ki az élettani légzés és a beszédlégzés mechanizmusát, és írja le a kettő közti különbségeket!
- Mutassa be a helyes beszédlégzés folyamatát, a levegő útját! Miért fontos emberi tulajdonság, hogy légzésünk ritmusát akaratlagosan változtatni tudjuk?
- Milyen légvételre vonatkozó oktatási módszereket ismer? Hasonlítsa össze kettőt! Melyik módszer helyes, és miért?

### 2. feladat

Mi a helyes hangindítás, és miért fontos? Ismertesse a helyes hangindítás feltételeit! Mit okoz a túl szoros, illetve a renyhe hangindítás?

### 3. feladat

Mi a szerepe a hallásnak a beszéd folyamatban? Írja le részletesen a hallásnak a kommunikációban betöltött szerepét!

### 4. feladat

- Vannak-e valódi „beszédszervek”? Ismertesse részletesen a beszéd folyamatban részt vevő szerveket és szerepüket!
- Mi a szerepük a beszédszerveknek a mássalhangzók ejtésében?

### 5. feladat

Csoportosítsa a mássalhangzókat kiejtésük helye és módja szerint! Alkosson néhány játékos gyakorlatot, amelyek segíthetik a helyes hangzójétést!

### 6. feladat

- Fejtse ki, hogyan segítheti a zenei képzés a beszédtechnikát!
- Határozza meg, és saját példákkal bizonyítsa, hogy a beszédtechnika ismerete segítheti a magyar irodalom oktatását!

### 7. feladat

Mi a szerepe a beszédtechnikában a koncentrációs gyakorlatoknak? Mire tudjuk felhasználni ezeket a gyakorlatokat a magyar nyelv és irodalom oktatásában? Gyűjtsenek ötleteket!

## Szakirodalom

Illés Györgyi (2005): Beszéd 1. Escrip Design Kft.

Montágh Imre (2012): Tiszta beszéd. Budapest: Holnap Kiadó.

## Ajánlott irodalom

Fischer Sándor (1981): Retorika. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.

Hernádi Sándor (1980): Beszédművelés. Tanárképző Főiskolai Tankönyvek. Budapest: Tankönyvkiadó.

Subosits István (2002): Szép szónak nem szegik szárnyát. Budapest: Logopédia Kiadó.

Thoroczkay Miklósné (2013): Beszédtechnika gyakorlókönyv. Budapest: Holnap Kiadó.

# **Retorika**

**érvelés, meggyőzés, hatáskeltés, szónoki beszéd**

## **1. Bevezető**

Napjainkban egyre nagyobb az igény a retorikai ismeretekre, hiszen az érvényesüléshez – legyen szó szakmai vagy magánéleti sikerekről – elengedhetetlen az, hogy megfelelő tartalommal, logikus gondolatokkal, élvezetes stílusban, világosan fejezzük ki magunkat.

Egy jó tanárnak nemcsak magas szintű szakmai ismeretekkel kell rendelkeznie, hanem retorikai tudással is. Elvárás tehát az, hogy legyen empatikus, de határozott, segítőkész, jó előadó, és egyben tanítsa meg a diákjait a kritikai gondolkodásra. Rendkívül fontos, hogy hiteles legyen, aki a személyiségével motivál is.

Mikor van szüksége egy tanárnak a retorikai tudására? Mindig, hiszen úgy kell beszélnie, előadnia, hogy még azoknak a tanulóknak is felkeltse az érdeklődését, akik teljesen más tárgyak iránt érdeklődnek. A diákok gondolkodásának fejlesztéséhez jól kell tudni kérdezni. Márpedig kérdezni nehéz. A tanárnak ki kell állni az iskola, a tanulók és a saját érdekeiért – ehhez tudni kell meggyőzően, logikusan érvelni. Konfliktusokat kell megoldania az órán (tanár-diák és diák-diák konfliktust), a tanáriban és az értekezleteken (tanár-tanár konfliktust), illetve a fogadóórákon is (tanár-szülő konfliktust). Végül tudni kell beszédet mondani például az iskolai ünnepélyeken és segíteni a tanulóknak felkészülni a szereplésre.

## **2. A retorika fogalma**

A retorikát gyakran hívják szónoklattannak vagy ékesszólásnak. Ezek az elnevezések azonban csak szűk értelemben fedik le a retorika fogalmát. Hagyományosan a retorika a nyilvánosság előtt mondott, ékes stílusú, politikai vagy ünnepi beszédek tudományát jelentette. Története során több más módon is definiálták; volt a Biblia értelmezésének az eszköze, a megértés művészete, sokáig szorosan összefonódott a stilisztikával, tekintették a prózai művek elméletének is (Adamik 1970; Adamik és mtsai. 2004; Adamikné 2013).

A retorika fogalma napjainkban is többféleképpen határozható meg. A legáltalánosabb meghatározása szerint az a tudomány, amely minden olyan (szóbeli vagy írásbeli) megnyilatkozást vizsgál, amelynek célja a hallgatóra (vagy olvasóra) tett hatás a nyelven végzett műveletek segítségével. A retorikus szövegek (beszédek vagy írott szövegek) fő célja a meggyőzés, további céljaik lehetnek az ismeretközlés, a gyönyörködtetés, a megindítás stb. (Adamik és mtsai. 2004).

## **3. A szónoki beszéd típusai**

A hagyományos retorika három fő beszédtypust különböztetett meg Arisztotelész nyomán (attól függően, hogy a hallgatóság ítélkező vagy szemlélődő) (Adamik és mtsai. 2004):

- törvényszéki beszéd (ítélkező hallgató);
- tanácsadó beszéd (ítélkező-szemlélődő hallgató);
- bemutató (vagy alkalmi) beszéd (szemlélődő hallgató).

A **törvényszéki beszéd** szűkebb értelemben a jogi beszédeket jelenti, amelyek a bíró döntését kívánják befolyásolni a vád vagy a védelem oldaláról, de ide tartozik a bíró beszéde is. Tágabb értelemben minden olyan beszédet ide sorolhatunk, amelynek a célja valamilyen döntés meghozatala. Az idősíkja a múlt, mivel a múltban történekről szól. Funkciója a vád és a védelem, indulatai a szigor és a megbocsátás. Tipikus műfajai a már említett vád- és védőbeszéd, illetve minden, döntéshez vezető beszéd.

A **tanácsadó beszéd** idősíkja a jövő, hiszen egy téma előnyeit és hátrányait tárgyalja a jövőbeli döntés befolyásolásának céljából. Célja a rábeszélés vagy a lebeszélés, indulatai a félelem és a remény. Tipikus műfajai a politikai beszédek, a reklámok, az erkölcsi intelmek, de az iskolai megbeszéléseken vagy a magánéletben is megjelenhetnek ilyen szövegek.

A **bemutató beszéd** idősíkja a jelen. Funkciói a dicséret és az elmarasztalás, indulatai az öröm és a gyűlölet. Ebbe a típusba tartoznak az alkalmi beszédek és a különféle ismertetőik.

E hagyományos hármass felosztás mellett léteznek másféle, részletesebb osztályozásai is a beszéd-típusoknak. Megkülönböztethetjük például a tévés és rádiós műfajokat, a tudományos élet beszédeit, a nyilvános vitát, a társadalmi élet egyéb beszédeit. A retorika foglalkozik írásbeli műfajokkal is, elsősorban az érvelő szövegtípusok szerkesztésével. Ide tartozik például a magyarázat, az ismertetés és részben az esszé is.

#### 4. A szónok tulajdonságai, feladatai

A jó szónok Quintilianus szerint „beszédben jártas, jó ember”. A jó szónok legfontosabb tulajdonságai a hitelesség, a tisztesség. Továbbá szakmailag megfelelően felkészült, találékony (megtalálja a beszédhez a legmegfelelőbb anyagot, érveket, illetve képes beszéd közben alkalmazkodni a hallgatókhoz, a változó körülményekhez), képes megszerezni az összegyűjtött anyagot, logikusan felépíteni a beszédet, megfelelő stílusérzéke és jó emlékezőtehetsége van. Emellett kiváló előadó, aki kellő (de nem túlzott) önbizalommal rendelkezik (Adamik és mtsai. 2004; Adamikné 2013).

- A szónok feladatai a következők:
  - az anyaggyűjtés,
  - az anyag elrendezése,
  - a szöveg kidolgozása,
  - az előadásmód megtervezése,
  - a szöveg emlékezetbe vésése,
  - a szöveg előadása.
- A szövegszerkesztés menete részletesebben a következő:
  - Témaválasztás, címadás, a szövegtípus kiválasztása.
  - A kommunikációs körülmények felmérése (kinek, miről, milyen célból, hol, mikor, hogyan stb.).
  - Elővázlat készítése.
  - Anyaggyűjtés. Ennek különféle forrásai lehetnek, például könyvek, folyóiratok, internet, személyes beszélgetések, saját tapasztalatok.

- Az anyag elrendezése, vázlatírás. Az összegyűjtött anyagot a beszédrészekhez kapcsoljuk; megfogalmazzuk a legfontosabb gondolatokat tartalmazó tételmondatokat; meghatározzuk a kulcsszókat. A szerkesztést irányító legfontosabb elvek: a) az egység elve, b) a haladás és a folyamatosság elve, c) a mondanivaló logikus elrendezésének az elve, d) a mondanivaló arányos elrendezésének az elve, e) a fokozatosság elve. Figyeljünk arra, hogy a beszéd vagy az írásmű a teljesség és a befejezettség érzetét keltse.
- A szöveg megfogalmazása és kidolgozása. Idetartozik a legalkalmasabb stílusesszók kiválasztása, az előadásmód megtervezése. A gyakorlottabb előadóknak nem szükséges szó szerint megírniuk a szöveget. Segítségül használhatunk vázlatot, kivetítést, szemléltetőanyagot.
- A szöveg emlékezetbe vésése. Egy gyakorlott, jó előadónak elegendő csak a legfontosabb tételmondatok, a kulcsszavak, illetve a beszéd vázlatának a megjegyzése.
- Önellenzés, próbaelőadás (a gyakorlással csökkenthetjük a lámpalázat is).
- A szöveg megszólaltatása. Ügyeljünk a beszédünkre – végezzünk beszédtechnikai gyakorlatokat –, a nonverbális jelzéseinkre, a megjelenésünkre. A kismértékű lámpaláz fokozza a teljesítményt.

## 5. A beszéd felépítése

A klasszikus retorikák hét részre osztják a meggyőző beszédet, ezek szerint a beszédrészek a következők (Adamik 1970; Adamik és mtsai. 2004):

- bevezetés;
- elbeszélés;
- kitérés;
- témamegjelölés és/vagy felosztás;
- bizonyítás;
- cáfolás;
- befejezés.

A **bevezetés** során teremtünk kapcsolatot a hallgatósággal. Ennek a beszédrésznek fontos célja a hallgatóság figyelmének a megragadása (például változatos modalitású mondatokkal, idézettel, humorral), a jóindulatának megnyerése. Erre szolgálnak a szerénységi toposzok, például a bizonytalanság „*nem is tudom, hogyan kezdjem...*”, a megbízatás „*nem magamért szólok...*”, a ráígérés „*tőlem fogják ezt először hallani*” vagy a belső kényszer toposza „*el kell mondanom, nem tartatom tovább magamban*”. A téma megjelölése (és a beszéd előzetes vázlata) is itt hangzik el. Fontos szövegrésze a bevezetésnek a megszólítás (írott szövegek esetében a címadás). Ennek segítségével alakítjuk ki a kommunikációs helyzetet, jelöljük ki a hallgatóság és a köztünk lévő viszonyt. A megszólítás rendszerint hármas osztású (például *Barátaim, rómaiak, földieim!*).

Az **elbeszélés** az a rövid beszédrész, amelyben elmondjuk a témával kapcsolatos háttérismereteket. Az elbeszélés a bizonyításra készít elő, de a beszéd ezen pontján még nem cél a hallgatóság meggyőzése. Ekkor tömören elmondjuk az ügyel kapcsolatos eseményeket, megnevezzük a szereplőket stb. Az elbeszélés szövegtípusai a jellemzés és a leírás. Az elbeszélés erényei a rövideg, a világosság (a jól érthető nyelvi megformáltság) és a valószínűség (a valóságban is létező vagy lehetséges összefüggések feltárása).



A **kitérés** szövegrésze nem kötelező, változó helyű beszédrész. A célja a szórakoztatás, a téma érdekesebbé tétele a hallgatóság számára, egyfajta illusztráció. Személyesebbé teszi a beszédet, a hallgatóságban a szavahihetőség érzetét kelti. Sokszor egy saját történet, példa elmesélése. A törvényszéki beszédekben egyáltalán nem szerepelhet, a tanácsadó és a bemutató beszédben pedig a céltól, körülményektől, témától függően jelenik meg.

A **témamegjelölés** és/vagy **felosztás** a bizonyítást készíti elő. Ez a klasszikus beszédek legrövidebb szövegrésze, tulajdonképpen a tétel kimondása. A tétel az érvelő szöveg alapja, erre épül a bizonyítás és a cáfolás. A felosztás során egy, két vagy három bizonyítandó pontot jelölhetünk ki.

A **bizonyítás** a szónoki beszéd legfontosabb része, a meggyőzés csúcspontja. Ebben a beszédrészben bizonyítjuk az álláspontunk igazságát, támasztjuk alá érvekkel és példákkal. A bizonyítékok két típusba sorolhatók a klasszikus retorikák szerint: művészetén kívüli (készen kapott) és művészetén belüli (megalkotott) bizonyítékok.

A *művészetén kívüli bizonyítékok* azok, amelyek nem függenek a szónok mesterségbeli tudásától, szemfülességétől; ilyenek például a törvények, a szerződések, a tanúk, az eskük és a vallatások. A *művészetén belüli bizonyítékokat* a szónok hozza létre, további forrásuk lehet a hallgatóra tett hatás és maga a beszéd. Három típusuk különíthető el: a jelek, az érvek és a példák. Az érvelés módszereiről és az érvelési hibákról a következő alfejezet szól részletesebben.

A **cáfolás** beszédrészét akkor érdemes létrehozni, ha a hallgatóságunk ellenvéleményen van, vagy várható, hogy mást is megtudhat az ügyről. Ez a szövegrész is a saját álláspontunk megerősítésére szolgál, méghozzá úgy, hogy a lehetséges ellenvéleményeket cáfolja meg. A cáfolásban a bizonyításban használt érvelési módokat alkalmazzuk, de hatásos eszköze lehet a szónoki kérdés is.

A **befejezés** – mintegy keretet alkotva a bevezetéssel – az emlékezetbe vésést, a meggyőzés szövegbeli végpontját biztosítja, gyakran cselekvésre buzdít. Egyszerre hat az értelemre (összefoglaló befejezés) és az érzelmekre (érzelemfelkeltő befejezés). A befejezés funkciói a főbb gondolatok, érvek összegzése, a kitekintés és az érzelmi zárás. Stílusa lehet patetikus (a mai beszédekben nem szerencsés, ha a pátoz a többi beszédrészben is megjelenik), hatásos eszközei lehetnek a szóképek, idézetek, anekdoták, vagy ha egy elgondolkodtató kérdéssel zárjuk a beszédet.

A beszéd legfontosabb részei a tétel és a bizonyítás; a céltól függően a többi beszédrész el is hagyható.

## 6. Az érvelés

Az érvelés nemcsak a szónoki beszéd fontos eleme, hanem a mindennapi és az iskolai életben is gyakran szükség van rá. Az alapja a tétel, amelyben megfogalmazzuk azt a véleményt vagy állítást, amelyet a továbbiakban bizonyítani fogunk. A tétel tömör, egyszerű, jól megjegyezhető mondat legyen. Érdemes a legfontosabb fogalmait az érvelés előtt definiálni (Szálkáné 1999).

Az érvek azok a racionális gondolkodás útján létrejövő állítások, amelyek bizonyos kritériumok alapján kétségbevonhatatlan megállapításokon nyugszanak. Az érveket különböző érvforrásokból vehetjük; ezek igazságértéke azonban relatív – a retorikai érvelés nem mindig felel meg a logika kritériumainak. Ekkor érvelési hibákról beszélünk (Szálkáné 1999).

Az érvek fajtáit aszerint határozhatjuk meg, hogy milyen forrásból származnak. A **személyből vett érvek** az érintett személy életkorára, nemére, családjára, származására, külsejére, neveltetésére, vagyoni helyzetére stb. utalnak. Ezek általában nem erős érvek.

Érvforrás lehet a hős **cselekedeteinek** elmesélése is.

Vehetjük az érveinket az **okból** (lélektani, anyagi, természeti, társadalmi okok) és a **következményekből** is (a negatív következmények mellett felvázolhatjuk a pozitív jövőt is). Vigyázzunk arra, hogy ha valami többféle okra is visszavezethető, ne csak egy okot nevezzünk meg érvként.

További érvforrás lehet a **cselekvés módja** (szándékos vagy szándéktalan), **helye** (megszentelt hely, nyilvános hely, tájleírás stb.) és **ideje** (történelmi idő, korszellem, közös idő, egyéni idő). Lehet továbbá az **emberi értékekre való hivatkozás**, a **többség** (mások is így gondolják, csinálják), a **valószínűség** (olyan megfigyelés, amelyet a többség valószínűnek vél), a **hasonlóság** (például metaforák használata), az **ellentét** (az állításunk ellenkezőjéről bizonyítjuk, hogy nem igaz), a **körülmény**, egy fogalom **definíciója**.

A meggyőzéshez elengedhetetlen, hogy az érveket megfelelő sorrendben helyezzük el. Vannak ugyanis erős és gyenge érvek, és ezek hibás elrendezése gyengítheti a beszédünk meggyőző erejét.

A **keretes** elrendezés során az érvelés elején és a végén is erős érveket használunk, az esetleges gyengébb érvek pedig középre kerülnek. **Fokozásos** az elrendezés, ha a gyenge érveket helyezzük előre, és fokozatosan egyre erősebb érveket használunk. Kevésbé hatásos ennek az ellenkezője, a **lejtéses** elrendezés (Szálkáné 1999; Adamik és mtsai. 2004).

## 7. Érvelési hibák

Előfordulhat, hogy a meggyőzés során a szónok (szándékosan vagy tudatlanságból) hibás érveket, csúsztatásokat használ. Bár ezek az érvek logikailag hibásak, retorikailag gyakran hatásosak. Ezért fontos megismerni az érvelési hibák leggyakoribb típusait (Szálkáné 1999). Ezek a következők:

- önmagába visszatérő érv (például: *Péterben nem lehet megbízni, mert teljesen megbízhatatlan.*);
- hamis analógia;
- hamis ok-okozat;
- személyeskedés;
- „más is ezt csinálja”-érv;
- manipulatív kérdés (olyan kérdés, amelyre nem lehet jól válaszolni, például: *Még mindig hanyagolod a testmozgást?*);
- nem a tárgyhoz tartozó okoskodás (bizonyító erejű érvek helyett a sajnálatkeltés, a félelemkeltés, harag, gyűlölet keltésének az eszköze, megalapozatlan remény ébresztése);
- címkézés;
- hiányzó bizonyíték (ha megfelelő bizonyíték hiányában következtetésként szerepel a feltételezés, amelyet bizonyítani kellene, ilyenek a *Köztudott, hogy...*, *Evidens az, hogy...* stb. kezdetű mondatok);
- hamis kontextusba helyezés.

## 8. A szöveg kidolgozása

A szöveg kidolgozásának fontos eleme a szövegkohézió megteremtése. Ez jelentésbeli kapcsolóelemek (kulcsszók, ismétlések, rokon értelmű kifejezések, többjelentésű és hasonló alakú szavak) és grammatikai kapcsolóelemek (utaló névmások, mondatkapcsoló kötőszók, egyeztetés, hiányos mondatok) használatával történik.

A bekezdések felépítése (akár írásban, akár gondolatban történik) többféle lehet. Épülhet például a tételmondat köré, az általános tételt szemléltetheti példával, lehet ok-okozati szerkesztésű, párhuzamos vagy ellentételező felépítésű, illetve kérdés-felelet formában szerkesztett is.

A klasszikus retorikák háromféle stílusárnyalatról írnak: az egyszerű, a közepes és a fennkölt stílusról. Az egyszerű stílus a tanítás, a közepes stílus a gyönyörködtetés, a fennkölt stílus a megindítás szónoki szándékaihoz kapcsolódik. Azt, hogy melyik stílust alkalmazzuk, meghatározza a beszéd műfaja, a kommunikációs cél, illetve egy beszéden belül az adott szövegrész is. A beszéd legfontosabb stíluserényei a világosság, az illőség (a szónokhoz, a témához, a hallgatósághoz és a körülményekhez), a mértéktartás és a szépség (Adamik és mtsai. 2004).

A retorika különböző stílusesszközöket használ a hatáskeltés érdekében. Ezek lehetnek:

- hangalakzatok (metatézis: „*hogyan nézni is tereh*”, epentézis: „*érezem*”, aferézis: „*kit nem hevít korának érzeménye*”);
- szóalakzatok (például metafora: „*ott jön a rózsám*”, metonímia: „*acélt ragad*”, szinekdoché: „*a szív remél*”);
- mondataalakzatok (például figura etymologica: „*halálnak halálával halsz*”, ellipszis: „*Lélek az ajtón se be, se ki*”, poliszindeton: „*Most tél van, és csend, és hó, és halál.*”, aszindeton: „*Jöttem, láttam, győztem.*”) és
- gondolatalakzatok (például paradoxon, oximoron, antitézis) is (L. Aczél 2001; Adamik és mtsai. 2004).

## 9. Hogyan tanuljuk meg a szöveget?

A hagyományos retorikák is számos tanáccsal szolgáltak a szónokok számára a beszéd megtanulásához. Ezek helyességét a modern pszichológia is igazolta (Adamik és mtsai. 2004).

A legfontosabb tanácsok a következők:

- Szó szerint csak akkor tanuljunk meg egy szöveget, ha elegendő időnk van rá, és megbízható a memóriánk.
- Inkább a szöveg vázlatát és egy-két fontosabb részét memorizáljuk.
- A hosszabb szövegeket osszuk fel rövidebb részekre, és úgy tanuljuk meg.
- Segíthet a képeken és a helyeken alapuló módszer (a képek napjainkban lehetnek akár a betűk, a helyek pedig a papír egyes területei; hiszen gyakran arra emlékszünk a vizsgán is, hogy az előhívandó információ például a füzet bal oldalának alján szerepelt).
- Mormogva, félhangosan tanuljunk.
- Lehetőleg saját kéziratból, jegyzetből tanuljunk.
- Fejlesszük memóriánkat memoriterek megtanulásával.
- Gyakoroljunk sokat, tegyük próbára tudásunkat.

Az előadással a tananyag Kommunikáció és *Beszédtechnika* című fejezete foglalkozik.

## 10. Összefoglalás

A retorika a hatásos szövegalkotással foglalkozik. A szónoki beszédnek három fő típusa van: a törvényszéki, a tanácsadó és a bemutató beszéd; de további felosztások is ismeretesek.

A jó szónok „beszédben jártas, jó ember”, akinek a legfontosabb tulajdonságai a hitelesség, a tisztesség. Feladatai közé tartozik az anyaggyűjtés, az elrendezés, a szöveg megalkotása, megtanulása, illetve az előadása.

A szónoki beszéd részei a bevezetés, az elbeszélés, a kitérés, a tételkijelölés, a bizonyítás, a cáfolás és a befejezés. A beszéd céljától függően egyes beszédrészek elhagyhatók, illetve különböző arányban jelenhetnek meg a szövegben.

A beszéd központi részének, a meggyőzésnek a csúcspontja a bizonyítás (és a cáfolás). A bizonyítékok lehetnek művészetten kívüliek és belüliek is. Ez utóbbi típusba tartozik az érv, amely egy (pozitív értelemben vett) okoskodás útján létrejövő, kétségbenvonhatatlan megállapításokon nyugvó állítás. Az érveket különböző forrásokból meríthetjük, ezek igazságértéke relatív.

A szöveg kidolgozásakor ügyeljünk a szövegkohézióra, a megfelelő stílus használatára, a világos megfogalmazásra.

## Feladatok

### 1. feladat

Gyűjtsenek össze csoporttársaival együtt a retorikával kapcsolatos szavakat! Mindenki mondjon legalább egy szót, fogalmat, nevet, ami az eszébe jut! A szógyűjtés végén beszéljék meg a tudnivalókat a személyekről, és azon szavak jelentését, amelyek nem mindenki számára ismertek! Végül készítsenek fürtábrát a szavakból!

### 2. feladat

Gyűjtsék össze csoportosan, milyen a jó tanár kommunikációja! Ha elvégezték az előző feladatot, akkor karikázzák be a fürtábrán azokat a fogalmakat, amelyek a jó tanári kommunikációhoz is kapcsolódnak!

### 3. feladat

Fogalmazzanak meg párban egy reklámot, amelyben egy retorika-tanfolyamot hirdetnek különféle (például magyar, matematika, testnevelés, ének-zene, kémia) szakos tanárok számára! Mutassák be az elkészült szövegeket a csoportnak, majd válasszák ki a legjobban sikerült reklámot!

### 4. feladat

Olvassák el a Világirodalmi lexikonban a *retorika* szócikket! Vitassák meg közösen, hogyan változott a retorika fogalma az évszázadok során, mely területei a legszükségesebbek a mai tanárok számára is!

### 5. feladat

Csak kérdezzen a következő szituációkban! A megoldáshoz nem végezhet fizikai cselekvést, és nem adhat utasítást, csak kérdést tehet fel. Csoportban beszéljék meg a kérdéseket, azok várható hatását, stílusértékét!

- Egyik diákja rendszeresen elkésik az órájáról, közlekedési problémákra hivatkozva (vonattal jár egy másik településről). Ugyanakkor arra mindig van ideje, hogy kávéat vegyen az iskolai automatából, és azzal érkezzen késve az órára.
- Egyik tanítványa soha nem viszi magával órára a munkafüzetét, így nem tud neki egyéni munkát adni az órán. Vegye rá a diákot, hogy legközelebb legyen nála a munkafüzet!
- Észreveszi, hogy diákjai csetelnek az órán.

- d) Alsós osztályban tanít. Az egyik szülő számon kéri, hogyan merte „elfaragni” a gyermeke ceruzáját.
- e) Az egyik kollégája rendszeresen fokhagymát reggelizik, ami igen kellemetlen a többieknek, így Önnek is a kisméretű szaktanáriban (és valószínűleg az órán a diákoknak is).
- f) A tanítványait szeretné leszoktatni a dohányzásról.
- g) Felfedezi, hogy diákjai karikatúrákat készítenek Önről, amelyeken nem éppen előnyös módon, bántó szándékkal ábrázolják Önt.
- h) Az osztályteremből rendszeresen eltűnteti az egyik kollégája a táblafilceket.
- i) A férfi-/női vécében dohányoznak, ami tilos. Ön a dohányzókkal ellenkező nemű tanár, így nem mehet be a vécébe, csak kintről figyelmeztetheti a tanulókat.

## 6. feladat

Mit mondana a következő helyzetekben? Fogalmazza meg három-öt mondatban az érveit!

- a) Elkésett a „vérszomjas” tanár vizsgájáról, a tanár már menne haza, de Önnek feltétlenül aznap kell vizsgáznia.
- b) Nem felel meg az álláshirdetés egyik követelményének, mert csak egy nyelvvizsgálója van, de így is beadta pályázatát, és behívták állásinterjúra. Nagyon szeretné megkapni az állást, és alkalmas is lenne rá. Győzze meg az állásinterjún a beszédpartnerét, hogy tekintsen el ettől a követelménytől.
- c) Ön osztályfőnök. Az osztálykiránduláson határozottan megtiltja, hogy a diákjai alkoholt igyanak. Este, amikor benyit a hálóterembe, italozáson kapja a tanulókat.
- d) Az igazgatóság úgy dönt, hogy kitiltja a magántanítványokat az iskolából tanítási időben, pedig a tanárok közül sokan vállalták a lyukasóráikban egyetemisták korrepetálását. A tanárok szeretnék, ha továbbra is fogadhatnák a magántanítványokat. Mondja el az álláspontját érintett tanárként / az igazgatóság tagjaként!
- e) Az érettségi elnök felülbírálja és lepontozza a szaktanár által kijavított dolgozatokat, így több tanuló egy jeggyel rosszabb osztályzatot kap. Ön az osztályfőnök, így az Ön feladata beszélni az érettségi elnökkel a problémáról.
- f) A kémiatanár a tartalmilag jó kémiadolgozatokra a helyesírás miatt több tanulónak elégtelent ad. Ön az osztályfőnök. Beszélje meg kollégájával, mit gondol az ügyről!
- g) A tanárban nincs mindenkinek számítógépe, általában várni kell a gépekre. Egyik kollégája rendszeresen kisajátítja az egyik gépet: még akkor is bejelentkezve marad, amikor elmegy órára, így a többiek nem tudják használni azt.

## 7. feladat

Gyűjtsék össze azokat a szempontokat, amelyek a megjelölt csoport érdeklődésére számot tarthatnak az adott tantárgy kapcsán! Fogalmazzák meg, miért fontosak a következők!

- a) a matematikai tudás az irodalom fakultációs osztály számára
- b) az ének-zene tanulás a „botfűlű” tanulók számára
- c) a kémia a művészeti osztályba járók számára
- d) a fizika a testnevelés tagozatos osztálynak

**8. feladat**

Képzeld el, hogy az iskolában rendkívüli értekezletet tartanak az alábbi esetek miatt! Foglalja össze a többi résztvevőnek a történeteket úgy, hogy elítéli az érintett tettet, majd védelmébe veszi (L. Aczél 2001 alapján).

Az alábbi adatok mindegyikét használja fel, ezeket kiegészítheti valószínű tényezőkkel, de érveket ne mondjon!

a) Név: Kis Péter

Foglalkozás: diák, a diákönkormányzat elnöke

Életkor: 16 év

Lakóhely: Kazincbarcika, Pesten kollégiumban lakik

Iskola: jó hírű hatosztályos gimnázium a belvárosban

Eset: *A gólyatáborban trágár versekre tanította az elsősöket.*

b) Név: Kovács Júlia

Foglalkozás: diák

Életkor: 11 év

Lakóhely: Budapest, egy hátrányos helyzetű lakótelep

Iskola: egy átlagos általános iskola

Eset: *Szünetben az osztályterem ablakából hógolyóval dobálta a járókelőket.*

c) Név: Nagy Bálint

Foglalkozás: diák

Életkor: 15 év

Lakóhely: Szentendre, naponta ingázva jár be az iskolába

Iskola: egy szakközépiskola Budapesten

Eset: *Az angolórákról rendszeresen hiányzik, a tiltás ellenére többször kilógott tanítási időben az iskolából. Az angoltanár panaszkodik rá a szülőknek és az iskola vezetésének, a szülők pedig már panaszt tettek az iskolára és a tanárra is.*

**9. feladat**

Párban oldják meg a feladatot! Olvassák el mindketten az alábbi szöveget! Tegyenek fel a párjuknak kérdéseket a szöveg kapcsán! Hol az egyikük, hol a másikuk legyen a kérdező, a kérdéseket a kérdezett válaszolja meg. Figyeljék meg a saját és a társuk kérdéseit! Melyek a jó kérdések, és melyek azok, amelyekre csak egy-egy szóval lehet válaszolni?

A nyugati társadalmak egyik legjelentősebb közegészségügyi problémája, hogy a lakosság nagy része túlsúlyos. Az elhízottak aránya különösen az utóbbi két-három évtizedben nőtt meg.

Amerikai kutatók megfigyelték, hogy a jelenség szoros összefüggésben áll a bankkártyás fizetés elterjedésével. Bár elsőre a két folyamat egymástól teljesen különbözőnek tűnik, a kutatók állítása szerint a fizetés módja befolyásolja azt, hogy mit vesz meg az ember. Ha bankkártyával fizetünk, akkor hajlamosak vagyunk sokkal több egészségtelen, hizlaló ennivalót vásárolni.

Ezt a különös elgondolást a kutatók egy kísérlettel ellenőrizték. A kísérlet során 151 egyetemi hallgatónak különféle árucikkek fényképét mutatták be a bolti árral együtt. Az összesen 20-féle élelmiszer fele egészségtelen, hizlaló, a másik fele pedig egészséges volt. A résztvevőknek minden árucikkről el kellett dönteniük, hogy egy szokásos vásárlás alkalmával betennék-e a kosarukba. A diákok felének azt kellett elképzelnie, hogy készpénzzel fizet, a másik felének azt, hogy bankkártyával. A különbség óriási volt: a készpénzzel fizetők átlagosan 9,89 dollárt



költöttek egészségtelen élelmiszerekre, a bankkártyával fizetők viszont 14,07 dollárt. Ez átlagosan 2,02, illetve 2,85 árucikket jelentett az egyes kategóriákból. A fizetés módja csak a hizlaló élelmiszerek vásárlására volt hatással, az egészségesekére nem. Ez az összefüggés nemcsak a laboratóriumban bizonyult érvényesnek. A kutatók 1000 ember vásárlásait elemezték hat hónapon keresztül, és hasonló eredményekre jutottak, mint a kísérleti helyzetben.

A jelenség oka azzal magyarázható, hogy a készpénzzel való fizetés sokkal nagyobb lelki fájdalmat okoz, mint a bankkártyás fizetés, mivel ilyenkor nem kell a bankjegyeket egyenként kiadni a kezünkből. Ezért ha bankkártyával vásárolunk, sokkal könnyelműbbek vagyunk, és lelkiismeret-furdalás nélkül megvesszük az egészségtelen, hizlaló ételeket is.

(A szöveg eredeti, bővebb változata Mannhardt András tollából, *Bankkártyás hizókúra* címmel jelent meg az Élet és Tudomány 2014/20. számában. [www.eletestudomany.hu/bankkartyas\\_hizokura](http://www.eletestudomany.hu/bankkartyas_hizokura))

## 10. feladat

Az alábbiakban egy beszéd vázlatát olvashatják. Egyénileg írják meg a vázlat alapján a beszédet! Adják elő a csoporttársaiknak, majd értékeljék közösen a beszédeket!

*A házi feladatok szükségességéről*

- Mindenki kapott diákként házi feladatokat, ezek megoldása gyakran hosszadalmas volt, és szülői segítséget igényelt.
- A tanárok gyakran azt hiszik, az ő tárgyuk a legfontosabb, és a tanulók másból nem is kapnak feladatokat.
- A szónok saját példája: középiskolás korában a fél kollégium az ő egyik házi feladatán dolgozott napokig, mígnem kiderült, hibás volt a megoldandó feladat.
- A túl sok házi feladat nagyon megterheli a diákokat, és gyakran ellenérzést vált ki a tantárgy és a tanár iránt.
- A házi feladat kis mennyiségben hasznos lehet, de nem érdemes túl sokat és minden alkalommal adni.
- Tanárként figyeljünk oda diákjaink terhelhetőségére, aktuális igényeire, élethelyzetére.

## 11. feladat

Az alábbi kijelentések mindegyikéhez keressen három okot és három következményt! A csoport előtt legfeljebb két percben fejtse ki az álláspontját, az érveléshez használja az összegyűjtött okokat és következményeket!

- a) Egyre több a magatartászavaros és tanulási nehézséggel küzdő gyermek.
- b) Növekszik a külföldre költöző fiatalok száma.
- c) Számos nyugat-európai egyetemen tandíjat kell fizetni.
- d) Több családban súlyos anyagi terhet jelent az iskolakezdés.
- e) Kevesen jelentkeznek fizikatanári szakra.
- f) Néhány év osztott rendszerű képzés után visszaállították az osztatlan tanárképzés rendszerét.

## 12. feladat

Milyen érvelési hibákat fedez fel az alábbi példákban? Fogalmazza meg!

- a) Ne bízz meg Péterben, mert teljesen megbízhatatlan.
- b) Még mindig ittasan jár munkába?
- c) Nem érdemes meghallgatnunk, mit szónokol, mert minden gondolata romantikus álmodozás.

- d) Miért hallgatnám meg, mit mond, hiszen elhagyta a feleségét, és munkája sincs.
- e) Miért vegyek jegyet erre a két megállóra, amikor mások is lógnak a buszon?!
- f) Ha nem ők nyertek volna a választáson, most nem lenne ekkora árvíz.

### 13. feladat

Gondoljon a kedvenc filmjére! Mesélje el a történetét a következő helyzetekben!

- a) kisiskolásokhoz beszél
- b) egy kollégájának ajánlja
- c) a szülői értekezleten javasolja a következő osztályprogramnak
- d) a párjának meséli el vacsorázás közben
- e) a nagymamájának mondja el

### 14. feladat

Rendezzenek rövidített disputát!

A disputa menete (Bárdossy és mtsai. 2002 alapján):

A résztvevők száma 10 fő lehet: 2 háromfős csapat, egy időmérő, három bíró. Az egyik csapat képviseli a pró, a másik a kontra álláspontot a tételmondat kapcsán. A tételmondat elhangzása után a csapatok 10 percet kapnak a felkészülésre.

A1: értelmezi a tételmondatot, majd megkezdi az érvelést. 3 perce van.

B3: kérdéseket tehet fel A1-nek, ezekkel megpróbálja az érveit támadni, megzavarni. A1 röviden válaszolhat a kérdésekre. Erre 2 percük van.

B1: a saját csapata oldaláról értelmezi a tételmondatot, elmondja érveit. 3 perce van.

A3: kérdéseket tehet fel B/1-nek, ezekkel megpróbálja az érveit támadni, megzavarni. B/1 röviden válaszolhat a kérdésekre. Erre 2 percük van.

A csapatok 5 perc időt kapnak az egyeztetésre, újabb érvek gyűjtésére.

A2: folytatja a válaszadást, újabb érveket sorol fel, majd összegez. Erre 3 perce van.

B2: folytatja a válaszadást, újabb érveket sorol fel, majd összegez. Erre 3 perce van.

Az időmérő végig figyel az időkereteket, és jelzi, ha letelt egy-egy vitaszakasz ideje.

A bírók jegyzeteket készítenek, majd szavaznak arról, hogy melyik csapat vitatkozott jobban. (Nem arról kell döntenünk, hogy kinek van igaza.)

Lehetséges tételmondatok:

- Az iskola megöli a kreativitást.
- A magántanulók kevesebbet tudnak, mint a normál iskolába járók.
- A diplomát nem kellene nyelvvizsgálóhoz kötni.
- Egyre kevésbé van szükség a hagyományos könyvtárakra.
- Jobb lenne, ha a szüleink választanának szakmát nekünk.

**15. feladat**

Csoportban dolgozzanak! Néhányan menjenek ki a teremből, majd egyesével bejőve kezdjék el az órát, mintha különböző tanárok lennének. Elemezzék együtt, hogy milyen benyomást tettek a tanulókra, mennyire sikerült felkelteniük az érdeklődésüket, hogyan lehetne érdekesebben, hatásosabban elkezdni egy órát.

**16. feladat**

Mondjon egy kb. 6 perces beszédet az alábbi témák valamelyikéről! Ha csoportban tanul retorikát, ketten beszéljenek ugyanarról a témáról! Az egyikük a pró, a másikuk a kontra álláspontot képviselje!

- A természettudományos tantárgyak fontosabbak, mint a humán tárgyak.
- Nem kifizetődő a tanultság.
- Csak a kevésbé ambiciózus emberek mennek tanárnak.
- A diákmunka fontos része az életre nevelésnek.
- A hosszú nyári szünet helyett több rövidebb szünetre lenne szükség tanév közben.
- Kötelezővé kellene tenni minden egyetemi hallgatónak félévnyi külföldi tanulást.
- A szöveges értékelés hatékonyabb, mint a számszerűsített.
- Felére kellene csökkenteni a tanárok óraterhelését.
- Csak modern irodalmat kellene olvastatni a kisiskolásokkal.
- Kötelezővé kellene tenni újra az iskolaköpenyt vagy az egyenruhát.

**17. feladat**

Hozzon döntést az alábbi helyzetekben! Döntését indoklással együtt ismertesse egy háromperces beszédben!

a) Ön egy kistérségi hátrányos helyzetű iskola igazgatója. Az iskolában az utóbbi években annyira lecsökkent a tanulók létszáma és az iskola fenntartására fordítható összeg, hogy az egyik kolléga elbocsátására van szükség. A következő személyek közül kit bocsátana el?

*Ági* Magyartanár. Évtizedek óta az iskolában tanít. Pontos, megbízható, de érezhetően belefásult már a tanításba. A frontális oktatás híve, nem fogékony az új módszerekre. Több magyar szakos tanár is van az iskolában, akik át tudnák venni az órát.

*Péter* Fizikatanár. Három éve végzett az egyetemen. A gyerekeket játékos formában oktatja a fizikai ismeretekre. Számonkéréskor azonban rendkívül szigorú, több tanulót megbuktatott már. Az iskolában van még egy fizika szakos kolléga, akinek jelenleg nem jut elég szakos óra.

*Zoltán* Történelemtanár. Szeret politizálni, az óráira is beviszi a politikát. A szülők és a kollégák ezért kevésbé szeretik, a diákoknak azonban a humora miatt a kedvencük. Diákjai több versenyen is sikeresen szerepeltek. Jelenleg ő tanít egyedül történelmet az iskolában, bár van még egy kollégája, akinek van történelem szakos végzettsége.

*Ilona* Énektanár. Rendszeresen elkésik az óráiról, gyakori hangulatváltozásai miatt nagyon változó az óráinak a színvonala is. Az általa vezetett művészeti szakkör rendkívül népszerű még a leghátrányosabb helyzetű gyermekek körében is.

*Helga* Magyar és német szakon végzett, de jelenleg programszervezőként és pályázati felelősként dolgozik az iskolában. Előadásokat és kirándulásokat szervez, amelyen a

diákok mellett a szülők és a tanárok is örömmel vesznek részt. Pályázatíróként kevésbé sikeres, az utóbbi egy évben nem sikerült pluszforrásokat szereznie az iskola számára.

*Géza* Kémiatanár. Agresszív, a diákok félve mennek be az óráira. Előfordult, hogy nyakon vágott egy gyermeket. Nehéz nála jó jegyet szerezni, de akinek sikerül, az a tanulmányi versenyeken is sikeresen teljesít. Egy évig tartott, mire sikerült kémiatanárt találni az iskolába.

b) Ön tagja a kollégiumi szociális bizottságnak, amelynek most lehetősége van arra, hogy extra támogatást adjon a kollégiumba felvett diákoknak. A szétosztható pontos összeget még nem lehet tudni, de már most szükség van a kedvezményezettek névsorára. A társaival készítsen egy rangsort, amelyet majd a vezetőségnek felterjeszhetnek! Számoljon azzal, hogy a végső támogatási összegek megállapításánál többszörös különbség is lehet az első és az utolsó helyre kerülő között! Az is előfordulhat, hogy az utolsó helyre került diák egyáltalán nem kap támogatást. Először egyénileg hozza meg a döntését, majd vitassák meg a többiekkel!

A kérvényt benyújtó kollégisták a következők:

*Gábor* Nagyon messziről érkezett a kollégiumba, a 300 km-es távolság miatt csak ritkán tud hazalátogatni a családjához. Szülei egy kisvárosban élnek, megbecsült tagjai a helyi közösségnek. Testvére nincs. Tanulmányi eredménye átlagos.

*Júlia* Már két éve a kollégium lakója, eddig minden évben kapott támogatást. Szülei 20 km-re laknak az iskola városától. Nagyon szegény családból származik. Tanulmányai mellett diákmunkákat vállal, hogy el tudja tartani magát. Tanulmányi eredményei átlag alattiak.

*Pál* A kollégium egyik legaktívabb tagja, mindenki szereti. Minden rendezvényen segít a szervezésben, és gyakran korrepetálja a fiatalabbakat. Tanulmányi eredményei kiválóak. Családja viszonylag jómódban él, 80 km-re az iskolától. Még sohasem kért támogatást, de most váratlan kiadásai merültek fel, amelyekre már nem tud a szüleitől pénzt kérni.

*Edit* Árva, a szülei egy éve haltak meg, kisebb vagyont hagyva a lányukra. Nem szeret részt venni a közösségi programokon, inkább visszahúzódik a szobájába. Tanulmányi eredményei átlagosak.

*István* Állandóan nyüzsög, mindig mindenhol ott van. Kissé agresszív, ha valami nem tetszik neki. Emiatt többször összeütközésbe került a kollégium diákbizottságával is. A szülei munkanélküliek, nem tudják támogatni. Tanulmányi eredményei jók.

*Judit* Családja 150 km-re él. Öten testvérek, ő a legidősebb. A tanulmányai mellett dolgoznia kell, jól fizető állása van. Ebben a tanévben végez az egyetemen, ezért szeretné otthagyni a munkahelyét, hogy a diplomamunkájára és a záróvizsgákra koncentrálhasson.

## 18. feladat

Válaszoljon az alábbi kérdésekre!

- Milyen módon tud hozzájárulni nem magyar szakos tanárként a tanítványai retorikai fejlesztéséhez az iskolai kereteken belül?
- Kötelezővé tenné-e minden emberekkel foglalkozó szakmában a retorikai ismeretek elsajátítását, gyakorlását? Miért?
- Mennyire tartja fontosnak a szóbeli feleltetést? Miért?
- Milyen tanácsokat adna tanítványának egy beszéd megtanulásához?

**19. feladat**

- a) Hogyan érti Babits Mihály a következő mondatát? „Egész iskolád retorikai s minden igazában csak retorika ma is.” Fejtse ki a véleményét az idézetről! Ezután olvassa el Babits Mihály *Irodalmi nevelés. Egy tantárgy filozófiája tanulók számára* című esszéjét (a lelőhelyet lásd a forrásoknál)! Vesse össze a saját gondolatait Babitséival!
- b) Gyűjtsön módszereket ahhoz, hogyan lehet a diákok kritikai gondolkodását fejleszteni! Hogyan járulhatnak hozzá a fejlesztéshez a retorikai ismeretei?

**Szakirodalom**

- L. Aczél Petra (2001): *Retorika. A szóból épült gondolat. Gyakorlókönyv.* Budapest: Krónika Nova Kiadó.
- Adamik Tamás (1970): *Retorika.* In: Világirodalmi lexikon 11. 624–637.
- Adamik Tamás – A. Jászó Anna – Aczél Petra (2004): *Retorika.* Budapest: Osiris Kiadó.
- Adamikné Jászó Anna (2013): *Klasszikus magyar retorika.* Budapest: Holnap Kiadó.
- Bárdossy Ildikó – Dudás Margit – Pethóné Nagy Csilla – Priskinné Rizner Erika (2002): *A kritikai gondolkodás fejlesztése – az interaktív és reflektív tanulás lehetőségei. Tanulási segédlet pedagógusok és pedagógusjelöltek számára a saját élményű tanuláshoz.* Pécs: Pécsi Tudományegyetem.
- Szálkáné Gyapay Márta (1999): *Gyakorlati retorika.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

**Ajánlott irodalom**

- A régi új retorika* sorozat kötetei. Szerkesztők (kötettől függően): A. Jászó Anna, L. Aczél Petra, Raátz Judit, Tóth Etelka, Tóthfalussy Zsófia.
- Aczél Petra (2009): *Új retorika. Közélet, kommunikáció, kampány.* Pozsony: Kalligram.
- Aczél Petra (2012): *Médiaretorika.* Budapest: Magyar Mercurius.
- Antalné Szabó Ágnes (2006): *A tanári beszéd az empirikus kutatások tükrében.* Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- Antalné Szabó Ágnes – Raátz Judit (2014): *Magyar nyelv és kommunikáció. Tankönyv a 11. évfolyam számára.* Budapest: Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó.
- Arisztotelész (1982): *Rétorika.* Fordította: Adamik Tamás. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Babits Mihály (1978): *Irodalmi nevelés. Egy tantárgy filozófiája tanulók számára.* In: *Esszék, tanulmányok I.* Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó. 87–99.
- Carnegie, Dale (1999): *Sikerkalauz 3.* Budapest: Gladiátor.
- Grice, H. Paul (1997): *A társalgás logikája.* In: Pléh Csaba – Síklaki István – Terestyéni Tamás (szerk.): *Nyelv, kommunikáció, cselekvés.* Budapest: Osiris Kiadó. 213–227.
- Pratkanis, Anthony R. – Aronson, Elliot (1992): *A rábeszélőgépj.* Budapest: AbOvo.
- Rudas János (2007): *Delfi örökösei. Önismereti csoportok – elmélet, módszer, gyakorlat.* Budapest: Lélekben Otthon Könyvkiadó.
- Szabó Katalin (1997): *Kommunikáció felsőfokon.* Budapest: Kossuth Kiadó.
- Wacha Imre (1994): *A korszerű retorika alapjai I–II.* Budapest: Szemimpex Kiadó.

## Osztálytermi kommunikáció

osztálytermi diskurzus, beszédforduló, tanári kommunikáció,  
megnyilatkozástípus, óraelemzés

### 1. Bevezetés

A pedagógus a beszédével is képes hatni a tanulókra, fejlődésükre, függetlenül attól, hogy milyen iskolafokon tanít. A modern információs-kommunikációs eszközök használata ellenére is a beszélt nyelv a legfontosabb médium az osztályban. Nem mindegy, hogyan és mennyit beszélnek a pedagógusok az órán. A tanulók teljesítményére az is hat, hogy a pedagógus mennyire képes világosan megfogalmazni gondolatait, hogyan tud kérdezni, kommunikálni (Antalné 2006; Falus 2011). Az osztályterem fontos színtere a szociális szerepek elsajátításának, hiszen a diákok számára gyakran az iskola az első hely, ahol mások előtt nyilvánosan beszélnek. Az iskolai interakciók során tanulják meg a társas viselkedés különféle formáit, ezért a tanórai kommunikációnak oktatási-nevelési jelentősége is van. A pedagógusoknak a sikeres pedagógiai munkájukhoz különféle kompetenciákra van szükségük, ezek között fontos helyet foglal el a kommunikációs kompetencia (Falus 2003, 2011).

A pedagóguskompetenciák szintje számos tényezőtől függ: a pedagógusok felkészültségétől, személyiségétől, a pályán eltöltött időtől, az ott szerzett tapasztalatoktól, a személyes érdeklődéstől stb. A különféle kompetenciák komplex módon, egymást erősítve támogatják a pedagógusokat oktató-nevelő munkájukban. A tanári beszéd eszköze az óraszervezésnek, a tanulás támogatásának, a tanításnak, a tanulói teljesítmény értékelésének és a tanulók egyéni fejlesztésének is.

### 2. Az osztálytermi kommunikáció általános jellemzői

Az osztálytermi kommunikációt meghatározzák a társalgás szervezettségét biztosító általános elemek (Clarke–Argyle 1997; Boronkai 2000; Schiffrin et al. 2011). Ahhoz, hogy a kommunikáció elérje a célját, a kommunikációs partnerek együttműködésére van szükség. Ebben a folyamatban a diskurzus résztvevőinek, a tanárnak és a tanulóknak az elvárásai, hiedelmei, az egymásról és a világról szerzett ismereteik, a konkrét beszédhelyzet és az osztálytermi rituálék is fontos szerepet játszanak.

A diskurzus általános összetevői (Hámori 2006):

- a diskurzus fizikai és pszichés körülményei;
- a diskurzus résztvevői;
- a beszédaktusokhoz kapcsolódó szándékok, célok és kimenetek;
- a beszédesemény szerkezete;
- a beszéd értelmezésére szolgáló kulcsok és jelzések (pl. a hangnem, a hangsúlyozás);
- a csatornák és a beszédformák (a nyelv, a dialektus, a regiszter, a stílus);
- a beszédhez kötődő normák és műfajok.



Az osztálytermi kommunikáció hagyományos szereplői a tanulók és a pedagógusok, akik között a hagyományos iskolában hierarchikus alá- és fölérendeltségi viszony van, és ez a viszony különféle módon tükröződik a kommunikációjukban. A pedagógusok osztálytermi beszédét meghatározzák az iskola mint intézmény elvárásai is (Antalné 2006; Walsh 2006; Herbszt 2010). Megjelennek benne a pedagógusszaknyelv általános elemei, valamint az egyéni beszédsajátosságok. Az osztálytermi kommunikációt különféle személyi és dologi tényezők befolyásolják.

A tantermi kommunikációt meghatározó fontosabb személyi tényezők a következők:

- a tanár és a diákok személyiségjegyei,
- a tanár és a diákok szociokulturális háttere,
- a tanár-diák viszony,
- a diák-diák viszonyok,
- a tanár tanítási kultúrája,
- a tanár és a diákok beszédkultúrája stb.

A tanórai kommunikációt befolyásoló dologi tényezők a következők:

- a tantárgy sajátosságai,
- a tananyag jellege,
- a terem berendezése,
- a csoport létszáma,
- a tanóra céljai, tervezett tanulási eredménye,
- a tanóra menete,
- az alkalmazott tanítási módszerek,
- a tanulói munkaformák,
- a tanulói tevékenységtípusok,
- a szemléltetőeszközök használata stb. (Antalné 2006)

A tanítási óra Magyarországon hagyományosan tanteremben zajlik, és a terem berendezése különféle szerepekbe kényszeríti a pedagógusokat és a tanulókat. A tanterem mint kommunikációs tér nagy fokú figyelemmegosztást kíván a pedagógustól: figyelnie kell aktuális beszédpartnerére, az osztály egészére, eközben szervezi az órát, beszél, értékeli a tanulók tevékenységét. A frontális és tanárközpontú órákon elsősorban a tanárnak van joga engedély nélkül szabadon mozogni és szabadon megszólalni. A tanáré az önkiválasztással történő megszólalás joga, és többnyire ő jelöli ki a diákok közül azt is, aki szót kaphat (Király 2015). Ebben a hagyományos osztálytermi diskurzusban az egyik oldalon a tanár áll, míg a másik oldalon a diákok összessége. A tanár a kommunikáció legfőbb kezdeményezője, és őt illeti meg a kérdezés, a felszólítás és a szóátadás joga. Az ilyen órákon nem jut elegendő tér és idő a tanulók számára a megszólalásra és a véleménynyilvánításra. A tanórákutatók eredményei szerint a tanárbeszéd-dominanciájú órákon ritka a tanulóknak az egy percnél hosszabb, folyamatos, összefüggő beszéde (Asztalos 2015). A diákok aránytalanul keveset beszélnek, ritkán szólalnak meg, és megszólalásaik gyakran rövidek, töredékszerűek. A tanulók kommunikációs szerepe általában leszűkül a válaszadásra, és a legtöbb esetben csak az elsajátított tananyagot kell reprodukálniuk.

A kooperatív tanulás technikái, a tanulók együttműködésére épülő kollaboratív tanulási-tanítási módszerek a tanulók számára is megadják a jogot és a lehetőséget a nagyobb arányú megszólalásra, az egymással folytatott megbeszélésekre, vitákra (Kagan 2001; Bárdossy et al. 2002). A tanulók aktivitására és interaktivitására épülő órákon a tanulók is kezdeményezhetik a kommunikációt, az óra témájával kapcsolatban kérdezhetnek, véleményt mondhatnak, társaikkal beszélgethetnek.

A tanulók kérdéseinek és a csoportos megbeszéléseknek kognitív funkciójuk van, hiszen a kommunikációs folyamat során és eredményeképpen sajátítanak el új ismereteket, készségeket (Kagan 2001; Tolcsvai 2013). A tanulók egyenrangú és aktív résztvevői a tanórai kommunikációnak.

### 3. Az osztálytermi diskurzus felépítése

A társalgásra, így az osztálytermi kommunikációra is jellemző a többszemélyes, együttműködést feltételező interakció. Az osztálytermi diskurzus különféle mikro- és makrostrukturális elemekből épül fel (Antalné 2006; Walsh 2006; Herbszt 2010). A diskurzus egyik alapegysége a **megnyilatkozás**. A beszélőnek azt a megszólalását nevezzük megnyilatkozásnak, amely funkcionálisan, pragmatikai és extralingvisztikai szempontok alapján elhatárolható. A tanári és a tanulói megnyilatkozások kommunikációs funkciójuk, a hozzájuk kapcsolódó beszédaktusok alapján igen sokféle lehetnek: kapcsolatteremtő, -tartó és -záró megnyilatkozások, kijelentések, felszólítások, kérések, kérdések, értékelések stb. (Antalné 2010). A megnyilatkozások lehetnek nyelvi és nem nyelvi egyaránt. Az osztályteremben például a mosoly és a bólogatás is lehet tanári értékelő megnyilatkozás.

A **tanári megnyilatkozások főbb típusai** a következők:

- fatikus megnyilatkozások: *Eszter! Figyelsz?*
- kérdező megnyilatkozások: *Mi a szöveg címe?*
- felszólító megnyilatkozások: *Adjatok címet a szövegnek!*
- kijelentő, magyarázó megnyilatkozások: *Ez hírszöveg.*
- értékelő megnyilatkozások: *Ügyes vagy.*
- óraszervező megnyilatkozások: *Alakítsatok csoportokat!*
- diskurzusjelölő megnyilatkozások: *Hogy úgy mondjam.* Stb.

A **beszédforduló** az osztálytermi diskurzus meghatározó mikrostrukturális egysége. Egy beszélő egyetlen megnyilatkozása vagy egymást követő megnyilatkozásai alkotják. A beszédforduló a beszélőnek a megszólalásától a szóátadásig tart, ezek is lehetnek nyelvi és nem nyelvi egyaránt (Hámori 2006; Boronkai 2009). A következő példa két tanári és egy tanulói beszédfordulót tartalmaz:

Tanár: Mihez hasonlít, hogyha mint dalt próbáljuk kezelni? [felolvas, és közben a kezével mutatja az ütemet] Mire hasonlít ez, milyen nótára, dalra? Mit lehetne, most képzeljétek el ehhez hangszerelést is, és éneket. Mit lehetne csinálni erre a nótára?

Diák: Táncolni.

Tanár: Táncolni, pontosan.

A beszédforduló határán történik a **szóátadás**, amelynek szintén különféle nyelvi és nem nyelvi eszközei lehetnek (Király 2015). Néha elegendő szemkontaktussal jelezni, máskor felszólítás is elhangzik, gyakran a nevének nevezzük azt, akinek átadjuk a szót. A társas viselkedésben az adott kultúrától függően különféle hagyományai vannak annak, hogyan jelezzük, ha szeretnénk megszólalni. A magyar kommunikációs hagyományok szerint nem szokás a másik szavába vágni, és kerülni szoktuk a párhuzamos beszédet. Pedagógiai jelentősége van annak, hogy a tanórán hogyan adják át a szót egymásnak a pedagógusok és a tanulók.

A korábbi példa is mutatja, hogy az egymáshoz kapcsolódó tanári és a tanulói beszédfordulók az osztálytermi diskurzusban általában egy háromelemű **szomszédsági párt**, más néven IRF-modellt (= teacher initiation – student response – teacher feedback) alkotnak (Clarke–Argyle 1997; Walsh

2006). Ez a struktúra a hagyományos osztálytermi diskurzusban jellemzően tanári kezdeményezésből, tanulói válaszból és tanári visszacsatolásból áll.

A beszédfordulók alkotta szomszédsági párokból **szekvenciák**, az osztálytermi kommunikációra jellemző különféle beszédmintázatok épülnek fel. Az osztálytermi kommunikáció koherenciáját a tanári és a tanulói megnyilatkozások, beszédfordulók, a szomszédsági párok és a szekvenciák egymással összefüggő komplexuma alkotja. A következő részlet ismétlődő tanári kérdésekből és rövid tanulói válaszokból áll. Az órarészlet azt is mutatja, hogy az órán különféle szóátadási módokat lehet alkalmazni.

Tanár: Tehát a feladatokat, ugye, az volt, hogy a tömegkommunikáció üzeneteinek legfontosabb fajtáit megismerjétek. Akkor mit mondhatunk, az első mi volt? Igen?

Diák: Szórakozás.

Tanár: Mit hallottál? Nagyon egyszerű.

Diák: Zene.

Tanár: Így van. A zene. A második mi volt? Bálint?

Diák: Hír.

Tanár: Hír. Harmadik?

Diák: Interjú.

Tanár: Interjú, bizony. És a negyedik?

Diák: Reklám.

Tanár: Reklám. Ezek a legfontosabb üzenetfajták a tömegkommunikáció esetében. Ismertek-e még ilyen üzeneteket? [...] Hát milyen üzenetek lehetnek még? Igen, Bea?

Diák: Hirdetés, például újságokban.

Tanár: Igen, nem gondolod, hogy az ugyanaz, mint a reklám?

Diák: De. [nevet]

Tanár: Bálint?

Diák: Tudósítások.

Tanár: Tudósítás. Így van, így van. Zsolt?

Diák: Film.

Tanár: Film, nagyon jó. Éva, eszedbe jut valami?

Diák: Beszélgetőshow-k.

Tanár: Nagyon ügyes vagy. Ezek milyen nagyobb kategóriákba tartoznak? Márton? Ötlet?

A tanórai kommunikációra mint a részben tervezett spontán beszéd egyik sajátos típusára jellemzőek a közbeékelődések, a megakadásjelenségek, az önkorrekciók. Ennek részben az az oka, hogy a beszédtervezési és a beszédkivitelezési folyamat szinte egyszerre zajlik, a beszélő nem mindig találja meg azonnal a megfelelő nyelvi formát, ezért korrigálja a megszólalását. Megjelenik a spontán beszéd két fő sajátossága a redundancia és a hiány (Gósy 2005).

## 4. A tanári megnyilatkozástípusok jellemzői

A tanári megnyilatkozások típusainak elhatárolása és csoportosítása nem egyszerű feladat, hiszen átfedések és bonyolult kapcsolatok vannak az egyes megnyilatkozástípusok között (Antalné 2006, 2010; Herbszt 2010). Hasonló grammatikai szerkezetekhez különféle pragmatikai funkciók kapcsolódhatnak. Így például a kérdő formájú megnyilatkozás kifejezhet valódi kérdést, de kifejezhet felszólítást vagy értékelést is: *Milyen kézikönyveket használhatunk a fogalmazáshoz? Ki tudja, milyen kézikönyveket használhatunk? Nem tudjátok?* A különféle grammatikai formájú megnyilatkozásokhoz ugyanaz vagy hasonló beszédaktus kapcsolható, például a tanári instrukciót megfogalmazhatjuk kérdésként, kijelentésként vagy felszólításként: *Kinyitnátok a szótárt? Nyissátok ki a szótárt! Kérem kinyitni a szótárt.*

Pedagógiai jelentősége van annak, hogy milyen **fatikus megnyilatkozásokat** fogalmaz meg a pedagógus, hogyan nyitja meg, tarja fenn és zárja le a kommunikációs kapcsolatot a tanulókkal. A tanulók megszólítása sokféle lehet, nevezhetjük a tanulókat keresztnevükön, becenevükön, kevésbé szerencsés, ha vezetéknevükön vagy teljes nevükön szólítjuk meg őket. A tanóra sikerét is befolyásolja, hogy tudjuk-e a tanulók nevét. A kezdő tanárok hasznos eszköze ezért a névkártya, illetve a tanulók nevének memorizálását segítő eljárások.

A **kérdő tanári megnyilatkozásoknak** számos pragmatikai funkciójuk lehet, kifejezhetnek valódi kérdést, felszólítást, értékelést stb. A tanulók minél jobb tanulási eredményét szolgálják a nyílt végű, problémamegoldó gondolkodásra ösztönző tanári kérdések: *Mi az összefüggés a szöveg és a cím között? Miért hasznosak a reklámok?* A többféle jó megoldást megengedő, kifejtést igénylő kérdésekre hosszabb, összefüggő tanulói válaszok születnek. Az indoklást nem kérő eldöntendő kérdések és az adatokra kérdező ténykérdések kevésbé fejlesztik a tanulók önálló gondolkodását: *Helyes-e ez a forma? Ki a főszereplő?* Fontos az is, hogy a pedagógus ne ismételje meg fölöslegesen sokszor egymás után ugyanazt a kérdést vagy a kérdésnek egy újabb változatát (Király 2015). A kérdésfeltevés után szünetet kell tartani, elegendő időt adni a tanulónak a gondolkodásra.

A **tanári instrukciónak**, a tanulók tevékenységre való felszólításának is számos különféle grammatikai formája lehet. Kifejezhetjük kérdő (*Hogyan egészítitek ki a szöveget?*), felszólító (*Egészítsétek ki a szöveget!*), kijelentő (*A feladat kiegészíteni a szöveget*) stb. formájú megnyilatkozással. A kezdő pedagógus bizonytalanságát fejezheti ki, ha minden instrukcióját kérdésként vagy feltételes módú igealakokkal fogalmazza meg: *Kiegészítenétek a szöveget? Ki egészíti ki a szöveget? Ki tudnátok egészíteni a szöveget? Ki kellene egészíteni a szöveget.* Az instrukciók megértését nehezítheti, ha túlságosan sok és ismétlődő udvariassági kifejezéseket használ a tanár: *Arra szeretnék megkérni benneteket, hogy legyetek szívesek, egészítsétek ki, kérem szépen, a szöveget.* Az instrukciókban megjelenő igék alakját is célszerű a kommunikációs helyzethez és a címzettekhez igazítani. Kevésbé barátságosan hangoznak a csoportnak szóló, egyes szám 2. személyű instrukciók: *Kiegészítetd a szöveget.* Nem célszerű több feladatmegfogalmazást egyetlen hosszú instrukcióba tömöríteni. A tanulók számára a leghatékonyabb kommunikáció, ha az instrukciókat a tanárok tömören, röviden és világosan fogalmazzák meg.

A **tanári értékelő megnyilatkozásoknak** egyrészt a diskurzusban visszajelző, diskurzus-továbblendítő, másrészt valódi értékelő funkciójuk van: *Igen. Így van. Jól van.* Érdemes odafigyelni, hogy változatosan használjuk őket. Fontos arra is törekedni, hogy minél több valódi fejlesztő, értékelő megnyilatkozás hangozzék el az órákon, amelyek nem csupán minősítő állítást fogalmaznak meg, hanem indoklást is tartalmaznak: *Kiváló. Nagyon hangulatosan egészítetted ki a szöveget.* Gyakran alkalmazott pozitív tanári visszajelzés a tanulói válasz megisméltése. Ezt csak olyan mértékben célszerű alkalmazni, amilyen mértékben a kommunikációs helyzet, a körülmények

indokolják, mert túlzó alkalmazásuk leszoktathatja a tanulókat arról, hogy egymásra figyeljenek, és a tanári beszéd arányát is növeli az órán (Antalné 2006).

A **diskurzusjelölő megnyilatkozások** (*hát, no, tényleg*) az osztálytermi kommunikációban a diskurzusrészeket kötik össze, és pragmatikai viszonyokat jelölnek. Fontos tulajdonságuk, hogy értelmezésükhöz szükség van a tanórai helyzet ismeretére. Kifejezhetik a diskurzus részeinek egymáshoz való viszonyát, a beszédpartnerek kapcsolatát, és utalhatnak a tágabb kommunikációs helyzetre (Schirm 2015). A diskurzus szervezésében is részt vesznek, jelölhetik a szóátadást és a szóátvételt. A tanári beszédben segítik az elhangzottak értelmezését, és hozzájárulnak a figyelem fenntartásához, különféle tanári beszélői attitűdöket fejeznek ki. Gyakori diskurzusjelölők az osztálytermi kommunikációban: *ugye, hát, egyébként, aha, mondjuk, szóval, persze, úgyhogy* (Schirm 2015). A diskurzusjelölő megnyilatkozások szükségesek az osztálytermi diskurzus szervezéséhez, ám ugyanannak a diskurzusjelölőnek a nagyszámú megismétlése növelheti a tanári beszéd redundanciáját.

## 5. Az osztálytermi kommunikáció pedagógiai kontextusa

A osztálytermi kommunikációt sokféle személyi és dologi tényező határozza meg, közülük nagymértékben befolyásolják a tanulók megszólalási esélyét az alkalmazott munkaformák és tanítási módszerek (Falus 2003; Antalné 2006). Attól függően, hogy milyen szerepet tölt be a tanár, megnyit beszélnek és tevékenykednek a tanulók, megkülönböztetünk tanuló- és tanárközpontú módszereket, munkaformákat.

A tanárközpontú módszerek közé sorolható az egyik leggyakrabban alkalmazott tanítási-tanulási módszer, a **megbeszélés**, amely általában frontális munkaformában zajlik (Falus 2003; Antalné 2006). Ha a megbeszélés nem valódi kétoldalú kommunikációt jelent, ha csak a tanár kérdez, és kizárólag a tanáré az irányító szerep, akkor ez a módszer nem ösztönzi eléggé a tanulókat önálló gondolkodásra, és nem hagy elegendő teret és időt a gondolkodásra. A nyílt végű, többféle jó választ megengedő, hosszabb kifejtésre ösztönző tanári kérdések hasznosabbak, mint a rövid válaszokat igénylő ténykérdések. Fontos, hogy megtanítsuk a tanulókat is kérdezni, hogy társaiknak is tegyenek fel kérdéseket a megbeszélés során (Antalné 2006; Király 2015). A **tanári előadás** is a tanárt helyezi előtérbe, a diákok önálló gondolkodását csak minimálisan biztosítja. Ez a tanítási módszer korlátozza leginkább a diákok kommunikációját (Falus 2003). Hatékonyabb előadásforma az interaktív előadás, amelybe kérdéseket, feladatokat sző bele a pedagógus, és szemléltetést is alkalmaz. De még ezt a formáját is célszerű a lehető legritkábban alkalmazni a közoktatásban. A **szemléltetés** mint tanítási módszer alkalmazásakor is a tanári kommunikáció a meghatározó, különösen akkor, ha a példák elemzése frontális munkaformában történik; ha csak a tanár irányítja kérdéseivel, utasításaival a munkát és a szabály vagy az új fogalom jegyeinek a közös megfogalmazását. Ez az induktív gondolkodásra épülő módszer ugyan nagyobb teret enged a tanulói önálló gondolkodásnak és kommunikációnak, mint a tanári előadás (Falus 2003), de kevésbé ad lehetőséget a diák-diák közötti kommunikációra. A megbeszélés, a tanári előadás és a szemléltetés hagyományosan alkalmazott módszereit nagyobb arányú tanári kommunikáció és kisebb arányú tanulói kommunikáció jellemzi.

A tanulók nagyobb arányú kommunikációjára, önálló problémamegoldó gondolkodására építenek a tanulóközpontú módszerek, közöttük a **problémaalapú** és **kutatásalapú tanulás**, a **kooperatív** és **kollaboratív** (együttműködő) **tanulás**. Ezek hatékonyabban fejlesztik a tanulók problémamegoldó gondolkodását, építenek a diákok önálló és csoportos tevékenységére, tanulási aktivitására, egyéni és csoportos kommunikációjukra (Kagan 2001; Bárdossy et al. 2002). E módszerek



alkalmazásakor a tanári kommunikáció célja elsősorban a diákokat segíteni a problémák felismerésében és megfogalmazásában, az adatok elemzésében, az eredmények **értékelésében**. Az ilyen típusú órákon a diákoknak több idejük és lehetőségük van valódi kommunikációra. A diákok együttműködésére épülő tanulási formák nagyobb felelősséget adnak a diákoknak, jobban bevonják őket a tanulási folyamatba. A szociális attitűdöt is fejleszti, ha kooperatív és kollaboratív technikákat alkalmaznak a pedagógusok. A kooperatív munka mindig csoportos kommunikációval jár együtt: információátadással, csoportos döntéshozattal tanulnak a diákok, a tanár csak körbejár és figyel, ritkán avatkozik közbe. Együttműködésre épülő tanulás közben alkotó, kreatív gondolkodási folyamatok indulnak el; a tanulókat szociálisan érzékenyebbé teszi, hiszen kortárs csoporttársaiktól is tanulnak (Kagan 2001; Bárdossy 2002; Falus 2003). A **projektorientált tanulás** még kevésbé elterjedt tanulási forma a hazai gyakorlatban. A tanulók a projektmunka során egy konkrét, valóságos feladatot kapnak, ezt csoportosan megtervezik, a részleteket kidolgozzák, majd végrehajtják. A hangsúly a tanulók önálló munkáján, felelőségén, valamint a csoporttagok közötti eredményes kommunikáción és a gyakorlati megvalósításon alapul. Ez a munkaforma gyakran túllépi a tantárgyak határait, és a legnagyobb arányban ad lehetőséget a tanulók egymás közötti kommunikációjára. A projektmunka eredményének valóságos használati értéke van, hiszen azáltal, hogy a tanulók maguk végzik, szervezik a tervezés, az előkészítés és a végrehajtás folyamatát, közben különféle kommunikációs stratégiákat alkalmaznak. Erre a fajta képességre nagy szükségük lesz a munka világában. A tanár a projektmunkában csak tanácsadó, segítő és koordinátor, a tanári beszéd tartalma és stílusa is ehhez a szerephez igazodik. Az eredményes projektmunkának a szaktanárok megfelelő együttműködése és sikeres egymás közötti kommunikációja is a feltétele (Falus 2003).



1. ábra

Az osztálytermi diskurzus lejegyzésének mintázata egy frontális szervezésű tanórán

A különféle módszerek alkalmazásához szervesen hozzátartoznak a különböző tanulói munkaformák. Az 1. ábrán egy frontális szervezésű videós óra lejegyzésének a fotója látható bal oldalon a tanári beszédfordulókkal, jobb oldalon pedig a tanulói beszédfordulókkal. Megfigyelhető a képen, hogy lényeges a különbség a tanári és a tanulói beszédfordulók aránya és terjedelme között. A pedagógus önmaga körülbelül ugyanannyiszor szólal meg, mint ahányan a tanulók összesen, és a



pedagógus beszédfordulói lényegesen hosszabbak, mint a tanulóké. A frontális munka során hagyományosan nincs vagy igen kevés a lehetőség a párhuzamos beszédre, a páros és a csoportos munkaformához képest a frontális óraszakaszokban lényegesen kevesebb tanuló tud megszólalni. Ezért is kívánatos az interaktív, tanulóközpontú egyéni, páros és csoportos munkaformáknak a nagyobb arányú alkalmazása (Bárdossy et al 2002; Kagan 2001). A csoportos kommunikációs formák nemcsak motiváló hatásúak, hanem bizalomépítők is, hiszen segítik a társak nyelvhasználatbeli különbözőségeinek az elfogadását, önmaguk és társaik jobb megismerését.

A tanórák tervezésekor fontos megtalálni az egyensúlyt a tanulói önállóságnak és kommunikációnak nagyobb teret engedő és a tanárikommunikáció-központú tanítási módszerek és munkaformák között. Mivel a tanulás aktív és konstruktív folyamat, a tanórai interakciók szerepe is felértékelődik. Az olyan tanulási környezet alkalmas a tanulók egyéni és csoportos kommunikációjának a fejlesztésére, amelyben a tanulóknak gyakrabban és hosszabban van lehetőségük megszólalni, amelyben nemcsak a tanárral, hanem egymással is kommunikálhatnak.

## 6. Az osztálytermi kommunikáció megfigyelése és elemzése

Az osztálytermi kommunikációs megfigyelések és vizsgálatok különböző forrásokra épülhetnek: személyes megfigyelésre, óralátogatási jegyzőkönyvre, videofelvételen rögzített tanórára, a videofelvétel lejegyzett változatára, kérdőíves vizsgálatra, tanári és tanulói interjúra (Walsh 2006). Habár számos korlátja és nehézsége van a videós órák elemzésének és lejegyzésének, mégis hasznos információkat kínálnak a pedagógusoknak és a pedagógusjelölt hallgatóknak a munkájukhoz. A sokszínűség és az egyéni megoldások tiszteletben tartása mellett a videós órák elemzése alkalmat kínál a tanárjelölt hallgatóknak a jó és a kevésbé hatékony tanári kommunikációs megoldások felismerésére, saját pedagógiai kommunikációjuk jobb megismerésére.

A diskurzuszvizsgálatokban a kutatók – a kutatási céltól és a korpusztól függően – különféle lejegyzési módokat alkalmaznak (Markó–Bóna 2006). A pedagógusjelölt hallgatóknak célszerű minél egyszerűbb lejegyzési módot választaniuk, erre megfelelő a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú által használt lejegyzési mód (1) egyszerűsített és szűkített változata.

A hallgatóknak ajánlott kódok a tanórák lejegyzéséhez:

T = tanár

D = diák

[xxx] = a tanár és a diákok tevékenységének, a nem nyelvi jeleknek a leírása

[...] = nagyobb (2 másodpercnél hosszabb) szünet

[√] = technikai okok miatt érthetetlen közlés

[?] = bizonytalan a közlés tartalma

\* = félbeszakítás, párhuzamos beszéd

<K> = kérdés

<U> = utasítás

<É> = értékelés

<M> = magyarázat

<F> = fatikus elem

<X> = egyéb választott kód

A következő órarészlet a kódok használatát szemlélteti (a lejegyzésben nem valóságos nevek szerepelnek):

T: A megszólításnak mi a szerepe? <K>

D1: Felhívja a figyelmet, \*hogy\*

D2: \*hogy\* kapcsolatot teremtsen.

T: Így van. <É> A kapcsolatteremtés. <É> Kapcsolatteremtés, máris írd a következőt! <U> [a tanulók a füzetbe írnak] A kapcsolatteremtés az nyilván mindig a legelején van. Tovább! <U> Hogyan lehet még kezdeni? <K>

D3: Érzelemkifejezés.

T: Azt mondja a Feri, hogy érzelemkifejezés. Nagyon örülök, hogy, hogy itt vagytok, és most szólhatok hozzátok. Ugye? <K> <F> És ez egy érzelemkifejezés. <M> Érzelemkifejezés a következő. Írjad, légy szíves! <U> További ötleteket mondjatok még! <U> Ki emlékszik? <K> [...] [rámutat a tanulóra] Mondjad, Anna! <U> <F>

D4: Idézet.

T: Idézet. <É> Lehet idézettel kezdeni. <É> Így van. <É>

D2: Rögtön egy idézettel?

T: Rögtön egy idézettel. Miért ne lehetne idézettel kezdeni? <K> És azután? <K> Mivel folytatod, ha idézettel kezded? <K> Na, mivel? <K> Máté? <K> <F>

D5: Megmagyarázza, hogy ki idézte, megmondja, hogy kitől idézte.

A videós órákat elemezhetjük kommunikációs és pedagógiai nézőpontból egyaránt, ezek nehezen választhatók el egymástól. Szempontok az osztálytermi kommunikáció elemzéséhez (Antalné 2013):

- a tanári és a tanulói beszéd aránya;
- a tanári és a tanulói kommunikációt kezdeményező megnyilatkozások aránya;
- a beszédfordulók felépítése;
- a szóátadások formái (verbális, nonverbális stb.);
- a kommunikáció nem nyelvi jelei (gesztusok, mimika, távolságtartás, testtartás, egyéb mozgások stb.);
- a beszéd zenei eszközei (hangerő, hangsúly, hanglejtés, beszéddallam, szünettartás, tempó, hangfekvés, hangszín stb.);
- a tanári megnyilatkozások jellemző típusai;
- a kérdező/felszólító/magyarázó/értékelő stb. megnyilatkozások sajátosságai;
- a tanári kérdések típusai (nyitott, zárt végű kérdések stb.);
- a tanári beszéd grammatikai sajátosságai;
- az instrukciók jellemzői (szórend, terjedelem, tevékenységjelző szók stb.);
- a szünettartás funkciói;
- az ismétlések és a halmozások fajtái, forrásai a beszédben;
- a fatikus (kapcsolatteremtő, -tartó és -záró) elemek sajátosságai;
- a tanári magyarázat terjedelme, felépítése, szakszóhasználata;
- a tanári beszéd retorikája;
- a tanári beszéd szókincse;
- a tanári beszéd stílusa (stílusrétegek, a stíluseszközök alkalmazása);
- a tanári és a tanulói beszéd összefüggései stb.

A pedagógusok személyiségüktől, pedagógiai kultúrájuktól, világlátásuktól, tudáskeretüktől, gondolkodásbeli sémáiktól is függően egyéni módon kommunikálnak a tanteremben. Minden tanárnak vannak egyéni beszédfordulatai, sajátos pedagógiai szókinccse, jellemző kommunikációs stratégiái. Hasznos ezeket megismerni és a pedagógiai kommunikációt tudatosan fejleszteni (Szivák 2010). Fontos része a tanárjelölt hallgatók és a pedagógusok szakmai portfóliójának annak bemutatása, hogy mennyire tanulástámogató a beszédük. Mennyire érthetően, világosan, takarékosan és gondolkodásra serkentően fogalmaznak? Megfelelő teret adnak-e a tanulói beszédnek, a tanulók egymás közötti kommunikációjának? Mit tesznek saját pedagógiai kommunikációjuk megismeréséért és folyamatos fejlesztéséért?

## 7. Összegzés

A pedagóguskompetenciák közül kiemelkedő a jelentősége, a szerepe a pedagógiai kommunikációnak. Az osztálytermi kommunikációnak a társalgási szövegekre jellemző általános sajátosságai, valamint speciális jellemzői vannak. A tanárok és a tanulók kommunikációját különféle személyi és dologi tényezők határozzák meg. Az osztálytermi diskurzus jellemző funkcionális és szerkezeti egységei: a megnyilatkozások, a beszédfordulók, a szomszédsági párok és a szekvenciák. A tanári megnyilatkozások különböző típusai változatos formában és funkcióban hangoznak el az órán. A tanítási óra soktényezős pedagógiai kontextusában kiemelt szerepük van a tanítási módszereknek és a tanulói munkaformáknak. Nevelési-oktatási és kommunikációs szempontból is fontos előnyben részesíteni az aktív tanulói tevékenységekre épülő módszereket és munkaformákat. Az osztálytermi diskurzus kutatásának az eredményei felhívják a figyelmet arra, hogy gyakran aránytalan a tanár és a tanulók kommunikációja az órán. A pedagógiai kommunikáció tudatos fejlesztésében segítenek az óramegfigyelések, a mikrotanítások, a projektanítások, valamint a videofelvételek elemzése, az ezek alapján készült önreflexiók és reflexiók.

## Feladatok

### 1. feladat

- Csoportban dolgozzanak! Találjanak ki olyan iskolai kommunikációs helyzeteket a másik csoport számára, amelyeknek egy vagy több szereplője tanár!
- Adják tovább a feladatot! Játsszák el a kapott helyzeteket! Értékeljék a beszédpartnerek viselkedését, kommunikációját!

### 2. feladat

- Elemezzék a következő órarészletet! Fogalmazzák meg, hogy mi jellemzi a tanár és a tanulók kommunikációját!
- Keressenek példákat a részletben az osztálytermi diskurzus egységeire: megnyilatkozásokra, beszédfordulókra és jellemző szomszédsági párokra! Elemezzék őket nyelvi formájuk és kommunikációs funkciójuk szerint!

Tanár: Igen, igen, hogyha ezt előadásra szántam. Szónoki beszédről van szó, nem csak egy egyszerű fogalmazásról, mint eddig beszél..., eddig foglalkoztunk ezekkel, akkor emlékezetbe kell vésni, rögzíteni kell. De még valamit kell az emlékezetbe vésésen kívül öö csinálni, Feri!

Diák: Próbaelőadás, próbaelőadás.

Tanár: Próbaelőadást tartani. A próbaelőadás az pedig... öö akár, hogyan tudod ezt elköpzelni? Mit gondolsz, hogy csinálja ezt egy szónok? Anna!

Diák: Tükörrel vagy kisebb hallgatóság előtt.

Tanár: Tükörrel vagy kisebb hallgatóság előtt kipróbálja, vagyis megtervezi. A család is lehet az kisebb hallgatóság, megtervezi, hogy, hogy mindazt, amit leírt, azt hogyan fogja előadni, hogyan fogja előadni, hogyan fog ennek hangot adni. Öő mivel lehet játszani, milyen eszközeink vannak?

Diák: Mimika.

Tanár: Mimika, azon kívül?

Diák: Hát a hangszínnel!

Tanár: Hangszín, hangfekvés, tovább! Gesztikuláció, igen, és még minek van még óriási szerepe?

Diák: Az, hogy mikor van [√]

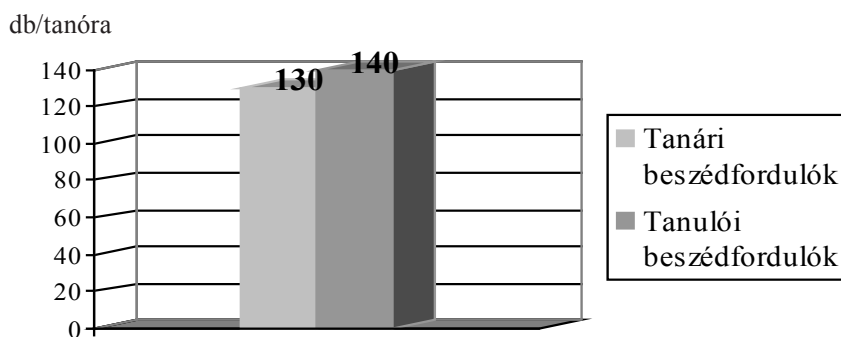
Tanár: Jó volt, Ildi, hangosabban!

Diák: Hát a szüneteknek.

Tanár: A szüneteknek, ugye, hogy hol tartunk szünetet, hatásszünetet és a beszédtempó, ez mind hozzájárul tehát egy sikeres beszédhez. Na, akkor most nézzük meg, hogy ennek a sikeres beszédnek milyen részei vannak, tehát menjünk egy kicsit tovább!

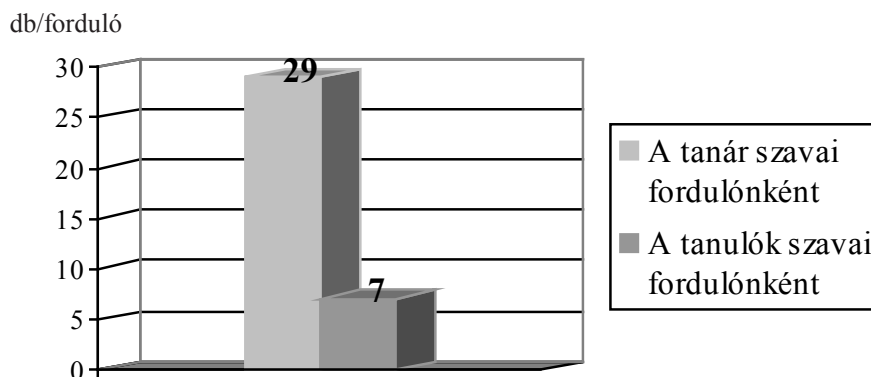
### 3. feladat

Figyeljék meg a következő két diagramot! Elemezzék, hogy mit mutatnak az adatok! Fogalmazzák meg a kutatási eredmények alapján levonható következtetéseket!



2. ábra

A tanári és tanulói beszédfordulók száma egy tanórán (N = 20 tanóra)



3. ábra

A tanár és tanulók szavainak átlagos száma egy beszédfordulóban (N = 20 tanóra)

**4. feladat**

- Beszélgék meg, hogy mik lehetnek a tanári bőbeszédűség forrásai! Milyen sajátosságai vannak a bőbeszédű tanárok kommunikációjának?
- Vitassák meg, hogy milyen tanítási eljárásokkal, tanulásszervezési módokkal lehet növelni a tanulók kommunikációját! Hogyan lehet ösztönözni őket a társaikkal való kommunikációra?

**5. feladat**

- Készítsenek fogalomtérképet a fejezetben előforduló fontosabb diskurzusfogalmakból!
- Válasszanak a szakirodalomból és az ajánlott irodalomból olvasmányokat! Majd bővítsék a fogalomhálókat az olvasottak alapján!

**6. feladat**

Válasszanak kooperatív technikákat a Hatnyelvű digitális metodikai szótárból! Tanítsák meg társaiknak őket! Majd beszéljék meg, hogyan lehet alkalmazni a választott technikákat a saját szakjukon!

**7. feladat**

- Gyűjtsék össze, hogy milyen szempontok alapján lehet a hangos olvasást megfigyelni és elemezni!
- Olvassák fel hangosan a következő szövegrészleteket! Vegyék fel hangrögzítővel a felolvasásokat! Hasonlítsák össze és értékeljék őket!

A szóátvételnél meghatározott szabályrendszere van, ezek a következők. 1. szabály: A jelenlegi beszélő kijelöli a következőt, ekkor ez köteles átvenni a szót. A kijelölés történhet megszólítással (*Ildi, tudod-e, hogy mi ebben a mondatban az állítmány?*), rákérdezéssel (*Mikor született Arany János?*), inzultálás (*Hát jól összeaptad ezt a feladatot, Anna*), szabadkozás valaki felé (*Ne haragudj, Zsolti, de a könyvtárban kell írnod a dolgozatot*), panasz (*Gábor, olyan szépen dolgoztál eddig, jó lenne, ha nem változtatnál a viselkedéseden*). 2. szabály: Ha az 1. szabály nem érvényesült, akkor önkiválasztás történik a szóátvételi pontnál, és a beszéd joga arra száll, aki először megszólal. Általában a tagmondatok és az egész mondatok végén lehet a szót átvenni. 3. szabály: Ha a 2. szabály adta lehetőséggel senki sem él, akkor a jelen beszélő folytathatja a közlését. Az egyik kutatás szerint egy többszereplős magyar társalgásban 5 másodperc volt az a csend, amelyet a résztvevők már kínosnak éreztek, ezért vagy szóátvétel, vagy szóvisszavétel történt.

**8. feladat**

- Válasszanak két-két megfigyelési szempontot a fejezetből egy videós óra megfigyeléséhez!
- Nézzenek meg egy órát videón! Majd elemezzék az órát a választott szempontok alapján!

**9. feladat**

- Vitassák meg, hogyan befolyásolják a modern technikai eszközök az osztálytermi kommunikációt! Mi az előnyük, és mi a hátrányuk?
- Válasszanak az ajánlott olvasmányokból, és készüljenek fel egy interaktív kiselőadásra vagy a csoportnak szóló feladatra az olvasottak alapján! Készítsenek szemléltetőanyagot, ppt-t, prezit, interaktív táblás anyagot, vagy használjanak web 2.0-s alkalmazást!
- Tartsák meg a kiselőadásokat, vagy oldják meg a csoportban a feladatokat! Elemezzék őket kommunikációs, retorikai és pedagógiai szempontból! Fogalmazzanak önreflexiót és reflexiókat!

### 10. feladat

- a) Készüljenek fel egy választott kommunikációs témából egy 5–10 perces mikrotanításra! Társaik lesznek a tanítványok. Olyan órarészletet tervezzenek, amely a tanulók aktív tevékenységére, részben páros vagy csoportos munkára épül!
- b) Tartsák meg a mikrotanításokat! Vegyék fel videóra őket!
- c) A mikrotanítás után először a tanító hallgató fogalmazzon meg önértékelést! Majd a társai mondjanak dicséreteket és tanácsokat! Folytassák a következő mondatokat!  
*Dicsérem azt, hogy...*  
*Tanácsolom azt, hogy...*

### 11. feladat

- a) Alakítsanak négyfős csoportokat! Majd a csoportok válasszanak más-más témát egy 40 perces órához! Beszéljék meg, hogy mi lesz az óra célja, mi lesz a tanulási eredménye, és milyen módszereket, munkaformákat és eszközöket alkalmaznak!
- b) Tervezzék meg közösen az órát, a gyakorlatokat és az időbeosztást! Osszák el a feladatokat úgy, hogy mindenki kb. 10-10 perces órarészletet tartson! Készítsék el a projekttanításhoz szükséges eszközöket, és készüljenek fel a tanításra!
- c) Tartsák meg a projektórát! Fogalmazzanak meg önreflexiókat, majd társaik mondjanak véleményt az óráról!

### 12. feladat

- a) Jegyezzék le az órafelvételnek azt a részletét, amelyben tanítanak a fejezetben megismert módon!
- b) Elemezzék saját kommunikációjukat a videofelvétel és a lejegyzés alapján! Figyeljék meg, hogy milyen jellemző megnyilatkozásaik, beszédszokásaik vannak! Írjanak részletes reflexiót a saját kommunikációjukra vonatkozóan! Zárják az elemzést következtetésekkel, a kommunikációjukra vonatkozó fejlesztési tervvel!

### Szakirodalom

- Antalné Szabó Ágnes (2006): A tanári beszéd empirikus kutatások tükrében. In: A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 226. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- Antalné Szabó Ágnes (2010): A tanári megnyilatkozások típusai. In: Kozmács István – Vanconé Kremmer Ildikó (szerk.): Közös jövőnk a nyelv I. Nyitra: Nyelvtudomány és pedagógia. Konstantin Filozófus Egyetem. 5–18.
- Antalné Szabó Ágnes (2013): A tanulásalapú anyanyelvi nevelés. Anyanyelv-pedagógia 4. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=481> (2015. 04. 30.)
- Asztalos Anikó (2015): A tanórai beszédfejlesztést támogató óratervezési stratégiák Anyanyelv-pedagógia 2. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=571> (2015. 06. 01.)
- Bárdossy Ildikó – Dudás Margit – Pethőné Nagy Csilla – Priskinné Rizner Erika (2002): A kritikai gondolkodás fejlesztése. Pécs–Budapest: Pécsi Tudományegyetem.
- Boronkai Dóra (2009): Bevezetés a társalgáselemzésbe. Budapest: Ad Librum Kft.
- Clarke, David D. – Argyle, Michael (1997): Beszélgetési szekvenciák. In: Pléh Csaba – Síklaki István – Terestyéni Tamás (szerk.): Nyelv – kommunikáció – cselekvés. Budapest: Osiris Kiadó. 565–602.
- Falus Iván szerk. (2003): Didaktika. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.



- Falus Iván szerk. (2011): Tanári pályaalakmasság – kompetenciák – sztenderdek. Nemzetközi áttekintés. Eger. [http://www.epednet.ektf.hu/eredmenyek/tanari\\_palyaalakmassag\\_kompetenciak\\_sztenderdek.pdf](http://www.epednet.ektf.hu/eredmenyek/tanari_palyaalakmassag_kompetenciak_sztenderdek.pdf) (2013. 06. 3.)
- Gósy Mária (2005): Pszicholingvisztika. Budapest: Osiris Kiadó.
- Hámori Ágnes (2006): A társalgási műfajokról. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): Szöveg és típus. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 157–181.
- Herbst Mária (2010): A tanári beszédmagatartás. Alkalmazott nyelvészeti mesterfüzetek 1. Szeged: Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- Kagan, Spencer (2001): Kooperatív tanulás. Budapest: Önkonet Kft.
- Király Flóra (2015): A beszédfordulók és a szóátadások vizsgálata osztálytermi kontextusban. Anyanyelv-pedagógia 1. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=552> (2015. 03. 30.)
- Markó Alexandra – Bóna Judit (2006): A spontán beszéd lejegyzésének néhány módszertani kérdése. Beszédkutatás 2006. 124–133.
- Schiffrin, Deborah – Tannen, Deborah – Hamilton, E. Heidi ed. (2011): The Handbook of Discourse Analysis. Oxford: Blackwell Publishing.
- Schirm Anita (2015): A diskurzusjelölők az osztálytermi kommunikáció szövegtípusaiban. In: Baditzné Pálvolgyi Kata – Szabó Éva – Szentgyörgyi Rudolf (szerk.): Tanóratervezés és Tanórakutatás. Bölcsész- és Művészetpedagógiai Kiadványok 10. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem. 49–66.
- Szivák Judit (2010): A reflektív gondolkodás fejlesztése. Tehetségkönyvtár. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége. <http://tehetseg.hu/konyv/reflektiv-gondolkodas-fejlesztese> (2015. 01. 20.)
- Tolcsvai Nagy Gábor (2013): Bevezetés a kognitív nyelvészetbe. Budapest: Osiris Kiadó.
- Walsh, Steve (2006): Investigating Classroom Discourse. New York: Taylor & Francis e-Library. (1) Budapesti Szociolingvisztikai interjú. <http://www.nytud.hu/buszi/> (2013. 06. 03.)

### Ajánlott irodalom

- Antalné Szabó Ágnes (2015): Tanári kommunikáció. Bölcsész- és Művészetpedagógiai Kiadványok 9. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- Pléh Csaba (2012): A társalgás pszichológiája. Budapest: Libri Könyvkiadó.

## A magyar helyesírás rendszere

helyesírási szabályok, alapelvek, helyesírási kézikönyvek, helyesírási honlapok

### 1. A magyar helyesírás kézikönyvei és online segédeszközei

A helyesírás ismerete hagyományosan fontos része az anyanyelvi műveltségnek. Az élet számos területén van szükség a szabályozott írásgyakorlatra. A magyar helyesírás a közölnivaló árnyalt kifejezését, a minél zavartalanabb kommunikációt szolgálja. A helyesírás elveit és szabályait *A magyar helyesírás szabályai* című szabályzat tartalmazza. 1984-ben jelent meg a 11. kiadás, 2015-ben pedig a legújabb, a 12. kiadás.

*A magyar helyesírás szabályai* 12. kiadásának a fő fejezetei a következők:

- Előszó
- Szabályzat
  - Általános tudnivalók
  - A betűk
  - A hangjelölés
  - A különírás és az egybeírás
  - A kis és a nagy kezdőbetűk
  - A tulajdonnevek írása
  - Az idegen közsavak és tulajdonnevek írása
  - Az elválasztás
  - Az írásjelek
  - A rövidítések, a jelek és a mozaikszók
  - A számok és a keltezés
- Szótár
- Tárgymutató
- Változások *A magyar helyesírás szabályai* 12. kiadásában

A szabályzatot általában egy gazdagabb szó- és kifejezésanyagot magában foglaló helyesírási szótár egészíti ki, a 11. kiadás esetén ez a *Magyar helyesírási szótár* volt. Hasznos a *Helyesírás* című kézikönyv is, amelyben részletes szabálymagyarázat és gazdag szótár található (Laczkó–Mártonfi 2005). A különböző szakmák szókincsét a szakmai helyesírási szótárak és a szakmai helyesírási szabályzatok dolgozzák fel. Külön helyesírási szótárunk és szabályzatunk van például: a kémiai kifejezéseknek, a növény- és az állatneveknek vagy a földrajzi neveknek. Szakmai helyesírási szótárban gyűjtötték össze: a műszaki, az orvosi, a fizikai nyelv, a katonai szókincs stb. terminusait, kifejezéseit is.

A modern információs-kommunikációs technológiák is segítik a magyar helyesírási szabályok megismerését és alkalmazását. Egyre korszerűbb és egyre szélesebb körben használt helyesírás-ellenőrző programok támogatják a számítógépes szövegalkotást. Bár folyamatosan fejlesztik ezeket

a programokat, a gondolkodó emberre mindig szükség lesz a modern eszközök használatakor is. Ennek részben az az oka, hogy a magyar nyelv todalékoló típusú nyelv, így számos különböző todalékos változatuk van a magyar szavaknak, amelyeket maradéktalanul nem lehet a helyesírás-ellenőrző programok adatbázisában feldolgozni. Továbbá a számítógép nem tudja hozzárendelni a megfelelő jelentéseket a különféle nyelvi szerkezetekhez, így nem minden esetben képes a megfelelő írásmód kiválasztására. Igen hasznos a <http://helyesiras.mta.hu/> címen működő helyesírási portál, amelyet a készítők folyamatosan fejlesztenek. Ezen az oldalon nemcsak egy-egy kifejezés helyesírását ellenőrizhetjük, hanem egy hiperlink segítségével a helyesírási szabályzat megfelelő pontját és az arra épülő magyarázatot is elolvashatjuk.

## 2. A magyar helyesírás tanulása

A magyar helyesírást egyrészt az iskolában, másrészt különféle szövegek olvasásakor és megalkotásakor tanuljuk meg. Nem az a fontos, hogy minden helyesírási szabályt ismerjünk, és képesek legyünk alkalmazni. Elsősorban arra célszerű törekedni, hogy megismerjük és elsajátítsuk a különféle papíralapú és digitális szótárak, szabálygyűjtemények, helyesírási honlapok használatát, hogy ha szükséges, képesek legyünk használni őket. Ezek is segítenek abban, hogy a legjobb tudásunk szerint a kommunikációs helyzetnek megfelelően írjunk. A digitális írásbeliség megjelenésével újfajta írásmódok alakultak ki, például egyes digitális szövegekben gyakoriak a rövidítések és az emotikonok, a korábbiaktól eltér a jelhasználat és a betűformálás. A helyesírási kódváltás képességének birtokában képesekké kell válnunk arra, hogy felismerjük, melyek azok a helyzetek, amelyekben az írásgyakorlat a helyesírási szabályok nagyobb fokú alkalmazását várja el, ilyenek például: a hivatalos levél, a pályázati dokumentumok, a szakmai önéletrajz, az érettségi vagy a szemináriumi dolgozat. Ahhoz azonban, hogy ezekben a helyzetekben a szükséges módon tudjunk helyesen írni, minél több helyesírási szabály alkalmazását érdemes elsajátítani.

A következő helyesírási ábrák és táblázatok a magyar helyesírás fejezeteinek megfelelően és sorrendjében (AkH. 2015) dolgozzák fel a szabályokat, gyűjtenek össze az egyes helyesírási jelenségekhez kapcsolódó példaszorokat (Hernádi 2004; Laczkó–Mártonfi 2004; Antalné 2010). Nem az a céljuk, hogy az olvasó minden bemutatott szabály alkalmazását maradéktalanul elsajátítsa, és minden példának megjegyezze a helyes írásképét, hanem az, hogy segítsenek felismerni magyar helyesírás rendszerének a logikáját, a szabályok közötti összefüggéseket, és példaszorokat adjanak a gyakorláshoz, ezáltal is segítsék a helyesírás tudatos tanulását.

A tudatos helyesírás-tanulásnak két fontos módja van. Az egyiket a szabályokkal tanulható esetekben alkalmazzuk, amikor a példák elemzéséből kiindulva a szabályok felismerése, megfogalmazása és az alkalmazás gyakorlása a cél. Szabályokkal általában megtanulható például: a tulajdonnevek írása, a különírás és az egybeírás fontosabb esetei, az írásjelek használata. Ezekben az esetekben a szabály tartalmát és az alkalmazás lépéseit jegyezzük meg. A másik tudatos helyesírás-tanulási módot a szabályokkal nem megtanulható esetekben használjuk, például a *j* és az *ly*, valamint a *tő* belseji magánhangzók és mássalhangzók időtartamának a jelölésében (*dicsér*; *ígér*; *szalag*, *szuggerral*). Ilyenkor a szavak írásképét igyekszünk megjegyezni és a felidézésüket gyakorolni.

A szabályok alkalmazását, a gondolkodás lépéseinek a megjegyzését támogatják a következő ábrák. A példagyűjtemények abban segítenek, hogy az olvasók egyénileg feltárják, mely kifejezések helyesírása jelent nehézséget számukra, és tudatosan ezek helyesírását gyakorolják. A szavak írásképének a megjegyzését és felidézését különféle eljárások támogatják, például: a nehéz helyesírású szavak szókapcsolatban vagy mondatban való megjegyzése más hasonló helyesírású szavakkal együtt (*szolid ibolya*, *szelíd író*; *A dolyfös gölya rokolyában korcsolyázik. A félénk bulldog és a*

*mamut biliárdoznak.*) Fontos, hogy az emlékeztető szópárnak az egyik tagja vagy a mondatban levő egyik szó olyan szó legyen, amelynek a helyesírása nem okoz gondot. Hatékony tanulási módszer a szabálylépések vagy egy nehéz példa megjegyzéséhez emlékeztető történet alkotása: *Mit szeret az autós, meddig maradjon az autó a szervizben? Rövid ideig. A szerviz szót rövid i-vel írjuk.* De segít az is, ha újrarájzoljuk, átalakítjuk, színezzük, kiegészítjük az ábrákat. Hasznosak a hagyományos eljárások is: a másolás, a mondatba foglalás, a hangoztatás és az emlékeztetőből írás.

### 3. A magyar helyesírás elvei és szabályai

#### 3.1. Általános tudnivalók

A magyar helyesírás rendszere helyesírási elveket és helyesírási szabályokat foglal magában. A magyar helyesírás betűíró, latin betűs, hangjelölő és értelemtükröző rendszer. Az értelemtükrözés megjelenik például: a szóelemeket feltüntető szóelemző írásmódban; a tulajdonnevek fajtáinak az írásmóddal való megkülönböztetésében; a különírásban és az egybeírásban. Ezt kiegészíti a helyesírást átszövő hagyomány.

#### 3.2. A betűk

A magyar fonémákat egyjegyű és többjegyű betűkkel jelöljük írásban. A magyar ábécé 40 betűt tartalmaz, ezt 4 idegen (*q, w, x, y*) betű egészíti ki. Az ábécé az alapja a betűrendbe sorolásnak is.

<b>Nyomatott kisbetűk</b>	a, á, b, c, cs, d, dz, dzs, e, é, f, g, gy, h, i, í, j, k, l, ly, m, n, ny, o, ó, ő, ö, p, q, r, s, sz, t, ty, u, ú, ü, ű, v, w, x, y, z, zs
<b>Nyomatott nagybetűk</b>	A, Á, B, C, CS, D, DZ, DZS, E, É, F, G, GY, H, I, Í, J, K, L, LY, M, N, NY, O, Ó, Ö, Ő, P, Q, R, S, SZ, T, TY, U, Ú, Ü, Ű, V, W, X, Y, Z, ZS

1. ábra

Az idegen betűkkel kiegészített magyar ábécé

A betűrendbe sorolás	
Szabályok	Példák
A különböző betűvel kezdődő szavakat az első betűk ábécébeli helye alapján állítjuk betűrendbe (kivéve a rövid és a hosszú magánhangzókat).	iskola, osztály
Nem teszünk különbséget a kis- és a nagybetűk között, de ha csupán ebben van különbség a két szó között, a kisbetűs szó megelőzi a nagy kezdőbetűset.	Balaton, balatoni kis, Kis
Ha azonos betűvel vagy betűkkel kezdődnek a szavak, sorrendjüket az első nem azonos betű ábécébeli helye határozza meg.	szólás, szótár
Az egyjegyű betűk megelőzik az azonos írásjeggyel kezdődő kétjegyű (háromjegyű) betűket.	névtan, nyelvtörténet
A kettőzött betűket mindig külön betűkre bontjuk, és így soroljuk be a szavakat.	tolat, tollászkodik
A magánhangzók rövid és hosszú változatait jelölő betűk azonos értékűnek számítanak. Ha azonban két szó között csak a magánhangzó hosszúságában van különbség, akkor a rövid magánhangzós szó kerül előbbre.	írás, irodalom elől, elől
A szóhatárokat és a kötőjelet nem vesszük figyelembe betűrendbe soroláskor.	nagy kezdőbetű, nagykötőjel Arany-ballada, aranyos

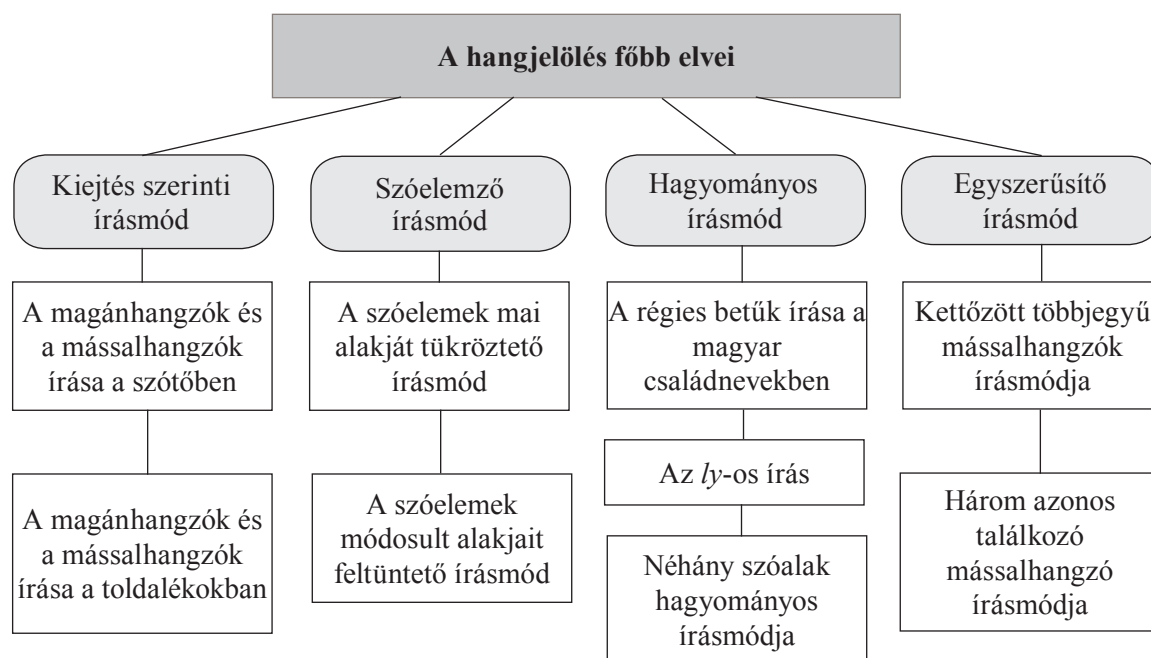
A hagyományos írású magyar családnevekben lévő régies kétjegyű betűket elemeikre bontva soroljuk be.	Eötvös, Erdei Rác, Rátz
Az idegen ábécékben használt többjegyű betűket elemeikre bontva, külön-külön soroljuk be.	archaikus, aréna rotyog, Rousseau
Ha az idegen betűk csak mellékjelben különböznek valamelyik magyar betűtől, akkor az idegen mellékjeles betűk nem tekintendők külön betűnek. Ha azonban csak ebben van különbség két szó között, akkor az idegen mellékjelet tartalmazó szó kerül hátrébb.	Mošna, mosópor Porto, Pôrto

2. ábra  
A betűrendbe sorolás szabályai

A betűrendbe sorolás szabályaitól eltérhetnek a különleges célt szolgáló névsorokban, például a névsorokban, a telefonkönyvekben, az utcanévjegyzékekben a könnyebb kezelhetőség érdekében. A könyvtári dokumentációkban pedig hazai és nemzetközi szabványok írják elő a követendő eljárást.

### 3.3. A hangjelölés elvei

A magyar helyesírásban a betűk általában a kiejtett hangokat jelölik. A hangjelölésben a kiejtés szerinti, a szóelemző, a hagyományos és az egyszerűsítő írásmód érvényesül.



3. ábra: A hangjelölés elvei

#### 3.3.1. A kiejtés szerinti írásmód

A kiejtés szerinti írásmód szerint a szavakat a köznyelvi kiejtésnek megfelelően írjuk (*házból, könyvet, zokni*). Mivel azonban a regionális köznyelvi kiejtés eltérhet a sztenderd kiejtéstől, ez nem minden esetben segíti a magánhangzók és a mássalhangzók szabályos jelölését.

A szókezdő, a tő belseji és a szó végi magánhangzók írásmódja szerint vannak olyan alakörző szavak, amelyek minden toldalékos alakjukban megőrzik a magánhangzók időtartamát. Vannak azonban olyan alakváltoztató szavak is, amelyek egyes toldalékos alakjában a szókezdő vagy a tő belseji magánhangzó időtartama váltakozik.

A szó végi magánhangzók					
Rövid magánhangzóra végződő szavak		Hosszú magánhangzóra végződő szavak		Hosszú és rövid magánhangzós szavak	
<b>i</b>	kocsi, puli; kicsi, mini; nini	<b>í</b>	rí, sí, zrí	<b>i – í</b>	
<b>o</b>	no, nono	<b>ó</b>	ajtó, autó, cipó, dió, euró, golyó, hajó, magnó, napló, rádió; alsó, hátsó, utolsó	<b>o – ó</b>	
<b>ö</b>	höhöhö	<b>ő</b>	bő, cipő, mező, szőlő, teknő, vessző, vő; belső, felső, külső	<b>ö – ő</b>	
<b>u</b>	adu, alku, anyu, apu, áru, bábu, balyu, bizsu, daru, emu, falu, frufu, gyalu, hamu, hindu, Icu, kakadu, kapu, kenguru, kenu, lapu, marabu, pertu, ragu, Samu, saru, satu, szaru, tabu, tinóru, uhu, vaku, zsalu, zсарu	<b>ú</b>	ágyú, aszú, borjú, bú, búcsú, faggyú, fiú, fogantyú, gnú, gyanú, gyapjú, háború, hajdú, hatyú, interjú, kátyú, koszorú, odú, ocsú, randevú, sarjú, tanú, vályú, varjú; bárgyú, hiú, hosszú, ifjú, iszonyú, karcsú, sanyarú, savanyú, szigorú, szomorú	<b>u – ú</b>	ború – borul, bosszú – bosszul; domború – domborul, homorú – homorulat
<b>ü</b>	bürü, eskü, güzü, menü, revü, süsü, tütü, ürü	<b>ű</b>	betű, gyűrű, keselyű, kesztyű, nedű, seprű, szegfű, szérű, tű; egyszerű, gömbölyű, hű, könnyelmű, sűrű	<b>ü – ű</b>	csepű – csepül, derű – derül, fésű – fésül, kényszerű – kényszerül, köszörű – köszörül; keserű – (meg)keserül

4. ábra

A kiejtés szerinti írásmód: a szó végi magánhangzók írása

A szó végi magánhangzók időtartama különböző jelentésű és szófajú szavakat különít el a következő példákban: *áru – árú; falu – falú; lapu – lapú* stb.

A szókezdő és a tő belseji magánhangzók			
Alakörző rövid magánhangzós szavak		Alakörző hosszú magánhangzós szavak	
<b>i</b>	dicsér, firtat, hint, ijed, int, vijjog; birs, csibor, csiriz, irha, kibic, mirigy, szirt, Tibor; finom, irigy, sima, sivár, szolid, tilos; kijjebb, mindig	<b>í</b>	ígér, íté, kímél, kínál, kísér, kíván, szít; bíbic, cím, csik, csíny, csipő, csíz, díj, dísz, gyík, hínár, íj, iny, ír ( <i>fn.</i> ), ív, íz, kín, nyír ( <i>fn.</i> ), rím, sín, síp, sír ( <i>fn.</i> ), szíj, szín, tímár; híg, kíváncsi, szelíd
<b>o</b>	odáz, tol; bársony, bogáncs, hordár, kor, Loránd, posta, trombita; katolikus, utolsó	<b>ó</b>	kóston, óhaj, szól; árbóc, fiók, jóga, kór, Lóránt, zsinór; óvatos, sóvár; alól
<b>ö</b>	tör ( <i>ige</i> ), zsörtölődik; bögyö, böjt, gyöngy, hölgy, kör, lösz, öv, szörny; ördögös; elől	<b>ő</b>	börönd, csőr, szőnyeg, szőr, tör ( <i>fn.</i> ); őriz; (vmi) elől, felől, mellől
<b>u</b>	hull, huny, un, utál; bajusz, Hugó, koldus, kufár, kulcs, kun, luc, must, ujj, zug; kusza, hazug	<b>ú</b>	fűj, gyűjt, kúszik, nyűjt, nyúlik, nyúz, sújt, zúg, zúz; búcsú, búza, csúzli, dúc, gúnár, gúzs, hiúz, húr, június, július, kandúr, kúp, lámpabúra, lóg, pandúr, púp, súly, szúnyog, tús, túzok, tyúk, zúzmará, zsúp; csúf, rút, új
<b>ü</b>	csüng, függ, küzd, süllyed, szül, züllik; csüd, fürj, kürt, üdv; büszke	<b>ű</b>	fűt, gyűjt, gyűlöl, hűt; búz, csúr, mű, nyűg, szűcs, szűr ( <i>fn.</i> ); hűs

5. ábra

A kiejtés szerinti írásmód: a szókezdő és a tő belseji magánhangzók írása az alakörző szavakban



A szókezdő és a tő belseji magánhangzók időtartama különböző jelentésű szavakat különít el a következő párokban: *bor – bór; csip – csíp; elöl – elől; irt – irt; ivó – ivó; kor – kór; kör – kőr; Körös – Kőrös; szint – színt; tör – tőr; zug – zúg* stb.

Alakváltoztató igék			
Szótári alakok		Toldalékos alakok	
		Hosszú magánhangzós szavak	Rövid magánhangzós szavak
í	bír	bírnak, bíró, bírta	birkózik, birodalom, birtok
	bízik	bízni, bizta, bizva	bizakodik, biztat, biztos
	csíp	csípnak, csípés, csípős	csipdes, csipked, csipkelődik
	hív	hívatott, hívogat	hivatal, hivatás, hivatott
	ír	ír (ige), írogat, írnek	ír (fn.), iratkozik, írka, irkál, iromány
	nyílik	nyílnak, nyílni, nyílni	nyilatkozik
	nyír	nyírás, nyíratlan, nyírnak	nyíratkozik, nyírbál, nyírkál
	sír	sírás, sírdogál, sírva	síralom, sírám, síránkozik, sírat
	szív	szívás, szívnek, szívni	szívárogo, szivattyú
ú	bújik	bújtat, bújócaska, bújós	bujdokol, bujdosik, bujkál
	csúszik	csúszda, csúszkál	csuszamlik, csusszan
	dúl	dúlnak, dúló	dulakodik
	fül	fúlnak, füló, fülva	fuldokol, fullad, fullaszt
	fúr	fúrat (ige), fúrogat, fúrva	furkál, furat (fn.), furdal
	gyúlik	gyúlékony, gyúló, gyúlt	gyullad, gyullaszt
	húz	húzgál, húznak, húzódik	huzakodik, huzamos, huzigál
	rúg	rúgat, rúgjon, rúgva	ruganyos, rugdal, rugdos
	súg	súgás, súgó, súgva	sugdolódzik, sugdos
	szúr	szúrás, szúrnek, szúrva	szurkál, szurony
	túr	túrás, túrnak, túrva	turkál, turkáló
úszik	úszkál, ússzon	uszály, uszoda, uszony	
ű	dül	dülnek, dülő, dülve	düledszik, dülöngél
	fülik	fülnek, fülni	fülled, füleszt
	fűz	fűző, fűzőget, fűzet (ige)	fűzér, fűzet (fn.)
	gyúlik	gyűlés, gyűljenek, gyűlnek	gyülekezik, gyülemlik, gyűlevész
	hűl	hűlt, hűlve	hűledezik
	szűnik	szűnnek, szűnő, szűnve	szűnet, szüntelen, szüntet
	szűr	szűret (ige), szűrnek, szűrő	szürsöl, szüremkedik, szüremlik, szűret (fn.)
	tűnik	tűnnek, tűnő, tűnődik	tűnedezik, tűnékeny, tűntet
	túr	túrhetetlen, túrhető, túrnek	türelem, türtőztet
	űz	űznek, űző	űzekedik, űzelmek, űzér

6. ábra

A kiejtés szerinti írásmód: a magánhangzók írása az alakváltoztató igék származékaiban

A tő belseji magánhangzók időtartamának szóalak-megkülönböztető szerepe van a következő párokban: *csipet – csípet; hivatott – hívatott; rugó – rúgó; szüret – szűret* stb.

Alakváltoztató főnevek és melléknevek					
Szótári alakok		Toldalékos alakok			
		Hosszú magánhangzós szavak		Rövid magánhangzós szavak	
í	sík	í	síkot, síkok, síkos, síkság	i	sikál, sikkad, sikamlik, siklik
	szív		szíves, szívünk, szívélyes		szívi
	víg		vígan, vígság		vigad, vigalom, vigasság, vigasz
	zsír		zsírt, zsíros, zsíroz		zsiradék
ú	csúcs	ú	csúcok, csúcson, csúcsos	u	csucsorít, csucsorodik
	gúny		gúnyt, gúnyos, gúnyolódik		gunyoros
	húg		húgom, húgunk, húgocska		hugi, hugica
	hús		húst, húsos, húsunk		husika
ű	bűn	ű	bűnt, bűnök, bűnös	ü	büntet
	szűk		szűken, szűkös, szűkül		szükség
	űr		űrt, őrök, űri		üres, ürít, ürül

7. ábra

A kiejtés szerinti írásmód: a magánhangzók írása az alakváltoztató főnevek és melléknevek származékaiban

Vannak olyan alakváltoztató egy szótagú főnevek, amelyek helyesírását megkönnyíti a *kéz, nyár* szavak toldalékos alakjaival való összehasonlításuk. Általában ugyanazon toldalékos alakokban írunk rövid *i, u* és *ü* betűt, mint amelyekben a *kéz* szó *é* magánhangzója *e*-re, a *nyár á*-ja *a*-ra vált: *kezet – vizet; kézi – vízi* stb. Csupán a *híd, kút, lúd, rúd* és az *út* szavak 3. személyű birtokos személyjeles alakjaiban van ettől eltérés: *keze, de hídja; kezük, de kútjuk*.

A tő belseji magánhangzó szabályos váltakozása egy szótagú főnevekben				
Szótári alak		Toldalékos alakok		
		Hosszú magánhangzós szavak		Rövid magánhangzós szavak
i – í	víz	vízi, vízben, vízen	vize, vizes, vizek, vizünk	
	híd	hídi, hídon, hídja	hidas, hidat, hidunk	
	nyíl	nyílon, nyílig	nyilak, nyilas, nyilunk	
u – ú	út	úti, úton	utak, utas, utat	
	kút	kúti, kútja, kúton	kutat, kutat, kutunk	
	lúd	lúdon, lúdja, lúdra	ludas, ludat, ludak, ludunk	
	nyúl	nyúlon, nyúlja, nyúlra	nyulak, nyulas, nyulat, nyulunk	
	rúd	rúdon, rúdig, rúdja	rudat, rudak, rudunk	
	úr	úrban, úri, úron	urak, uras, urat	
ü – ő	tűz	tűzi, tűzön, tűzről	tüze, tüzes, tüzek, tűzű	
	fűz	fűzön, fűzig	füze, füzes, fűzek	
	szűz	szűzi, szűznek	szüzek, szüzet	

8. ábra

A kiejtés szerinti írásmód: szabályosan váltakozó egy szótagú főnevek

A *tíz* és a *húsz* számnevek törtszámnévi, sorszámnévi alakjában, valamint az összetett számnevek előtagjában rövid *i*-t és *u*-t írunk. A *tíz* és a *húsz* számnév minden más toldalékos alakjában hosszú *í* és *ú* van.

A tő belseji magánhangzó váltakozása a számnevekben			
Szótári alak		Toldalékos alakok	
		Hosszú magánhangzós alakok	Rövid magánhangzós alakok
<b>i – í</b>	tíz	tízek, tízed, tízes, tízet	tized, tizedik, tizenöt
<b>u – ú</b>	húsz	húszad, húszak, húszas	huszad, huszadik, huszonöt

9. ábra

A kiejtés szerinti írásmód: a tő belseji magánhangzó váltakozása a számnevekben

A toldalékok egy részében rövid, más részében hosszú magánhangzó. Vannak olyan toldalékok, amelyeknek több alakváltozatuk van.

A magánhangzók a toldalékokban					
Rövid magánhangzó a toldalékokban		Hosszú magánhangzó a toldalékokban		Rövid és hosszú magánhangzó a toldalékokban	
<b>-ul, -ül</b> <b>-dul, -dül</b>	gyógyul, merül, fordul, pezsdül	<b>-ít</b>	épít, mozdít, állandósít	<b>-odik, -ödik</b> <b>-ődik, -ödik</b>	alkonyodik, gömbölyödik, oldódik, kezdődik
<b>-ul, -ül</b> <b>-stul, -stül</b>	magyarul, feleségül, ruhástul, cipőstül	<b>-ú, -ű</b> <b>-jú, -jű</b>	négy lábú, bőkezű, (erős) rugójú, (éles) elméjű	<b>-ozik, -özik</b> <b>-ózik, -őzik</b>	fáradozik, öltözik, hallgatózik, kergetőzik
<b>-szor, -ször</b>	hatszor, ötször	<b>-tyú, -tyű</b> <b>-ttyú, -ttyű</b>	fogantyú, töpörtyű, szivattyú, csengettyű	<b>-kodik, -ködik</b> <b>-kődik, -kődik</b>	árulkodik, fésülködik, rázkódik, veszkődik
<b>-kor</b>	hatkor, éjfélkor	<b>-ból, -ből</b>	szobából, erdőből, házról, ereszről, fától, víztől	<b>-kozik, -közik</b> <b>-kőzik, -kőzik</b>	kínálkozik, törülközik, zárkozik, mérközik
<b>-ig</b>	házig, négyig	<b>-ról, -ről</b> <b>-tól, -tól</b>			

10. ábra

A kiejtés szerinti írásmód: a magánhangzók írása a toldalékokban

A mássalhangzók időtartamának a helyes jelölése a szótőben és a toldalékokban sem mindig könnyű feladat, hiszen a kiejtés nem segít minden esetben.

A mássalhangzó a szótőben			
Rövid mássalhangzós szavak		Hosszú mássalhangzós szavak	
<b>g</b>	agancs, hegeszt	<b>gg</b>	aggastyán, guggol
<b>gy</b>	bágyad, egy, Egyiptom	<b>ggy</b>	meggy, poggyász
<b>j</b>	díj, héj, héja, szíj, új, vajon	<b>jj</b>	ujj, vijjog
<b>k</b>	bakancs, cikázik	<b>kk</b>	barakk, barokk, bükk, hórukk, kakukk, rokka, ukmukfukk
<b>l</b>	általános, csalán, elem, fülük, hal, halad, háló, kel, múlik, nyílik, nyúlik, szalag, szőlő, telik, torkolat, ülep, válik	<b>ll</b>	állhatatos, fullánk, hall, istálló, mállik, madártoll, pállik, pellengér, szakáll, váll, vityilló
<b>ny</b>	meny, menyegző, ványad	<b>nny</b>	könny, mennybolt, mennyezet
<b>p</b>	csupa, ép, japán, köpeny, sápad	<b>pp</b>	épp, kizsuppol
<b>s</b>	tusol, tustinta	<b>ss</b>	elhesseget, eltussol,
<b>sz</b>	kasza, maszat	<b>ssz</b>	bosszú, hossz, kassza, rossz

11. ábra

A kiejtés szerinti írásmód: a mássalhangzók írása a szótőben

A mássalhangzó a toldalékokban		
Egyalakú toldalékok	-t	könyvet, ajtót
	-képp, -képpen	másképp, ekképpen
Többalakú toldalékok	-t, -tt	írt – olvasott
	-t, -tt	megírt (lecke) – elolvasott (regény)
	-t, -tt	Vásárhelyt – Pécsett
	-d, -dd	írd, nézd – idd, szódd
	-l, -ll	fehérlik – zöldell, kevesli – nagyoll

12. ábra

A kiejtés szerinti írásmód: a mássalhangzók írása a toldalékokban

### 3.3.2. A szóelemző írásmód

A szóelemző írásmód szerint a toldalékos szavakat úgy írjuk, hogy a szótő és a toldalékok, az összetett szavakat pedig úgy, hogy az összetételt alkotó tagok felismerhetőek legyenek.

A szóelemek alakját tükröztető írásmód	
Zöngéesség szerinti részleges hasonulás	képz <sup>z</sup> el, legsz <sup>z</sup> ebb
A képzés helye szerinti részleges hasonulás	színpad, különben
Jelöletlen teljes hasonulás	élj <sup>z</sup> ünk, hagyja
Összeolvadás	barátság, adja
Mássalhangzó-rövidülés	otthon, állvány
Mássalhangzó-kiesés	mindnyájan, azért kér
Azonos hosszú és rövid mássalhangzó találkozása	balett-táncos, dzsessz-szerű, puff-féle

A szóelemek módosult alakjait feltüntető írásmód		
<i>t</i> végű igék		féltse, fűts, vess, arass, fessd, válaszd
Jelölt teljes hasonulás	<i>s, sz, z, dz</i> végű igék	mossa, másszák, vonzzátok, eddzük
	<i>-val, -vel, -vá, -vé</i> ragos névszók	emberrel, lakattal, széppé, okossá
	<i>az ez, az</i> névmás hasonult alakjai	ezzel, ahhoz

A szóelemző írásmód egyéb esetei	
<i>d</i> végű igék	áldd, küldd
Hosszú magánhangzóra végződő igék	lőjön, nőjete <sup>z</sup> k, főj <sup>z</sup> enek, szője, rójátok, rijatok
További esetek	lesz, kisebb, egyé, egyetlen, erősebb, nálam
	hidd, tedd, vidd

13. ábra  
A szóelemző írásmód esetei

Az ingadozó ejtésű *h* végű főnevek *-val, -ve-, -vá- -vé* ragos alakját kétféleképpen írhatjuk: *céhvel, céhhel; dühvel, dühhé; juhval, juhhal; méhvé, méhhé*.

Szóelemző írásmód az összetett szavak és a tulajdonnevek írásában		
Azonos kétjegyű mássalhangzók találkozásakor	Az összetett szavak tagjainak határán	kulcscsörgés, jeggyűrű
Három azonos mássalhangzó találkozásakor	Összetett szavak tagjainak határán	futball-labda, sakk-kör
	Magyar tulajdonnevek toldalékolásakor	Kiss-sel, Gáll-lal; Ivett-től, Mariann-nal; Bükk- <sup>z</sup> kel, Elzett-tel
	Idegen tulajdonnevek toldalékolásakor	Grimm-mel, Mann-nak; Tallinn-nál

14. ábra  
A szóelemző írásmód az összetett szavakban és a tulajdonnevekben

A szóelemező írásmód szerint kiírjuk az összetett szavak tagjainak határán található azonos kétjegyű betűk minden jegyét: *fodrászszalon*. Nem egyszerűsítjük az összetett szavak tagjainak határán található három azonos mássalhangzót sem: *balett-táncos*. Fontos, hogy a tulajdonnevek eredeti alakját vissza tudjuk következtetni a toldalékos alakokból, ezért nem egyszerűsítünk a tulajdonnevek toldalékos alakjaiban sem, ha három azonos mássalhangzó található a szótő és a toldalék határán: *Bernadett-tel*, *Papp-pal* stb. A *-fajta*, *-féle*, *-szerű* utótagokat összetételi tagnak tekintjük, ezért ha a *-szerű* utótag *sz-re* végződő szóhoz kapcsolódik, a kétjegyű *sz* betűt nem egyszerűsítjük: *ésszerű*, *gipszszerű*, *mésszerű*.

### 3.3.3. A hagyományos írásmód

A hagyomány szerint írjuk az *ly*-os szavakat (*akadály*, *folyik*, *kályha* stb.), a magyar családnevekben a hagyományörző régies betűket (*Eötvös*, *Madách*), valamint néhány olyan szót, amelyeknek alakja egy régebbi írásformát őriz (*esd*, *hágcsó*, *hagyján*, *kapzsi*, *pünkösd*, *rögtön* stb.).

Hagyományos írású magánhangzók		
Betű	Kiejtett hang	Példák
<b>aa, aá</b>	[á]	Gaal, Maár, Paár
<b>oó</b>	[ó]	Joó, Poór
<b>eő</b>	[ö, ő]	Eördögh, Eötvös
<b>eó</b>	[ő]	Beőthy, Eőry
<b>ew</b>	[ö, ő]	Tewrewk, Desewffy
<b>y</b>	[i]	Ady, Kölcsey
<b>i</b>	[í]	Biró, Vig
<b>u, ü</b>	[ú], [ű]	Hajdu, Szücs

15. ábra

Hagyományos írásmódú, régies betűk a magyar családnevekben: magánhangzók

Hagyományos írású mássalhangzók		
Betű	Kiejtett hang	Példák
<b>cz</b>	[c]	Móricz, Váczi
<b>tz</b>	[c]	Miháltz, Rátz
<b>ch</b>	[cs]	Damjanich, Madách
<b>ts</b>	[cs]	Babits, Takáts
<b>gh</b>	[g]	Balogh, Végh
<b>th</b>	[t]	Horváth, Tóth
<b>ff</b>	[f]	Antalffi, Pálffy
<b>ll</b>	[l]	Gáll, Páll
<b>pp</b>	[p]	Papp
<b>ss</b>	[s]	Kiss, Vass
<b>s</b>	[zs]	Balázs, Jósika

16. ábra

Hagyományos írásmódú, régies betűk a magyar családnevekben: mássalhangzók



	<b>Ly-os szavak</b>
<b>Igék</b>	belegabalyodik, bolyong, émelyeg, feszélyez, folyik, helyesbít, hömpölyög, imbolyog, kóvályog, nyavalyog, selypít, sompolyog, sulykol, süllyed, szipolyoz
<b>Főnevek</b>	akadály, apály, bagoly, bélyeg, béklyó, bivaly, boglya, boly, bolygó, borbély, bögöly, coboly, csáklya, csermely, csigolya, csuklya, dagály, datolya, dereglye, derelye, dölyf, ereklye, erély, erkély, esély, estély, fáklya, fekély, fogoly, folyófurulya, fortély, gálya, gally, gereblye, gerely, gólya, golyó, gulya, guzsaly, harkály, hely, hodály, hólyag, homály, hüvelyk, ibolya, karabély, karvaly, kastély, keselyű, király, korcsolya, kölyök, kristály, lyuk, máglya, moly, mordály, mosolyog, muskotály, naspolya, nyoszolya, ölyv, páholy, pálya, paszuly, pehely, pendely, persely, petrezselyem, pikkely, pisztoly, pocsolya, pólya, pulyka, rigolya, rokolya, rostély, segély, selyem, sikoly, sirály, skatulya, sólyom, súly, szabály, szegély, személy, szentély, szeszély, tartály, tekintély, tengely, uszály, ünnepély, vályog, vályú, veszély, vetélytárs, viszály, vőfély, zsámoly, zsendely, zsöllye
<b>Melléknevek</b>	csekély, esélyes, gömbölyű, hatályos, hülye, kevély, komoly, korhely, mély, mulya, lakályos, ragályos, sekély, szívélyes, terebélyes
<b>Egyéb szófajok</b>	amely, ilyen, mely, melyik, milyen, olyan; folyton, mihelyt, tavaly; helyett

17. ábra

*Ly*-nal írandó igék, főnevek, melléknevek és egyéb szófajok

A hagyományos írású *ly*-os szavak helyesírását könnyebben tanulják meg azokban a régiókban, ahol a nyelvjárási beszéd még őrzi az *ly* és a *j* eltérő ejtését. Ahol nem segít a kiejtés, ott a szavak szóképeinek a megjegyzése támogatja a helyesírást. Az idegen eredetű szavakat a kiejtés szerint *j*-vel írjuk: *konvoj*. A toldalékokban is általában *j*-t írunk: *várjuk*, *padja*. Különböző jelentésűek a következő szópárok: a kiejtés szerint és a hagyományos írásmód szerint írt tagjai: *bojt* – *bolyt*; *csukja* – *csuklya*; *fojt* – *folyt*; *gombjuk* – *gomblyuk*; *hej* – *hely*; *lakajos* – *lakályos*; *szabja* – *szablya*.

### 2.3.4. Az egyszerűsítő írásmód

Helyesírásunk néhány esetben egyszerűsítést alkalmaz: a többjegyű betűk kettőzésekor és az egyszerű szavakban három azonos mássalhangzót jelölő betű találkozásakor.

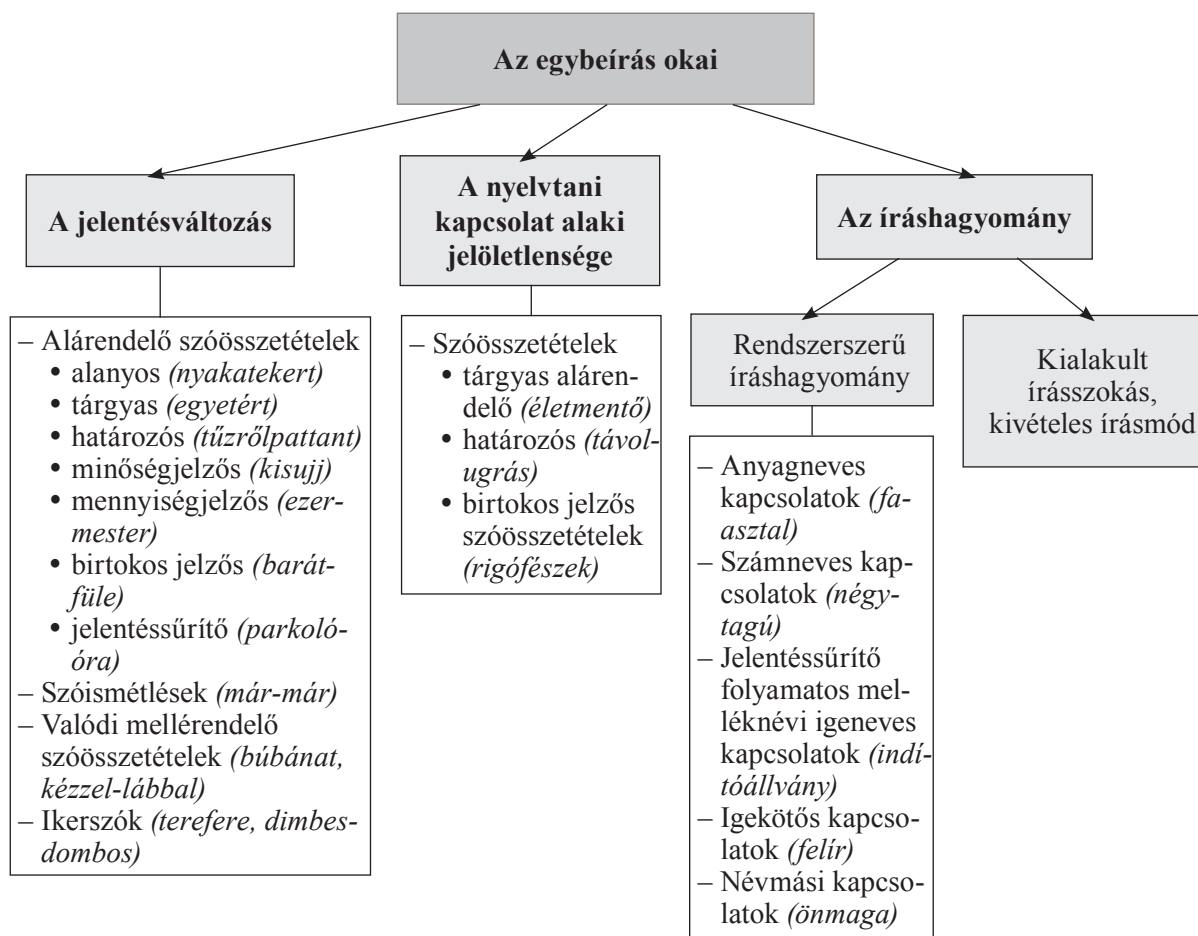
<b>Egyszerűsítő írásmód</b>	
Többjegyű betű kettőzésének egyszerűsítése	loccsan, fogóddz
Három azonos mássalhangzó egyszerűsítése	futballal, sakkal

18. ábra

Az egyszerűsítő írásmód esetei

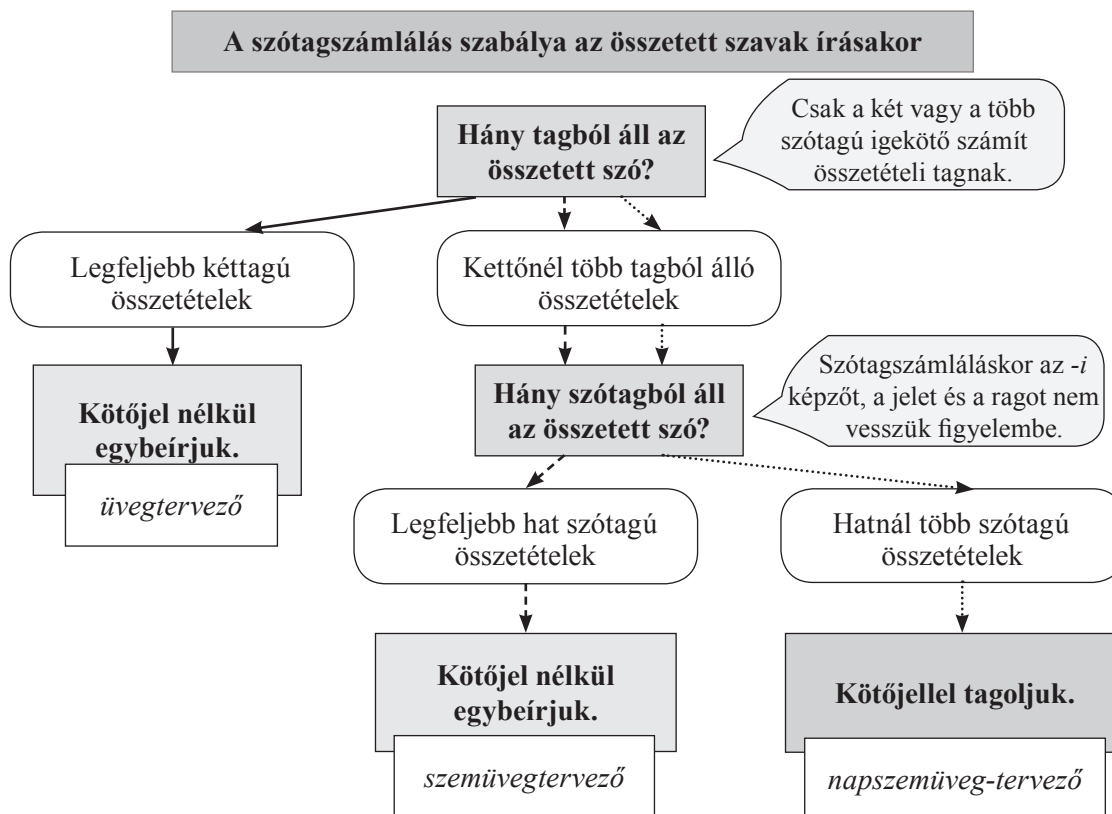
### 3.4. A különírás és az egybeírás

A magyar helyesírásban a szavak természetes formája, ha különírjuk őket. Három ok miatt írhatjuk egybe az egymás mellett álló szavakat: ha jelentésváltozás történik, ha a szavak grammatikai kapcsolatát jelölő nyelvi elemek elmaradnak, és ha az íráshagyomány miatt szükséges az egybeírás. Az íráshagyomány egyrészt rendszerszerű szabályok alkalmazását jelenti, másrészt a kivételes írásmódú kifejezések írásmódját.



19. ábra  
Az egybeírás okai

Ha a jelentésváltozás vagy az alakhi jelöletlenség miatt egybeírt többszörös alárendelő szóösszetételeket tagolni szeretnénk, választhatjuk a kötőjeles írást. A kötőjel alkalmazásában segít a szótagszámlálás szabálya. Különböző tényezők határozzák meg, hogy tehetünk-e kötőjelet az összetételbe: az összetételi tagok száma, a szótagok száma, valamint a toldalékok típusa. Egy további szabály szerint csak a két vagy több szótagú igekötők számítanak összetételi tagnak ebben az esetben. A többszörös, kettőnél több tagból álló összetételekbe akkor tehetünk kötőjelet, ha a szótagok száma több mint hat, és a szótagszámba nem számítjuk bele az *-i* képzőt, továbbá a jeleket és a ragokat.



20. ábra: A kötőjel használata az összetett szavakban

A jelentésváltozást mutató, megkettőzött szavakat kötőjellel írjuk: *ki-ki, olykor-olykor*. A töismételes alakokat az alkotó tagok önállóságától függően kötőjellel vagy különírjuk.

A szóismétlések írása			
	Szóismétlés	Töismétlés Az egyik tag nem él önálló szóként.	Töismétlés Mindkét szó önálló szóként is él.
Kötőjeles egybeírás	néha-néha, már-már	réges-régi, unos-untalan	
Különírás			házzról házra, szebbnél szebb

21. ábra: A szóismétlések helyesírása

A valódi mellérendelő szavak és az ikerszók kötőjeles vagy kötőjel nélküli írását az határozza meg, hogy mennyire szoros a kapcsolat az alkotóelemek között. Kötőjelet teszünk a toldalékos tagokból álló és a mindkét tagjukon toldalékolható mellérendelő összetett szavakba és ikerszókba: *csúszik-mászik, dimbes-dombos*.

A mellérendelő szóösszetételek és az ikerszók írása		
	Mellérendelő szóösszetételek	Ikerszók
Kötőjeles egybeírás. Mindkét tag toldalékos vagy toldalékolható.	eget-földet süt-főz → sütnek-főznek	fidres-fodros izeg-mozog → izegnek-mozognak
Teljes egybeírás. Csak a szó végén toldalékolható.	rúgkapál → rúgkapálnak szóbeszéd → szóbeszédet	limlom → limlomot hercehurca → hercehurcának

22. ábra: A mellérendelő összetételek és az ikerszók írása

Az egybeírás harmadik oka az íráshagyomány, a kialakult szokás lehet. Ennek egyik esete, amikor a kapcsolat tagjainak szerkezetétől függ a különírás vagy az egybeírás. Ide tartoznak az anyagneves kapcsolatok, az *i*, *-s*, *-nyi*, *-ú/-ű*, *-jú/-jű* képzős vagy *-nként*, *-nta/-nte* ragos számneves kapcsolatok, valamint a jelentéssűrítő folyamatos melléknévi igeneves kapcsolatok. Az a közös a három csoport helyesírásában, hogy mindhárom csoportban csak a kéttagú összetételeket írhatjuk egybe az íráshagyomány miatt.

Az egybeírás oka: a rendszerszerű íráshagyomány			
A kapcsolat tagjainak a szerkezete	Anyagneves kapcsolat	Számneves kapcsolat	Jentéssűrítő folyamatos melléknévi igeneves kapcsolat
		anyagnév + jelzett szó/ utótag	számnév + jelzett szó/ utótag <i>-i</i> , <i>-s</i> , <i>-nyi</i> , <i>-ú/-ű</i> , <i>-jú/-jű</i> képzővel vagy <i>-nként</i> , <i>-nta/-nte</i> raggal
egyszerű szó + egyszerű szó	faasztal	négytagú	indítóállvány
egyszerű szó + összetett szó	fa íróasztal	négy szótagú	indító állványszerkezet
összetett szó + egyszerű szó	tölgyfa asztal	tizennégy tagú	rakétaindító állvány
összetett szó + összetett szó	tölgyfa íróasztal	tizennégy szótagú	rakétaindító állványszerkezet

23. ábra

A rendszerű íráshagyomány miatt egybeírt összetételtelek

Vannak olyan esetek, amikor az eredetileg különírt vagy egybeírt kapcsolatok tagjai „mozognak” az újabb taggal bővült szerkezetekben. Ilyenkor az új tagot mindig kötőjellel írjuk, például: (*jobb* + *kéz*) + *szabály* = *jobbkez-szabály*.

Mozgószabályok	
Az eredeti szerkezet	Az új taggal bővült szerkezet
időjárás-jelentés + szerkesztés kerekasztal-konferencia + rendező	időjárásjelentés-szerkesztés kerekasztalkonferencia-rendező
hétvégi ház + bemutató számтан + házi feladat	hétvégiház-bemutató számtan-házifeladat
kajakverseny + kenuverseny zöldségkereskedő + gyümölcskereskedő	kajak-kenu verseny zöldség-gyümölcs kereskedő

24. ábra

A mozgószabályok alkalmazása

### 3.5. A kis és a nagy kezdőbetűk

A magyar közszavakat általában kis kezdőbetűvel írjuk. Mindig nagybetűvel kezdjük a tulajdonneveket. Különböző szabályok segítik a tulajdonnevek todalékos alakjainak az írását.

Kis kezdőbetűs nyelvi elemek	
Ünnepek, nevezetes napok neve	karácsony, anyák napja
Történelmi események neve	honfoglalás, francia forradalom
Népnevek	észt, kínai, magyar
Vallási megnevezések	katolikus, református
Családnevek előtt a <i>dr.</i> , <i>ifj.</i> , <i>gróf</i> stb.	dr. Kiss Imre, ifj. Nagy Aladár, gróf Széchenyi István

25. ábra: Kis kezdőbetűs nyelvi elemek

Nagy kezdőbetűvel írjuk a mondat első szavát, a megszólításokat, a feliratokat és a címeket. A megszólításokban a tisztelet vagy az érzelem kifejezésére nagy kezdőbetűvel írhatjuk a főneveket is. A családnevek előtt a *dr.*, *ifj.*, *gróf* szavak csak akkor nagy kezdőbetűsek, ha sor eleji vagy mondatkezdő helyzetben vannak. A hivatalos iratokban nagy kezdőbetűvel írhatjuk azokat a közneveket, amelyek a szövegben korábban említett tulajdonnévre utalnak: *Alperes*, *Vevő*, *Szerző*.

Nagy kezdőbetűs nyelvi elemek	
A mondatok kezdete	Süt a nap. Menjünk napozni!
A megszólítások első tagja és választhatóan a köznévi szavak	Tisztelt Rektor Úr! Mélyen tisztelt Asszonyom! Kedves ötödikes Diák!
A feliratok, ábrák alatti szöveg első eleme, a táblázatok címe	Bejárat, B porta, Az életszínvonal növekedése, A személynevek típusai
Tulajdonnevek	Rákóczi, Cirmos, Sárospatak, Orion, Vígszínház, Opel, Kossuth-díj, Szózat

26. ábra: Nagy kezdőbetűs nyelvi elemek

### 3.6. A tulajdonnevek írása

A tulajdonneveket nagy kezdőbetűvel írjuk, ezzel különböztetjük meg őket a köznevektől. Írásukban állandóságra törekszünk, ezért a todalékos alakokat olyan szabályok szerint írjuk, amelyek biztosítják az alapforma visszaállíthatóságát. A tulajdonnevek egyes típusainak helyesírását külön szabályok rögzítik.

A személynevek írása, todalékolása és összetett alakjai		
	Egyelemű személynevek	Többelemű személynevek
Alapalakok	Miklós, Miki, Aranka, Füredi, Szabó	Füredi Miklós, Szabó Aranka, Fürediné Szabó Aranka, Füredi-Szabó Aranka, Füredi Miklósné
+ <i>-i</i> , <i>-s</i> képzős alakok	kovácsos, lakatosi	Kovács János-i, Lakatos Anikó-s ripl-rónais, erdey-grúzi
<i>-val</i> , <i>-vel</i> ragos alakok	Kováccsal, Kováchcsal, Gáll-lal, Mariann-nal	Kovács Jánossal
<i>-fajta</i> , <i>-féle</i> , <i>-szerű</i> utótagú alakok	Kovács-fajta, Lakatos-féle, Munkácsy-szerű	Kovács János-fajta Lakatos Anikó-féle Munkácsy Mihály-szerű
Egyéb utótagú összetételek	Kovács-lakás, Munkácsy-kép	Kovács János-lakás Munkácsy Mihály-kép

27. ábra: A személynevek írása

Az intézménynevek és az államnevek írása, toldalékolása		
	Alapalakok	Melléknévképzős alakok
Intézménynevek	Magyar Távirati Iroda, Pest Megyei Adóhivatal, Arany János Gimnázium	magyar távirati irodai, Pest megyei adóhivatali, Arany János gimnáziumi
Államnevek	Holland Királyság, Amerikai Egyesült Államok	holland királysági, amerikai egyesült államokbeli

28. ábra: Az intézménynevek és az államnevek helyesírása

Az államneveket a földrajzi nevek közé soroljuk hagyományosan, ám az intézménynevekével megegyező szabályok szerint írjuk őket. A pályaudvarokat, megállóhelyeket, repülőtereket, mozikat, vendéglőket, üzleteket, fürdőket, temetőket, lakóparkokat, termeket megnevező intézménynévszerű megjelölésekben a köznévi utótagot kis kezdőbetűvel írjuk: *Keleti pályaudvar, Toldi mozi, Kis Rabló étterem, Lukács fürdő, Kerepesi temető, Napsugár lakópark, Kodály Zoltán terem.*

A díjak neve és toldalékolásuk	
Alapalakok	Melléknévképzős alakok
Jászai Mari-díj, Kossuth-díj	Jászai Mari-díjas, Kossuth-díjas
Akadémiai Aranyérem, Állami Díj	akadémiai aranyérmes, állami díjas

29. ábra: A díjnevek helyesírása

A táblázat csak a díjak hagyományos elnevezéseit tartalmazza, ám a nyelvhasználatban a díjnevek írásának egyéb formái is elterjedtek: *Életfa díj, Korona érdemrend; Citromdíj.*

A címek és toldalékolásuk		
	Alapalakok	Toldalékos alakok
Állandó címek	Magyar Hírlap, Bölcsészet- és Művészetpedagógiai Kiadványok	Magyar Hírlapban, Magyar Hírlap-beli Bölcsészet- és Művészetpedagógiai Kiadványokban
Egyedi címek	Egri csillagok, Retorikai lexikon	Egri csillagokról, Egri csillagok-beli Retorikai lexikonban, Retorikai lexikon-beli

30. ábra: A címek helyesírása

A címek között megkülönböztetünk állandó és egyedi címeket. Állandó címeket kapnak az újságok, folyóiratok, a könyvsorozatok, minden elemüket nagy kezdőbetűvel írjuk a kötőszók kivételével: *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai.* A televíziós állandó műsorok címének nem alakult ki rendszerszerű helyesírása. Az egyedi címeknek, egyedi alkotások, könyvek, szobrok, filmek stb. címének az első elemét írjuk nagy kezdőbetűvel: *Magányos cédrus, Nemzeti dal.* A címek minden típusához a *-beli* képzőt kötőjellel kapcsoljuk, és a címek megőrzik eredeti írásmódjukat: *Nemzeti dal-beli.*



A földrajzi nevek és toldalékolásuk			
Névtípusok	Alapformák	-i képzős melléknévi alakok	
Egyelemű, egybeírt nevek	Balaton, Duna Dunántúl	balatoni, dunai dunántúli	
Kötőjellel írandó természetföldrajzi nevek	közszói előtaggal	Kő-hegy Szatmári-síkság	kő-hegyi szatmári-síksági
	tulajdonnévi előtaggal	Balaton-felvidék Duna-medence	Balaton-felvidéki Duna-medencei
Különírandó közterületi nevek	Duna utca Békés megye	Duna utcai Békés megyei	
Előtaggal bővült nevek	természetföldrajzi nevek	Kis-Balaton Ráckevei-Duna	kis-balatoni ráckevei-dunai
	közterületek neve	Felső Duna utca	Felső Duna utcai
Birtokos szerkezetű nevek	Duna mente, Rába vidéke (de: Alpokalja, Mátraalja)	Duna menti Rába vidéki	
Valamitől valameddig viszonyt kifejező nevek	Duna–Tisza köze Duna–Tisza-csatorna	Duna–Tisza közü Duna–Tisza-csatornai	
Értelmező köznévvvel kiegészült nevek	Duna folyó Bükk hegység	Duna folyói Bükk hegységi	

31. ábra

A földrajzi nevek típusai és toldalékolásuk

Különböző magyarázatok segítik a földrajzi nevek helyesírásának a megtanulását, a szabályok alkalmazását. Ilyen például az, hogy a természeti objektumokat elnevező földrajzi nevekben az utótagokat többnyire kötőjellel írjuk (*Velencei-tó, Fekete-erdő*), míg az ember alkotta közterületek nevében általában különírjuk őket (*Fejér megye, Rákóczi híd*). Ha egy földrajzi név előtaggal bővül – az utcanevek kivételével – az új előtagot kötőjellel kapcsoljuk a földrajzi névhez: *Keleti-Kárpátok, Felső-Tisza; Felső Zöldmáli út, Külső Fóti út*. Az *-i* képzős alakok helyesírásában az ún. „madzagelmélet” segít. E szerint a magyarázat szerint az *-i* képzőnek a kisbetűsítő hatása a kötőjelen keresztül is hat a névelemekre: *keleti-kárpátoki, velencei-tavi*. A kötőjellel kapcsolódó tulajdonnévi tagokra azonban nem hat az *-i* képző: *Csepel-szigeti, János-hegyi*. A különírt nevek *-i* képzős alakjaiban a *-i* képző nem hat a különírt névelemekre, ezek megőrzik eredeti nagy kezdőbetűs írásukat: *Tulipán utcai, Békés megyei*. Ez alól a járás- és a régiónevek kivételek: *ráckevei járási, szörényi bánsági*.

Természetföldrajzi nevekben kötőjellel írandó földrajzi köznevek	Közterületek nevében különírandó utótagok
ág, alföld, árok, barlang, bérc, berek, csatorna, cseppkőbarlang, domb, dombság, dombvidék, dűlő, ér, érc-hegység, erdő, fás, faszor, félsziget, felvidék, fennsík, folyó, forrás, föld, gerinc, gleccser, hágó, halastó, halom, hát, havas, hegy, hegység, hegyvidék, holtág, homok, horgászto, karszt, kert, korallzátony, kő, láp, legelő, lejtő, liget, magasföld, medence, mező, óceán, öböl, park, part, patak, rét, síkság, sivatag, sor, szakadék, sziget, tenger, tető, tó, torkolat, tóvidék, vidék, víz, víztároló, völgy, vulkán stb.	árok, dűlő, faszor, híd, kert, körönd, körút, körtér, köz, lejtő, lépcső, liget, park, pincesor, rakpart, sétány, sétaút, sor, sugárút, udvar, tér, út, utca stb.; bánság, grófság, járás, kistérség, megye, régió stb.

32. ábra

A földrajzi nevek köznévi utótagjai

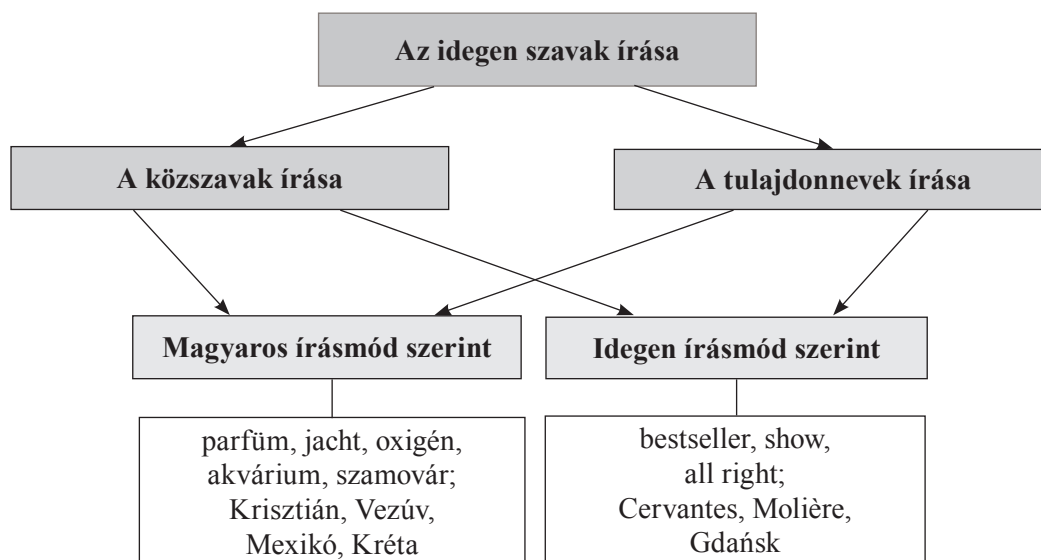
Vannak olyan köznevek (*árok, dűlő, kert* stb.), amelyek a táblázat mindkét részében szerepelnek, mert a természetföldrajzi nevekben kötőjellel (*Holdvilág-árok, Trefort-kert*), a közterületek nevében különírjuk őket (*Irhás árok, Matinuzzi kert*). Ha a kötőjellel írandó földrajzi köznevek nem a név részei, csak értelmezik a földrajzi neveket, akkor különírjuk őket: *Fertő tó, Mecsek hegység*.

Egyéb tulajdonnévtípusok írása	
Állatnevek	Bundás, Mirci, Villám
Tárgynevek	Szent Jobb, Szent Korona; Titanic, Santa Maria; Apollo, Luna
Csillagászati elnevezések	Orion, Merkúr, Plútó; Bereniké Haja, Dél Keresztje, Nagy Medve
Márkanevek	Persil, Rama Gold, Tomi Kristály

33. ábra  
Egyéb tulajdonnévtípusok helyesírása

### 3.7. Az idegen közsavak és tulajdonnevek írása

Az idegen közsavakat és tulajdonneveket magyar vagy idegen írásmód szerint írjuk attól függően, hogy mennyire haladtak előre a jövevényszóvá válás útján. Az idegen szavak magyar átírásának – a forrásnyelvtől is függő – különféle elvei és szabályai alakultak ki, ezekkel nem foglalkozik ez a helyesírási összefoglaló.



34. ábra  
Az idegen szavak írása

#### 2.7.1. Az idegen szavak magyaros és idegen írásmódja

A közkeletűvé vált idegen eredetű szavakat írhatjuk a magyaros írásmód szerint (*cukkini, dzsip*), és vannak olyan szavak is, amelyeket a forrásnyelv helyesírásának megfelelően idegen írásmód szerint írunk (*barbecue, show*). A helyesírási szótárak egyes esetekben mind a magyaros, mind az idegen írásmódú alakot megadják (*dzsessz, jazz*). A latin betűs nyelvekből átvett többtagú kifejezéseket az eredeti idegen írásmód szerint írjuk (*all right*).

Idegen eredetű közzavak írása magyaros írásmód szerint	Idegen közzavak írása magyaros és idegen írásmód szerint	Idegen közzavak írása idegen írásmód szerint
akvárium, antikvárium, avokádó, bébiszitter, cukkini, cunami, dezodor, dínó, diszgráfia, diszk, diszkalkulia, diszkó, diszlexia, dizájn, dzadzíki, dzseki, dzsem, dzsip, dzsogging, dzsóker, dzsörzé, dzsúdó, dzsús, fájl, fitnessz, flopi, fridzsider, hardver, kapucsínó, kemping, klaszter, klikkel, kóla, komputer, lájkol, lúzer, menedzser, mikró, pomelő, rukkola, snaucer, szmájli, szoftver, szuflé, sztracsatella, tiramisu, tréler, trendi, videó, zsoké	business, biznisz; chat, cset; chatel, csetel; chili, csili; chip, csip; chips, csipsz; gyros, gírosz; dzsessz, jazz; e-mail, ímél; metropolis, metropolisz; pacemaker, pészméker; piranha, pirája; rap, rep; salsa, szalsza; snooker, sznúker; spray, spré, szpré; stantard, sztenderd; steak, szték; stroke, sztrók; thriller, triller	barbecue, baseball, bestseller, break, bestseller, cabernet, camembert, campus, cowboy, croissant, couchette, crescendo, curry, display, guillotine, hospice, ketchup, lady, lime, mousse, muffin, puzzle, ragtime, royalty, shake, show, signorina, wellness; all right, park and ride, professor emeritus

35. ábra

Gyakrabban használatos idegen közzavak magyaros és idegen írásmódja

A közkeletű, magyarosan írt idegen közzavak írásmódjában többnyire megőrizük az idegen *ch* (*pech, technika*) és az *x* (*fix, taxi*) betűket. Némely esetben nem tartjuk meg az eredeti *x* betűt: *boksz, egzakt, egzisztencia*. A *qu* betűkapcsolat helyett általában *kv*-t írunk: *akvárium, antikvárium*. Az idegen írásmódú szavakban minden idegen betűt megőrzünk, így az idegen *w* (*web, western*) és *y* betűket is (*boy, yard*).

Idegen eredetű mássalhangzók az idegen közzavakban		
ch	x	w
almanach, anarchia, archívum, barkochba, disztichon, drachma, eunuch, fach, jacht, machinál, matriarchátus, mechanika, monarchia, orchidea, patriarcha, pech, pszichológia, technika	bauxit, bórax, exférj, export, expressz, fax, fix, hexameter, index, komplex, klimax, kódex, lexéma, lexikon, mátrix, maximum, ortodox, oxigén, praxis, reflex, relaxa, rexezik, szex, szextett, taxi, telex, textil, toxin, traffipax, szfinx, xerox, xilofon	cowboy, darwinizmus, show, snowboard, stewardess, tomahawk, twist, walkman, watt, web, wellness, werkfilm, westernfilm, whisky, winchester, wurlitzer

36. ábra

Idegen betűk az idegen eredetű közzavakban

Az idegen tulajdonneveket is magyaros vagy az eredeti idegen írásmód szerint írjuk. A magyarosan írt neveknek az idegen írásmódú alakját is használhatjuk szaknyelvben: *Krakkó, Krakow*.

Idegen nevek írása magyaros írásmód szerint	Idegen nevek írása idegen írásmód szerint
Bécs, Hispánia, Kálvin, Kolumbusz, Krakkó, Krisztián, Milánó, Nápoly, Párizs, Vezúv	Bologna, Cervantes, Coca-Cola, Cooper, Gdańsk, Loire, Malmö, Molière, Oslo, Puccini, Shakespeare, Shopin

37. ábra

Az idegen nevek magyaros és idegen írásmódja

## 2.7.2. Hangjelölés az idegen szavakban

Az idegen eredetű szavak helyesírásában is nehézséget okoz a magánhangzók (*szerviz, retúr*) és a mássalhangzók (*klub, gleccser*) időtartamának a megfelelő jelölése. A gyakrabban használatos szavakból válogatnak a következő összefoglaló táblázatok.

A magánhangzók időtartamának jelölése az idegen eredetű közszavakban	
Rövid magánhangzó	Hosszú magánhangzó
<b>i</b> alibi, anonim, antonim, antonima, aperitif, apokrif, argentin, bikini, cukkini, deviza, dinár, doktriner, homonim, homonima, imbisz, intim, kibic, kirgiz, naiv, palesztin, pantomim, rezsim, stabil, szerviz, szinesztézia, szinonim, szinonima, szinus, sztereotip	<b>í</b> albínó, antonímia, baskír, definíció, detektív, dínó, frottír, gejzír, homonímia, intenzív, kapucsínó, konzílium, lízing, mártírhalál, mínusz, negatív, olíva, pianínó, presztízs, primitív, radír, ringlispíl, sésí, szinonímia, szír, sztereotípiá, szubjektív, szuggesztív, tífusz, víkend
<b>o</b> akrobata, amfóra, anafora, anekdota, aroma, autodidakta, autogram, automata, balkon, bonbon, ekloga, ergo, fotocella, fotocikk, fotokópia, fotokémia, fotoszintézis, hektoliter, katolikus, kilogramm, kilométer, kilowatt, kolofon, komikus, macedón, metafora, mikroba, mikrohullám, mikrobusz, monoton, poszter, rubeola, szinkron, videofelvétel, videokazetta, videomagnó, videoteknika	<b>ó</b> analog, diakrón, fotó, fotókiállítás, fotóművészet, fotómodell, fotóriporter, gardrób, hektó, kiló, mikro, pomeló, szinkrón, tempó, videó
<b>ö</b> blöff, dzsörzé	<b>ő</b> amatőr, amőba, kaszkadőr, primőr, tőzsde, zsonglőr
<b>u</b> abszurd, akusztika, akut, bizsu, centrifuga, hindu, komputer, lakmusz, vermut	<b>ú</b> amplitúdó, aszúr, bravúr, garnitúra, grépfrút, interjú, múmia, randevú, retúr
<b>ü</b> kajüt, menü, müzli, parfüm, revü, tribün, tüll	<b>ű</b> allűr, bordűr, manikűr, pedikűr, prűd, zsűri

38. ábra

A magánhangzók időtartamának jelölése az idegen közszavakban

Az idegen eredetű szavak egy részében egyes idegen eredetű képzők előtt megrövidül a tő belseji hosszú magánhangzó: *harmónia – harmonikus; típus – tipikus*. De néhány alakban megőrződik a hosszú magánhangzó: *akadémia – akadémikus; esztéta – esztétikum*.

Alakváltoztató idegen eredetű szavak		
	Hosszú magánhangzós szóalakok	Rövid magánhangzós szóalakok
allegória	allegóriát, allegóriák, allegóriája	allegorikus, allegorizál
ambíció	ambíciót, ambíciók, ambíciója	ambicionál, ambiciózus
diagnózis	diagnózist, diagnózisok, diagnózisa	diagnosztika, diagnosztizál
diakrón	diakrónia, diakróniát, diakróniája	diakronikus
doktrína	doktrínát, doktrínák, doktrínája	doktriner
emóció	emóciók, emóciót, emóciója	emocionális
empíria	empíriát, empíriák, empíriája	empirikus
etimológia	etimológiát, etimológiák, etimológiája	etimologikus, etimologizál
filharmónia	filharmóniai, filharmóniák, filharmóniája	filharmonikus
filozófia	filozófiák, filozófiája, filozófus	filozofál, filozofikus
harmónia	harmóniát, harmóniák, harmóniája	harmonikus, harmonizál, harmonizáció
história	históriát, históriák, históriája	historikum, historikus, historizál, historizmus
ideológia	ideológiát, ideológiák, ideológiai, ideológus	ideologikus, ideologizál
íronia	iróniát, iróniája	ironikus, ironizál
karikatúra	karikatúrát, karikatúrák, karikatúrája	karikaturista, karikaturisztikus
katalógus	katalógust, katalógusok, katalógusa	katalogizál
katasztrófa	katasztrófát, katasztrófák	katasztrófális
klíma	klímát, klímák, klímája	klimatikus, klimatizál, klimatológia
kultúra	kultúrát, kultúrák, kultúrája	kulturális, kulturálódik, kulturált
kurzív	kurzíva, kurzívan	kurzivál
melankólia	melankóliát, melankóliák, melankóliája	melankolikus
memória	memóriát, memóriája	memoriter, memorizál
metonímia	metonímiát, metonímiák	metonimikus
mikroszkóp	mikroszkópia, mikroszkópos	mikroszkopikus
miniatűr	miniatűrűt, miniatűrűk	miniatűrista, miniatűrízál
mitológia	mitológiát, mitológiák	mitologikus
mítosz	mítoszt, mítoszok, mítosza	mitikus, mítizál
múzeum	múzeumot, múzeumok, múzeumi	muzeális, muzeológia
paródia	paródiát, paródiák, paródiája	parodista, parodisztikus, parodizál
periódus	periódust, periódusok, periódusos	periodikus
szatíra	szatírát, szatírák, szatírája	szatirikus
szimbólum	szimbólumot, szimbólumok	szimbolika, szimbolikus, szimbolizál, szimbolizmus, szimbolista
szubjektív	szubjektíven, szubjektíve	szubjektivitás, szubjektivista, szubjektivizmus
teória	teóriát, teóriák, teóriája	teoretikus
típus	típust, típusok, típusú	tipikus, tipizál
tradíció	tradíciót, tradíciók, tradíciója	tradicionális, tradicionalizmus
trópus	trópusi, trópusok	tropikus, tropizmus
túra	túrát, túrák, túrája, túrázik	turista, turizmus

39. ábra

Gyakoribb alakváltoztató idegen eredetű szavak

A mássalhangzók időtartamának jelölése az idegen közsavakban			
Rövid mássalhangzó		Hosszú mássalhangzó	
<b>d</b>	puding	<b>dd</b>	buddhista, buddhizmus
<b>f</b>	afázia, defekt, deficit, diftéria, ofszet, rafinált, sofőr, stafírung	<b>ff</b>	affektál, affér, affinitás, affixum, differencia, effektív, graffiti, maffia, offenzíva, paraffin, traffipax
<b>g</b>	vegzál	<b>gg</b>	agglomeráció, agglutináció, dzsogging, szuggerál
<b>k</b>	akceptál, fiáker, piknik, pikoló, víkend	<b>kk</b>	akklimatizál, akkord, akkreditál, akkumulátor, akkurátus, barakk, barokk, okkultizmus, sakk, tarokk
<b>l</b>	alibi, aligátor, artikuláció, bacilus, balkon, biliárdozik, briliáns, bulldog, buldózer, bulvár, bungaló, celofáncsomagolás, civilizáció, csembaló, flanel, huligán, miliő, molekula, móló, panel, porcelán, pulóver, trolibusz, vanília, ventilátor	<b>ll</b>	akvarell, alliterál, bagatell, ballon, billiárd, desztillál, drill, ellipszis, futball, hallucinál, intelligens, kalligrafál, kartell, kolokvium, kontroll, korall, klorofill, leporelló, librettó, marsall, millennium, milliárd, milliméter, modell, overall, paralel, pasztell, penicillin, ribillió, roller, vacillál
<b>m</b>	autogram, diagram, ementáli, gramofon, hologram, mamut, monogram, piktogram, program	<b>mm</b>	aszimmetria, dekagramm, diagramma, epigramma, hurrikán, gramm, grammatika, ideogramma, kilogramm, kommentál, kommunista, paralelogramma, szimmetria
<b>n</b>	apartman, centenárium, granulátum	<b>nn</b>	millennium, konnektor
<b>p</b>	apartman, aperitif, dzsip, klip, stop	<b>pp</b>	apparátus, applikáció, dopping, hippi, krepp, opponál, slepp, sztepp, zeppelin
<b>r</b>	barikád, konkurencia, szuterén	<b>rr</b>	aberráció, arrogáns, bizarr, horribilis, horror, irritál, karrier, korreláció, korrekt, korrepetál, korrigál, korrupt, mediterrán, terrárium, terrier, terror, toalett
<b>s</b>	brosúra, kasíroz	<b>ss</b>	bross, messiás, plüss
<b>sz</b>	diszkvalifikál, diszpenzáció, diszperzió, diszponál, disztingvál, mokaszin, pasziánsz, plusz	<b>ssz</b>	asszisztens, asszociáció, depresszió, disszertáció, disszidál, disszimiláció, disszonáns, dressz, masszíroz, passzíroz, snassz, stopper, stressz
<b>t</b>	minaret, pamflet, perlit, platform, satíroz	<b>tt</b>	amulett, attasé, attitűd, attrakció, bajonett, bankett, blanketta, bojkott, dilettáns, duett, frottír, komplett, marionett, omlett, operett, plakett, rulett, szonett, zsilett

40. ábra  
Szabályosan alakváltoztató idegen eredetű szavak



### 2.7.3. Az idegen szavak toldalékolása és összetett alakjai

Az idegen írásmód szerint írt közsavakhoz és tulajdonnevekhez általában közvetlenül kapcsoljuk a toldalékot: *nápolyi, pechhel, grillel; Stockholmban*. De kötőjellel fűzzük a toldalékot az idegen nevekhez, ha a név végén kettőzött betű van, és ugyanazzal a betűvel kezdődő toldalék kapcsolódik hozzá: *Mann-nal, Watt-tól*. Kötőjellel kapcsolódik az *-i* képző a több különírt elemből álló nevekhez: *Franz Kafkai-i, Buenos Aires-i*. Hasonlóan kötőjellel fűzzük a toldalékokat a néma (*camembert-t, Molière-ről*) vagy a magyar helyesírásban szokatlan, idegen betűegyüttesre végződő közsavakhoz és nevekhez (*show-ja, Peugeot-t*). A rövid magánhangzóra végződő szavak utolsó magánhangzójának a kiejtésbeli nyúlását a toldalékos alakokban jelöljük: *allegrót, Malmöben*.

Az idegen szavak toldalékolása		
	Közsavak	Nevek
A toldalékok közvetlen kapcsolása	cowboynak, fairül, nápolyi, pechhel, reflexszel, shoppingol, stewardessek	Félixszel, Horatiustól, Horatiusszal, Balzackal, Steinbeckkel, Stockholmban, Tallinnt
Kettőzött betűre végződő szavak toldalékolása azonos betűvel kezdődő toldalékkal	grillel, mattal, wattal, wellnesszé	Bonn-nál, Grimm-mel, Knorr-rá, Scott-tól, Tallinn-nak, Watt-tal
Több különírt tagból álló nevek <i>-i</i> képzős alakjai	–	Anatole France-i, Leonardo de Vinci-s, New York-i
Néma betűre vagy idegen betűegyüttesre végződő szavak toldalékolása	camembert-rel, guillotine-t, hospice-szal, shakespeare-i, show-ja, voltaire-izmus	Camus-tól, Disney-vel, Glasgoban, Loire-on, Molière-t, Peugeot-t, Rousseau-val
Kiejtésben megnyújtott <i>a, e, o, ö</i> jelölése a toldalékos szavakban	allegróban, ergót, goethés, malmöi, signorinák	Coca-Colát, Figarója, Goethét, Malmöből, Victor Hugó-i

41. ábra

Az idegen szavak toldalékolás alakjai

Ha előtag kapcsolódik az idegen közszóhoz, általában kötőjel nélkül egybeírjuk őket: *valóságshow, zsebsakk*. Kötőjellel kapcsoljuk az utótagot minden tulajdonnévhez (*Verne-regény, Wagner-opera*) és azokhoz az idegen közsavakhoz, amelyek néma betűre (*camembert-kínálat*) vagy a magyarban szokatlan, idegen betűegyüttesre (*lime-likőr*) végződnek.

Idegen szavakhoz utótag kapcsolása		
	Közsavak	Nevek
Idegen tulajdonnevekhez utótag kapcsolása	–	Andersen-mese, Puccini-opera, Loire-part; Coca-Cola-fajta, Disney-szerű, Kolumbusz-féle
Idegen közsavakhoz utótag kapcsolása	allegroszerű, baseballmérkőzés, cowboyvirtus; futball-labda, wellness-szerű	–
Néma betűre vagy a magyarban idegen betűegyüttesre végződő közsavakhoz utótag kapcsolása	barbecue-hozzávaló, lime-likőr, ragtime-koncert, show-műsor; camembert-szerű, lime-fajta, show-féle	–

42. ábra

Idegen szavakkal összetételek alkotása

### 3.8. Az elválasztás

Az írásnak a sor végi megszakítása az elválasztás. Az egyszerű szavakat a szótagolás szerint különféle szabályok figyelembevételével választjuk el: *fi-ú, asz-tal, pogy-gyász, ma-dzag, Var-gha*. Az összetett szavakat az összetételi tagok határán úgy választjuk el, hogy a tagok határát vesszük figyelembe: *rend-őr, meg-ért*.

Az elválasztás szabályai		
	Szabályok	Példák
A szótagolás szerinti elválasztás	Minden szó annyi szótagú, ahány magánhangzó van benne. A magánhangzó önmagában is alkothat szótagot. Az egy szótagú szavakat nem választjuk el.	ka-ri-ka, Ko-má-rom, vi-asz; a-u-tó, di(-ó); part, szörp
	A két magánhangzó között levő egyetlen mássalhangzót a következő sorba visszük át. A toldalékos szavakban is átvisszünk egy mássalhangzót a következő sorba.	be-tű, Me-csek; Gá-bo-rék, Du-nán
	Ha két magánhangzó között kettő vagy több mássalhangzó található, akkor csak egy mássalhangzót viszünk át a következő sorba. A toldalékos alakokban is hasonlóan járunk el.	mor-zsa, Szol-nok; lajst-rom, temp-lom; bron-zot, Heren-dig
	Ha a szavakat kettőzött többjegyű betűnél választjuk el, akkor mind a sor végén, mind a sor elején ki kell írni a mássalhangzó mindkét jegyét.	pogy-gyász, Hosz-szú
	A <i>dz</i> és a <i>dzs</i> mássalhangzók betűjegyeit elválasztáskor úgy kezeljük, mint más többjegyű betűket.	bo-dza, mene-dzser, edz-dzenek
	A <i>ch</i> -t kétjegyű betűnek, az <i>x</i> pedig egyjegyű betűnek számít elválasztáskor.	ar-chívum, pe-ches; le-xikon, Féli-xé
	A családnevekben levő régies betűket elválasztáskor a hangértéküknek megfelelően kezeljük.	Eöt-vös, Tew-rewk; Var-gha
	A régies kettőzött mássalhangzók közül csak az egyiket visszük át a következő sorba.	Bat-thyány, Kos-suth
	A régies magyar betűk egységét a toldalékos alakok elválasztásakor is megőrizzük, kivéve a kettőzött betűkét.	Rá-czé, Tó-thék; Kis-sék, Pap-pot
	A latin betűs nyelvekből átvett idegen közszavakat és tulajdonneveket a magyar kiejtésen alapuló szótagolás szerint választjuk el.	rag-time, Baude-laire, Coo-per
	Az olyan idegen szavakat, amelyek a forrásnyelvben összetételek, de a magyarban az összetételi tagok önállóan nem élnek, általában a szótagolás szabályai szerint választjuk el. De szaknyelvben az összetételi tagok szerinti elválasztás is lehetséges.	fotog-ráfia, foto-gráfia, termosz-tát, termo-sztát
A betűszókat, ha szükséges, a szótagolás szerint választjuk el. A toldalékot átvisszük a következő sorba, ha a toldalék előtt választjuk el.	EL-TE, NA-TO; ELTE-re, ENSZ-ért	
A szóösszevonásokat, ha szükséges, a szótagolás szerint választjuk el.	Ma-hart, Malév	
Az összetett szavak elválasztása a tagok határán	Ha az összetett szavakat a tagok határán választjuk el, a taghatárt érzékeltetni kell.	ős-ember, Magyar-ország
Az igekötős igék és származékaik elválasztása	Az igekötős igéket és származékaikat az összetett szavakhoz hasonlóan az igekötő és a hozzá kapcsolódó szó határán választjuk el.	meg-elöz, szét-árad
A <i>leg-</i> jeles alakok elválasztása	A <i>leg-</i> felsőfokjelet elválasztáskor úgy kezeljük, mintha összetételi tag lenne, a <i>leg</i> után választjuk el a szóalakot.	leg-okosabb, leg-ügyesebb

43. ábra

Az elválasztás szabályai

### 3.9. Az írásjelek

Az írásjelek egyrészt a mondatok tagolódását tükrözik, másrészt beszédbeli sajátosságokra utalnak, így jelentős szövegtani szerepük van. Az írásjelek használata a nyelvtani-szövegtani viszonyokhoz igazodik. A mondatokat záró fontosabb írásjelek: a pont, a három pont, a kérdőjel és a felkiáltójel. Az egyszerű mondat végére a közlés szándékának megfelelő írásjelet teszünk: *Szép az idő. Milyen az idő? De meleg van! Szellőztessetek! Bárcsak a strandon lennénk!* Az összetett mondat végére többnyire olyan írásjelet teszünk, amilyent az utolsó főmondati szintű tagmondat kíván: *Gyertek el, és megbeszéljük. Gyertek, amikor tudtok! Mindegy, mit hoztok.*

A mondaton belüli fontosabb írásjelek: a vessző, a pontosvessző, a kettőspont, a három pont, a gondolatjel, az idézőjel, a zárójel. A kötőjelet (-) és a nagykötőjelet (–) a többi írásjelhez hasonlóan szintén szóköz nélkül, a gondolatjelet (⁂) szóközzel írjuk. Nagykötőjelet használunk: népek (nyelvek) kapcsolatának (*német–angol szak*), tulajdonnevek kapcsolatának (*Újpest–Ferencváros*) és a valamitől valameddig viszonynak (*Duna–Tisza mente, 18–19. század*) a jelölésére. Gondolatjelet használunk: párbeszédben, közbevetés jelölésére, idézésben és utólag hozzátoldott tagmondat előtt. Az idézés helyesírása attól függ, hogy megelőzi-e, követi-e az idéző mondat az idézetet, vagy beékelődik az idézetbe.

A vessző használata		
Tagmondathatáron	Szeretnék pihenni, mert elfáradtam. Piros, mint az alma.	
Indulatszó elkülönítése	Jaj, a kezem és a lábam! A kezem, jaj, a lábam! A kezem és a lábam, jaj!	
Megszólítás elkülönítése	Pisti, nézd a lábad! Nézd a lábad, Pisti! Nézd, Pisti, a lábad!	
Módosítószó, felelőszó elkülönítése	Igen, a lábad. A lábad nézd, igen!	
Közbevetéskor	A vonat, persze, késett.	
Mellérendelt mondatrészek között	Felsorolásban	mákot, cukrot, diót
	Az <i>s, és, meg, vagy</i> kötőszó kivételével a kötőszók előtt	tetszetős, de helytelen kétszer, illetve háromszor Peti, valamint az öccse segítőkész, sőt önfeláldozó
	A páros kötőszós szerkezetek második tagja előtt	vagy mákot, vagy diót mákot is, diót is
Értelmezős szerkezetekben az értelmező előtt	Kérem a könyvet, a fehérét. Kis István, az iskola igazgatója köszöntötte a vendégeket.	

44. ábra

A vessző használatának esetei

<b>A kötőjel használata</b>	
Toldalékok kapcsolása	Kiss-sel, voltaire-i, Képes Újság-beli, Kis János-i
Szóösszetételekben	édes-bús, dimbes-dombos időjárás-jelentés, aláírás-gyűjtemény kajak-kenu verseny, japánautó-szerelő meg-megáll, le-föl sétál Afrika-kutató, Petőfi-szobor
Elhagyott előtag vagy utótag jelölése	fagyalt- és ostyakészítő fagyaltkészítő és -forgalmazó
Többelemű tulajdonnevekben	Rippl-Rónai, Ráckevei-Duna, Érd-Ófalu, Balaton-felvidék
Az -e kérdőszó írásakor	Tudod-e? Jobbra-e vagy balra?
Tagolt és toldalékos, számjeggyel írt számokban	kétezer-kilenszázhat 5-én, 5.-re
Hozzávetőlegességet kifejező számkapcsolatokban	egy-két könyv, nyolc-tíz napra, 3-4 éves
Rövidítések és betűszók toldalékolásakor	db-ot, l-t, D-re, m-es, CI-t tv-t, MTA-ban, ELTE-s
Rövidítésekből, betűszókból és tulajdonnévi mozaikszókból keletkezett összetételekben	ig.-helyettes, Bp.-térkép tv-állvány, MTA-tag, ELTE-hallgató Malév-vezető, Ofotért-üzlet
Két kötőjel használata egy szóban	sakk-készlet-bemutató, Nobel-díj-átadás, tb-járulék-befizetés

45. ábra

A kötőjel használatának esetei

<b>A nagyköötőjel használata</b>	
Népek (nyelvek) nevének kapcsolatát jelölő szerkezetben	magyar-észt szótár, német-angol szak Osztrák-Magyar Monarchia
Tulajdonnevek kapcsolatának jelölése	Hadrovics-Gáldi, Újpest-Ferencváros
Valamitől valameddig viszony jelölése	Budapest-Bécs vasútvonal, Duna-Tisza mente, 18-19. század, 2010-2012. évi, kelet-nyugati, a 4-6. oldalon, Fő út 10-12.
Géptípusok nevében	TU-154, Apollo-11

46. ábra

A nagyköötőjel használatának esetei

<b>A gondolatjel használata</b>	
Párbeszéd jelölése	– Mióta élsz itt? – kérdezte a róka.
Közbevetés, idézet jelölése	Éva – születése óta – mindig úton van. „Mikor van otthon?” – kérdezte a költő.
Felsorolásban	A toldalékok típusai: a képző, a jel, a rag.
Tagmondat hozzátoldásakor	Megvette a könyvet, és elolvasta a drámát – még színházban is megnézte.

47. ábra

A gondolatjel használatának esetei

Az idézés írásmódja	
Az idéző mondat az idézet előtt áll.	Kölcsey írja: „Szeretni az emberiséget: ez minden nemes szívnek elengedhetetlen feltétele.”
Az idéző mondat beékelődik az idézetbe.	„Szeretni az emberiséget – vallja Kölcsey –: ez minden nemes szívnek elengedhetetlen feltétele.”
Az idéző mondat követi az idézetet.	„Szeretni az emberiséget: ez minden nemes szívnek elengedhetetlen feltétele” – vallja Kölcsey.

48. ábra: Az idézés írásmódja

Számítógéppel írt szövegekben az írásjelek használatakor fontos arra is figyelni, hogy hová tesszünk szóközt. Egyes írásjelek előtt és után is többnyire szóközt teszünk. A szóköz eltérő méretű lehet, egyes esetekben csak 2-3 pontnyi, törhetetlen szóközt (ún. spáciumot) teszünk, például: a többemű nevek között használt nagykötőjel, a szorzásjel, a kivonásjel stb. írásakor. Vannak olyan írásjelek, amelyek elé és után sem teszünk szóközt

Előttük és/vagy utánuk szóköz nélkül írandó, tapadó írásjelek	
pont	Várjuk a tavaszt. 10.35-kor kiss@gmail.com
három pont	Hogy vállamon huszonöt év van már... ...mint meglett ember úgy jöttem meg. Az altató nóta hangzik ajkán [...], „Cserebogár, sárga cserebogár”...
kérdőjel	Emlékszel?
felkiáltójel	Milyen szépen süt a nap!
vessző	Feri, várunk. Megbeszéljük – a következő kedden –, mikor lesz a konferencia.
kettőspont	Hely: Eötvös Loránd Tudományegyetem Megbeszéljük – a következő kedden –: mikor lesz a konferencia. 10:35-kor
pontosvessző	almák, körték, szilvák; ibolyák, rózsák, violák Hozott gyümölcsöket, almát, körtét, szilvát; ültetett tulipánt és rózsát is.
zárójel	A költő (Petőfi) a szülőföldjéről ír. Megemlékez(het)ünk róla. (Itt születtem [ti. az Alföldön], itt szeretek lenni.)
idézőjel	„Itt születtem én ezen a tájon...”
kötőjel	5-én, ELTE-hallgató
nagykötőjel	magyar–oros szak, 15–18. oldalon, Duna–Tisza-csatorna De: Kis Géza – Nagy Andrea; március 15.–április 15.
perjel számban vagy a vagylagosság jelölésére	Múzeum körút 4/A, 5/a osztály, ½, és/vagy De: ige/ főnévi igenév
jelentésjel	A <i>book</i> szó jelentése 'könyv'.
hiányjel	hál' istennek!, '99 (= 1999)
fokjel	90°, 30 °C-on
százalékjel	20%, 35%-ban
a lábjegyzet jele	Petőfi Sándor versét* idézzük fel.

49. ábra: A tapadó írásjelek használata

Előttük és/vagy utánuk szóközzel írandó, nem tapadó írásjelek	
gondolatjel	– Itt jó helyed van – mondta Ildi. Megbeszéljük – természetesen – a jövő heti programot. „...mint meglett ember – írja Petőfi – úgy jöttem meg.” A nyelv elemei: – hangok – szóelemek – szavak – szószerkezetek – mondatok
perjel tagolás jelölésére	„Itt születtem én ezen a tájon// Az alföldi szép nagy rónaságon...” „Virágot szedtem. A levelek/ itt úszkáltak a puhaüveg / pataokban...”
paragrafusjel	32. §
egyenlőségjel	nap + szem + üveg = napszemüveg; 60 db = 50%
összeadásjel	Kiss + -vel = Kiss-sel; 2+3
kivonásjel	5-2
szorzásjel	2 · 3; 2 x 3

50. ábra: A nem tapadó írásjelek használata

### 3.10. A rövidítések, a jelek és a mozaikszók

A közzavak és a tulajdonnevek rövidítésére rövidítéseket és mozaikszókat használunk. A rövidítések általában írásban élnek, beszédben teljes alakjukat ejtjük. A jelszerű rövidítéseket pont nélkül (*É*, *cm*), a valódi rövidítéseket ponttal írjuk (*dr.*, *pu.*).

A rövidítések és a jelek írása, todalékolása		
	Jelszerű rövidítések	Valódi rövidítések
Alapalakok	DK (= délkelet), km (= kilométer), C (= szén), H (Magyarország), lg (= logaritmus)	Kr. e. (= Krisztus előtt), sz. (= század), vsz. (= versszak)
Toldalékos alakok	DK-ről, km-rel, C-t	Kr. e.-ről, sz.-ban, vsz.-ot

51. ábra: A rövidítések írása és todalékolása

A mozaikszókat írásformájuk alapján ejtjük ki. Csupa nagybetűvel írjuk a betűszókat (*MTA*, *OTP*), és nagy kezdőbetűvel a szóösszevonásokat (*Mahart*, *Malév*).

A mozaikszók írása és todalékolása		
	Betűszók	Szóösszevonások
Alapalakok	EFTE (= Egri Focitámogatók Egyesülete)	Épker (= Építőipari Kereskedelmi Szövetkezet)
Toldalékos alakok	EFTE-be, EFTE-s	Épkerbe, épkeres
Szóösszetételek	EFTE-tag	Épker-dolgozó
Hangzónyúlás jelölése	EFTE-ben	Épexpóba, épexpós

52. ábra: A mozaikszók írása és todalékolása



### 3.11. A számok és a keltezés

Különféle szabályok vonatkoznak a számok és a keltezés helyesírására.

A számok írása	
Töszámnevek	ezerkilencszázkilencvenkilenc, háromezer-kétszáz 28, 5396, 28 000, 53 3996
Sorszámnevek	1. osztály, az 1.-be jár, Március 15. tér, Március tizenötödike tér, Múzeum utca 4.-ben, 10–12. oldal
Törtszámnevek	egy negyed; háromnegyed óra múlva; negyed kilenckor; $\frac{1}{4}$ , 10,7

53. ábra: A számok írása

A keltezés írása	
Dátumformák	2015. január 1. 2015. 01. 01. 2015. jan. 1. 2015-01-01 2015–2016. évi 2015/2016. évi
Pontot teszünk az évszám vagy a századot jelölő szám után	2015. január 1. 2015. januári 2015. január végén 2015. január 1. óta 2015. évi 2015. tavaszi 20–21. század; XX–XXI. század 2015–2016. év 2015. május–júniusi
Nem teszünk pontot az évszám után	2015 előtt 2010 és 2015 között 2015 januárja 2015 ünnepnapjai 2015 emlékezetes év volt. A következő (2016) is az lesz.
Az évet és a napot jelölő számnevek toldalékolása	2015-ben, 2015-ös, 2016-ig 2015. december 31-én 2015. január 1-jén / 1-én

54. ábra: A keltezés írása

A címzésnek nincsenek kötelező szabályai, a posta írja elő őket. A címzések sokféle változatát használjuk, ezekből válogat a következő táblázat.

A címzés írása	
Nagy Géza Kisfalu Rákóczi u. 4/A 1345	Dr. Kis József Nagyfalu Pf. 50 342214
Szaktudományi Központ Budapest Múzeum körút 6–8. II. emelet 3. 1088	Szaktudományi Központ Budapest VIII. kerület, Múzeum körút 6–8. Ifjúsági épület II/3.

55. ábra: A címzés írása

## 4. A magyar helyesírás tanítása

A helyesírás fejlesztése nem csupán az anyanyelvi órák feladata, hanem minden tantárgyé is. Minden órán fontos arra ösztönözni a tanulókat, hogy ismerjék meg, és ha a kommunikációs helyzet ezt kívánja tőlük, a megfelelő szinten alkalmazzák a magyar helyesírás szabályait. A helyesírás segíti a szöveg megértését és értelmezését. Az előző fejezetben bemutatott ábrák és táblázatok a helyesírás-fejlesztést is szolgálják, a tanulók számára áttekinthetővé teszik, „vizualizálják” a magyar helyesírás szabályait, a helyesírási példasorokat. Fontos céljuk az is, hogy a helyesírás tanulását vonzóbbá tegyék, hiszen helyesírási ismeretekre a társadalom minden tagjának szüksége van valamilyen mértékben (Szathmári 1995). A helyesírást azért tanulják és tanítják, hogy mindenki a kommunikációs helyzetnek megfelelő szinten legyen képes helyesírástudását alkalmazni az írásbeli szövegek alkotásakor és értelmezésekor.

### Feladatok

#### 1. feladat

Fogalmazzanak meg érveket arra, hogy érdemes-e helyesen írni! Érveljenek ellene és mellette két csoportban!

#### 2. feladat

Gyűjtsenek olyan kommunikációs helyzeteket, amikor az írásgyakorlat általában elvárja a helyesírási szabályok alkalmazását, és olyanokat, amikor kisebb a helyesírás jelentősége!

#### 3. feladat

- a) Olvassák végig a 3. fejezet egy választott részletét, és egyénileg tegyenek jeleket az egyes helyesírási ábrák mellé!
- b) Beszéljék meg, hogy ki hová tett kérdőjelet és felkiáltójelet! Válaszoljanak közösen a kérdésekre!
  - ✓ = Nagyrészt érti és alkalmazza az ábrában foglaltakat.
  - + = Új ismeret, de megérti az ábrában foglaltakat.
  - ! = Sok új ismeretet, nehéz példákat tartalmaz az ábra.
  - ? = Kérdése van az ábra tartalmával kapcsolatban.

#### 4. feladat

- a) Válasszon ki egy táblázatot a hangjelölésről! Olvassa el a példákat, és írja ki azokat a szóalakat, amelyeknek nehézséget jelent a helyesírása!
- b) Válasszon ki egy memorizálási technikát, és tanulja meg a nehéz szavak helyes írásképét!

Példatanulási technikák:

- másolás, hangoztatás, emlékezetből írás,
- emlékeztető szókapcsolat,
- emlékeztető mondat,
- emlékeztető történet,
- emlékeztető rajz,
- párban tanulás.

**5. feladat**

Alkosson emlékeztető szókapcsolatokat azonos típusú nehéz helyesírású szavakkal! A szókapcsolat egyik szava a könnyű, a másik a nehéznek tartott helyesírású szó legyen!

Például: *dicsérő Ildi, ígérető író*

**6. feladat**

- Alkossanak párban tréfás mondatokat *ly*-os szavakkal úgy, hogy minden alapszófajú szó (ige, főnév, melléknév, határozószó, igenév vagy névmás) *ly*-os szó legyen! Egy-egy mondat legfeljebb 5 nehéz helyesírású szót tartalmazzon!
- Tanulják meg a mondatokat emlékezetből leírni!

**7. feladat**

- Válasszanak ki egy hangjelölési táblázatot példasorokkal, és megbeszélte ideig olvassák a példákat, próbálják memorizálni a helyesírásukat!
- Diktáljanak egymásnak párban 5-5 példát a táblázatból! Ellenőrizzék közösen a helyesírásukat!

**8. feladat**

- Fogalmazzák meg saját szavaikkal a különírásnak és az egybeírásnak az ábrákban megjelenő szabályait a megadott példák alapján!
- Beszélik meg, hogy mely szabályokat a legnehezebb megérteni és alkalmazni! Indokolják meg a véleményüket!
- Gyűjtsenek példákat a különírás és az egybeírás szabályainak az alkalmazására saját szakterületükről!

**9. feladat**

Készítsenek fürtábrákat olyan példákból, amelyek az egyes tulajdonnévtípusok helyesírásának a fontosabb szabályait szemléltetik!

**10. feladat**

- Fogalmazzák meg az ábrák segítségével, hogy milyen típusai lehetnek a földrajzi neveknek!
- Írjanak kitalált példákat a földrajzi nevek típusaira a megismert szabályok alapján! A nagy *A* betű a nagy kezdőbetűs, a kis *a* betű a kis kezdőbetűs névelemeket jelenti.

A  
A-A  
A-a  
A a  
A–A a  
A–A-a

**11. feladat**

- Olvassák el a következő szöveget a „madzagelmélet”-ről, amely a földrajzi nevek *-i* képzős alakjainak az írását segíti! Foglalják össze a szöveg tartalmát!
- Másolják le a szövegből a példákat a földrajzi nevek *-i* képzős alakjaira az előző táblázat megfelelő helyére!
- Majd írják le diktálás alapján a szöveget! Ellenőrizzék és beszéljék meg közösen a helyesírást!

## A madzagelmélet a földrajzinév-írásban

Diákpróbáló feladat a földrajzinév-típusok *-i* képzős alakjainak a leírása. A közvetlenül kapcsolódó *-i* melléknévképző a kisbetűsítő hatását az egy- és többemű, egybeírandó földrajzi nevekben akadálytalanul kifejezheti. Ezért csupa kisbetűsek az effélék: *bakonyi*, *dunántúli*. A kötőjeles írás az egybeírás változata, a kötőjel a madzag szerepét játssza, összefogja a névalkotó elemeket. Így az *-i* képző a kötőjelen, azaz a madzagon keresztül kisbetűsre változtat minden kötőjellel összefűzött alkotóelemet. Ezáltal kisbetűsek az *északi-bakonyi* és a *velencei-tavi* származékok. A tulajdonnév azonban ellenáll a melléknévképző hatásának, tehát nagy kezdőbetűsek a *János-dűlői* és a *Balaton-felvidéki* szóalakulatok. Ne tekintsük tulajdonnévnek a földrajzi nevek melléknevesült alakjait! A *velencei* szóról rögtön kiderül, tulajdonnév-e, ha önállóan mondatba helyezzük. A különírt elemekből álló, madzag nélküli nevekben az *-i* képző nem képes a névelemek közötti ürről keresztül hatni, így az effajta névformák, mint a *Tulipán utcai* és a *Szabadság hídi* kifejezések, az eredeti kezdőbetűvel írandók. Az államnevek és a járásnevek írására nem alkalmazzuk a madzagelméletet.

(Antalné 1996)

**12. feladat**

Írjanak párban emlékeztető történeteket a következő csoportokba tartozó nehéz helyesírású idegen szavakkal!

- Magyaros írásmódú idegen eredetű közszavak
- Idegen írásmódú idegen közszavak
- Tő belseji rövid magánhangzót tartalmazó idegen közszavak
- Tő belseji hosszú magánhangzót tartalmazó idegen közszavak
- Tő belseji rövid mássalhangzót tartalmazó idegen közszavak
- Tő belseji hosszú mássalhangzót tartalmazó idegen közszavak

**13. feladat**

Gyűjtsön példákat saját szakterületéről a következő esetekre!

- Magyaros írásmódú idegen tulajdonnevek toldalékolása
- Idegen írásmódú idegen tulajdonnevek toldalékolása
- Összetételek idegen tulajdonnevekkel

**14. feladat**

Pótolja a hiányzó írásjeleket a szövegekben! Indokolja meg a használatukat!

a) Az első osztályban a tanító néni megkérdezi

Mit mond a tehén Pistike

Mú kiáltja Pistike

Azt tudod kérdezi tovább hogy mit mond a macska

Miáú

Remek dicséri Pistikét a tanító néni És az egér

Klikk kiabálja Pistike

b) ...a tudományos kutató előzetes kételkedés nélkül olyan mint aki nem tudja hová kell mennie s ha megtalálja is amit keres nem tudja hogy valóban azt találta-e meg vagy sem fogalmazta meg Arisztotelész

### 15. feladat

Kérdezzék felváltva párban egymást a számok és a dátum helyesírásának a szabályairól példák segítségével! Válaszoljanak a kérdésekre a helyesírási ábrák alapján!

### 16. feladat

- Olvassa el a tollbamondásszöveget! Másolja le a nehéznek tartott helyesírású szavakat a szövegből! Keressen magyarázatot a helyesírásukra a helyesírási ábrákban!
- Próbálja megjegyezni a szöveg helyesírását! Írja le emlékezetből a szöveg nehéz helyesírású kifejezéseit!
- Diktálják le párban egymásnak a szöveget! Ellenőrizzék közösen a helyesírást!

Okostelefonnal és interneteléréssel már sok diák rendelkezik. De egyre inkább terjed a táblagépek használata is mind a magánéletben, mind az oktatásban. 2013 szeptemberében hat olyan holland iskola nyílt meg, amelyekben a diákok egyetlen taneszköze egy táblagép. Nem használnak füzetet, tankönyvet, táblát vagy krétát, sőt az órák látogatása sem kötelező. Ezáltal nemcsak a modern eszközöket tanulják meg kezelni, hanem fejlődik kooperációs készségük és problémamegoldó gondolkodásuk, valamint kreativitásuk is. A rászorulókat az állam támogatja eszközzel, ezen kapják meg a tananyagokat és a feladatokat. A diákok csupán 10 és 15 óra között tartózkodnak az iskolában. Az ellenőrzés és az értékelés is elektronikusan történik. A holland példa korántsem egyedülálló. Sok amerikai egyesült államokbeli iskolában használják már ezeket az eszközöket. A törökországi kormány pedig a következő négyéves időszakban több millió táblagép megvásárlását tervezi. Magyarországon is évről évre egyre több iskolában indítanak efféle kísérletet.

(Sváb Ágnes 2013 nyomán)

### 17. feladat

Párosítsák a helyesírási példákat a szabályokkal! Írják a példák mellé a megfelelő szabály számát!

Példa	A szabály száma	Szabály
fénynyaláb		Egyes szavaknak minden alakjában hosszú a szó belseji <i>i</i> .
Makk-kal		Vannak szabályos <i>i – i, ú – u, ű – ü</i> váltakozást mutató főnevek. Írásukat megkönnyíti a <i>nyár – nyarat, kéz – kezet</i> típusú szavakkal való összehasonlításuk.
meggyel		Ha a családnév mássalhangzót jelölő kettőzött betűvel végződik, a <i>-val, -vel</i> (és néha a <i>-vá, -vé</i> ) rag megfelelő alakját kötőjellel kapcsoljuk hozzá, hogy az alapforma világosan kitűnjön.
nagyobban		A <i>-j</i> toldalék írásban hasonul a szótó utolsó mássalhangzójához, ha az igező <i>s-re, sz-re, z-re</i> vagy <i>dz-re</i> végződik.
sakk-kör		A többjegyű betűk kettőzött alakját a tőszókból és a toldalékos alakokban csonkítottan írjuk, vagyis a betűnek csak az első jegyét ismétljük meg.
színész		A toldalékolás következtében egymás mellé kerülő három azonos, mássalhangzót jelölő betűt kettőzöttre egyszerűsítjük.
vízi		Nem egyszerűsítjük az összetett szavak tagjainak határán találkozó azonos kétjegyű betűket.
vonzzák		Ha egy összetett szó előtagja hosszú mássalhangzóra végződik, utótagja pedig ugyanolyan mássalhangzóval kezdődik, a szóelemző írásmódot követve megtartjuk az alkotó tagok eredeti írásmódját. Az összetételt ilyenkor kötőjellel tagoljuk.

## 18. feladat

- a) Egészítse ki a hiányos mondatokat egy-egy szóval úgy, hogy a mondatok helyesírási szabályokat fogalmazzanak meg! Segít a szabályzat.
- b) Keressen egy-egy példát minden helyesírási szabályra a szabályzatban vagy egy helyesírási szótárban!
- c) Fogalmazzon további hiányos helyesírási szabályokat a helyesírási ábrák és a szabályzat alapján! Egészítsék ki közösen őket!
- Betűrendbe soroláskor a magánhangzók rövid és hosszú változatai \_\_\_\_\_ értékűnek számítanak.
  - \_\_\_\_\_ *ú, ű* van általában a főnevek végén.
  - Mindig \_\_\_\_\_ mássalhangzót írunk azokban a szavakban, amelyek az *ez, az* névmásnak és a *-beli* képzőnek a kapcsolatából alakultak.
  - A *tesz, vesz, visz, eszik, iszik, hisz* igék határozott ragozású, felszólító módú alakjaiban a *-d* igei személyragot \_\_\_\_\_ írjuk.
  - Levelekben a megszólítás első szaván és a tulajdonnéven kívül nagybetűvel szokás kezdeni a megszólításban szereplő \_\_\_\_\_ is.
  - A kötőjellel összekapcsolt személynevek *-i* képzős alakjait \_\_\_\_\_ kezdőbetűvel írjuk.
  - A *-fajta, -féle* és a *-szerű* utótagot \_\_\_\_\_ kapcsoljuk a személynevekhez.
  - A kitüntetések és a díjak nevében a *díj* szót a tulajdonnévhez \_\_\_\_\_ kapcsoljuk.
  - A márkanév után a típust jelölő szót általában \_\_\_\_\_ kezdőbetűvel írjuk.
  - \_\_\_\_\_ kezdőbetűvel írjuk az intézmények működési helyére utaló, földrajzi névből képzett, *-i* képzős mellékneveket, ha az intézménynévnek részei.
  - A \_\_\_\_\_ szótagnál hosszabb többszörös összetételeket kötőjellel tagolhatjuk a két fő összetételi tag határán.
  - A már teljesen összeforrott, ezért csak a második tagjukon \_\_\_\_\_ mellérendelő összetett szavakat egybeírjuk.
  - Ha egy tulajdonnév egy köznévvvel valamilyen jelöletlen összetételt alkot, \_\_\_\_\_ kapcsoljuk össze őket.
  - A *-beli* képzőt az újságcímekhez \_\_\_\_\_ kapcsoljuk.
  - A *ch* \_\_\_\_\_ betűnek számít elválasztáskor.
  - Az alárendelő összetett mondatok végére olyan írásjelet kell tenni, amilyent a \_\_\_\_\_ kíván.
  - Ha az azonos szerepű mondatrészek között kötőszó van, a kötőszó elé vesszőt teszünk, kivéve az *és, s, meg,* \_\_\_\_\_ kötőszókat.
  - A szóösszevonásokhoz a *-ban/-ben* ragot általában \_\_\_\_\_ kapcsoljuk.
  - Ha az évszámot (évszámcsoportot) névutó vagy névutóból képzett melléknév követi, vagy ha az évszám (évszámcsoport) birtokos jelzője egy másik szónak, \_\_\_\_\_ utánna pontot.
  - Az évet és a napot jelölő számjegyekhez a toldalékok pont nélkül, \_\_\_\_\_ kapcsolódnak.



**19. feladat**

- a) Döntsék el, hogy igazak vagy hamisak a következő állítások! Ellenőrizzék a megoldást a helyesírási ábrák vagy a szabályzat segítségével!
- b) Fogalmazzanak egymásnak csoportokban igaz és hamis állításokat a tanultak alapján! Döntsék el, hogy melyik állítás az igaz!
- A *dz* és a *dzs* többjegyű betűk, elválasztáskor ugyanúgy kezeljük őket, mint más többjegyű betűinket.
  - Betűrendbe soroláskor a magánhangzók rövid és hosszú változatai különböző értékűnek számítanak.
  - Ha az azonos szerepű mondatrészek között kötőszó van, a kötőszó elé vesszőt teszünk, kivéve az *és*, *s*, *meg*, *vagy* kötőszókat.
  - A tagmondathatáron levő *és* kötőszó elé nem teszünk vesszőt.

**20. feladat**

- a) Húzza alá a szövegben előforduló helyesírási hibákat! Írja le az aláhúzott szavakat, mondatokat helyesen!
- b) Keresse meg a hibás szavak javítását támogató helyesírási ábrákat, táblázatokat! Használja az <http://helyesiras.mta.hu/> oldalt is az ellenőrzéshez!

Aranka nemcsak szereti hanem műveli sőt, tanítja is a festészetet. Már nyári tábort is szervezett a Keleti Kárpátokban. A faluban, mint festőt jól ismerik az emberek. Idősekről, vagy kisgyermekéről fest illetve rajzol portrékat. De szívesen vászonra viszi a Fogarasi havasok csúcsait is. Képein meg-meg jelennek a környék állatai és növényei is. Had ismerjék meg a vidéket a képeket megvásároló turisták is! Minnél többet fest, annál jobban megkedveli a vidéki életet. Nem restel nap mint nap hajnalban felkelni, hogy össze-vissza bejárja a környéket.

2011. május 22-én kitört a legaktívabb izlandi vulkán a sziget dél-keleti részén. A gleccser alatt füstölgő tűzhányó utóljára 2004-ben tört ki. A vulkán körül 220 kilométeres körben repülési tilalmat vezettek be. Az öt napos időjárás előrejelzés alapján figyelmeztették az Észak-skóciai repteret, hogy a hamúfelhő náluk is fenakadásokat okozhat, sőt, elérheti Nagybritanniát is. A tudósok így akarták elkerülni a 2010 évihez hasonló káoszt Európaszerte. A 2010-es repülési tilalom a II. Világháború óta a legkiterjedtebb légtéri zárlat volt. A kényszerintézkedés több, mint tíz millió embert érintett.

**Szakirodalom**

A magyar helyesírás szabályai (2015): Budapest: Akadémiai Kiadó.

Hernádi Sándor (2004): Helyesírási önképző. Budapest: Holnap Kiadó.

Antalné Szabó Ágnes (1996): Hogyan írtam? Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Antalné Szabó Ágnes (2008): A helyesírási kultúra fejlesztésének régi-új technikái. Anyanyelv-pedagógia 3–4. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=109> (2015. január 30.)

Antalné Szabó Ágnes (2010): A magyar helyesírás vizuális rendszere. Anyanyelv-pedagógia 4. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=286> (2015. 01. 30.)

Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila (2004): Helyesírás. Budapest: Osiris Kiadó.

Magyar helyesírási szótár (1999): Budapest: Akadémiai Kiadó.

Sváb Ágnes (2013): Online alkalmazások az anyanyelvi órán. Anyanyelv-pedagógia 4. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=484> (2015. 01. 30.)

Szathmári István (1995): A magyar helyesírás alapjai. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Veszelszki Ágnes (2012): Új írásjelek digitális és kézzel írt szövegekben. Anyanyelv-pedagógia 4. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=418> (2015. 01. 30.)

### **Hasznos oldalak**

[helyesiras.lap.hu](http://helyesiras.lap.hu)

[helyesiras.mta.hu](http://helyesiras.mta.hu)

## Formális szövegek

**hivatalos stílus, tudományos stílus, önéletrajz,  
motivációs levél, dolgozat, kreatív írás, esszé**

### 1. Bevezetés

Ebben a fejezetben az írásbeli formális kommunikáció néhány szövegtípusával foglalkozunk. A fejezetben először bemutatjuk a hivatalos és a tudományos stílusréteg általános jellemzőit, majd részletesen megvizsgáljuk néhány kiválasztott szövegforma nyelvi-stilisztikai és írástechnikai-tipográfiai jellegzetességeit.

### 2. A hivatalos és a tudományos stílusréteg

A szociokulturális viszonyok hatására, a különböző témáknak, céloknak, kommunikációs partnereknek megfelelően különféle közlésformák alakultak ki, amelyek az egyes írásos vagy szóbeli megnyilatkozásoknak keretet adnak. Ilyen, a nyelvi-stilisztikai eszközöket használó közlésforma, stílusfajta a stílusréteg (más néven: regiszter). Az egyik elfogadott, hagyományos besorolás szerint a stílusrétegek a következők: társalgási, előadói, szónoki-felolvasói (beszélt nyelvek); szépirodalmi, tudományos-szakmai, publicisztikai, hivatalos és levélstílus (írott nyelvek). A stílusrétegeknek nincs önálló nyelvtani rendszerük, elkülönülő alapszókincsük, sokkal inkább szó- és kifejezés-használatukban, mondatfűzésükben különböznek egymástól.

A **hivatalos stílus** a hivatalos érintkezéshez kapcsolódó stílusréteg. Sajátos fordulatok, esetleg körülményes szerkezetek, idegenszó- és szakszóhasználat jellemzik. A magyar hivatalos stílus – az érthetőségre való tudatos törekvés eredményeképpen is – kezd egyszerűbbé válni, némileg a társalgási stílushoz közelíteni. Egyes hivatalos iratok formáját, nyelvi jellemzőit szabványok határozzák meg. A hivatalos szövegekben fontos szerepet játszanak a formai kellékek, az udvariassági formulák (megszólítások, címek, elköszönési formák). A hivatalos stílusréteghez kapcsolódó szövegműfajok többek között: jogszabály, törvény, rendelet, határozat; utasítás, szabályzat, közlemény, felszólítás, értesítés, bejelentés, kérvény, meghatalmazás, elismervény, meghívó, hivatalos levél, jegyzőkönyv, feljegyzés, beszámoló, jellemzés, önéletrajz; és a szóbeliek közül ide illeszkedhetnek: tárgyalás, hozzászólás, felszólalás, vita, előadás és az alkalmi ünnepi beszéd (szónoklat, átfedésben a szónoki stílusréteggel).

A **tudományos stílusréteg** jellegzetessége az egyértelmű terminológia, az értelmi jellegű kifejezés mód túlsúlya (ezáltal az érzelmi hatású, expresszív nyelvi elemek kerülése), lehetőség szerint a választékos megfogalmazásmód. Mondatformálására a kijelentő modalitás a jellemző (a retorikai kérdés azonban gyakori eszköze), és általában világos szórendre, a logikus gondolatfűzésre törekszik. Gyakran használ vizuális stilisztikai eszközöket; felsorolásokat. Sajátossága az idézetek és hivatkozások használata. A tudományos stílusréteghez köthető szövegműfajok többek között: szemináriumi dolgozat, szakdolgozat, diákköri dolgozat, folyóiratcikk, konferenciacikk, konferencia-beszámoló, tanulmánykötet, monográfia, tudományos ismeretterjesztő cikk (részben a publicisztikai stílushoz is tartozik), recenzió, absztrakt, kivonat, vitairat, szótár, tankönyv, lexikonszócikk.

### 3. Néhány kiválasztott szövegműfaj

#### 3.1. A hivatalos levél

A hivatalos levelezés szabályait szabvány is rögzíti. Általában véve jellemző a hivatalos levelekre a formai kellékek kiemelt szerepe és a tárgyilagos stílus. Nyomtatott hivatalos levelet az A/4-es papír egyik oldalára írunk. A szöveget – mind a nyomtatott, mind az elektronikus kommunikációban – úgy kell tagolni, hogy a levél tipográfiai képe igényes legyen. Szakmai célokra, hivatalos levelezéshez javasolt egy hivatalos(an hangzó) e-mail-címet készíteni. Hivatalos e-mail írásakor szem előtt kell tartani, hogy az ma már a nyomtatott hivatalos dokumentumokkal egyenértékű. Az e-mail megformázása legyen visszafogott, a formális stílushoz illő (ne használjunk túl nagy, díszes, színes betűket).

Törekedjünk arra, hogy hivatalos témájú levelet munkaidőben küldjünk, és hagyjunk a címzettnek megfelelő időt a válaszadásra.

Ha az e-mailben csatolmányt küldünk, akkor mindenképpen legyen a levélnek tárgya és főszövege, ne csupán a mellékletből álljon a levél. Ügyeljünk arra is, hogy a mellékelt anyagnak témamegjelölő fájlneve legyen.

Körlevél esetén (ha nem várunk minden címzettnek szóló választ) adatvédelmi okok miatt, a címzettjeink e-mail-címének védelmére titkos másolatban (BCC) küldjük a leveleket.

A hivatalos levél fejlécében szerepel a feladó és a címzett (neve, címe, elérhetősége), a levelezés tárgya, a keltezés, esetleg az iktatószám és az ügyintéző neve. A megszólítás után következik a levél fő szövege, majd a búcsúformula, végül (az aláírásnak háromsornyi szünetet hagyva) az aláíró(k) neve. Ha a keltezés nem a fejlécebe került, akkor a levél végén szerepeljen, de mindenképpen az aláírás(ok) felett.

A hivatalos levélre (e-mailre) is vonatkoznak a szokásos illemszabályok:

- Megszólítás esetén a nagy kezdőbetűs változatot illik használni. (Például tanár-diák levelezésben: *Tisztelt/Kedves X. Tanár Úr!*, *Tisztelt X. Tanárnő!*, *Tisztelt Tanár Úr!*, *Kedves Tanárnő!* NB.: a *tanárnő* szót egybe kell írni.)
- Formális kommunikációban kerülendő a *Kedves/Tisztelt* + keresztnév, a *Kedves* + *dr. X.* (például: *Kedves dr. Tóth!*), a *Hölgyem!*, *Kolléganő!*, *T. Tanárnő!* formula.
- Javasolt búcsúformák a levél végén a *Tisztelettel* vagy az *Üdvözlettel*.
- Ha megköszönünk valamit a levélpartnerünknek, azt külön mondatban tegyük, kerüljük a *Köszönettel* elköszönést.
- A hivatalos célú levelet teljes névvel kell aláírni, nem csupán keresztnévvel.

#### 3.2. Az önéletrajz

Az önéletrajz arra szolgál, hogy rendszerezetten, áttekinthetően számot adjon egy (állásra, ösztöndíjra vagy valamely támogatásra) pályázó szakmai tevékenységeiről. Rokon értelmű megnevezése a CV (a latin *curriculum vitae* kifejezésből).

Kifejtettsége alapján kétféle életrajztípust különítünk el egymástól: a folyó szöveges (fogalmazás-szerű) és a tabelláris (táblázatos, angolszász típusú) életrajzot. Általában – ha nem kéri kifejezetten a szöveges életrajzot – a táblázatos, kulcsszavakra építő életrajztípust szokás mostanában készíteni.

A struktúrája alapján az életrajz lehet kronologikus (időrendi) vagy funkcionális felépítésű; e két forma vegyesen is előfordulhat, illetve egyedi, például vizuális elemekre felépített életrajzok is léteznek. Az ún. kreatív életrajztípusok közé tartozik a prezentáció, a videóéletrajz, az óriásplakát-életrajz stb. Az időrend alapján felépített életrajzokban a fordított kronológia az általános: a legfrissebb munkatapasztalat, képzés kerül legfelülre, onnan halad a régebbiek felé. A funkcionális életrajzot azoknak a pályázóknak érdemes választani, akiknek nem egyenes a pályáívkük, vagy több „lyuk” található a karrierjükben (például munkanélküliség vagy gyermekvállalás miatt).

Az életrajzkészítéshez használhatók sablonok (bizonyos esetekben, az összehasonlíthatóság érdekében kifejezetten sablonban kérik az életrajzokat), de a sablont mindig testre kell szabni: ennek során a felesleges elemeket törölni, a javítandókat változtatni kell. A legismertebb és az Európai Unió minden hivatalos nyelvén elérhető sablon az Europass.

Az önéletrajz főbb tartalmi egységei a következők:

- személyes adatok (név, cím, telefonszám, e-mail-cím, esetleg honlap);
- cél vagy megcélzott pozíció (ha ismert);
- szakmai tapasztalat (munkahelyek, szakmai gyakorlatok);
- tanulmányok, képzések, végzettségek, szakmai továbbképzések;
- nyelvismeret;
- egyéb készségek, képességek (számítógép-kezelés, jogosítvány);
- szabadidős tevékenységek (röviden, csak ha releváns);
- keltezés és aláírás.

Ha szükséges, referenciaszemélyeket is megadhatunk, megfelelő elérhetőséggel. Az érzékenyebb személyes adatokat (családi állapot, vallás, egyes esetekben még a születési dátum is idetartozik) nem szokás megadni az életrajzban. A keltezés és (papíron beadott életrajz esetén) az aláírás semmiképpen ne maradjon el a CV-ről, e kellékek által válik a dokumentum hitelessé.

Az angolszász és német munkavállalói kultúrától eltérően Magyarországon szokás fényképet is mellékelni az életrajzhoz. Ügyeljünk arra, hogy a fotó megfelelő minőségű, a formális kommunikációhoz illő, a pályázatunk számára előnyös legyen. Általában véve azt szokták javasolni, hogy igazolványkép-szerű legyen a csatolt kép: formális öltözkében, megfelelő háttér előtt készüljön.

A formázásra – ha csak nem valamilyen kreatív munkára pályázunk – a visszafogottság legyen jellemző. Minél kevesebb (lehetőleg egy, legfeljebb két) betűtípust és formázási módot alkalmazunk. Számítógépes tördelésben nem esztétikus az aláhúzás (és nem ajánlott a ritkítás). Használjuk tagolásra, rendezésre a tabulátorokat, felsorolásjeleket.

Életrajz esetén kiemelten ügyeljünk a helyesírásra (például a dátumírás, a nagyköötőjel kapcsán is).

Érdemes a szakmai önéletrajzunkat egyszer nagyon alapos munkával elkészíteni, majd azt a változások alapján folyamatosan naprakészen tartani, hogy szükség esetén bármikor az aktuális verziót tudjuk benyújtani.

Ha e-mailben küldjük az életrajzunkat, a CV-t nem módosítható formátumban (például pdf-ben), megfelelő fájl névvel ellátva csatoljuk a releváns tárgyat és levélszöveget is tartalmazó levelünkhöz. Hivatalos kommunikációban javasolt „normális”, nem becenevet tartalmazó e-mail-címet használni. Nem érdemes az önéletrajzunkat egyszerre több e-mail-címre, több címzettnek is elküldeni (még titkos másolatban, BCC-ben sem), hiszen egy személyessé tett levélszövegben elküldött pályázattal minden bizonnyal minden munkáltató vagy ügyintéző szívesebben foglalkozik.

### 3.3. Motivációs levél és (ön)értékelés

A(z állás)pályázatok része az életrajz mellett a motivációs levél (kísérőlevél), illetve egyre gyakrabban az önértékelés is.

A jó motivációs levél lényegre törő, és egyértelművé teszi a jelölt személyes kvalitásait, erősségeit. A motivációs levél összefoglalja az önéletrajzban vázlatosan, kulcsszószerűen leírt szakmai pályafutást, de nem ismétli meg az ott már elmondottakat, sokkal inkább a pályázó által a megcélzott pozíció szempontjából fontosnak tartott információkra tereli az olvasó figyelmét. Emellett reklámjellege is van, hiszen a kísérőlevél célja, hogy felkeltse a figyelmet, és ösztönözze az olvasót az önéletrajz áttanulmányozására. Általában véve elvárás, hogy a sablonszerű, tényeket tartalmazó, vázlatos önéletrajzzal szemben a motivációs levél legyen személyes. Éppen ezért ne sablonból készült motivációs levelet írjunk. Érdemes kideríteni, hogy ki fogja a levelet olvasni, és őt személyesen megszólítani.

A motivációs levél legfeljebb egyoldalas legyen. Általában négy fő tartalmi része van. A levél a megfelelő udvariassági kellékek (megszólítás, rövid bemutatkozás) után hivatkozással kezdődik (itt szerepel a megcélzott pozíció pontos megjelölése, a jelentkezés indoklása). Ezután érdemes az önéletrajz főbb pontjait önisméltés nélkül összefoglalni, itt ki kell térni a sikeres pályázathoz szükséges tapasztalatokra, tanulmányokra, az elért eredményekre. Gyakori hiba a motivációs levél írásakor, hogy a levélírók megisméltik önéletrajzuk főbb pontjait, ezáltal a levél nem ad hozzá a CV-hez új információt, és értelmét veszti. A motiváció ismertetésekor meg kell határozni a célokat (Miért jelentkezik az állásra? Miért szeretné betölteni a pozíciót?). A harmadik fő elem a rövid önjellemzés. Hiba a negatívumok kiemelése: az önértékelés legyen reális, de az erősségeket hangsúlyozza. A személyiség bemutatása esetén a jelentkezők sok esetben közhellyel töltik ki motivációs levelüket (például: *szeretem a kihívásokat, rugalmas, jó csapatjátékos vagyok, kreatív vagyok, kiváló kommunikációs készséggel rendelkezem, jó a stressztűrő képességem*). E készségek és képességek semmitmondó felsorolása helyett valós példákkal, az előző munkahelyen (vagy a gyakorlati helyen, illetve a tanulmányok során) elért eredményekkel kell alátámasztani a mondottakat. Érdemes arra a kérdésre válaszolni, mivel szeretne és tudna a pályázó hozzájárulni a munkahely jövőbeni sikereihez. A levelet a személyes találkozásba vetett remény kifejezése után a szokásos búcsúformulák zárják. Ne maradjon le sem a keltezés, sem az aláírás a levél végéről! Érdemes a levélíró (e-mailes és telefonos) elérhetőségét a motivációs levélben is feltüntetni.

### 3.4. A tudományos dolgozat

Bár egyértelműnek tűnik, ám a gyakorlat szerint mégsem az: a tudományos szöveg alkotásához (és az azt megelőző kutatáshoz) olyan témát érdemes választani, amelyről valóban van mondanivalónk. A szakirodalom összeollózása nem elegendő feltétele egy szemináriumi vagy szakdolgozatnak. A szakirodalom értő és kritikus használatán túl saját gondolatokat is a dolgozatba kell építeni – az önálló kutatás, megfigyelés, kísérlet, kérdőíves vizsgálat, szövegelemzés, eszmeifuttatás alapján írt megállapítások lehetnek csak újszerűek.

A dolgozat szerkezetében logikus rendben kövessék egymást az (egymáshoz viszonyított terjedelmükben arányos) egységek – fejezetcímekkel, alcímekkel tagolva. A dolgozatot fejezetekre kell bontani, így átláthatóbb lesz az egész munka, a logikus felépítése pedig áttekinthető lesz.

A dolgozatot bekezdésekre is kell osztani, ezek az értelmi tagolást szolgálják. A bekezdés jele nem egy (vagy három) leütés, hanem vagy behúzás, vagy tabulátor leütése; további tipográfiai megoldás lehet a tompa bekezdések között egységes térköz kihagyása. Ne legyenek egymondatos bekezdések a szövegben (ennek irodalmi szövegben stilisztikai funkciója lehet, tudományos szövegben



azonban inkább széttördeltté teszi a munkát). A rövidebb munkákat is tagoljuk alcímekkel! A bevezetésnek, illetve a befejezésnek, összegzésnek is legyen címe. A logikus elrendezést szolgálja a decimális számozás (1. 2. 2.1. 2.2. stb.; ám itt ne legyenek csupán egyetlen alpontból álló egységek). Hosszabb munkához tartalomjegyzéket is érdemes készíteni.

Következzék néhány, a nyelvi megformáltságra, a megfogalmazásra vonatkozó tanács: Kerüljük a csupán helykitöltésre, a terjedelem növelésére szolgáló közhelyek használatát (például: *végül, de nem utolsósorban; lehetőségek tárháza; ezt még hosszán ragozhatnám/sorolhatnám/bogozhatnám; hogyan és miként; mint tudjuk; mint már említettem; a teljesség igénye nélkül*). Hasonlóképpen nem érdemes használni a semmitmondó bevezető mondatokat (például: *a kommunikáció a mai világban nélkülözhetetlen tevékenység*). Célszerű a képzavarokat (ellenpélda: *\*Ez azonban csak egy teoretikus feltételezés, hiszen a gyakorlatban szinte lehetetlen, hogy az állami iskolarendszer kielégítse az oktatási szükségletek olyan széles palettáját, melyet a társadalom igényel és elvár. \*A nyomtatott reklám két szinten folyik.*), illetve a pleonazmusokat kerülni (ellenpélda: *\*előzetes hipotézis, \*teoretikus feltételezés*).

Ügyelni kell az alany és az állítmány egyeztetésére. A többszöri átfogalmazás miatt ez gyakran elmarad, és a szöveg félreérthetőségéhez vezet.

Célszerű a feltételes mód (például: *bemutatóm, illusztrálnám*) helyett a kijelentő mód használata (például: *bemutatom, illusztrálok*). Magabiztosabbnak hat a dolgozatszerző a kijelentő mód használatával. Gördülékenyebbé válhat a stílus a *szeretném*-szerkezet egyszerűsítésével (például: *szeretném bemutatni vs. bemutatom*).

Általában használható az egyes szám első személyű megfogalmazásmód (például: *elvégeztem, vizsgálom*), a többes számú fogalmazásra csak többszerzős munkákban kell törekedni (például: *elvégeztük, vizsgáljuk*).

Minden valószínűség szerint egy nyelvi változási folyamatot jelöl az *ami* – *amely* kötőszók (ingadozó) használata. Írott szövegben általában az *ami* az előtte álló egész tagmondat tartalmára utal, míg az *amely* csupán a kötőszó előtt álló tartalmas szóra. Megfigyelések szerint a dolgozatrírók nyelvi produktumaiban mind a csak *ami*-zós, mind a hiperkorrekt, mind pedig a teljesen vegyes használat megfigyelhető. A vonatkozó névmás használatokor a szórendre mindenképpen figyelni kell, a félreértések elkerülése végett (ellenpélda: *\*A szövegértési feladat mellett szeretnék kitöltetni egy háttérkérdőívet a kutatás résztvevőivel, amely főként a család olvasási szokásaira vonatkozó kérdéseket tartalmazna*).

Érdemes ügyelni a szaknyelv és a szakszókincs megfelelő használatára. A túlzott és nem megfelelő idegenszó-használat nevetségessé teheti a szöveget.

A dolgozatot elkészülte után érdemes még egyszer, „hideg fejjel” átolvasni – így a fogalmazási sutaságok, az átírásból adódó értelmetlen mondatok és az elgépelések nagy része kiszűrhető. Ezen kívül ajánlott „külső szemlélővel” is átolvastatni a szöveget.

Ugyan e tananyagban van **helyesírási** fejezete, a következőkben kifejezetten a dolgozatokra vonatkozó helyesírási tudnivalókat gyűjtöttük össze. A szövegszerkesztő helyesírási-ellenőrzője nem mindig a valóban helyes írásmódot adja meg – lehet tehát használni, de fenntartásokkal.

Az egyetemünk nevének helyes írásmódja: Eötvös Loránd Tudományegyetem (Bölcsészettudományi Kar). Rövidítése: ELTE (toldalékolva: ELTE-t, ELTE-n).

A vesszőhasználatról: A vesszőnek jelentésmódosító szerepe is lehet (például: *több órára váró hallgató vs. több, órára váró hallgató*). Vesszőt teszünk az *és, s, meg, vagy* kötőszók elé, ha a kötőszók tagmondatokat kötnek össze; de nem teszünk eléjük vesszőt, ha azonos szerepű

mondatrészeket kötnek össze vagy egy felsorolás részei. Az *illetve* és a *valamint* kötőszók elé minden esetben vesszőt kell tenni. A *stb.* elé nem teszünk vesszőt.

Nagykötőjel vs. gondolatjel: A -tól -ig viszonyt nagykötőjel jelöli (például: *2003–2004-ben, 2014–2015. tanév, 6–17. oldal*). A nagykötőjel előtt és után nincs szóköz. A többszerzős művek szerzőit szintén nagykötőjellel kötjük össze (például: *Nagy–Kiss 2000*). Ha a szerzők teljes nevét kiírjuk a szakirodalmi jegyzékben, esztétikai szempontból célszerű a nagykötőjel elé és után szóközt tenni (például: *Nagy Antal – Kiss Béla 2003*). A gondolatjel többek között egy közbevetett gondolat jelölésére szolgál – mérete, mint a nagykötőjelé, de előtte és utána is szóköz van (nem tapadó írásjel).

Idézetek: Az idézőjel alakja: „idézet” (alsó 99 – felső 99 formátumú). Az idézetben belüli idézetet belső idézőjel jelöli: »belső idézet«.

**A dolgozat külleme, megformálása** kapcsán általában azt szokták ajánlani, hogy a következőképpen formázzuk meg a szöveget: 2,5 cm-es margó (bal oldalon + 1 cm kötésmargó); Times New Roman, 12 pontos betű; 1,5 sortávolság, sorkizárt tördelés. Ettől természetesen lehetnek eltérések.

A dolgozathoz önálló címlap tartozik (azon szereplő szükséges adatok: a dolgozat címe; a dolgozat készítőjének neve és egyetemi rendszerbeli kódja; a kurzus címe, kódja, oktatója; dátum). Ügyeljünk az adatok pontos írására (az egyetem, az intézet, a tanszék, oktató neve stb.). A címlap megformálásánál is figyeljünk az esztétikára; például érdemes a címet a laptükör arany metszéspontjába elhelyezni.

A címlapon nincs oldalszámozás, de a munka minden lapja oldalszámmal van ellátva. Az oldalszámozás magyar sorrend szerint jelenjen meg (kerüljük az *oldal 2*-típusú számozást).

A szövegszerkesztőben ajánlatos az automatikus elválasztás funkciót bekapcsolni, így nem lesznek hatalmas szóközők a sorkizárt, folyó szövegben. Kerüljük az árva- és fattyúsorokat.

A nyelvi adatokat kurzív (dőlt, italic), a kiemeléseket fett (félkövér, bold) betűstílussal kell jelölni. A jelentést 'apoztrófok' között szokás megadni. A formázások halmozását kerülni kell (félkövér, dőlt, kiskapitális, aláhúzás).

A dolgozathoz lehet mellékletet csatolni (például: képek, szövegek, elemzett anyag, interjúk stb.). Az ábráknak és diagramoknak is legyen számmal is ellátott címük; a forrásukat is meg kell adni.

Végül néhány megjegyzés **a dolgozatkészítés etikájához**: A plágium a szellemi jogok megsértése. A szemináriumi vagy szakdolgozat nem fogadható el pontos és helyes szakirodalmi hivatkozások nélkül. A szakirodalom használata nélkül a munka esszé vagy iskolai fogalmazás. Hivatkozás szükséges mind tartalmi, mind szó szerinti idézésnél a szövegben. A szakirodalom-jegyzék minden felhasznált munkát tartalmaz (de csak azokat), ábécérendben, egységes hivatkozási rendszer alapján.

A megfelelő forráskezeléshez tartozik a **hivatkozások** használata. Két típust különböztetünk meg: az egyik a lábjegyzetekben hivatkozás (Oxford, Cambridge), a másik pedig a szövegbeli zárójeles hivatkozás (Harvard). A két fő rendszerben tudományterületenként, iskolánként tipográfiai eltérések vannak.

Nézzünk egy példát a szövegbeli hivatkozásra: A szövegben a következők jelennek meg: szerző neve, évszám, kettőspont, oldalszám (Vida 1964: 411). Szövegben belüli könyvcím vagy folyóirat-cím kurzív betűvel szedendő. Az oldalszámokat nagykötőjel köti össze. Egy szerző első szövegbeli (de nem hivatkozásban lévő) említésekor a teljes nevét kiírjuk, nem csak a vezetéknevét (pl. Nagy János szerint). A nyelvi adatok forrását vagy a primér irodalmat külön jegyzékben kell közölni (Források). Az irodalomjegyzék (Szakirodalom) csak azokat a szerzőket tartalmazza, akikre a szövegben utalás történt. Sorrendje: a szerzők vezetékneve szerinti betűrend (nem kell számozni).

Ha az irodalomjegyzékben egy szerzőtől/szerkesztőtől több tétel is szerepel, ezeket a megjelenés időrendjében kell közölni; ugyanazon szerzőtől azonos kiadási év esetén az évszám után az a-b-c jelzést használjuk (Vida 1984a, Vida 1984b). Ha egy cikknek több szerzője vagy szerkesztője van, akkor a szerzők, szerkesztők teljes nevét pontosvesszővel vagy gondolatjellel választjuk el egymástól. Magyar szerzőnél a vezetéknevet követi a keresztnév (Nagy Andor 1986), külföldi szerzőnél a vezetéknevet vesszővel választjuk el a keresztnévtől (Sontag, Susan 1990).

Általános sablon a következő: Ha könyvre hivatkozunk: [szerző vezetékneve], [keresztneve] [évszám]: [könyv címe (kurzív)]. [megjelenés helye]: [kiadó]. Ha folyóiratcikkre hivatkozunk: [szerző vezetékneve], [keresztneve] [évszám]: [cikk címe (nem kurzív)]. [folyóirat neve (kurzív)] [évfolyam] [szám] [oldalszám, nagyköötőjellel összekötve]. Ha tanulmánygyűjteményre vagy konferenciakötetre hivatkozunk: [szerző vezetékneve], [keresztneve] [évszám]: [dolgozat címe (nem kurzív)]. In: [szerkesztő(k) neve (ed.), (eds.), (Hrsg.), (szerk.)]: [tanulmánykötet címe (kurzív)]. [megjelenés helye]: [kiadó]. [oldalszám nagyköötőjellel összekötve].

Ha internetes anyagra hivatkozunk (internetes hivatkozás): A dolgozat szövegében – hogy elkerüljük a hosszú linkeket a szövegben – a W1, W2 folytatólagosan számozott rövidítést szokás alkalmazni és ezeket az irodalomlistában feloldani. Ha a szerző neve és a cím is hiányzik, ezeket sz. n., c. n. rövidítésekkel kell pótolni. Az internetes hivatkozásnál a letöltés dátumát is meg kell adni, kerek vagy szögletes zárójelben. Az internetes cím hivatkozás nélkül (azaz nem kék és nem aláhúzott betűvel) szerepeljen a hivatkozáslistában.

### 3.5. Az esszé

Az esszé szó eredetileg ’kísérlet’-et, ’próbá’-t jelent. A francia „essai” szó műfajelnevezésként való bevezetése a 16. századi Montaigne-hoz kötődik. Az angolszász kultúrában az „essay” fogalom a legtöbb fogalmazásformára alkalmazható; a magyar esszéfogalom ezzel szemben rendszerint olyan gondolatkísérletet takar, amelynek kiemelt eleme az érvelés. Esszének nevezzük az elemző-értelmező irodalmi fogalmazást, amely rendszerint a szerző személyes véleményét tükrözi, illetve a szépírói eszközökkel élő filozófiai-szaktudományi értekezést is. Az esszé műfajnak nincsenek általános szabályai; kötetlenség, a kifejezés szabadsága jellemzi, és általában igaz rá: mindenki másképp csinálja...

A tudományos szöveg és az esszé különbségét Németh László a következőképpen fogalmazta meg: „Szaktudomány és esszé közt van egy perdöntő különbség: a szakmunka azért van, amiről szól, anyagát akarja rendezni s megvilágosítani; az esszé célja túl van anyagán, mindig valami általános érdekű és érvényű elvet akar győzelemre vinni, amelynek a téma csak csatateré.”

### 3.6. A kiosztmány (handout) és a feladatlap

A tanár-diák kommunikáció gyakran alkalmazott írásos szövegtípusa a kiosztmány és/vagy a feladatlap. Az előadás előtt vagy után kiosztott emlékeztető (és a diavetítés) alátámasztja a szóban elmondottakat, de nem helyettesíti azt.

A kiosztmány az előadás vázlata, a jegyzetelés elősegítésére szolgál (nevek, fogalmak, idegen szavak, esetleg fontosabb definíciók, példák, ábrák, továbbmutató adatok szerepelnek rajta), de véletlenül sem az előadás írott változata. Rövidebb előadások esetén célszerű egy lapnyi terjedelemben beleférni. Ügyelni kell arra, hogy minden résztvevőnek jusson kiosztott anyag.

Nézzünk néhány, a **feladatlap megfogalmazására** vonatkozó tanácsot: Az instrukciót az igével érdemes kezdeni (például: *Találjátok ki...*). Célszerű kerülni a feltételes módú, bizonytalan

megfogalmazást (például: *próbáljátok meg kitalálni* helyett *találjátok ki*). Törekedjünk az egyszerű fogalmazásmódra (például: *Próbálja meg az alábbi emotikonok jelentését minél több és változatosabb szinonimákkal kifejezni!* > *Keressen az alábbi emotikonokhoz minél több és változatosabb szinonimát!*). Kerüljük a zavaros, nem érthető mondatokat, utasításokat, kérdéseket (például: *\*Érintette a változtatás az értelem „károsodását”?*). Kövessük az egy utasítás/kérdés – egy mondat elvet! Ebben a szövegtípusban is kiemelten fontos a megfelelő fogalomhasználat, a terminológia szakszerű használata; az utasításban se keveredjenek a különböző fogalmak. Nem célszerű az utasítást *stb.*-vel zárni, hiszen így nem egyértelmű, mivel kell folytatódnia a felsorolásnak. Fontos az egymásra épülő feladatok logikai sorrendje (például egy szöveg értő tartalom-összefoglalásának logikailag hamarabb kell következnie, mint a szövegre épülő kreatív feladatnak).

Kiemelten kell ügyelni a helyesírásra a tanár által kiosztott anyagokon, mert azok mintaként szolgálnak a diákoknak. A leggyakoribb, kifejezetten a feladatlapokra vonatkozó pontok a következők:

- a szótagszámlálás szabálya: ha egy összetett szó három vagy annál több tagból áll, és hatnál több szótagos, akkor a logikai szóhatáron kötőjellel írjuk;
- ha egy összetett mondat főmondata felszólító modalitású, akkor nem kérdőjellel, hanem felkiáltójellel zárul a mondat;
- a sorszámnevek után vessző helyett pont áll; tapadó írásjelek (a nyitó idézőjel után és a záró idézőjel előtt nem kell szóköz);
- kötőjelhasználat (például: *\*Fónagy Iván idézet* > *Fónagy Iván-idézet*; *\*Szathmári idézet* > *Szathmári-idézet*);
- egybe- és különírás (például: *magyar tanár* vs. *magyartanár*, *angol tanár* vs. *angoltanár*, *matematikatanár*).
- az *illetve* és a *valamint* kötőszók elé mindig vesszőt kell tenni.

Figyeljünk a szakszavak helyesírására is (például: *szinonímia*, de *szinonima*).

Az internetről másolt szövegben ki kell javítani a nem megfelelő karaktereket (például: *\*első* > *első*); ezt könnyen megtehetjük a szövegszerkesztő csere (az összes cseréje) funkciójával.

A **handout és a feladatlap megformázása** is mintaértékű. Általában véve javasolt az egyetemi tanulmányok során a kiosztmányok (handoutok) küllemét alapul venni a formázáshoz. Mind a kiosztmánynak, mind a feladatlapnak minden esetben legyen címe (a témakör), szerepeljen rajta a készítő neve (és elérhetősége), a dátum, esetleg az iskola és a tantárgy megnevezése. A kiosztott anyag felépítése legyen logikus, áttekinthető, színtezett; ezt elősegíti az átlátható formázás (egységes betűtípus; a félkövér szolgáljon a kiemelésre, az alcímek jelölésére; a túl díszes-uralkodó felsorolásjeleket kerülni kell). Itt is igaz: számítógépes szövegszerkesztésben nem esztétikus az aláhúzás.

A pontos forrásmegjelölések se maradjanak le: a felhasznált irodalom szerepeljen jegyzékbe foglalva a kiosztott anyag végén.

## Feladatok

### 1. feladat

Készítsen gondolattérképet a tudományos és a hivatalos stílusréteg jellegzetességeiről a fejezet szövege és saját megfigyelései alapján!

### 2. feladat

Milyen (elektronikus) levelezési helyzetben, milyen levélíró-címzett viszony esetén használhatók az alábbi megszólítási formák? Melyeket nem használná semmilyen esetben sem?

<i>Kedves Tanárnő!</i>	<i>Tisztelt Tanár Úr!</i>	<i>Kedves Tamás!</i>
<i>Tisztelt Professor!</i>	<i>Kedves Professor Úr!</i>	<i>Kedves Kis Andor!</i>
<i>Tisztelt Nagy Béla!</i>	<i>Tisztelt dr. Rontó!</i>	<i>Kedves Andrea!</i>
<i>Hölgyem!</i>	<i>Kedves Hölgyem!</i>	<i>Tisztelt Andrea!</i>
<i>Tisztelt Tanár Nő! [sic!]</i>	<i>Kedves Dr. Dömötör!</i>	<i>Kedves Hölgyem/Uram!</i>
<i>Tisztelt Asszonyom/Uram!</i>	<i>Tisztelt Uram!</i>	<i>Kedves Uram!</i>
<i>Tisztelt dr. Rontó Pál Professor Úr!</i>	<i>Tisztelt Főszerkesztő Úr, kedves Dani!</i>	

### 3. feladat

Javítsa ki az alábbi hivatalos levél szerkesztési, tipográfiai, helyesírási hibáit!

#### **Tisztelt Intézményvezető Hölgyek és Urak!**

**Hétfő 12.30-re elkészülnek azok a dokumentumok amiket fel kell küldenünk a Támogatáskezelő Igazgatóságra a szerződéskötéshez.**

Az érintett kollegák már két tájékoztatón túl vannak, jövő héten további két értekezlet várható. Az eddigi információkról - szükséges teendőkről, várható pénzügyi megoldásokról, és a tervezett időtartamról/illetve ezek kezeléséről - **KELL tartanunk egy rövid, gyors - lehetőleg hatékony - megbeszélést a Kölcsey utcai iskolában, Id. HÉTFŐ12.30!** Az **igazgató kollégáknak** ekkor kellene aláírni, lebélyegezni azokat a dokumentumokat, amelyeket nem a fő kedvezményezett (Polgármester úr) szignál, rajtuk kívül még a **gazdasági vezetők és a projektek helyi koordinálói** kellene. Nem akarjuk sokáig húzni a találkozót, de az idő szorít - **szerdán jár le a nyolc nap**, addig még /ha véletlenül van/ a hibákat is kellene javítani - úgyhogy mindenki megjelenésére, vagy akadályoztatás esetén megfelelő helyettesítésére számítok. (Az aláírást csak az igazgató ejtheti meg, ha nem jó az időpont, akkor is kérem még azon a napon jelezzem egy másik időpontot, amikor alá tud írni - Kisné Katinak kérünk visszajelzést!) Mivel a héten már elkezdődnek a bizottsági ülések is, nagyon kell sakkoznunk az időpontokkal, ezért kérem, hogy fogadjátok el ezt a megoldást.

**Segítő hozzáállásokat előre is köszönöm!**

Kovács Sándor  
Főosztályvezető

### 4. feladat

- Írjon hivatalos levél formában méltányossági kérelmet a kar dékánjának, hogy egy tanegységet negyedszerre is felvehessen! Kérését nyomós indokokkal támassza alá! Ügyeljen a megfelelő udvariassági formulákra és a hivatalos levél formai követelményeire!
- Írjon munkáltatójának (az iskola igazgatójának) hivatalos levél formában kérelmet, hogy tanítási időben az engedélyezett hét nap szabadságát kivehesse! Kérelmét megfelelő indokokkal támassza alá!
- Kérelmezze hivatalos levél formában munkáltatójától, hogy továbbtanulhasson, és egy további szakos diplomát szerezhessen! Kérelmezze azt is, hogy az intézmény (részben vagy egészben) finanszírozza a képzést! Kérelmét megfelelő indokokkal támassza alá! Ügyeljen a formai követelményekre!



**5. feladat**

Töltse ki szabályosan a mellékelt pályázati adatlapot! Használhat fiktív, de helyes írásmódú adatokat.

**Pályázati adatlap**

A pályázat címe:			
A pályázó intézmény:			
Az intézmény címe:			
Az intézmény telefonszáma:		Az intézmény elektronikus elérhetősége:	
A kapcsolattartó neve:		Születési név:	
Munkahely:		Munkahely címe:	
A kapcsolattartó telefonszáma:		A kapcsolattartó e-mail címe:	
Lakcím:			
Születési hely és idő (év, hó, nap):			
Anyja neve:		Állampolgársága:	
Adószám:		Taj-szám:	
Melyik magán-nyugdíjpénztár tagja?		Mikortól magán-nyugdíjpénztári tag:	
Nyugdíjban részesül: (a válasz aláhúzandó)	IGEN NEM		
Fizetés: (a válasz aláhúzandó)	kézpénz átutalás	Bankszámlaszám:	
Dátum:			

**6. feladat**

Készítsen önmagáról SWOT-elemzést! A SWOT-elemzés (magyarul: GYELV) egy cég vagy termék értékelésére és jövőbeni esélyeinek, lehetőségeinek felmérésére szolgál. Elemei: erősségek (Strengths), gyengeségek (Weaknesses), lehetőségek (Opportunities) és fenyegetettségek (Threats). Az előbbi kettő (S, W) belső tulajdonságokból fakad, az utóbbi kettő (O, T) pedig a külső környezettől függ. Az elemzés eredményeit felhasználhatja majd a(z állás- vagy ösztöndíj)pályázata során.

	Pozitívumok	Negatívumok
<b>Belső tulajdonságok</b>	<b>S</b>	<b>W</b>
<b>Külső környezet</b>	<b>O</b>	<b>T</b>

**7. feladat**

Készítse el szabályosan a tabelláris életrajzát! Ügyeljen a megfelelő fényképhasználatra, az elrendezésre és a helyesírásra!



**8. feladat**

- a) Készítse el a szakjának megfelelő országos verseny kiírását! Lehet fiktív, (egyelőre) nem létező verseny is, amelyet (leendő) munkaadó iskolája rendez. Ne feledkezzen el a versenyjelentkezési feltételek, a versenyzők köre, az időpontok és határidők, helyszínek, a kapcsolatfelvételi adatok megadásáról sem!
- b) Írja meg egy diákjának országos versenyen való eredményes részvételéért szaktanári dicséretét, amely a diák ellenőrző könyvébe fog kerülni! Ügyeljen a formai követelményekre (cím, keltezés, aláírás)!
- c) Egyik diákja országos tanulmányi ösztöndíjra pályázik. Írjon neki szaktanári/osztályfőnöki ajánlást a pályázathoz! Használhat fiktív adatokat. Ne a méltányosságra építse a szöveg érvelését, hanem a diák kiemelkedő tanulmányi eredményeire!

**9. feladat**

- a) Tervezze meg a valamely nemzeti ünnep alkalmából rendezett iskolai ünnepség plakátját! Szerepeljenek rajta az időpontok, helyszínek, résztvevők. Ügyeljen a helytálló megfogalmazásra és az esztétikus megformálásra!
- b) Készítse el egy választott nemzeti ünnep iskolai ünnepségének forgatókönyvét! Használhat fiktív adatokat.

**10. feladat**

Tervezzen iskolai osztályának ballagási meghívót! Válasszon rá megfelelő, illő idézetet!

**11. feladat**

- a) Képzelve el, hogy kezdő tanárként megérkezik az új munkahelyére! Az iskolaújságot szerkesztő diákjai arra kérik (mint minden újonnan érkező tanárt), hogy tegyen fel kérdéseket magának, és válaszolja is meg ezeket. Legalább öt kérdés-válasz szekvencia legyen az öninterjúban! Mit tart fontosnak elárulni magáról? Írja meg az interjút!
- b) A város vagy a kerület helyi újságja körkérdezt tesz föl a tanároknak, Önt is felkéri válaszára. A kérdés így hangzik: Miért választotta a tanári hivatást? A kérdésre körülbelül öt mondat terjedelemben válaszoljon.
- c) A munkaadó iskolájában az újonnan érkező tanároktól az első értekezleten székfoglaló beszédet kérnek. Fogalmazza meg a tanártársai előtt tartandó, körülbelül háromperces bemutatkozó beszédét a tanári hivatásról vallott elveiről, illetve eddigi és tervezett szakmai munkájáról!

**12. feladat**

- a) Az iskola vezetése Önt bizza meg az iskolai honlap tartalmi szerkesztésével. Milyen főbb pontokat tart fontosnak, milyen információnak kell feltétlenül szerepelnie a honlapon?
- b) Elveszett, eltűnt egy kerékpár az iskola udvaráról. Írjon közleményt (amely a faliújságon és az iskolaújságban fog megjelenni), amelyben felhívja a diákok figyelmét a magántulajdon védelmére, és arra, milyen óvintézkedéseket kell megtenniük a tulajdonuk védelme érdekében.
- c) Az iskola elektronikus képeslapot küld karácsonyra támogató partnereinek (a helyi vállalkozóknak). Válasszon illő képet az e-mailhez, és fogalmazza meg az üzenet szövegét!

**13. feladat**

Készítsen folyamatábrát valamely digitális ábrakészítő alkalmazással a tudományos dolgozat elkészítésének munkafázisairól!

**14. feladat**

- a) Rendezze megfelelő sorrendbe a tudományos szöveg felépítési egységeit! Több helyes megoldás is lehetséges. Nem minden szerkezeti elem szükséges a dolgozat megfelelő felépítéséhez.

ábrajegyzék	absztrakt/rezümé	bevezetés (témaválasztás indoklása)
címlap	desiderata	elméleti bevezető
eredmények ismertetése	fogalommagyarázat	forrás- és irodalomjegyzék
hipotézisek	kitekintés	mellékletek
módszertan	összefoglalás	tartalomjegyzék

- b) Készítsen decimális számozással vázlatot egy szemináriumi munkához vagy a szakdolgozatához! Ügyeljen a logikai kapcsolatokra!

**15. feladat**

- a) Válassza szét az összekeveredett állandósult kifejezéseket! Mi volt a (két vagy több) kiinduló forma?

<i>kemény dió</i>	<i>kiemelt figyelmet helyez valamire</i>
<i>el tudja látni a vezetői pozíciót</i>	<i>evezzünk vidámabb vizekre</i>
<i>lándzsát tör felette</i>	<i>elrepült felette az idő vasfoga</i>
<i>mintha ő festette volna a spanyolviaszkat</i>	

- b) Gyűjtsön szinonimákat az alábbi kifejezésekhez, amelyek egy esszé vagy tudományos dolgozat típusú munkában használhatók!

<i>fontos</i>	<i>érdekes</i>	<i>hangsúlyt helyez valamire</i>
<i>intézmény</i>	<i>kifejt</i>	<i>különös tekintettel arra, hogy...</i>

- c) Nézzen utána, mit jelent a „hamis barátok” (faux amis) kifejezés! Javasoljon megoldást az alábbi hamis barátok elkerülésére!

*A Szilikon-völgy számos IT-cégnek ad otthont.  
A terv szerint ezerbillió dollárt költenek a következő pénzügyi időszakban fegyverkezésre.  
Megválasztották a kormányzati adminisztrációt.  
Ha az újságírók kikerülnek a szerkesztőségi állásból, felépíthetik saját orgánumukat.  
A jelentkezéshez egy bolognai rendszer szerinti mesterszintű vagy azzal egyenértékű diploma szükséges, kivételes esetben, egyedi elbírálás alapján alapképzésben szerzett oklevéllel is beadható az applikáció.*

**16. feladat**

- Javítsa a szövegrészetek fogalmazási hibáit! (A mondatok valódi, tudományosnak szánt szövegekből származnak.)

*Ennek megfelelően az elemzésben kiemelendőnek tartottuk azon felvételi követelmények kiemelését, amelyek példaként szolgálhatnak a hazai elitképző intézmények számára is.  
A kiválasztás során tekintettel voltunk olyan további szempontokra is, amelyeket a bevezetőben a vizsgálat tárgyi hatályába tartozó területeken aktuális kihívásként azonosítottuk.  
A manapság fennálló világrend ezen régről hordozott civilizációs problémája, az analfabétizmus még 2014-ben sem nyert maximális abszolválást. Ezen elkeserítő faktum számtalan kauzúra hivatkozik.  
Digitális bibliotékánk nyilvánvaló erényei mellett hátrányként aposztrofálható az információ devalválódása.  
Ebből a közetből mintegy 66 darabot találtunk.*

**17. feladat**

- a) Készítsen vázlatot különböző vázlattípusokban ugyanahhoz a témakörhöz (tananyaghoz)! Javasolt vázlatformák: szöveges vázlat, kulcsszavas vázlat, fűrtábra, folyamatábra.
- b) Készítsen kiosztmányt (handoutot) egy választott, a szakjához kapcsolódó témakörrel hallgatótársainak! Ne feledkezzen el a formai kellékekről sem (cím, témakör, óra, készítő neve, dátum)!

**18. feladat**

Fogalmazza meg egy rövid érvelő szövegben, hogy a tanár-diák viszonyban az önözést, a magázást vagy a tegezést tartja-e megfelelőnek! Gondoljon a szimmetrikus és az aszimmetrikus tegezés-magázásra is! Milyen megszólítási formákat tart elfogadhatónak?

**19. feladat**

Melyik jegyzetelési módot tartja hatékonyabbnak (a saját szaktárgyi óráján) – a kézzel vagy a géppel írást? Válaszát egyoldalas esszében fogalmazza meg!

**20. feladat**

Válaszoljon a következő, az önéletrajzzal kapcsolatos kérdésekre!

Melyik önéletrajztípus a legelterjedtebb Magyarországon? Mivel bizonyítjuk, hogy megfelelőek vagyunk a meghirdetett állásra? Milyen képet illik az önéletrajzhoz mellékelni? Mekkora betűméretet használjunk? Miért fontos aláírni az önéletrajzot? Hány oldal lehet az önéletrajz maximális terjedelme? Hogyan időrendben haladjunk az önéletrajzban? Mit kell tartalmaznia a fejlécnek? Mennyi személyes adat kerülhet a CV-be? Mit tegyünk, ha nincs még munkatapasztalatunk? Beletartoznak-e a publikációk az életrajzba? Mire ügyeljünk az e-mailben való elküldésnél? Miért kell „normális” e-mail-címet használni álláskeresőknél? Hogyan tehetünk egy e-mailt személyessé? Miért ne küldjük az önéletrajzunkat egyszerre több e-mail-címre?

**Ajánlott irodalom**

Béládi Miklós – Rónay László szerk. (1981–1990): A magyar irodalom története. 1945–1975. III/1–2. kötet. A próza. Az esszéírás. Budapest: Akadémiai Kiadó. <http://mek.niif.hu/02200/02227/html/03/1109.html>

Jobcenter (2014): Motivációs levél, kísérőlevél tartalma, külalakja, célja. [http://job-center.hu/motivacios\\_level\\_minta/](http://job-center.hu/motivacios_level_minta/)

KRE (é. n.): Nyelvi illetan. Ajánlások az oktatókkal és az adminisztrátor munkatársakkal történő kommunikációhoz. <http://www.kre.hu/nyelveszet/index.php/nyelvi-illetan>

sz. n. (é. n.): Az oxfordi hivatkozási rendszer. <http://www.lc.unsw.edu.au/onlib/refbib.html> és [www.vca.unimelb.edu.au/assets/contentFiles/1/cam\\_ref.pdf](http://www.vca.unimelb.edu.au/assets/contentFiles/1/cam_ref.pdf)

sz. n. (é. n.): A harvardi hivatkozási rendszer. <http://libweb.anglia.ac.uk/referencing/harvard.htm>

sz. n. (é. n.): Visme infografika-készítő program. <http://www.visme.co/>

sz. n. (é. n.): Europass dokumentumok és pályázati információk. <https://europass.cedefop.europa.eu/hu/home>

Szathmári István (2004): Stilisztikai lexikon. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Tolcsvai Nagy Gábor (1996): A magyar nyelv stilisztikája. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

## Digitális kommunikáció

digitális kommunikáció, digilektus, elektronikus írástudás, netnyelvészet

### 1. Bevezetés

Az elmúlt években drasztikusan nőtt az internetfelhasználók száma. A nagymértékű internetes lefedettség, a hálókommunikáció, a folyamatos online jelenlét – ahogy ezt egyre több vizsgálat bizonyítja – a nyelvi viselkedésre is hatással van. E nyelvi hatások feltárásával foglalkozik a digitális kommunikáció nyelvészeti szempontú elemzése, az ún. netnyelvészet (vö. Balázs–Bódi szerk. 2005, Crystal 2001, Köhler 1999, Veszelszki 2010, 2015).

### 2. A digitális kommunikáció legfontosabb jellemzői

Az interperszonális kommunikáció helytől és időtől egyre inkább függetlenné válik, felgyorsul (Karácsony 2002). Emellett az internetkorszakban az információmennyiség a korábban tapasztalt-hoz képest elképzelhetetlen mértékben és sebességgel nő. Ez a tudásáradat az átláthatatlan, feldolgozhatatlan információmennyiség miatt egyrészt erőteljes bizonytalanságérzetet okoz, másrészt viszont azt az érzést is keltheti a netfelhasználóban, hogy minden információ online elérhető, csak ismerni kell a keresés és szelekció megfelelő módját. A keresni tudás pedig a legegyszerűbb megfogalmazása annak a tudásfajtának, amely a 2000-es évek társadalmának egyik kulcsfogalma: a médiakompetencia. A tudásalapú társadalom folyamatos rugalmasságot, élethosszig történő tanulást igényel az individuumból.

A digitális információ elsődleges megjelenési formája immateriális. Természetesen a digitális tartalmakat nyomtatással kézzelfoghatóvá lehet tenni. A mesterszöveg manifesztációjáról a felhasználó dönt: vagy a képernyőn, vagy nyomtatásban olvassa.

Új keresési technikákat alkalmazunk: miközben korábban egy információt a megfelelő szótár, lexikon, enciklopédia vagy szakkönyv fellapozásával érthetünk el, addig ma (legalábbis a felülete-sebb tájékozódáshoz, az első információk megszerzéséhez) elegendő valamelyik keresőportált használni. Hatalmas kollektív tudás halmozódott fel a közösen szerkesztett Wikipédián. A wiki (a 'gyors' jelentésű hawaii wikiwiki szóból származik; legismertebb megjelenési formája a Wikipédia): olyan online tudástár, amelyet a használói nemcsak olvasni, hanem akár szerkeszteni, átalakítani is tudnak.

A hagyományos, a Gutenberg-galaxishoz köthető szerző-szerkesztő-olvasó viszony megváltozik, dialogikus és a korábbinál közvetlenebb lesz, hiszen az olvasó társszerzővé és egyúttal társszerkesztővé is válik. A web 2.0 lényege az interaktivitás: ezek az online szolgáltatások a közösségre épülnek, amely a tartalmat készíti. Egy nyomtatott tudományos munka elkészülésében, megjelenésében több szakértő is közreműködik (szerző, kiadó, szerkesztő, lektor, korrektor), a Wikipédián azonban sok anonim szerző hoz létre egy tudástárat. E közösség szerkesztette oldalakkal kapcsolatban (is) gyakran felmerül a hitelesség, a megbízhatóság kérdése. Az online tudás nem minden esetben megbízható, mivel nem mindig ismert a szerző, a forrás, az aktualitás; az információhalmaz pedig nem

kontrollált: bárki közzétehet szinte bármit. A tudás forrása megváltozik, tehát forráskritikára van szükség – ezt a nethasználóknak is meg kell tanulniuk. Az új médiakompetencia azt is tartalmazza, hogy a nethasználó mely információkra tekint kritikusan, melyeket fogad el valósként.

Nem csupán a szövegek megbízhatósága, hanem a szövegalkotási és -olvasási mód is megváltozott a gépi szövegbevitel, valamint az internetes szövegkiadás következtében. A számítógép ugyan az írógép billentyűzetével rendelkezik, de a szöveget nem közvetlenül a papírra írjuk, a protoforma a gépben marad. Az anyagtalanság miatt lehetséges a nyomtalan törlés, a beszúrás, a nem lineáris szerkesztésmód. A korábbi lineáris olvasási mód helyett a cirkuláris olvasás a jellemző a hiperlinkekes összekötésekkel létrejött szövegek befogadására.

Az internetes szöveg hálószerkezetét az egyes csomópontokat összekötő hiperlinkek alakítják ki. A hipertext – a kifejezés megalkotója, Ted Nelson (1974) szerint – nem szekvenciális jellegű, multimediális szöveg, amelynek a testét olyan komplexen összekötött írott vagy képi anyag adja, hogy e szöveget lehetetlen papírra nyomtatni. A hipertext három legfontosabb alkotóeleme a következő: a hipertextegységek, vagyis a részszovegek; az ezekben található csomópontok, illetve az ezeket összekötő linkek. A csomópontok – vagyis maguk az információegységek – szövegek, képek, videók, animációk lehetnek. Ezeket az elektronikus utalások, azaz a linkek kötik össze, és hozzák létre a nem lineáris, hálószerű szerkezetet. A linkek sorozata kérdésessé teszi a szöveg mibenlétét – a hagyományos, a könyvekben megszokott linearitás felfüggesztődik, a szöveg megértése az olvasó számára nem zárul le. A foltvarrásszerű információszerkezet új gondolkodásmódot hoz létre: a megszokott lineáris kategóriák (előtt – után, valós – nem valós) vagy megszűnnek, vagy új jelentést kapnak (Origgi 2006).

Az információs társadalom alapkövetelménye az **elektronikus írástudás** (*electronic literacy*). A hipertextuális hálóstruktúra olvasótól, alkotótól is újszerű produktív és recepciós stratégiákat követel meg. Az internetes literalitásnak csoportösszetartó és másokat nyelviileg kizáró funkciója is van. A digitális szakadék nemcsak azt jelentheti, hogy valaki nem tudja a számítógépet kezelni, hanem azt is, hogy nem ismeri az elektronikus kommunikációban használatos jeleket, nem érti a sajátos nyelvezetet. A közös háttértudásnak minden kommunikációs formában kiemelt szerepe van. Az internetes kommunikációban való teljes értékű részvételhez feltétlenül szükség van például az emotikonok, a speciális rövidítések és szókincs ismeretére is.

### 3. A közösségi oldalak

A közösségi média olyan internetalapú eszközök vagy oldalak összességét jelenti, amelyek a felhasználói részvételre, közösségi interakcióra és a felhasználók generálta – képes, szöveges, videós vagy az ezeket egyesítő multimédiás – tartalomra épülnek. A felhasználók létrehozta tartalom mások által megosztható, megvitatható, módosítható és másokkal együtt alkotható (co-create). Az idetartozó kulcsfogalmak rendszerint a következők: részvétel, nyitottság, kommunikáció, közösség, összekapcsoltság; továbbá a közösségi média által fokozott, „örökös bekapcsoltság”, a permanens kommunikációs elérhetőség.

A közösségi média ún. ernyőfogalma lefedi a közösségi hálózatok (mint a LinkedIn, a Facebook vagy a MySpace), a közösségi könyvjelző szolgáltatások (mint a Del.icio.us) vagy a közösségi hírszolgáltatók (mint a Digg), a tartalommegosztók (akárcsak a Youtube, Flickr), a wikik (legismertebb a Wikipédia), a virtuális világok és játékok (például: Second Life, World of Warcraft) körét.

A közösségi hálózatok a közösségi média egyik megjelenési módját jelentik, bár az egyes oldalak, szolgáltatók kategóriákba sorolása nem egyértelmű, sok az átfedés a csoportosítási



próbálkozásokban. A közösségi hálózat (*social networking site*) megnevezés olyan webalapú szolgáltatásokat jelöl, amelyek lehetővé teszik, hogy az egyének (fél)publikus profiloldal alakítsanak ki egy rendszeren belül, létrehozzanak egy vagy több listát azokból a felhasználókból, akikkel kapcsolatot szeretnének tartani – a kapcsolatok jellege és kialakulásának (offline vagy online) alapja oldalanként eltérő lehet. A jelenleg számontartott közel kétszáz nagyobb közösségi hálózati oldal (SNS = social networking sites, OSNs = online social networks) között található az ismerős-kereső és tartalomlájkoló Facebook és Google+, a mikroblogolásra alkalmas Twitter, a rövid élet-tartamú üzenetekre specializálódott Snapchat (amelyben beállítható, hány másodpercig legyen látható az elküldött tartalom), a képmegosztó Flickr és Instagram, a videómegosztó Youtube, a virtuális hirdetőtáblának nevezett Pinterest, a helybejelentkezésre szolgáló Foursquare és a szakmai LinkedIn, Academia.edu, ResearchGate is.

A közösségi oldalakon létrejövő identitás nem izoláltan, hanem interszubjektív viszonyokban alakul ki (Brubaker–Vertesi 2010): az ismerősök is hozzájárulnak a megalkotásához, kommentekkel, lájkokkal, fotókkal (*collaborative authorship of the self*) – ez a folyamat is megváltozik, ha a felhasználó már nem kezeli aktívan az oldalát, mert már nem válogatja meg, mely virtuálisidentitás-képző tartalmak jelenjenek meg, melyek pedig ne szerepeljenek ott. Az identitásalkotás nagyrészt tudatos folyamat: a felhasználó számára az ideális selfet erősítő tartalmakat megjeleníteni, másokat elrejt. Tehát a személyiség meg- és bemutatásához mások online tevékenységei is hozzájárulnak, amelyek tartalmát a felhasználó irányíthatja: változatlanul meghagyja, kiemeli, láthatóvá vagy láthatatlanná teszi, kitörli. Dönthet arról, hogy valami megtörtént-e vagy sem – de legalábbis hogy egy eseménynek lehet-e online nyoma. A törlés gesztusa (a backspace, delete, cancel vagy mégse gomb megnyomása) azonban az offline valóságban – ha hibát követünk el – nem lehetséges. A közösségi oldalak ezáltal egyfajta szociális archívumként is működnek.

A felhasználók (lehetőség szerint tudatos) énreprezentációs tevékenységet folytatnak. A jelen-lét, a láthatóság szakmai szempontból is fontos (az ezzel kapcsolatos elvárások kulcsszószerűen: szakmai kapcsolatok, networking, mások munkájának megismerése, naprakésznek lenni és maradni). Idekapcsolódik a privát és a szakmai szféra összefolyása. A világháló – különösen a közösségi oldalak révén – elmosta, képlékenyebbé tette a szakmai kapcsolatok és a magánszféra közötti határokat. Az internet előtti korszakkal összehasonlítva nehezebb a két közeg elválasztása, de legalábbis tudatos (tartalom- és ismerős-) szűrési mechanizmusokat igényel, hogy kit mennyire engedünk belelátni az életünkbe.

Gyakorta esik szó arról, hogy a közösségi oldalak – a pozitív hatások mellett – veszélyforrást is jelenthetnek a felhasználóra, kiemelten három aspektusból. Egyrészt a karrier szempontjából a közzétett információk a felhasználó **digitális lábnyomához** tartoznak (hiszen a megosztott tartalmakat gyakorlatilag nem lehet a világhálóról törölni), és ezek egy (állás)pályázat során negatívan befolyásolhatják a pályázóról kialakult képet. Másrészt a közösségi média használata elterelheti a figyelmet a munkáról, tanulásról (nem véletlenül tiltja több munkahely és iskola munkaidőben a használatot), nem mindenki képes ugyanis a hatékony multitaskingra, azaz többféle egyidejű tevékenység során a figyelemmegosztásra. Harmadrészt pedig az online zaklatást kell megemlíteni. A **cyberbullying** jelenségével felmérések szerint háromból egy gyerek már találkozott, ám ez sem csupán a kiskorúakat érinti. Kommunikációs szempontból ide sorolható továbbá a korábban már említett **digitális szakadék** kérdésköre és az ehhez kapcsolódó megértési nehézségek megjelenése – a digitális kommunikációban járatos használók, a digitális bennszülöttek, illetve a digitális bevándorlók, de különösképpen az ún. kintrekedtek között (vö. Prensky 2001). A digitális írástudás egyik oldalról az elektronikus eszközök kezelésének kompetenciáját, másik oldalról viszont a digitális média nyelvhasználati jellegzetességeinek ismeretét jelöli.



## 4. A digilektus és szövegműfajai

A nyelvváltozatok rendszerében a digitális kommunikáció hatására megjelent egy új nyelvváltozattípus. A digilektus az elektronikus (digitális) média nyelvhasználati módja, a számítógép vagy más digitális eszköz közvetítette kommunikációra jellemző új nyelvváltozat (Veszelszki 2010).

A kommunikáció történetében mindig új kapcsolattartási formák alakultak és alakulnak ki. Korábban soha nem állt rendelkezésünkre annyi médium a másokkal való kapcsolattartásra, mint jelenleg. E sokszínűség naponta többször is választás elé állítja a felhasználót: kit milyen módon érjen el, a választott médium milyen hatással lesz a szövegproduktumra, milyen kommunikációs alapszabályokat kell – illik, lehet, célszerű – ezek használata során betartani (ezt a szabályrendszert **kommunikettnek** is nevezik).

A szövegműfajok közül többek között a következők tartoznak a számítógépes kapcsolt kommunikáció műfajaihoz: a csetelés, az e-mail, közösségi oldal üzenőfali bejegyzése (poszt és komment) fórum, blog és a tweet.

A digitális műfajok alakulását áttekintve azt figyelhetjük meg, hogy az aszinkron formák helyett a szinkron típusúak erősödnek meg (például egy lehetséges változási sor: e-mail, fórum > cset, blog > tweet, poszt). Meg kell jegyezni, hogy e pluralizáló folyamatban a korábbi technológia vagy műfaj is párhuzamosan tovább él, csupán jelentősége csökken, elsődleges szerepét újak veszik át. A gyorsaság követelménye miatt egyre rövidebb formák alakulnak ki. A nagy elbeszélések (a terjedelmes műfajok) elhallgatnak, helyükre a sokféle hangú, szubjektív és a mindennapi életet tematizáló mikroelbeszélések lépnek.

A digitális kommunikációról szóló szakirodalomban (l. ajánlott irodalom) egyetértés van arról, hogy a **csetelés** nyelvhasználata nem sorolható be a szóbeliség–írásbeliség dichotómiába, a szóbeliség és az írásbeliség között oszcillál. A konceptuális és mediális írásbeliség/szóbeliség elméleti keretében a cset az időbeli közelség és térbeli távolság kategóriái alapján mediálisan az írásbeliséghez, de konceptuálisan a szóbeliséghez kapcsolható (Koch–Oesterreicher 1994). Ennek az újfajta formának sokféle elnevezése van: írott kvázi-szóbeliségnek, írott beszélt nyelvnek, írott csevegésnek, másodlagos írásbeliségnek nevezik (vö. Balázs–Bódi szerk. 2005). A csetelést a „távoli jelenlét” kommunikációs formájaként szokták meghatározni. Nyelvészeti szempontból abban jelent névumot, hogy a csevegésben használjuk a kommunikáció történetében először az írást szimultán, direkt és szituációhoz kötött verbális érintkezésre, anélkül hogy azt a szóbeliség időben megelőzné vagy követné.

## 5. A digitális kommunikáció szövegeinek jellemzői

A digilektus többek között pragmatikai-szövegtani, lexikai, grammatikai és formai szempontokból jellemezhető. A digitális változás nyelvi velejárói között leggyakrabban a képi információ bevonását, a beszélt nyelviség erőteljes hatását és a spontán írásbeliséget említik. A vizualitásnak a korábbi kommunikációs korszakokban megszokottnál sokkal nagyobb szerep jut.

A **pragmatikai-szövegtani tulajdonságok** közül kiemelhető a fatikus (kapcsolattartási) funkció jelentősége. Az internetes kommunikációban fő motivációs tényező az információgyűjtés mellett a figyelemfelkeltés, túlzóan megfogalmazva a narcisztikus önreprezentáció. Ez szolgál magyarázatul arra, hogy a fatikus elemeknek, a nyelvi rituáléknak (a köszönésnek, a kapcsolat felvételének és lezárásának, a köszönetmondásnak) kiemelt szerepük van a digitális kommunikáció magánjellegű szövegeiben.

A témakifejtés általában nem egyszerű lineáris tematikus progresszióval történik, különösképpen jellemző ez a szóbeli társalgásra hasonlítható csetelésre. A tematikus szálak egymásba fonódnak, az egyes fordulók között ugrásszerűek a váltások. Sajátos jelölése is kialakult annak, ha ugyanaz a beszélő fordulóváltás nélkül két témához is hozzászól: kétszeres perjjel választják el egymástól a szövegalkotók a tematikus egységeket. Ez nem csupán egy-egy vizsgált szövegíró „idiolektusához” tartozó elem, hanem több szövegben is előforduló jellegzetesség.

A digilektus **lexikai-grammatikai jellemzői** között az informatikai szakszókincs általános használatúvá válását, az idegen (elsősorban angol) nyelvi hatást, illetve az új szóalkotások, új kollokációk (neologizmusok) gyakori jelenlétét dokumentálhatjuk. A neologizmus új vagy újszerűen használt nyelvi kifejezés; a netologizmus kifejezés pedig az internetes nyelvhasználatban keletkező, a neten előforduló neologizmusokat jelöli (Veszelszki szerk. 2012). Kifejezetten az internet nyelvhasználati sajátosságai között tartják számon a netspecifikus akronimák és a gesztusleíró kifejezések, verbális szmájlik megjelenését. Külön szócsoporthoz tartozik a számítógépes játékosok nyelve, az ún. gamerszókincs. További szókécs-csoportosítási módot jelent a számítógépes szövegműfajok szerinti tagolódás. Vannak kifejezetten az e-mail-kommunikációra jellemző szavak, a blogoláshoz, a fórumhasználatához, a cseteléshez kötődő lexikai elemek, ugyanígy a közösségi oldalak használata során is kialakulnak neologizmusok.

A digilektus **grammatikai tulajdonságai** közé sorolhatjuk a beszélt nyelvi, néhol redukált grammatika használatát. A redukált grammatikai szerkezetek a beszélt nyelvi társalgáshoz közelítik a szövegeket: a szövegtermékek megértéséhez a kontextusra és a beszédpartnerek közös előismeretére van szükség.

Ezzel ellentétes irányú jelenség a redundancia, a kommunikáció sikerességének többszörös nyelvi elemmel való biztosítása, a túlírásnak is nevezett jelenség.

Szemiotikai szempontból a „hagyományos” írott levéllel a csetet összehasonlítva a következőket lehet megállapítani: a levélben a beszélő lelkiállapotát szimptomák által impliciten, míg a csetelés konvencionális szignálok által expliciten jelöli (német példák: *ach!* vs. *\*empfindsamsei\**; magyarra így fordíthatók: *Ahhh...* vs. *\*elérzékeny\**). Az önleírások és a helyettesítő jelek a csetben nem csupán a hiányzó nonverbális információk pótlására, hanem kommentálásra is szolgálnak. Ilyen típusú jelek például: *>X örül<* a szövegírónak önmagáról szóló, E/3.-ban megfogalmazott, explicit emóció-leírása; a *\*nevet\** inflektíva; a *LOL* netspecifikus akronima; :-) emotikon.

Megfigyelhetjük azt is, hogy a(z) általában a beszélt nyelvben történő) nyelvi változásokra a digitális kommunikáció írásos szövegei igen gyorsan reagálnak. Erre példaként az *asszem* grammatikalizációját említhetjük. Az internet nyelvvel foglalkozó szerzők a csetkommunikáció konstitutív sajátosságai között sorolják fel a rövidítések és az akronimák használatát. A rövidítések és a netspecifikus mozaikszók rendszerint egyszerűsítésre és időnyerésre szolgálnak, azaz arra, hogy a csetelés során a gépelés sebessége nagyjából megközelítse az élőbeszédét. A rövidítések egy része egyfajta csoporthoz tartozást is kifejezhet: aki ismeri ezeket a szinte kódszerű rövidítéseket, az a csoport legitím tagja.

A rövidítések egyik típusa a kiejtésbeli lazításból eredő rövidítés. Az internetes írásbeliségre, a digilektusra jellemző alakok (például: *nemtom*, *mittomén*, *asszem*) feltehetőleg a szóbeliségből származnak, és a spontán beszéd kiejtésbeli lazításából erednek. A redukált formák motiváló tényezői elsősorban az egyszerűsítés, a gyorsabb szövegbevitel, valamint egyes esetekben a humor és a találékonyság.

A **formai-írástechnikai tulajdonságok** közül legszembevetőbb a helyesírási változatok megjelenése. Szövegeket vizsgálva több esetben is úgy tűnik, hogy a fonetikus írásmód felülírja a helyesírás szóelemző alapelvét (például: *mondjuk > mongyuk* vagy *monnyuk; játszani > jáccani*).

A spontán társalgás fonetikai jellemzőinek írásos átvétele stilizált szóbeliséget eredményez. Ugyancsak ezt támasztja alá a (rendszerint a szövegbevitel gyorsítási szándékából adódó) kisbetűs mondatkezdés.

Viszonylag új helyesírási fejleménynek számít, hogy a nyelvhasználók az egy gondolati – vagy akár fonetikai – egységnek érzett szó szerkezeteket, szintagmákat egybeírják: *\*neröhögj:@ \*nemvicces\* összemert... :/\*babalett; Te nagyonhülyevagy xd; nemáááár :D:D; nekedmeg nagyonpirosaszemed.:D:D dejookéépamugy.:).*

A központosítás, az írásjelhasználat változásairól a következők mondhatók el:

- Megfigyelések szerint elsődlegesen a tagoló funkcióval rendelkező, de emocionális intonációt nem hordozó írásjelek maradnak el a (cset)szövegekben. A vessző főként a gondolategységek, nem pedig a hagyományosan, grammatikai értelemben vett tagmondatok határát jelöli. A pont mint mondatzáró írásjel az esetek nagy részében elmarad.
- Az emocionális intonációt írásban jelölő felkiáltójelet rendszerint kiteszik a szövegírók, illetve a kérdő modalitást jelölő kérdőjelet sem hagyják el a megnyilatkozásokban.
- Előfordulhat, hogy minden mondat(szerű egységet) emotikonon zár.

Az emotikonhasználat is a vizualitás hangsúlyos szerepére utal. Az emotikon a digitális kommunikációban érzelmek kifejezésére szolgáló jel(sorozat). Az elnevezés az angol „emotion” ’érzelem’ és „icon” ’jel, ikon’ szavak összevonásával jött létre. Elsődlegesen a számítógépes írott kommunikációban alkalmazzák, de egyre gyakrabban előfordul kézírásban is. Két típusát különböztetjük meg: az írásjeles és a képszerű emotikonokat. Az írásjelekből álló emotikonok a számítógép ASCII-karakteriből, nagyjából írásjelekből megalkotott jelek, és általában egy 90 fokkal elfordított emberi arcot jelképeznek. Az első, a számítógépes kommunikációban 1982-ben leírt emotikonban a kettőspont a szem, a kötőjel az orr, a zárójel a száj jele volt. A grafikus szimbólumok közé a képszerű, sárga mosolygó arcot ábrázoló smiley és variációi tartoznak. A grafikus emotikonoknak szintén két fajtája van: az álló, ún. statikus, illetve a mozgó, dinamikus emotikonok. Újabb lehetőség az érzelmek és a reakciók digitális kommunikációban történő érzékeltetésére az animált mozdulatsorokat bemutató reakció-gifek használata.

A képekkel történő kommunikációhoz tartoznak a mémek, az interneten gyorsan, megosztással vagy továbbküldéssel terjedő, rendszerint humoros digitális tartalmak. Alapja lehet vicc, pletyka, kép, weboldal, hivatkozás, (ál)hír, poénos szófordulat (catchphrase) is, mindezeknek közös jellemzője a gyors, interneten való terjedés. Az internetes mémek változatlanul vagy kisebb-nagyobb változtatásokkal akár évekig is keringhetnek az interneten, ám legtöbbjük élete – a divatjelenségekhez hasonlóan – csupán néhány hétig, legfeljebb hónapig tart.

## 6. Összefoglalás

A nyelvi változásokat a folyamat közben is dokumentálni kell; ezáltal lehet felhívni a figyelmet a további lehetséges, várható változásokra. A generációk közötti megértést a nyelv evolutív jellege (a lassú, fokozatos egymásra épülés) adja. A nyelv korábbi módosulási folyamataitól elsősorban sebességében és terjedési formájában különbözik a jelenleg zajló nyelvi változás, és nem csupán grammatikai vagy írástechnikai-helyesírási újdonságokat hozhat, hanem hosszú távon mélyreható kulturális és pedagógiai következményekkel is számolnunk kell.

Felvetődhet a kérdés, hogy a digitalizációhoz kapcsolódó nyelvi változások, a digilektus jellegzetességei megjelennek-e a számítógéptől és okostelefontól független nyelvi környezetben: kézírásban vagy szóbeli társalgás során. Az informális, de kézzel írt üzenetekben, például az órai

levelekben (dialóguslevelekben) egyértelműen kimutathatók a csetelés sajátosságai: többek között a rövidítések, az emotikonhasználat írásjelek mellett vagy helyett, a tabutörő szavak leírása vagy kicsillagozása. Hivatalos szövegekben ritkábban fordulnak elő ezek – bár egy-egy diákdolgozatban már megjelentek emotikonok és egyes rövidítések. Ezekon kívül diákok társalgásában olykor hallható egy, betűként kiejtett *XD* (nevetésre utaló emotikon), *LOL* (jelentése: 'hangosan felnevet') vagy *OMG* ('ó istenem', óemgéként vagy óemdzsíként kiejtve).

A nyelv folyamatosan változik, és ifjúsági nyelv is létezett a digitális technika előtt – mindezzel korábban is számolni kellett. A fiatalok nem használnak teljesen új nyelvet az idősebbekhez viszonyítva, bár találhatunk olyan témákat – gondoljunk a számítógépes játékokra vagy akár egyes, nem a legnépszerűbb közösségi oldalakra –, amelyekről beszélve az azokkal nem foglalkozók nem érthetik meg a használókat: egyrészt mivel hiányzik a háttérismeretük, másrészt pedig nem ismerik a témakörhöz tartozó, sajátos szókincset.

A gyerekekkel közvetlen kapcsolatban lévő felnőtteknek is célszerű nyitottnak lenniük az újdonságok iránt: ez nem azt jelenti, hogy beszéljenek-írjanak úgy, ahogy a gyerekek, de legalább ismerjék azokat a tartalmakat, amelyekkel a fiatalabbak az interneten találkozhatnak. Az oktatásnak mindenképpen fel kell készülnie módszereiben, eszközeiben és tartalmában azonban arra, hogy a diákok a digitális technológia használatával élnek nap mint nap, esetleg jobban kezelik a különböző eszközöket, mint tanáraik – és legfőképpen arra gondolva, hogy a mai iskolának a diákokat olyan szakmákra kell felkészíteniük, amelyek ma még talán nem is léteznek.

## Feladatok

### 1. feladat

Gyűjtsön össze csoporttársaival ötletbörze során a digitális kommunikációra jellemző szavakat! Ha egyszavas válaszokat kér, eredményeit egy szófelhőben (tagxedo, wordle.net) is tudja ábrázolni. A szógyűjtés végén rendeljen stílusminősítést az egyes szavakhoz!

### 2. feladat

A digitális kommunikáció nem csupán a spontán társalgásra és a spontánnak tartható dialóguslevelekre hat: az egyik középiskolás megyei helyesírási verseny tollbamondás-szövege indiánokról szólt, az egyik versenyző diák a szíú megnevezést CU (ejtsd angolul: [szijú], feloldása: see you; csetes jelentése: 'majd találkozunk, szia') formában írta le. Gyűjtsön ehhez hasonló eseteket!

### 3. feladat

Készítsen páros munkában kérdőíves felmérést a digitális lányomról! Válasszon ki egy célcsoportot, amelynek véleményét fel kívánja mérni (például: hallgatótársak, gyakorló tanárok, szülők, diákok stb.)! Ügyeljen a kérdőívkészítés módszertani elvárásaira! Ügyeljen arra, hogy legyen a kérdések között rövid választ és hosszabb kifejtést igénylő, többválasztásos, illetve skála típusú választ igénylő is! Legyenek nyitott és zárt jellegű kérdések is (utóbbinál, ha szükséges, szerepeljen az Egyéb válaszlehetőség is)! Ne feledje le a kérdőív elejéről vagy végéről a demográfiai adatok megadását sem! Eredményeit diagramokon szemléltesse! Készítsen az eredményekből egy rövid, legfeljebb ötperces bemutatót!

### 4. feladat

Fogalmazza meg az iskolai házirend egyik pontját, amely a digitális eszközök

- a) iskolaépületen belüli,
- b) tanórai használatára vonatkozik!

**5. feladat**

Vitassa meg csoporttársaival, hogy engedélyezné-e az iskolában a mobiltelefon-használatot:

- a) a diákok számára;
- b) a tanárok számára! Ha igen, kötné-e feltételekhez?

**6. feladat**

Gyűjtsön érveket és ellenérveket arról, hogy a tanár a közösségi oldalakon tartja a kapcsolatot a diákjaival!

**7. feladat**

Azt veszi észre egy diákján, hogy gép- és netfüggő (lett). Mit tenne ebben a helyzetben? Kérne-e segítséget?

**8. feladat**

Mutassa be önállóan vagy páros munkában szakterülete (szakja) két neves képviselőjének munkásságát, egy-egy oldalban! Az egyik jellemzéshez kizárólag nyomtatott forrásokra támaszkodjon (a munkafolyamat egyik fázisához se használja az internetet), a másik bemutatáshoz csak internetes forrásokat vegyen igénybe! Mindkét esetben legalább öt különféle forrás alapján dolgozzon! A forrásokat szabályosan tüntesse fel az elkészült szöveg végén! A kész produktumokat összevetheti csoporttársai munkájával. A munkafolyamat végén írjon 5-10 mondatos reflexiót a kétféle anyaggyűjtés és szövegalkotás különbségeiről!

**9. feladat**

Gyűjtsön a sajtóból információkat a legutóbbi plágiumügyekről! Nézzon utána az interneten a plágium és a szerzői jogok jogi vonatkozásainak (ha van rá lehetősége, magyar és nemzetközi összehasonlításban)! Az eredményei alapján egy rövid esszében fejtse ki a véleményét arról, vajon milyen okokra vezethető vissza, hogy az utóbbi években jelentősen megnőtt a plágiumskandalumok száma (és jelentősége)!

**10. feladat**

Mi a különbség az intertextualitás és a szöveglopás között? Fogalmazza meg a saját véleményét a kérdésről, egy 1500–2000 karakter terjedelmű érvelő esszében!

**11. feladat**

Állítson össze kommunikettet, vagyis nyelvi viselkedési kódexet, javaslattárat egyetemi hallgatótársainak! Milyen, a hatékony és udvarias kommunikációra vonatkozó tanácsokat tart kiemelten fontosnak? Mit kellene módosítani (ha ez szükséges) a javaslatcsomagon, ha ugyanezt középiskolai tanárként a diákjainak készítené el?

**12. feladat**

Írjon elektronikus levelet (személyesen egyelőre nem ismert) egyetemi oktatójának, hogy engedélyezze az Ön számára a szemináriumi dolgozat késedelmes (a határidő után egy héttel történő) leadását! Kérését nyomós indokokkal támassza alá! Ügyeljen a megfelelő udvariassági formulákra!

**13. feladat**

Írjon osztályfőnökként az iskolai osztálya szülői közösségének elektronikus levelet, amelyben meghívja a szülőket a legközelebbi szülői értekezletre! Ügyeljen a helyesírásra és a tipográfiára!



**14. feladat**

Néhány éve nagy felháborodást váltott ki, hogy egyes észak-amerikai államokban az elsős diákoknak a kézírás már nem, csupán a gépirás kezdtek tanítani. Vizsgálatok szerint bizonyos finommotorikus készségek elsajátításához hozzájárul a kézírás is – ezek eltűnhetnek, ha a kézírás tanulása már nem lesz jelen az iskolában, bár minden bizonnyal más készségek pedig előtérbe kerülnek. Gyűjtsön valamely fűrtábrakészítő alkalmazással (például: bubbl.us, mindmeister, mind42) érveket a kézírás tanítása mellett és ellen!

**15. feladat**

A következő példák a Netszótárból származnak. Készítsen a minta alapján új szócikkeket a szótár 2012-es megjelenése óta felbukkant netologizmusokról!

**2L8** [túléjt] Betű számmal és nagybetűvel való helyettesítésén alapuló rövidítés. Feloldása a számok angol nyelvű kiejtésével történik. Jelentése: túl késő. A 2-es számot jelölő „two” angol szó kiejtése [tú] megegyezik a „too” ’nagyon, túl’ angol szó kiejtésével, a 8 az „eight” ’nyolc’ angol [éjt] kiejtése pedig az L betűvel összeolvasva a „late” [léjt] ’késő’ szót eredményezi. *Ok 2L8 lépek.*

**ASL** A csetes kommunikációban (elsősorban a párkereső csethonlapokon) használt ismerkedő beszélgetések közkeletű nyitóformulája, amely a beszédpartner azon adataira kérdez rá, amelyek nélkül a beszélgetés (és az ismerkedés) nem folytatódhat. Az angol „age, sex, location?” ’kor, nem, lakhely?’ szavak kezdőbetűiből jött létre. További írásváltozata: *a/s/l? - Hello! A/S/L?- Hi, 19/W<woman-nő>/London. - Szia...Ismerlek? - Nem... - ASL?; b+ xD azt az A/S/L többször is irta nekem egy külföldi csávó msn-en és sehogy se tudtam, hogy mit akar ezért letöröltem xDD*

**bágos** A helytelenül működő számítógépes programokra használt kifejezés. Akkor nevezik így a különböző számítógépes programokat, ha azok nem működnek rendesen, nem követik a megadott utasításokat. Szóbeli kommunikációban is használatos a nem rendeltetésszerűen működő tárgyak jellemzésére. Jelentése: programhiba. Az angol „bug” [bág] (itt) ’programhiba’ jelentésű szó fonetikus leírásával, magyar melléknévképzővel jött létre. További írásváltozata: bugos. *Hallod, ez a játék tök bágos. Ez a csocsóasztal bágos.*

**16. feladat**

Mely kommunikációs partner-párok esetén, milyen szituációkban tartja elképzelhetőnek, elengedhetetlennek, nélkülözhetetlennek az emotikonok használatát? Válaszát diagramon ábrázolja!

**17. feladat**

Gyűjtsön össze kommunikációs tanácsokat a diákjainak, miképpen tartsanak (számítógépes prezentáció segítségével) kiselőadást!

**18. feladat**

Válaszoljon az alábbi kérdésekre!

- Milyen szakos tanár feladata a digitális írástudás és a forráskritika elsajátíttatása a diákokkal? A saját szakja miképpen tud ehhez hozzájárulni?
- Miképpen lehet a személyes és a hivatalos-szakmai kapcsolatokat elkülöníteni az online világban? Beszéljék meg, közlétehet-e egy tanár a közösségi oldalon a) kötelező olvasmányokat; b) pályázati felhívásokat; c) nyaralásos képeket; d) bulibejelentkezéseket; e) versidézeteiket; f) párkapcsolati állapotot és annak változását; g) esküvői fotókat; h) babaképeket stb. úgy, hogy azokat a diákjai, a kollégái, a felettesei, a tanítványainak szülei láthatják. Mennyiben tér el a gyakorlat az elmélettől?



- Elképzelhetőnek tartja-e, hogy tanárként diákjaival a házi feladatról cseten beszéljen? És a diákokat érintő közösségi vagy magánéleti kérdésekről? Ha igen, milyen csetelési időpontot tartana ehhez megfelelőnek?
- Mennyire tartja fontosnak a helyesírást – általában véve, barátaival-családjával kommunikációban, a nyilvános kommunikációban, a diákjaival kommunikálva?
- Szabályosan ír(na)-e, ha a) a diákjaival; b) a diákjai szüleivel; c) kollégáival; d) a felettesével csetelne? Ha csetelne a diákjaival, kijavítaná-e a helyesírásukat?
- Ha felfedezne a diákok (hagyományos, írott) dolgozataiban a digilektusból származó szóalakokat (például: LOL, h 'hogy') vagy emotikonokat, kijavítaná-e ezeket? Pedagógiai szempontból megoldandó feladatnak, kérdésnek tekintené-e ezt a helyzetet?
- Hogyan reagálna, ha diákjai mémet, elektronikus képes viccet készítenének Önről, és az terjedne az interneten? Gondolja végig, lenne-e különbség, a) ha saját maga is humorosnak és találónak tartja a viccet; b) ha a diákok az órán, az Ön tudomása nélkül készített fényképet használnak hozzá; c) ha bántónak találja a képet vagy a viccet; d) ha a fényképét és teljes nevét is közzéteszik a vicchez; e) ha a fotóra a felette (az iskolaigazgató) hívja fel a figyelmét.
- Hogyan ellenőrizné (ha ellenőrizné), hogy diákjai a beadandó házi feladatot önállóan készítettek-e el, vagy az internetről másolták ki a feladat megoldását? Milyen feladatokat adna, hogy azok megoldásához ne legyen elegendő a netes keresés?

## Szakirodalom

- Balázs Géza – Bódi Zoltán szerk. (2005): Az internetkorszak kommunikációja. Tanulmányok. Budapest: Gondolat–Infonia.
- Brubaker, Jed R. – Vertesi, Janet (2010): Death and the Social Network. Presentation. CHI 2010 Workshop on HCI at the End of Life: Understanding Death, Dying, and the Digital, Atlanta, GA, USA. <http://www.jedbrubaker.com/wp-content/uploads/2010/02/brubaker-vertesi-death-sns.pdf> (2014. 01. 21.)
- Crystal, David (2001): Language and the Internet. Cambridge: Cambridge University Press.
- Karácsony András (2002): Individualitás a nomádok földjén. Pillanatképek. In: Nyíri Kristóf (szerk.): Mobilközösség – mobilmegismerés. Tanulmányok. Budapest: MTA Filozófiai Kutatóintézete.
- Koch, Peter – Oesterreicher, Wulf (1994): Schriftlichkeit und Sprache. In: Hartmut Günther – Otto Ludwig (szerk.): Schrift und Schriftlichkeit. Ein interdisziplinäres Handbuch internationaler Forschung. 1. Halbband. Berlin – New York. 587–604.
- Köhler, Thomas (1999): Methodik und Methodologie der Forschung zur Internet-Kommunikation. In: Frindte, Wolfgang – Köhler, Thomas (szerk.) Kommunikation im Internet. Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Wien: Lang.
- Origgi, Gloria szerk. (2006): text-e. Text in the Age of the Internet. Houndmills – New York: Palgrave Macmillan.
- Prensky, Marc (2001): Digital Natives, Digital Immigrants. On the Horizon 9/5: 1–6.
- Veszelszki Ágnes (2010): Digilektus a lektusok rendszerében. In: Illés-Molnár Márta, Kaló Zsuzsa, Klein Laura, Parapatics Andrea (szerk.): Félúton 5. Az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskolájának konferenciája. Budapest: ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola. 199–215.
- Veszelszki Ágnes szerk. (2012): Netszótár. @-tól a Zuckerbergetig. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Veszelszki Ágnes (2015): Megfontolások a digitális kommunikáció pragmatikai leírásához. In: Bárdosi Vilmos (szerk.): A nyelvi pragmatika kérdései szinkrón és diakrón megközelítésben. Budapest: Tinta Könyviadó. 239–250.

**Ajánlott irodalom**

- A digitális kommunikáció téma részletes, folyamatosan bővülő bibliográfiája: <http://www.veszelszki.hu/digilektus.html>.
- Benedek, András – Nyíri, Kristóf szerk. (2012): *The Iconic Turn in Education. Visual Learning*, Vol. 2. Frankfurt am Main et al.: Peter Lang.
- Bódi Zoltán – Veszelszki Ágnes (2006): *Emotikonok. Érzelemkifejezés az internetes kommunikációban*. Budapest: Magyar Szemiotikai Társaság.
- Bódi Zoltán (2004): *A világháló nyelve*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Crystal, David (2001): *Language and The Internet*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Érsok Nikoletta Ágnes (2006): Szóbeliség és/vagy írásbeliség. *Magyar Nyelvőr* 165–176.
- Kruzslicz Tamás (2013): A digitális kommunikáció hatása a középiskolások nyelvhasználatára. *Irodalomismeret* 2013/2. 197–211.
- Ong, Walter J. (1982): *Orality and literacy. The technologizing of the Word*. Methuen, London – New York.
- Petykó Márton (2012): Az írott beszélt nyelvtől a spontán írott nyelv felé. In: Hattyár Helga – Hugyecz Enikő Henriett – Krepesz Valéria – Vladár Zsuzsa (szerk.): *A sokszínű alkalmazott nyelvészet. Tanulmányok az alkalmazott nyelvészet területeiről*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 44–52.
- Veszelszki Ágnes – Parapatics Andrea (2014): A részvételtől a részvétig. A halál megjelenése és gyászmunka a közösségi oldalakon. *Magyar Nyelvőr* 2014/2. 179–198.
- Veszelszki Ágnes szerk. (2013): *A világhálóba keveredett ember. Hogyan változtatta meg az internet az Ön gondolkodását?* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Vincent, Jane – Fortunati, Leopoldina szerk. (2009): *Electronic emotion. The mediation of emotion via information and communication technologies*. (Interdisciplinary Communication Studies, vol. 3. Colin B. Grant [series editor]). Oxford et al.: Peter Lang.

## A változó nyelv

nyelvtípusok, nyelvrokonság, nyelvi változás, beszédstílus, beszédmód

### 1. Elmélet

#### 1.1. Bevezetés

Ebben a fejezetben az anyanyelvi ismeretek körébe tartozó témákkal foglalkozunk. Nyelvhasználati kérdések nemcsak a magyar nyelvi és irodalmi órákon kerülhetnek elő, hanem az iskolai élet legkülönbözőbb színterein is. Ezért különösen fontos, hogy a tanár tisztában legyen a nyelvi jelenségek hátterével, ismerje a probléma forrását, és megfelelő útmutatást tudjon adni a diákok számára.

Olyan témákról lesz szó a fejezetben, amelyek nemcsak az iskolában, hanem a közbeszédben is gyakran szóba kerülnek, sokszor azonban félinformációk, tévhitek keringenek a laikusok körében. Részletesen tárgyaljuk a nyelvek csoportba sorolásának két típusát, a tipológiai és a genetikait (= nyelvrokonság), valamint a nyelvi változás jelenségeit, ezek közül különösképpen az idegen szavak használatával kapcsolatos ismereteket. Végül pedig arra keresünk választ, beszélhetünk-e nyelvfejlődésről és nyelvromlásról.

#### 1.2. A nyelvtipológia

A nyelvek szerkezeti hasonlóságainak az összevetésén alapul ez a csoportosítás. E szerint megkülönböztetünk **izoláló** (elkülönítő) vagy **analitikus** nyelveket, mint például a kínai és a vietnami. Ebben a nyelvtípusban nincsenek toldalékok, a szavak alakja nem módosul. A grammatikai viszonyokat a szórend, a hangsúly vagy önálló szavak fejezik ki.

A **flektáló** (hajlító) vagy **szintetikus** nyelvekben a szavak belső szerkezete változik meg, a toldalékok több grammatikai jelentést is hordoznak. Általános a grammatikai nemek megkülönböztetése, ebből fakadóan többféle névszóragozási rendszer és egyeztetési szabályok vannak. Legjellegzetesebben a latin, a görög és az arab nyelvben mutatkozik meg.

Az **agglutináló** (ragasztó) vagy **affixáló** nyelvekben általában a szótőhöz járuló toldalékok, ritkábban a szótövek elé kerülő segédelemek fejezik ki a grammatikai viszonyítást – más nyelvek mellett a török, a finn, a japán és a magyar tartozik ebbe a csoportba.

Az **inkorporáló** (bekebelező) vagy **poliszintetikus** nyelvekben a szavak gyakran nagyon hosszúak és összetettek, illetve flektáló és agglutináló jegyeket is mutatnak. Az eszkimó és az ausztrál bennszülött nyelveket sorolják ide (Crystal 1998: 371–373).

A csoportba sorolás nem jelent kizárólagosságot, vagyis nincs olyan nyelv, amelyik „tisztán” egyik vagy másik csoportba tartozna, általában többféle jegyet hordoznak. Az is előfordulhat, hogy egy nyelv grammatikai viszonyítási rendszere megváltozik, és emiatt átsorolódik egy másik típusba. A magyar esetében például érdemes megfigyelni, hogy az **ősmagyar korban** (Kr. e. 1000 – Kr. u. 896) inkább az analitikus formák jellemzőek:

*\*ház + \*én 'házam'; \*ad + \*én 'adom'*

Az idők során az agglutináló jegyek váltak meghatározóvá:

*meg-kérdez-tet-het-t-ed (volna)*

Ugyanakkor vannak flektáló tulajdonságai is nyelvünknek:

*fél-fele; mész-megy; szép-szebb*

Példák izoláló nyelvi sajátosságokra:

*ablak alatt; esni fog; mentem volna; a szék; gyere be*

### 1.3. A nyelvrokonság

#### 1.3.1. Vélekedések a nyelvek eredetéről

A nyelvek eredetének kérdése régóta foglalkoztatja az embereket. A **monogenézis** szerint egyetlen közös ősnyelvből származnak a nyelvek, és a bibliai Babel története alapján a héber nyelvet vélték elsődlegesnek. Az elmélet szerint a nyelvek közötti eltérést a népcsoportok vándorlása okozta. Ezzel szemben a **poligenézis** több ősnyelv létezését feltételezi, ezért az emberi nyelv egyszerre több helyen alakult ki párhuzamosan. Az elmélet szerint a csoportok később feltételezhetően kapcsolatba kerültek egymással, ami a nyelvek közeledését eredményezte. Egy harmadik vélemény szerint a ma élő nyelvek egy közös őstől származnak, de korábban több, egymástól függetlenül kialakult ősnyelv is létezhetett (Crystal 1998: 369). Azt, hogy melyik elmélet lehet a valós, a tudomány ma még nem tudja eldönteni.

#### 1.3.2. A történeti összehasonlító módszer

A 18. században kezdték tudományos módszerekkel kutatni az ismert nyelvek rokonsági viszonyait. A történeti osztályozás azon az előfeltevésen alapul, hogy a nyelvek bizonyos csoportjai egy közös alapnyelvből alakultak ki. A közös őstől származó nyelvek viszonyát jól megfigyelhették az újlatin nyelvek és a latin nyelv kapcsolatában.

A nyelvrokonsági vizsgálatokhoz szerencsés esetben írásos emlékek szolgálnak forrásként, ennek hiányában a **történeti összehasonlító módszer** segítségével rekonstruálhatók az alapnyelvi formák. Az összehasonlító módszer a nyelvek egyes csoportjainak szisztematikus és részletes összehasonlításán alapul. Ennek során először meghatározzák a nyelvek formai hasonlóságának és különbségeinek körét, majd megpróbálnak rekonstruálni egy olyan korábbi állapotot, amelyből a későbbi formák kialakulhattak. Ezt nevezzük **belső rekonstrukciónak**, és azokat a nyelveket, amelyekről bebizonyosodik, hogy közös őstől származnak, rokonoknak tekintjük.

E módszer első nagyszabású eredménye az indoeurópai nyelvcsalád rokonsági viszonyainak a feltérképezése volt. A vizsgálatok kiterjesztésével sikerült bizonyítani, hogy Európa és Ázsia nyelveinek jelentős része egy közös őstől származik, ez az alapnyelv a proto-indoeurópai volt. A módszert a 18. század végétől széles körben alkalmazzák, a mai napig ez szolgál elméleti keretként a nyelvek összevetésénél.

A történeti összehasonlító módszer kialakulásában tudományközi hatásokkal is számolhatunk. A 19. század elején a romantika történelemkultusza a történeti stúdiumok gyors fejlődését eredményezte. Ekkor létesültek a múlt emlékeit kutató és bemutató intézmények (múzeumok, tudós társaságok), megkezdődött a népi irodalom gyűjtése (mesék, balladák, dalok). Ekkor erősödnek meg a történeti jellegű tudományok, alakulnak ki a segédtudományok (pecséttan, régészet, oklevéltan), történeti forráskiadványok jelennek meg, és ezzel megszületik a forráskritika is. Az őshazakérés, a nyelvrokonság felkutatása a múlt emlékeit feltáró törekvésekbe illeszkedett be.

Másfelől a 19. század közepétől a nagy felfedezések hatására megújult természettudományok a humán tudományokra is nagy hatást gyakoroltak. A nyelvet például a természeti jelenségekhez sorolták, olyan élő organizmusnak tekintették, amely születik, fejlődik, hanyatlik és elhal. A nyelvészek felfedezték a természettudományos módszerekben rejlő általános érvényű szempontokat: a megfigyelés alapján megállapított tényekből vonhatók le a következtetések. A hangtörvényt például a természeti törvényszerűségek alapján próbálták meghatározni.

Charles **Darwin** A fajok eredete című munkájában (1859) a nyelvek példáján mutatta be, hogyan kellene a fajokat hasonlóságuk alapján alcsoportokba sorolni. Úgy vélte, a természetes rendszer genealógiai elrendezésű, mint a **családfa**. Ha rendelkezésünkre állna az emberiség teljes családfája, az emberfajták genealógiai elrendezése nyújtaná a világon beszélt nyelvek legjobb osztályozását.

Darwin nyelvekre vonatkozó ötletét August Schleicher vezette be a nyelvészeti szakirodalomba. A családfamodell lényege, hogy a nyelvek különböző családokba csoportosíthatók, és a rokonnak tekinthető nyelvek közös ősrre vezethetők vissza. A rokon nyelvek közötti különbségek külső hatásra jöttek létre, és minél nagyobb a távolság két nyelv között, annál régebben váltak szét. Ez a családfaelmélet mind a mai napig nagyon népszerű, a középiskolai tankönyvek általában ezt tanítják.

Az elmélet hiányosságai igen hamar kiderültek. Azok a nyelvek nem illeszthetők bele ebbe a rendszerbe, amelyek átmenetet képeznek az ágak között. Nem számol azzal a lehetőséggel, hogy a nagyon szoros és sokáig tartó érintkezés során a nyelvek ugyanolyan közös tulajdonságokat kezdenek kialakítani, mintha közös őstől származnának.

Egy alternatív modellt dolgoztak ki, amely nem tartalmaz ilyen éles határokat. A kiindulás alapja az a tény, hogy egyetlen nyelv sem egységes, különféle nyelvváltozatokban létezik, ezért a nyelvek között is fokozatos az átmenet. A megfigyelések szerint Dél-Olaszországból elindulva Észak-Franciaországig a szomszédos falvak lakói megértik egymást. Az újlatin nyelvek a szivárvány színeihez hasonlóan nem választhatók el egymástól élesen, innen kapta a modell a **szivárványelmélet** elnevezést is.

A nyelvi változások hullámszerű elterjedése után **hullámelméletnek** nevezik azt a modellt, amely a vízbe dobott kő által vetett hullámok egymás keresztezésére vagy elhalására emlékeztet. A nyelvterületnek egy kiválasztott részét több felől érheti nyelvi hatás, amelyek eltérő erejűek lehetnek, ezért a nyelvek és nyelvjárások közötti különbségek is fokozatosak.

Azokat a nyelveket, amelyek hosszú ideig tartó érintkezésben léteznek, és közös jegyeket alakítanak ki, **nyelvszövetségnek** nevezzük (Róna-Tas 1978; Crystal 1998; Honti 2010).

### 1.3.3. Nézetek a magyar nyelv rokonságáról

Az uráli nyelvcsalád rokonsági viszonyait is a történeti összehasonlító módszer segítségével vizsgálták, és ez alapján rekonstruálták az idők folyamán az uráli, a finnugor és az ugor alapnyelvet. A 19. század második felében élő tudósok tették a legfontosabb megállapítást, Hunfalvy Pál, Reguly Antal és Budenz József minden kétséget kizáróan bebizonyították, hogy a magyar nyelv az uráli nyelvcsalád finnugor ágához tartozik.

A tudomány eredményét a korabeli közvélemény hitetlenkedve fogadta, és napjainkig jól érezhető a nagyközönség egy részében valamiféle bizonytalanság a finnugor nyelvrokonsággal kapcsolatban. A tanulókhöz gyakran egymásnak ellentmondó információk jutnak el, a családi hagyomány és az iskolában tanultak időnként élesen szemben állnak. A helyzetet néha a tanárok sejtelmes megjegyzései, „nem hivatalos véleménye” tovább rontja. Vajon mi lehet az oka a sokakban meglévő ellenérzésnek, mi táplálja az elutasítást, és miért nem tudnak közeledni az álláspontok?



Az ellenzők látszólag nyelvészeti kérdéseket feszegetnek, de valójában sokkal összetettebb a probléma, az elutasítás alapvetően nyelven kívüli okokra vezethető vissza. Ez a magyarázata annak, hogy nyelvészeti eszközökkel kevés siker érhető el az áltudományos nyelvrokonításokkal szemben.

A nyelv meghatározóbb szerepet játszik egy nép összetartozás-tudatában, mint bármilyen más identitásalakító tényező (vallás, népszokás, viselet stb.). Ezért minden ehhez kapcsolódó jelenséget a közösség fokozott érdeklődése kíséri, a reakciókat sok esetben inkább az érzelmeik irányítják, nem pedig a ráció. A nyelvrokonsági viszonyok sokak számára hitbéli kérdés, amelyet tudományos eredményekkel nem lehet megingatni. A vitázó felek elbeszélnek egymás mellett, egymással összeegyeztethetetlen fogalmi körökben mozognak, a másik érvrendszerével nem tudnak mit kezdeni.

A régiak tudatában a nép és a nyelv fogalma egybefonódott, és a hazai nyelvhasználati törekvéseket nem annyira a nyelv, hanem sokkal inkább a magyar nép eredete, őstörténete inspirálta. Ez a szemlélet ma is jelen van a finnugor rokonságot elutasítók körében, a fogalmak összemosódása és az ebből fakadó félreértések miatt is alakulhatott ki az elutasítás. Fontos tudni, hogy **nyelvünk** őstörténete nem azonos **népünk** őstörténetével, a nyelvek rokonsága nem jelenti a közös nyelvet beszélő népek antropológiai, genetikai rokonságát. A közbeszédben mégis mindmáig gyakran elhangzik a *rokon nyelvek* szinonimájaként a *rokon népek* kifejezés – tévesen. Ez pedig folyamatosan munícióval szolgál az ellenzők számára.

A rokonságot elutasítók érvei között gyakran elhangzik az a megállapítás, miszerint hogyan lehetne rokon a két nyelv, hiszen meg sem értik egymást a magyarok és a hozzájuk legközelebb álló vogulok (belső elnevezésükön *manysik*) és osztjákok (belső elnevezésükön *hantik*). Valóban nem értjük egymást, de ezen nem kell csodálkozni, hiszen a legújabb kutatások szerint a magyar nyelv önálló élete kb. Kr. e. 1000-től kezdődik, tehát a szétválás óta mintegy 3000 év telt el. A nagy időbeli és földrajzi távolság, az ugor nyelvek érintkezésének megszakadása okozta azt az eltávolodást, amely miatt már nem érzik a beszélők az összetartozást.

Az alternatív rokonítások mögött többféle motiváció rajzolódik ki. A dicső múlt felidézése segítheti a jelen törekvéseit. Az ősök valódi vagy képzelt érdemei alapján könnyen növelhető egy nép presztízse a külföld szemében. Ez az attitűd jól megfigyelhető a magyar–hun–szkíta–avar nyelv-és néprokonításban. Már a honfoglaló magyarság körében is élt a hun–magyar rokonság mítosza, amelyet aztán a középkori krónikák folyamatosan életben tartottak. A magyar királyi udvar – főként Mátyás – is nagyon kedvelte az Attilától való leszármazás gondolatát, erősítette az uralkodói legitimitást. A rokonítás elmélete évszázadokig tartotta magát annak ellenére, hogy a hun, szkíta, avar nyelveket ma sem ismerjük.

Megfigyelhető, hogy olyan történelmi korszakokban, amikor a jelen nem kínál sikereket, illetve korábban tragikus eseményeket élt meg egy közösség, szívesen fordul a dicső múlthoz, és onnan keres magának eszményképeket. Mindazokat, akik ezt a mítoszt veszélyeztetik, a közösség nagyobb része elutasítja, és szívesen azonosítja a jelen nemkívánatos elemeivel. Ez magyarázza, hogy a szabadságharc leverése után, túl a Bach-korszak komor évein, a finnugor rokonság tudományos bejelentése miatt váltott ki ilyen erős ellenérzést, miért politizálódott át a nyelvrokonság kérdése. A „halzsíros atyafiak” helyett tetszetősebb volt a török–magyar rokonítás, a német származású Budenz Józsefet pedig ezért tartották az osztrák érdekek képviselőjének. A korabeli közvélemény úgy érezte, hogy a nemzeti önrendelkezés elvesztése után a dicső történelmi múltat is elveszik tőlük.

Napjainkban ismét számos rokonítási elméletről hallhatunk. Mivel a II. világháború utáni évtizedekben nem jelenhettek meg hivatalos formában alternatív elméletek, az 1989-es fordulatot követően a szerzők új lendületet kaptak, és számos nyomtatott és elektronikus kiadvánnyal árasztották el a témára fogékony olvasókat. Különösen a sumer–magyar rokonítási elméletek váltak



népszerűvé. A mozgatórugókat itt is könnyű megtalálni: az új társadalmi berendezkedés a szellemi élet területén is átrendeződést, hangsúlyeltolódást hozott. Az átlagember nehezen tud eligazodni a tudományos és tudományosnak látszó elméletek között, sokan közülük úgy vélhették, hogy a finnugor rokonítás is a letűnt kor „terméke” (Rédei 1998; Hegedűs 2003; Honti 2010; Nádasy 2010).

### 1.3.4. Tudomány – áltudomány

Az áltudomány – noha magát tudományosnak tünteti fel – nem felel meg a tudományosság kritériumainak. A tudományos megállapítások jellemző tulajdonsága az önkorrekción, vagyis a téves, meghaladott nézetek korrekciójának képessége. Ezzel szemben az áltudományos megállapításokat ugyan lehet cáfolni, de érdemi reakció nem érkezik rá.

A tudomány a források kritikai vizsgálatával bizonyítja igazát, adatgyűjtés, elemzés után vonja le a következtetéseket. Az áltudomány esetében fordított a folyamat. Előbb fogalmazódik meg a következtetés, majd ehhez rendelődnek a tudományosnak tűnő módszerek, és csak azok az eredmények kerülnek napvilágra, amelyek alátámasztják a kitűzött célt.

A tudományos összehasonlító módszereket pl. a **szabályos hangmegfeleltetést** nem ismerik, munkamódszerükre jellemző a betűk (nem hangok, fonémák!) önkényes hasonlítás. A nyelvi rendszerből csak a szavakat vizsgálják, az egyéb elemek (alaktan, mondat, tipológia) figyelmen kívül hagyása jellemzi vizsgálataikat. A következtetéseiket nem módszeresen gyűjtött anyagból vonják le, a feltevéseket, vélekedéseket tényként közlik. A nyelvészeti alapfogalmakat nem fogadják be.

Van, amikor a legszembeűnőbb **anakronizmus**ról sem vesznek tudomást. A sumer rokonítás kapcsán megfélekednek arról, hogy a nyelv megőrzi az egykori lakóhely emlékét. A magyar nyelvnek viszont nincs olyan rétege, amely a sivatagi környezetre utalna. A *homok* és a *teve* szavunk későbbi török kölcsönzés.

Az etruszk–magyar rokonítás pedig azt feltételezi, hogy a magyar honfoglalásnak másfél ezer évvel korábban kellett volna megtörténnie, mint ahogy ma tanítják. Itt sem vesznek tudomást arról, hogy a két nép érintkezése nélkül nem valósulhat meg nyelvi kölcsönhatás.

A közvélemény számára megtévesztő lehet az is, hogy az elméletek képviselői általában felsőfokú végzettséggel rendelkeznek, esetleg más tudományág elismert szakemberei, akik nyelvészként-történészként lépnek fel, noha ilyen irányú végzettségük nincs. Érdemes megfigyelni azt is, hogy míg a különféle alternatív elméletek képviselői a finnugrisztikával és a módszeres őstörténet-kutatással ellenséges viszonyban állnak, más rokonítások cáfolatával kevésbé foglalkoznak (Rédei 1998; Honti 2010).

## 1.4. A nyelvi változás jellemzői

Mivel a nyelvet használó nyelvközösségek, illetve a társadalmi környezet állandó változásban van, ezért a nyelvnek is változnia kell. A nyelvi változás minden élő nyelvre jellemző tulajdonság, értékítéletet nem tartalmazó, semleges kifejezés. Olyan nyelvrostertani vagy nyelvhasználati módosulásokat jelez, amelynek következtében például valamely elem, jelenség, jelentés, funkció, szabály megváltozott. A nyelvi változás a nyelvtörténeti vizsgálatok központi témája. A nyelvi változás csak a nyelvhasználat során következhet be, beszélőktől független nyelvi változás nincs, színtere mindig a tényleges kommunikáció.

A nyelvi változás feltételrendszere kettős, egyrészt nyelvrendszerbeli, másrészt társadalmi tényezők játszanak szerepet. A nyelvet beszélő társadalom kommunikációs igényei hozzák a nyelvhasználat változását, másrészt az, hogy a változás miként zajlik le, függ a nyelvrendszerbeli

sajátosságoktól. Például a *metrózik* ige egy új közlekedési mód megnevezésére született (társadalmi igény), képzésmódjában pedig egy igen produktív igeképző (-z) kap szerepet (nyelvrendszerbeli adottság).

A nyelvi változásoknak két fő típusuk van, a **neologizáció** és az **archaizálódás**. Amikor a nyelvhasználatban új elemek, jelenségek, funkciók, szabályok jönnek létre, **neologizmusokról** beszélhetünk, ilyenek pl. *csetel*, *lájkol* vagy a *kell menjek* szerkezet. A használatból visszaszoruló, kiesző elemek az **archaizmusok**, mint pl. a *kegyelmed*, *tekintetes* vagy a *Vácott* típusú helyhatározó.

A változás lehet **alaki**, mint a [*vogymuk* > *vagyunk*], vagy **funkcionális**, mint valamennyi jelentésváltozás esetében (például a *házsártos* eredeti jelentése 'kockajátékos' volt). A változások egy része **folyamatos**, ilyen a *dzs* fonéma meghonosodása a 16. században az oszmán-török jövevényszavak hatására (pl. *dzsida*, *dzseb* > *zseb*) vagy **ugrásszerű**, mint a szleng szavak elterjedése. A változások lehetnek **szűk** vagy **széles hatáskörűek**, kiindulásukat tekintve **egy-** vagy **többgócúak**. A nyelvi változások lehetnek szándékos beavatkozások következményei, e szerint **tudatos**, **mesterséges**, esetleg **felülről jövő** vagy pedig **spontán**, **természetes**, **alulról jövő** változások. A tudatos és szándékos nyelvváltoztatást **nyelvfejlesztésnek** nevezzük, legjellegzetesebb példája a nyelvújítás volt.

A nyelvi változások okai lehetnek nyelvrendszerből fakadó „belső”, illetve, társadalmi, kulturális tényezőkkel összefüggő „külső” okok. Az előbbieket kapcsán fontos tényező az **analógia**, amely szabálytól való eltérést okozhat, és átmeneti szabálytalanságokkal új szabályokat hoz létre. A *fej* szó elterjedése jól mutatja az analógia működését. Az eredeti *fő* : *feje* pár helyett a szabályosabb *fej* : *feje* alakpárt hozta létre a *fej-em*, *fej-ed*, *fej-e* paradigmatasorból kiemelt *fej*-jel. A *főm* : *fejem* min-tájára pedig létrejön a *nőm* : *nejem* típus.

A különféle nyelvi részrendszerek **változásérzékenysége** eltérő. A fonémarendszer például szorosan strukturált, viszonylag kis mennyiségű elemből áll. A rendszerszintű változások általában lassan következnek be, nehezen lép be egy új elem, és a változások erőteljesen kihatnak a többi elemre. Ha például kiesik egy hang, akkor ez nemcsak a fonémarendszert mozgatja meg, hanem kihat a morféimákra is. Ezzel szemben a szókészlet sok elemből álló, lazábban strukturált rendszer, könnyebben bekövetkeznek a változások. A szókészletben mindig tükröződik egy adott társadalom szellemi és anyagi kultúrája.

A nyelv **változásának üteme** nem egyenletes. Mindig olyan ütemű és mérvű, amit a társadalmi körülmények szükségessé tesznek. A magyar nyelv változása például felgyorsult a honfoglalás idején, a nyugati keresztény művelődési körbe, illetve a feudális társadalmi rendbe betagozódás idején, és a reformkorban is.

A nyelvi változások nem jelezhetők előre. Azt viszonylag pontosan meg tudjuk mondani, hogy nyelvrendszertani okokból milyen változások nem lehetségesek, és melyekre van lehetőség. De hogy a lehetőségekből mi következik be, azt nem tudjuk. A nyelv a társadalmi változásokat követve változik, a társadalomban bekövetkező mozgásokat pedig nem lehet előre megjósolni.

A nyelvi változások lefolyására, természetének a tanulmányozására, a változások okainak, mechanizmusának működés közbeni megfigyelésére a jelen kínálja a legközvetlenebb lehetőséget. Amit a ma zajló változásokról megállapíthatunk, azt magyarázatként felhasználhatjuk régebbi korok vizsgálatában is. Az **egyöntetűség elve** szerint a jelen a múltat, a múlt pedig a jelen segít megmagyarázni (Benkő 1988; Kiss–Pusztai 2003; Kiss 2012, 2013).

## 1.5. Beszélhetünk-e nyelvromlásról?

A nyelvi változások sajátosságait nem ismerő beszélők sokszor nem tudják értelmezni a nyelvhasználat bizonyos módosulását. Előfordul, hogy ugyanabban a jelenségben ellentétes mozgásokat feltételeznek. Egyesek úgy vélik, hogy korábban rosszul, hibásan beszéltek az emberek, a változások a nyelv javulását hozták. Mások szerint régen szebben, választékosabban beszéltek, a modern élet rontotta el a nyelvet. A nyelvi változásokkal kapcsolatban használt kifejezéseik – **fejlődés** és **romlás** – értékítéletet tartalmaznak. A nyelvi változás azonban összetett folyamat, egyszerre van jelen gazdagodás és szegényedés, keletkezés és eltűnés (Kiss 2011).

### 1.5.1. Idegen-e az idegen nyelv?

Amikor az anyanyelvet féltő laikusok nyelvromlásra panaszkodnak, három jelenséget szoktak emlegetni: 1. az idegen szavak térhódítását, 2. a beszédmód igénytelenné válását, 3. az új vagy újnak tűnő nyelvi jelenségek terjedését.

Az **idegen nyelvi hatással** kapcsolatos aggályok túlmutatnak a nyelvészeti kérdéseken. Sok esetben inkább kulturális veszélytudatról kell beszélnünk az idegen szavak elutasítása kapcsán. Egyetlen nyelv sem él azonban elszigetelten, minden nyelvben megfigyelhető az idegen szavak megjelenése, a nyelvi érintkezések természetes következményei. Csak akkor okozhat gondot, ha rövid idő alatt túl sok idegen szó áramlik be egy nyelvbe, mert kommunikációs nehézségeket okoz. Az anyanyelvi beszélők nehezebben sajátítják el az idegen eredetű kifejezéseket, mint a belső keletkezésű szavakat.

Az idegen szavak a magyar nyelv életében is fontos szerepet töltenek be, kulturális és műveltségi kapcsolataink lenyomatai. Az egyes népek története létrehoz olyan helyzeteket, amikor a különféle nyelveket beszélő népek tartósan egymás közelébe, szomszédságába kerülnek, vagy éppen egymással elkeveredve élnek. A szoros társadalmi érintkezésnek erős a nyelvi kapcsolatokra kiható következménye is. Az átadás-átvétel arányait és irányait nyelven kívüli tényezők határozzák meg, mindenekelőtt a kapcsolatba került népek műveltségi szintje és jellege, valamint társadalmi-politikai viszonyai, illetve az érintkező felek számarányai.

A nyelvi érintkezésből fakadó egymásra hatások lehetnek kiegyenlítettek, ilyen például a magyar–szerb viszonylat, más esetekben az egyik nyelv jelentékenyebb mértékben fölébe kerekedhet a másiknak. A német nyelvi hatás a szomszédos lengyelre, csehre, magyarra, szlovénra sokkal nagyobb mértékű volt, mint ezek befolyása a németre.

A történelem során voltak olyan helyzetek, amikor egy nyelvnek nagy területre, több nyelvre kiterjedő nyelvi-művelődési befolyása alakult ki. A középkor folyamán ilyen nyelv volt a **latin**, amely Európának főként a római egyházhoz tartozó részén viszonylag egységes kulturális nyelvi kört hozott létre. A latin hatása az egyházi és a középkori tudományos terminológiától a keresztnévadáson és a klasszikus eredetű közmondásokon át a szövegformálás eleméig elért. Jól látható, hogy az efféle nyelvi dominancia mögött általában társadalmi-politikai okok állnak: az oszmán-török nyelv a Balkánon volt egyeduralgoló a birodalom fénykorában, az újkorban a **német** nyelvnek alakult ki kelet-közép-európai befolyása. De gondolhatunk a nagy földrajzi felfedezések után a spanyol és a portugál nyelv térhódítására vagy az **orosz** nyelv terjesztésére az egykori szocialista országokban. A II. világháborút követően az **angol** nyelv indult hódító útra, szerepe az elmúlt évtizedekben egyre bővült. Mára elsődleges közvetítő nyelvvé vált, a **nyelvi globalizáció** hatására a technika és a tudomány mellett a hétköznapi élet számos területére is behatol. Amikor napjainkban az idegen nyelvi hatásra panaszkodik valaki, akkor többnyire az angol nyelvre gondol.

Nyelvünk története során változó intenzitással, de folyamatosan áramlottak be idegen eredetű szavak. A műveltségváltások idején az átlagosnál nagyobb a beáramlás, de idővel a rendszer kiegyenlítődik, a feleslegessé váló átvételek kihullanak. A nyelv gazdaságos működésre való törekvése csak olyan elemeket tart meg, amelyekre szükség van (Kiss 2011).

### 1.5.2. Beszédstílus, beszédmód

A változó társadalom, kultúra a viselkedési normákra is kihat, ez pedig a stílust, a **beszédmódot** is érinti. Egyre távolabb kerül az idősebb generáció a fiatalok nyelvhasználati szokásaitól, lexikai, frazeológiai és stílusbeli különbségek alakulnak ki. A szlengesedés, a közbeszéd durvulása, a vulgáris kifejezések gyakori használata, a nyelvi tiszteletadás zavarai, a hadarás nem tekinthető a nyelvromlás jelének, de egyesek számára zavaró nyelvhasználati mód.

Ugyancsak ellenérzést vált ki, amikor a közmegegyezéssel viszonyítási alapként tekintett köznyelvi normák egy részét nem követik a nyilvános nyelvhasználati színtereken. A *nákolás*, a *suk/süközés*, az igeikötő helytelen használata (*el-e jön*) és más, a köznyelvi norma szerint helytelennek tartott nyelvi megnyilatkozás **stigmatizált**, a beszélőközösség nagy része elutasítja. Ezek alkalmazását a köznyelvi normának való meg nem felelésnek tartják, pedig ezek gyakran nyelvjárási jelenségek. Ez azonban nem csökkenti a nyelv funkcionális teljesítőképességét (Kiss 2011).

#### Feladatok

##### 1. feladat

Készítsen gondolattérképet a nyelvi változás jellegzetességeiről a fejezet szövege és a saját megfigyelései alapján!

##### 2. feladat

Gyűjtsenek csoporttársaival idegen nyelvi példákat arra, amikor a mondatbeli viszonyítás nem az adott nyelv nyelvtipológiai csoportjára jellemző módon történik! Magyarázzák el egymásnak, mi jellemzi az adott nyelvet általában, a példák miben térnek el ettől!

##### 3. feladat

Páros munkában írjanak egymásnak különböző nyelvtípusra jellemző halandzsa mondatokat! Állapítsák meg a mondatok tipológiai besorolását, magyarázzák el, mi alapján döntöttek!

##### 4. feladat

A *Miatyánk* kezdetű imádság kezdő sorát 57 indoeurópai nyelven olvashatja David Crystal *A nyelv enciklopédiája* (1998) című kötetének 378. oldalán. Hasonlítsa össze az idézeteket, keressen lexikai és grammatikai hasonlóságokat, valamint eltéréseket a példákban!

##### 5. feladat

Páros munkában készítsenek referátumot és korreferátumot egy alternatív nyelvhasonlításról! Az egyik előadás ismertesse a rokonítás fontosabb tételeit, a másik előadás tételesen elemezze és értékelje az elhangzottakat!

##### 6. feladat

Olvassa el Nádasy Ádám *A gonosz Budenz* című írását (Élet és Irodalom, 2010. április, [http://seas3.elte.hu/delg/publications/modern\\_talking/a-gonosz-budenz.html](http://seas3.elte.hu/delg/publications/modern_talking/a-gonosz-budenz.html))! Készítsen gondolati vázlatot a tanulmányról, ismertesse csoporttársainak! Milyen eszközökkel próbálja a szerző állítását hitelesebbé tenni az olvasók előtt? Mennyire érzi meggyőzőnek a szerző álláspontját?

**7. feladat**

Gyűjtse össze a legkorábbi időktől kezdve a 19. század elejéig azokat az érveket, megfigyeléseket, amelyek a magyarság finnugor eredetét támasztják alá!

**8. feladat**

Gyűjtse össze, milyen néven emelgették a középkori források a magyarokat! Volt-e ennek bármi-féle történeti alapja?

**9. feladat**

Páros munkában dolgozzák fel az ugor–török háború pengeváltásait! Ismertessék a szembenálló felek érveit, ellenérveit!

**10. feladat**

Gyűjtse össze a finnugor nyelvrokonság fogadtatásának 19. századi dokumentumait! Csoportosítsa a véleményeket! Melyek voltak a legfőbb érvek és ellenérvek?

**11. feladat**

A *Halotti beszéd* jellegzetes sorai számos későbbi műből visszaköszön. Keressen a különböző művészeti ágakból olyan műveket, ahol felismerhető a nyelvemlék interpretációja! Értelmezze az invokáció szerepét az adott műben! A gyűjtőmunkához használja az OSZK nyelvemlékeket bemutató oldalát: <http://nyelvemlekek.oszk.hu/>!

**12. feladat**

Keresse ki az alábbi szövegből azokat a részeket, amelyek a mai beszélő számára archaizmusok!

Egy októberi nap meleg sugárai önték el fényöket Tiszarét messze terjedő határára. Az égen nem vala felleg, mely tiszta kékjét elsötétítné; a téren, merre csak a szem érhetett, nem volt egy szekér, mely zöld színét porfellegekbe borítná, csak a pacsírták ezerhangú éneke, mely az eget eltölté, a távolban legelő falucsordának kolompolása s itt-ott egyes munkás, ki kaszájával vállán danolva hazafelé ballagott – szakíták félbe az ünnepélyes csendet, mely között a nap a láthatár felé szállt. A dombon, honnan a sz.-vilmosi erdőig láthatni, s ha Tiszarét ákáckerített házain túl tekintünk, a Tisza folyását mérföldekre követhetjük, két férfi ült egymás mellett, elmerülve a vidék látásában, vagy talán azon gondolatokban, melyek sokszor látott tájak előtt az emberi szívet mintegy önkénytelenül megragadják, s régmúlt napok emlékeit hívják vissza. Van egy érzelem, a honvágyhoz majdnem hasonló, mely minden emberi kebelben, ha élének férfikorán túllépett, fölszó-lal, s a pálya végéhez közelgőt gyermeksége szebb napjaira inti; s mennyivel szűkebb körbe szorul életünk, mennyivel kevesebb az, mit valóban emlékezetre méltót tevének vagy tapasztalánk: annyival szívesebben tekintünk azon korunkra, midőn legalább felté-teleink voltak dicsők s ezekből látjuk, hogy ha nem is a kiválasztottak, legalább a meghí-vottak közé tartozánk mi is. S ha a férfiak, kiket itt a dombon találunk, élteket egy alföl-di faluban töltve, midőn agg korukban hosszú munkásságuknak terén körültekintének – néha fölsóhajtnak, mert eszökbe jut, hogy egykor az élet is messze rónaként terjede körülöttök, hol a szem akadályt nem talált, s hogy a messze terjedettnek csak oly kis darabját járhaták be! mert itt is előbb nem gyanított határhalmok állának melyeken túl munkásságukat nem terjesztheték - valóban nincs mit bámulnunk! De bármiként legyen ez, gondolatok - melyek még annak is, kit éppen eltöltenek, többször urai, mint tulajdonai



–, a történetíró birtokához nem tartoznak; azért nem háborítva új barátinkat kényelmes ábrándaikban, csak azon leszek, hogy személyöket ismertessem meg olvasóimmal.

(Eötvös József: A falu jegyzője – <http://mek.oszk.hu/00600/00642/html/> 2014. 12. 27.)

### 13. feladat

Készítsen párhuzamos kronológiát az uráli és az indoeurópai nyelvcsalád történetéről! Figyelje meg, hol tart az indoeurópai nyelvek szétválása a magyar nyelv önálló élete kezdetén! Vonjon le következtetéseket a kronológiák alapján!

### 14. feladat

Gyűjtsön olyan vándorszavakat, amelyek több nyelvben is hasonló alakúak, még ha jelentésük között lehetnek is eltérések!

### 15. feladat

Készítsen arcképcsarnokot a múlt és a jelen kiemelkedő nyelvészeiről, nézzon utána, hogy a nyelv-tudomány mely területéhez kapcsolódik tevékenységük!

### 16. feladat

Készítsenek olyan feladatokat páros munkában, amelyhez az alábbi adatbázisokat kell használni!

- Magyar Nemzeti Szövegtár (<http://corpus.nytud.hu/mnsz/>)
- Uralonet (<http://www.uralonet.nytud.hu/>)
- BUSZI – Budapesti Szociolingvisztikai Interjú (<http://buszi.nytud.hu/>)
- E-szókincs (<http://corpus.nytud.hu/e-szokincs/>)

### 17. feladat

Magyarázza meg a következő idegen szavak jelentését!

*affektál, peches, kooperatív, praxis, eksztázis, amatőr, intenzív, presztízs, stigmatizált, diszharmónia, lájkol*

### 18. feladat

Keressen olyan szavakat Kiss Gábor és Pusztai Ferenc *Új szavak, új jelentések 1997-ből* című könyvéből, amelyek nem maradtak meg szókincsünkben vagy jelentésük módosult a kötetben közltekhez képest!

### 19. feladat

Ki mit tud? vetélkedő szervezésére kérték fel. A résztvevők érettségi előtt álló diákok. A feladatokat a nyelvrokonság témaköréből állítsa össze!

### 20. feladat

Válaszoljon az alábbi kérdésekre!

- Hogyan csoportosítaná típus és eredet szerint az Ön által beszélt idegen nyelvet, nyelveket? Melyek a legközelebbi rokon nyelvei? Az anyanyelvi beszélők mennyire érzékelik a nyelvek összetartozását?
- Milyen módon kerülnek elő a magyarórákon kívül az anyanyelv használatának kérdései? Mennyiben lehet feladata nem magyar szakos tanárként útmutatót adni tanítványainak? Szükség van-e ilyen kérdésekről magyarórán kívül is beszélni?



- Kiket látunk a fényképeken? Hogyan vélekedtek egymás nyelvészeti munkásságáról?



- Milyen érvekkel, módszerekkel próbálná meggyőzni a finnugor rokonságban kételkedő diákját, szomszédját, nagypapját?
- Ha egy időgép segítségével a *Halotti beszédet* egy ómagyar kori temetésen hallhatná, milyen többletinformációkra lenne kíváncsi?
- Szóban vagy írásban használ gyakrabban idegen szavakat? Miért? Szakterületének terminológiájára a magyar vagy az idegen kifejezések jellemzőek-e?
- Milyen beszédstílus zavarja leginkább? Miért?
- Mit gondol a nyelvhelyességi hibákról? Ha beszélgetőtársa olyan formát használ, amelyet nem tart helyesnek, kijavítja?
- Szokott ismerőseivel nyelvhasználati kérdésekről beszélgetni? Milyen témák kerülnek elő?
- Ha nyelvhasználati kérdései vannak, kihez vagy mihez szokott fordulni? Milyen könyveket, internetes oldalakat ismer, használ?

## Szakirodalom

- Benkő Loránd (1988): A történeti nyelvtudomány alapjai. Budapest: Tankönyvkiadó 183–212.
- Bereczki Gábor (2010): Tévtanok, rögeszmék a magyar őstörténet kutatásában. In: Honti László szerk.: A nyelvrokonságról. Az török, sumer és egyéb áfium ellen való orvosság. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 31–44.
- Crystal, David (1998): A nyelv enciklopédiája. Budapest: Osiris Kiadó.
- Hegedűs József (2003): Hiedelem és valóság. Külföldi és hazai nézetek a magyar nyelv rokonságáról. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Honti László szerk. (2010): A nyelvrokonságról. Az török, sumer és egyéb áfium ellen való orvosság. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Kenesei István (1995): A nyelv és a nyelvek. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kiss Jenő (2011): Nyelvromlás? Magyar Nyelv 1: 9–20.
- Kiss Jenő (2012): A magyar nyelv és nyelvközösség. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kiss Jenő (2013): A nyelvi változás – kutatói dilemmák. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (2003): Magyar nyelvtörténet. Budapest: Osiris Kiadó. 11–68.
- Nádasdy Ádám (2010): A gonosz Budenz. Élet és Irodalom. 2010. április 23. [http://seas3.elte.hu/delg/publications/modern\\_talking/a-gonosz-budenz.html](http://seas3.elte.hu/delg/publications/modern_talking/a-gonosz-budenz.html) (2015. 05. 30.)

Rédei Károly (1998): *Őstörténetünk kérdései*. Budapest: Balassi Kiadó. 17–31.

Róna-Tas András (1978): *A nyelvrokonság*. Budapest: Gondolat Kiadó.

### Ajánlott irodalom

Balázs Géza – Grétsy László (2000): *Anyanyelvünkről, anyanyelvünkért*. Budapest: Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma.

Balázs Géza szerk. (2011): *Nyelvészetről mindenkinek*. Budapest: Inter Nonprofit Kft.

Bárczi Géza (1980): *A magyar nyelv múltja és jelene*. Budapest: Gondolat Kiadó.

Benkő Loránd (1999): *Nemzet és anyanyelve*. Budapest: Osiris Kiadó.

Bereczki Gábor (1996): *A magyar nyelv finnugor alapjai*. Budapest: Universitas Kiadó.

Csepregi Márta szerk. (2001): *Finnugor kalauz*. Budapest: Panoráma.

Dömötör Adrienne (2006): *Régi magyar nyelvemlékek*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Fodor István (2001): *Mire jó a nyelvtudomány?* Budapest: Balassi Kiadó.

Fodor István (2004): *A világ nyelvei és nyelvcsaládjai*. Budapest: Tinta Kiadó.

Kálmán László – Nádasdy Ádám (1999): *Hárompercesek a nyelvről*. Budapest: Osiris Kiadó.

Kiefer Ferenc szerk. (2006): *Magyar nyelv*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Kiss Jenő (1995): *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

É. Kiss Katalin (2004): *Anyanyelvünk állapotáról*. Budapest: Osiris Kiadó.

Kövecses Zoltán (2009): *Magyar szlengszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Lanstyák István (2007): *Általános nyelvi mítoszok*. Domonkosi Ágnes – Lanstyák István – Posgay Ildikó szerk. 2007: *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*. Dunaszerdahely: Gramma Nyelvi Iroda–Tinta Könyvkiadó. 174–212.

Magay Tamás (1974): *Idegen nevek kiejtési szótára*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Minya Károly (2003): *Mai magyar nyelvújítás*. Budapest: Tinta Kiadó.

Nádasdy Ádám (2003): *Ízlések és szabályok. Írások nyelvről, nyelvészetéről 1990–2002*. Budapest: Magvető.

Péntek János (1998): *Gondolatok a magyar nyelv mai helyzetéről*. Magyar Nyelv 1: 43–49.

Péntek János (2008): *Nyelvi változók, nyelvváltozatok és a hazai magyar nyelvhasználat*. *Nyelvünk és Kultúránk* 38/4. 86–91.

Pusztai Ferenc (2000): *A XX. század műveltségváltásai és nyelvi változásai*. Magyar Nyelv 385–391.

Pusztay János szerk. (2007): *A magyar mint veszélyeztetett nyelv?* In: Savariae. Az uralisztikai Tanszék Kiadványai 12. Szombathely: Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola.

Sándor Klára (2011): *Nyelvrokonság és hunhagyomány*. Budapest: Typotex Kiadó.

Sipos Mária – Várnai Zsuzsa (2011): *Gondolatok a középiskolai nyelvrokonság-oktatásról*. In: Hegedűs Orsolya – Psenáková Ildikó szerk. *Tudomány az oktatásért – oktatás a tudományért*. Nyitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem. 97–102.

Tolcsvai Nagy Gábor (2007): *Idegen szavak szótára*. Budapest: Osiris Kiadó.

Zsirai Miklós (1943/1986): *Őstörténeti csodabogarak*. In: Ligeti Lajos szerk.: *A magyarság őstörténete*. Reprint. Budapest: Akadémiai Kiadó.

**Hasznos oldalak**

Anyanyelv-pedagógia (<http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=109>)

Édes Anyanyelvünk (<http://edesanyanyelvunk.anyanyelvapolo.hu/>)

ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet (<http://mnyfi.elte.hu/>)

e-nyelv – Nyelvi tanácsadás (<http://www.e-nyelv.hu/>)

Magyar Nyelv (<http://www.c3.hu/~magyarnyelv/>)

Magyar Nyelvemlékek (<http://nyelvemlekek.oszk.hu/>)

Magyar Nyelvőr (<http://www.c3.hu/~nyelvor/nyr.htm>)

Magyar Nyelvtudományi Intézet ([www.nytud.hu](http://www.nytud.hu))

Magyar Nyelvtudományi Társaság (<http://www.mnyt.hu/>)

Nyelv és Tudomány (<http://www.nyest.hu/>)

Nyelvészeti weboldal (<http://nyelveszet.lap.hu/>)

Nyelvtudományi Közlemények (<http://www.nytud.hu/nyk/>)

Reguly Társaság (<http://www.regulytarsasag.hu/>)

Rokonszenv – honlap az uráli népekről és nyelvekről (<http://fu.nytud.hu/cimlap.htm>)

Szótárak általában (<http://szotar.lap.hu/>)

## Anyanyelvünk változatai

nyelvi sztenderd, nyelvjárások, a nyelv társadalmi változatai,  
két- és többnyelvűség, nyelvhelyesség

### 1. Bevezetés

A nyelv nem csupán (időben) változik, de (egyidejűleg) változatokban él.

Úgyszólván minden nyelvhasználó korai élménye, hogy (anya)nyelve változatos. Már kisgyermekként érzékeljük, hogy máshogyan szólal meg édesapánk, a nagymama, a tanító, az orvos, a pap stb. Másfelől az is korai élményünk lehet – különösen, ha családtagjaink, barátaink, ismerőseink a nyelvterület más-más részein élnek –, hogy az emberek vidékenként is eltérő módon beszélnek (Kiss 2003a: 25–26; Szentgyörgyi 2011: 249).

E tapasztalatok nyomán tudatosul bennünk, hogy anyanyelvünk változatokban, mégpedig területi és társadalmi tagozódás szerinti változatokban él. A nyelv mindezen változatai mellé társul a területi és társadalmi meghatározottságtól – legalábbis elméletileg – független sztenderd, az írott és beszélt köznyelv (Kiss 2002: 74–75; Kiss 2003a: 26–29).

### 2. A nyelvi sztenderd

Egy nyelv **sztenderd változata** a nyelv területi és társadalmi meghatározottságtól független, normatív (mintaadó) nyelvváltozata. Mivel minden nyelvváltozat rendszerszerű, továbbá valamennyi rendelkezik *nyelvi normával*, a *normatív* kitétel a sztenderd esetében azt is jelenti, hogy e nyelvváltozatnak nem csupán természetes módon kialakult, de részben mesterségesen létrehozott vagy legalábbis ekként szabályozott és kodifikált (azaz általános és helyesírási szótárakban, nyelvtanokban, nyelvhelyességi kézikönyvekben rögzített, „törvényesített”) normája is van.

A nyelvi sztenderd értelmezése és az ahhoz való viszonyulás – mind a hétköznapi nyelvhasználatban, mind a hagyományos nyelvészetben – háromféleképpen jelenhet meg:

- A **leegyszerűsítő** megközelítésmód a nyelvi sztenderdet – a nyelv változatait figyelmen kívül hagyva – magával a nyelvvel azonosítja. E szemléletmód számára a nyelvi variabilitás lényegében „nem létezik”.
- Az ún. **preskriptív** (előíró) szemlélet szerint a nyelvi sztenderd az adott nyelv előnyben részesített változata, amely minden más változat modelljéül vagy normájául szolgál. E megfontolás alapján a sztenderd a többinél értékesebb nyelvváltozat, így ennek ismeretét, precíz használatát az egész beszélőközösség számára elő kell írni. E szemlélet érvényesülésének következménye, hogy a sztenderdtől való (kiejtésben megnyilvánuló, szókincsbeli vagy a nyelvtani szabályokra vonatkozó) eltérés nyelvi „hiba”. A sztenderd változat használói beszélnek és írnak „helyesen”, az ettől eltérő nyelvhasználat „helytelen”. A nem sztenderd változatot beszélő nyelvhasználó ekként társadalmilag „megbélyegzetté” válik: műveletlennek, tanulatlanak minősül (vö. Crystal 2003: 12–14).

- A **deskriptív** (leíró) szemlélet szerint egy adott nyelv minden változata egyenértékű, ezek mellérendelő kapcsolatban állnak egymással, a nyelvváltozatok – mivel a nyelvhasználók döntő többsége jellemzően nem egyetlen nyelvváltozat birtokosa (vö. kettősnyelvűség, nyelvi repertoár) – funkcionálisan különülnek el egymástól (kódváltás) (vö. Crystal 2003: 13–14; Kiss 2002: 231–234; Kiss 2003a: 48–49; Kiss 2003d: 222, 235–238).

A magyar nyelv sztenderd nyelvváltozata (középmagyar kori előzmények után) az újmagyar korban, a 19. század folyamán alakult ki. Hagyományosan a magyar irodalmi és (választékos) köznyelvet szokás a magyar nyelv sztenderd változatának tekinteni. A mai irodalmi nyelv azonban a ma már (itt különösen az irodalom nyelvére gondolunk) a mai magyar sztenderd nyelvváltozattal nem azonosítható egyértelműen.

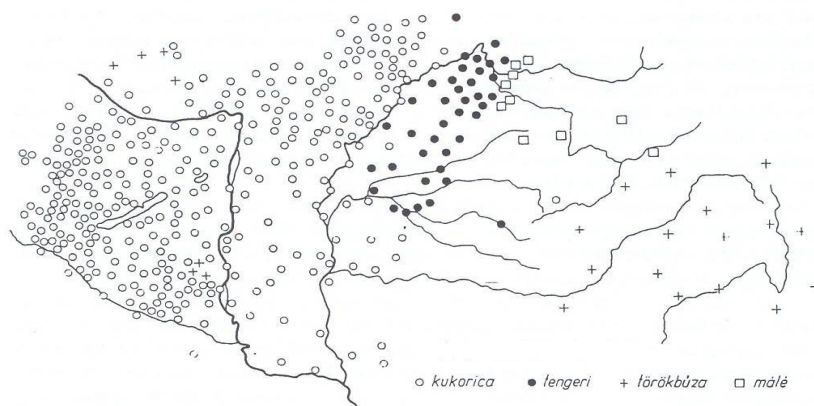
### 3. A magyar nyelv területi változatai

A **nyelvjárás** (dialektus) egy adott nyelv területi alapon elkülönülő (azaz annak csupán egy részén használatos) rendszerváltozata. E nyelvváltozatokra általában jellemző a sztenderdizáltság hiánya (normatív nyelvváltozat, de nem normalizált), a korlátozott kommunikációs érvényesség (azaz meghatározott kommunikációs helyzetekben történő alkalmazás), továbbá hogy (az előbbiekkal összefüggésben) nem rendelkeznek saját írásbeliséggel, ez azonban nem jelenti azt, hogy ne létezne nyelvjárási írásbeliség (Kiss 2003a: 33–36, 43–44).

#### 3.1. A nyelvjárási jelenségek

A mai magyar nyelvjárások a magyar sztenderdtől és egymástól valamennyi nyelvi szinten mutatnak (rendszereszerű) különbségeket. Nyelvjárásaink változatossága és gazdagsága mindenekelőtt szóképzésükben ragadható meg.

A **tájszók** három alaptípusát szokás megkülönböztetni. A köznyelvi beszélők számára ismeretlen szavak az ún. **valódi tájszók**. Ilyen például a *honcsok* 'vakond' vagy a *turulya* 'vesszőből font, hegyes végű haltartó' stb. A **jelentésbeli tájszók** a köznyelvnek is elemei, a nyelvjárásokban azonban a köznyelvitől eltérő jelentésük (is) van, például: *agyar* 'irigy'; *kecske* 'szabó' stb. Az **alaki tájszók** csupán kiejtésükben különböznek köznyelvi megfelelőiktől, például: *csihánt*, *csóján*, *csolán* 'csalán'; *talisnya*, *tarisnya*, *terisnya* 'tarisznya' stb. (Kiss 1998; Hegedűs 2003: 376–380; ÚMTsz.).

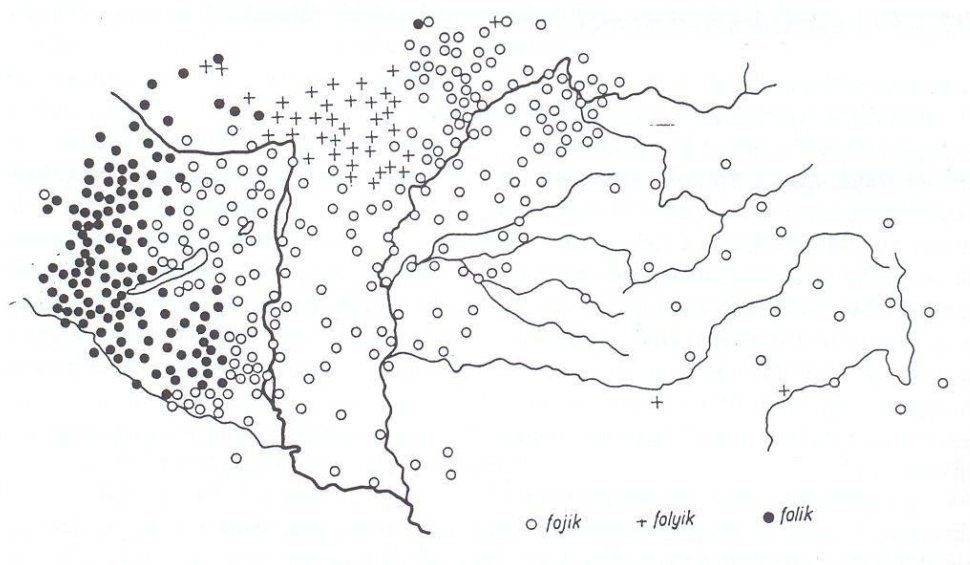


1. ábra

A kukorica szóföldrajza (Kálmán 1994: 137)



A nyelvjárásiasság másik, leginkább szembetűnő ismérve a **hangtani eltérések** észlelése. A palóc nyelvjárást például mindenekelőtt a köznyelvi [a] hang helyén hangzó rövid *á* hang: [ä], illetve a köznyelvi [á] helyén hallható hosszú *a* hang: [ā] teszi azonnal felismerhetővé. Nyelvjárásaink többsége megkülönbözteti a nyílt (köznyelvi) [e]-t az ún. zárt [ë]-től (amely lényegében az *é* hang rövid párja), így nyelvjárásaink nagy részében nem homonimák a következő szavak: (ti) *mënték*, (ők) *mëntek*, (én valakit valahonnan) *menték*, (ők valamitől) *mentek* 'mentesek'. Tudvalevő, hogy hagyományörző helyesírásunk *ly* betűje egykor önálló fonéma jele volt (a *j* helyén képzett, ún. palatális *l*), amelyet ma már igen kevés nyelvjárásunk őriz. Helyén a nyelvterület nagy részén és a köznyelvben *j*-t, elsősorban a nyugati nyelvjárásokban pedig *l*-t ejtünk (Juhász 2003: 282, 283 et passim; Fodor 2003: 327–328, 341–342).



2. ábra

Az *ly*-ezés, *l*-ezés, és *j*-zés (Kálmán 1994: 133)

A nyelvjárási jelenségek természetesen más nyelvi szinteken is jelentkeznek. Az **alaktani jelenségek** közül említjük a nyelvjárásaink egy részében még élő ún. családi helyhatározóragot: *Sándorni* 'Sándorékhoz', *Sándornott* 'Sándoréknál', *Sándornól* 'Sándoréktól' (Juhász 2003: 283 et passim; Hegedűs 2003: 357–358), **mondattani** nyelvjárási **jelenségként** pedig az erdélyi magyar nyelvhasználat jellegzetes „*el kell menjek*” típusú szerkesztését (Hegedűs 2003: 375).

A magyar nyelvjárások között (szemben például az olasz vagy a német nyelv nyelvjárásaival) jellemzően nincs akkora különbség, amely az egymás közti kommunikációt akadályozná. E tekintetben kivételes helyzetűnek mondhatók a moldvai magyarok (különösen a legarchaikusabb kultúrájú és nyelvű moldvai csángók) nyelvjárásai. Az anyanyelvi kommunikációt ez esetben akadályozhatja kölcsönös megértési nehézség, amely történeti, (ennek nyomán pedig nyelvtörténeti) és areális (azaz különböző nyelvek érintkezéséből adódó) nyelvi okokra vezethető vissza.

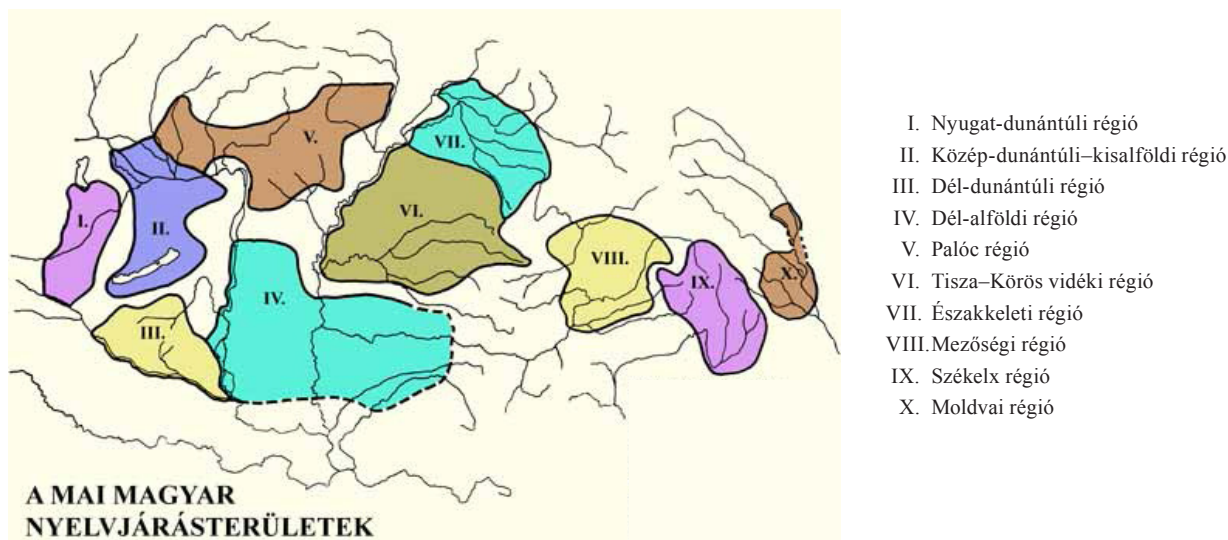
### 3.2. A mai magyar nyelvjárások

Nyelvünk területi változatainak alapegysége a **helyi nyelvjárás**. Ezen rendszerint egy-egy kistelepülés – viszonylag homogén – nyelvhasználatát értjük, amely egyszersmind kommunikációs egységnek is tekintendő. Az egymáshoz képest csekély nyelvi különbséget mutató helyi nyelvjárások **nyelvjárás csoportot** alkotnak. Nyelvjárás csoport például a csallóközi, a déli csángó vagy a rábaközi nyelvjárás csoport. Több nyelvjárás csoport – melyeket nem feltétlenül nagyszámú, de



jellemzően együttesen előforduló nyelvjárási jelenség kapcsol össze – alkotja a **nyelvjárási régiót** (Kiss 2003b: 74–77).

A tíz magyar nyelvjárási régió területi elhelyezkedését az alábbi térkép szemlélteti:



3. ábra

A mai magyar nyelvjárási régiók. Készítette: Juhász Dezső (MDial. 5. melléklet, csupán a régiók feltüntetésével)

Feltétlenül figyelmet érdemel, hogy a tíz magyar nyelvjárási régió közül csupán hetet találunk Magyarországon, ám ezek is (kivételek nélkül) átnyúlnak a mai országhatárokon túlra, míg három régió teljes egészében a mai országhatárokon kívül terül el, ezek egyike pedig a történelmi Magyar Királyság határain is kívül fekszik.

Sajátos helyzetű helyi nyelvjárásaink a nyelvjárás-, illetve a nyelvszigetek. **Nyelvjárásszigeten** azt értjük, ha az adott helyi nyelvjárást tőle eltérő magyar nyelvjárási régió övezi, míg a **nyelvsziget** esetében a települést eltérő nyelvű települések veszik körül. Nyelvjárásszigetek a Tolna (pl. Kakasd) és Baranya megyei (pl. Hidas) településekre költöztetett bukovinai székelyek nyelvjárása. Nyelvszigetek például a nyugat-szlovákiai Nagyhind, a bácskai Kupuszina vagy az erdélyi Lozsád települések (Balogh 2003).

### 3.3. A regionális köznyelvek

A nyelvjárások és a köznyelv egymásra hatásának következtében jön létre a **regionális köznyelv**. A regionális köznyelv olyan nyelvváltozat, amely a beszélők szándéka szerint köznyelvi regiszter, mégis számos nyelvjárási jelenség hordozója.

A regionális köznyelv az adott nyelvjárási beszélő tudatában köznyelv, a köznyelvi vagy eltérő nyelvjárási nyelvhasználó megítélése szerint nyelvjárás. Azaz: a nyelvjárások és a köznyelv közötti nyelvhasználati kompromisszum, amely az adott térségben a köznyelv (választékos beszédmód, hivatalos nyelvhasználat stb.) szerepét tölti be (Kiss 2002: 81–83; Kiss 2003d: 234–242).

### 3.4. A nyelvjárási nyelvhasználat

A megszokottól eltérő nyelvhasználattal való találkozás általában spontán tudati reakciót vált ki. A „máshogyan beszél” észlelése a köznyelvi beszélő számára megnyilvánulhat a nyelvjárásiasság

tudatosításában. A jelenség természetesen fordított irányban (a nyelvjárási beszélő észleli a köznyelvi megnyilatkozás eltéréseit), illetve egymástól különböző nyelvjárások nyelvhasználói között is megfigyelhető.

A nyelvjárási nyelvhasználatot jellemzi továbbá a beszélőnek a saját nyelvváltozatához, illetve az általa észlelt eltérő beszédmódhoz való viszonyulása is (nyelvjárási attitűd). A mai nyelvjárási beszélők tekintélyes részének saját nyelvjárásukhoz való viszonyulását a szégyenlő-önfeladó attitűd jellemzi. Mindazonáltal örvendetes jelenség, hogy (a múlt század kilencvenes éveitől) megjelent és egyre erősödik a kiegyensúlyozó-funkcióelkülönítő attitűd (tehát a nyelvjárási beszélők megtartják nyelvjárásukat, de a [regionális] köznyelvet is használják. Ez utóbbi attitűd terjedésében nagy szerepe van a helyi hagyományok európai szintű felértékelődésének, ugyanakkor nem elhanyagolható az értelmiség szerepe sem annak az egyre hatékonyabb tudatosításában, hogy a nyelvjárás (és vele együtt természetesen a hagyományos népi kultúra) nem az elmaradottságnak és a műveletlenségnek a jele, hanem megbecsülendő és továbbhagyományozandó értéket képvisel (vö. Kiss 2003d: 210–229).

### 3.5. A nyelvjárási nyelvhasználat és az iskola

Az anyanyelvoktatás alapvető célja a köznyelv elsajátítása, ugyanakkor napjaink beszélt magyar nyelve ma is jelentős mértékben regionális: a magyar anyanyelvű gyermekek több mint fele nyelvjárási háttérrel kerül iskolába. A növekvő társadalmi mobilitás következményeként az iskolai oktatásban részt vevő tanár és diák egyaránt szembesülhet a nyelvjárási sokféleséggel. A nyelvjárási anyanyelvűség az iskolában hátrányt jelenthet: nem ritkán élcek, olykor megaláztatások forrása, a nyelvjárási beszélő számára pedig szégyellni, titkolni való hiba vagy hiányosság, ami a nyelvjárási beszédmód feladásához vezethet. A nyelvjárási ismereteket tudatosan (empátiával) és kontrasztív (komparatív, additív) módon célszerű beépíteni az oktatásba. Fontos felismernünk: a nyelvjárási-osság nem gyomlálendő hiba, hanem anyanyelvi ismereteinket gazdagító, a tanulók egészséges nyelvszemléletét megalapozó lehetőség. Továbbmenve: Idegen nyelvek tanulása során azzal szembesülünk, hogy nem szégyen, ellenkezőleg, elismerést vált ki, ha valaki egy másik idegen nyelvet nyelvjárási szinten is használni képes, akkor saját (anya)nyelvjárásunkat miért szégyellnénk? (Vö. Kiss 1999; Kiss 2003c; Szentgyörgyi 2013)

## 4. A magyar nyelv társadalmi változatai

A magyar nyelvnek (mint bármely más nyelvnek) nem csupán területi, de társadalmi változatai is léteznek. Mindazonáltal fontos megjegyezni, hogy míg a területi nyelvváltozatok a nyelv minden szintjén mutat(hat)nak rendszerszerű különbségeket, a társadalmi nyelvváltozatok (az ún. szociolektusok) jellemzően a szókincsükben térnek el egymástól (vö. Kiss 2002: 76–77).

### 4.1. A rétegnyelvek

A rétegnyelveken a társadalom egyes (életkor, nem, iskolázottság stb. mentén értelmezhető) rétegeinek jellemző nyelvhasználatát értjük. Ekként tartjuk számon a gyermeknyelvet, a diáknyelvet, régebben (a kötelező sorkatonai szolgálat idején) a katonai vagy „bakanyelvet” stb.

## 4.2. A csoportnyelvek

A csoportnyelvek a társadalom többé-kevésbé körülhatárolható csoportjainak nyelvhasználatát jellemzik. A csoportnyelvek közé szokás sorolni az egyes foglalkozások, szakmák, mesterségek nyelvét, az ún. **szaknyelvet** (vagy szakmai nyelvet), ide tartozik például az orvosi szaknyelv, az informatikai szaknyelv stb. A **hobbinyelv** az egyes szabadidős tevékenységek (horgászat, sport, vasútmodellezés, kisállattartás, különböző játékok stb.) jellemző szókincse. Részben sorolhatjuk a csoportnyelvek közé a politikai nyelvhasználatot, hiszen (elsősorban) egy hivatásos politikusi szakembergárda jellemző nyelvhasználatát, a tömegtájékoztatók nyomán azonban tágabb körben, a köznyelvben is érvényesíti hatását (vö. Kiss 2002: 83–84).

Vannak olyan csoportok, amelyek tudatosan használnak olyan nyelvváltozatot, amelyet a „kivülállók” nem értenek. Így alakult ki a **tolvajnyelv** (argó). A bűnözői csoportok sajátos „szaknyelvét” részint új jövevényszavak (a magyar argóban jellemző a cigány és a jiddis eredetű szavak használata), részint ismeretlen eredetű szavak, továbbá eltorzított köznyelvi szavak, illetve új, a nyelvhasználók többsége számára ismeretlen jelentéssel felruházott köznyelvi szavak alkotják.

## 4.3. A szleng

A **szleng** a beszélt köznyelv közvetlenebb (bizalmasabb) változata, nyelvi regisztere. (Számos eleme eredetileg az argóból származik, vö. a jellemző jövevényszavait: *csaj, csávó, haver, sumákol* stb.). Korábban a fiatalok rétegnyelveként funkcionált, ma már azonban nem kötődik egyetlen társadalmi csoporthoz vagy réteghez sem. Célja immár nem a titkosság (mint az argó esetében), hanem a (közvetlenebb) köznyelvi stílus élénkítése, illetve a nyelvhasználat egyéniesítése. A mai nyelvhasználatra jellemző, hogy a szleng immár nem csupán beszélt nyelvi regiszter, megjelent az írásbeliségben, ezen belül az irodalom nyelvében is (vö. Kiss 2002: 79–81).

## 4.4. A két- és többnyelvűség

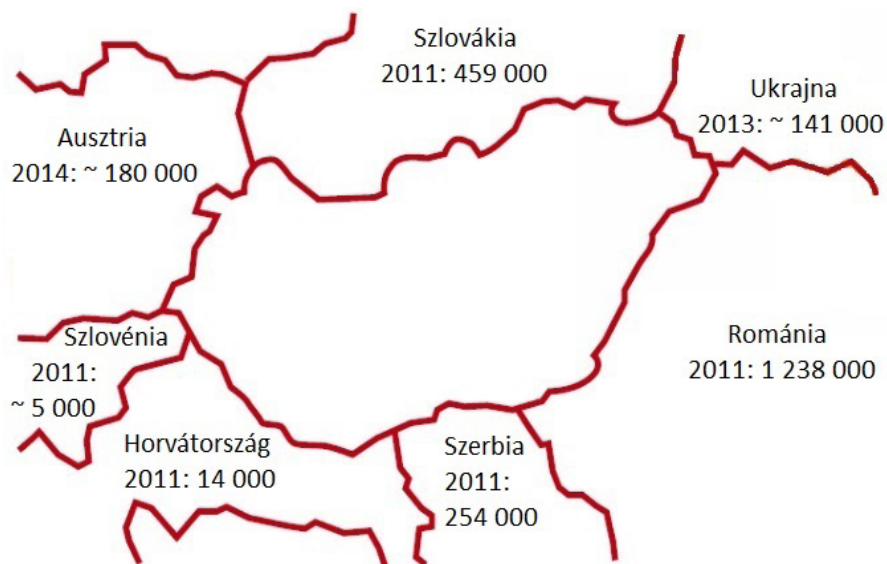
**Két- vagy többnyelvűnek** (a legáltalánosabb definíció szerint) azt a személyt nevezzük, aki mindennapi kommunikációjában két vagy több nyelvet használ (vö. Bartha 1999: 40). (Az alkalmasszerűen használt idegennyelv-tudást nem soroljuk ide.) A két- vagy többnyelvűség a nyelvhasználói kör függvényében lehet egyéni vagy közösségi. A közösségi kétnyelvűség elsősorban a kisebbségi helyzetben lévő nyelvhasználó közösségeket jellemzi. Ilyen helyzetben él a mai Magyarország területén kívüli magyar anyanyelvű beszélők többsége (vö. Kiss 2002: 216).

A két- és többnyelvűség egyik legfontosabb előnye, hogy nagymértékben tágítja a kommunikációs hatókört (Kiss 2002: 220). Hátrányai különösen kisebbségi helyzetben jelentkeznek. Előfordul ugyanis, hogy az anyanyelvtől eltérő államnyelvi környezetben az anyanyelv lenézetté, megbélyegzetté válik, stigmatizálódik. Ennek következtében beszélője (bizonyos nyelvhasználati fórumokon) nem szívesen használja, kerüli, esetleg szégyelli is (vö. Kiss 2002: 220).

## 5. A határon túli magyar nyelvváltozatok

A mai magyar nyelvközösség beszélőinek száma (a világban) nagyjából 13-14 millióra tehető. Ebből körülbelül 12 millióan élnek a Kárpát-medencében. A Magyarországon kívül élő magyar ajkúak többsége eredeti lakóhelyén él. Az első világháborút lezáró békediktátum (Trianon, 1920) következményeként kerültek más államok fennhatósága alá, váltak (öshonos) kisebbséggé.

A Kárpát-medencén kívül élő magyar kisebbség történelmi-politikai, illetve gazdasági okokra visszavezethetően hagyta (illetve hagyja) el hazáját. E kivándorlók (illetve leszármazottaik) elsősorban Nyugat-, Észak- és Dél-Európa, továbbá Észak-, Közép- és Dél-Amerika országaiban, illetve Ausztráliában élnek.



4. ábra

A Magyarország határain kívül élő magyarok a legutóbbi népszámlálási adatok alapján.

A ~ jel (népszámlálás híján) becslést jelöl. (Az adatok forrása: Kapitány 2013. Az ausztriai becslés forrása: Bécsi Napló, 2015. jan. - febr. 8.)

## 5.1. Anyanyelv és származási nyelv

Az **anyanyelv** – a hagyományos értelmezés szerint – az a nyelv, amit az ember legelőször tanul meg. (Megjegyezzük ugyanakkor, hogy a beszélő „anyanyelvének” tekintheti a kommunikációban elsődlegesen használt nyelvet vagy emocionális alapon bármely más nyelvet.) A **származási nyelv** annak a nyelvközösségnek a nyelve, ahonnan a nyelvhasználó származik (illetőleg szülei, nagyszülei származnak), és amelyet valaki immár nem anyanyelvi környezetben és nem anyanyelvként sajátít el (vö. Nádor 2007: 47).

Fontos tudnunk, hogy a magyar nyelvközösség tagjai között (elsősorban a Kárpát-medencén kívül, de azon belül is) egyre növekszik azok száma, akik a magyar nyelvet „visszatanulják”, azaz származási nyelvük beszélőiként válnak magyar nyelvhasználókká. Az is megfigyelhető, hogy (elsősorban migrációs mozgások következtében) számos nem magyar anyanyelvű beszélő **célnyelvként** tanulja a magyar nyelvet, míg gyermekeik, unokáik már anyanyelvüknek is tekinthetik.

## 5.2. A magyar nyelv állami változatai

A magyar nyelv – történelmi örökségként – a „szétfejlődés” jeleit mutatja. Azt tapasztaljuk ugyanis, hogy másként beszélnek a magyar nyelvet a Felvidéken, a Délvidéken, Erdélyben vagy Kárpátalján. (Sajátos irányát képviselik e változásnak a Kárpát-medencén kívüli magyar nyelvváltozatok.) E magyar nyelvváltozatok (sajátos belső törvényszerűségeiken, továbbá a magyarországi szten-derdhez való viszonyukon túl) mindenekelőtt az adott államnyelv (kontaktus)hatása következtében mutatnak egymástól és a magyarországi magyar nyelvváltozatoktól is érzékelhetően eltérő változási irányokat (Kiss 2002: 75; vö. Pete 1988).

### 5.3. A nyelvi jogok

A nyelv (anyanyelv, államnyelv) számos aspektusa mellett politikai erőt is képvisel. Nem véletlen, hogy a világ szinte minden országának alaptörvényében az államforma meghatározása után második helyen az állam hivatalos nyelvének megnevezése szerepel. Nem vitás, hogy ezzel – mint minden politikai tényezővel – nem csupán élni, de visszaélni is lehet.

A nyelvi jogok – kollektív jogokként – az emberi jogok között említendők. Elsődleges értelmezés szerint: mindenkinek joga van az anyanyelvét használni. Ennek színtere nem lehet csupán az egyéni, illetve a familiáris (a családi környezetre korlátozódó) anyanyelvhasználat. A nyelvi jogok speciális területét (is) érinti az elsősorban a siketek által, illetve a velük való kommunikációban használt vizuális kódrendszer, a **jelnyelv**.

A nyelvi jogoktól – amint bármely emberi jogtól – való megfosztás jogtalanság, és szükségszerűen vezet konfliktusokhoz. A történelem számos példával szolgál a nyelvi jogfosztottság jelenségére, ez alól a magyar nyelvközösség sem kivétel. Az utóbbi negyed évszázadban számos országban törvények, ún. nyelvtörvények határozzák meg a (nyelvi) kisebbségek nyelvhasználati színtereit és kereteit. A nyelvi jogok megfogalmazása azonban kétértékű: előfordul ugyanis, hogy a kisebbségi nyelvhasználat védelme és deklarálása helyett annak (részleges) korlátozása a törvényalkotók célja. Másfelől több esetben a deklarált jogok megvalósulása is számos kívánnivalót hagy maga után. A kisebbségek valódi nyelvi jogi helyzetének egyik leinkább hiteles mutatója az anyanyelvoktatás (vö. Kontra–Hattyár szerk. 2002).

## 6. Nyelvhelyesség és nyelvhasználat

A *nyelvhelyesség* a tanórákon rendszeresen elhangzó szakkifejezés, a nyelvi nevelés állandó kísérője, ugyanakkor igen sok zavar forrása. A probléma gyökere leginkább abban rejlik, hogy a nyelvhasználók többsége (köztük számos tanár) a kifejezést jellemzően félreértelmezi. A mai magyar nyelvművelésben a **nyelvhelyesség** értelmezése azon a felfogáson alapul, hogy a nyelvben, pontosabban a nyelv változataiban egyes nyelvi formák a többihez képest jobbak, pontosabbak, helyesebbek, ennek következtében mások rosszabbak, pontatlanok, helytelenek. Az efféle, általánosító megítélés nem számol a nyelv változataival. A „maga helyén” tudniillik (jelen esetben köznyelvi kontra nyelvjárási példákat említünk) egyaránt „helyes” a *Miért?* és a *Mér’?*, az *én innék* és az *én innák*, az *elmegyek* és a *megyek elfele*. (Amint hasonlóképpen „helyes” az adott nyelvváltozatban a szleng kifejezések, vagy éppen a kívülállók számára nem áttetsző jelentésű szakszavak használata is.) A nyelvhelyesség fogalma és tartalma tehát nem értelmezhető az adott (rendszerszerű) nyelvváltozat (illetőleg tágabban a nyelvhasználat) figyelembevétel nélkül.

Ugyancsak nem tekinthetők általános értelemben „nyelvi hibáknak” az ún. kontaktusjelenségek sem. A **kontaktusjelenség** – a nyelvi kölcsönhatás eredményeként – az adott nyelvben, illetve nyelvváltozatban a rá nem jellemző, normájától eltérő jelenségnek, szerkezetnek vagy elemnek a használata egy másik nyelv(változat) hatására.

### 6.1. A nyelvművelés feladatai

A nyelvművelés feladatának megítélése – a nyelvhelyesség értelmezésének következményeként – a mai magyar társadalomban ambivalens. Vannak, akik úgy gondolják, hogy a nyelvhasználók számára normákat kell előírniuk, a nyelvi vétségeket pedig ostorozzák. Egy efféle nyelv(rend)őrség feladatvállalása a nyelv természetes változásának és változatainak megítélése szempontjából nem



időszerű. A nyelvművelés feladata jellemzően a nyelvi ismeretterjesztésben, a nyelvre, nyelvhasználatra vonatkozó tanácsadásban ragadható meg (vö. Zimányi 2011: 255).

## 6.2. A nyelvi babonákról

A nyelvi nevelésben (önként vagy hivatásszerűen) részt vevők közül többen úgy vélik, hogy a nyelvművelésnek a rájuk bízottak nyelvi-nyelvhasználati megregulázásában (azaz a normatív fel fogású nyelvművelésben) kell megvalósulnia.

Elsősorban a közoktatás résztvevői (magyar és nem magyar szakos tanárok) között találunk olyanokat, akik fontosnak tartják tanítványaik nyelvi „megrendszabályozását”.

Itt az ilyen típusú kategorikus kijelentésekre gondolhatunk: „*Háttal* nem kezdünk mondatot.”, „A magyarban nincs olyan, hogy *deviszont*.”, „*És*-sel nem kezdünk mondatot!”, „Az *és* elé mindig vesszőt teszünk!” „Elég *hangsúlyozni*, helytelen az, hogy *kihangsúlyozni!*” stb.

Ezeket az általános érvényűnek hitt (de nem tartható) kijelentéseket hívjuk **nyelvi babonáknak**.

A babona nem más, mint tévhit. A nyelvi babona is tévhit. Terjesztői nyelvészeti vizsgálódás és szakmai tájékozódás nélkül (vagy korábbi nemzedékektől átörökölten) nyilvánítanak helytelennek olyan nyelvi eszközöket és megfogalmazásmódokat, amelyek a nyelv rendszere szempontjából teljesen kifogástalanok, és összhangban állnak a nyelvhelyesség általánosan elfogadott elveivel. Alapelvnek kell tekintenünk, hogy bármely nyelvközösségen belül „helyes” az a nyelvi eszköz, amelyet az egész nyelvközösség használ, illetve használhat. (Vö. Szepesi Gyula 1986.)

Az „olyan nincs” kezdetű nyelvi babonák már csak azért is tévhitiek, mert ha bármilyen (bárki által is kifogásolt) nyelvi elemet a nyelvközösség de facto használ (márpedig példának okáért a *deviszont*-ot használja!), akkor „olyan van”, és ez nyelvi tény.

A nyelvi babonák jellemző típusa a nyelvi elem (pl. *hát, izé, nos, szóval, ugye*) látszólagos funkciótlanóságát ostromozza (korábban töltelék szavaknak minősítették az efféle nyelvi elemeket).

A körültekintés hiánya eredményezi a helyesírási babonákat. Az *és* elé például nem teszünk vesszőt – a vonatkozó babona ellenére –, ha nem tagmondatokat kapcsol össze.

Nyelvi babona az ún. állapot-szabály is, amelynek közismert példája a valóban kifogásolható „a macska *fel van mászva* a fára”. Ez esetben a kifogásolt példából kovácsolunk általános érvényűnek vélt, azonban nem tartható szabályt. Nyelvileg ugyanis tökéletesen formáltak a következő – tárgyias igéből alkotott – kifejezések: *a számla ki van fizetve, az ajtó be van csukva*, vagy irodalmi példát idézve: „Mária! bűneid *meg vannak bocsátva*” (Arany János).



## Feladatok

### 1. feladat

Mely magyar nyelvjárási régió jellemzőit ismeri fel az alábbi (fonetikus átírásban közölt) szövegben? Melyek ezek?

*Elő* ['elősör'] *szőtünk*<sup>c</sup>. | *Elő* *kendért vettünk*<sup>c</sup>  
 ['vetettünk']. | *Elvettük* *ə* *kendért*. | *Kinyőtük*. |  
*Vittük* *ə* *pátágbá, bēasztáttuk*. | *Térgyig érő vízbe*  
*mástuk* | *á* *kendért*. | *Kiterigettük, mēsszārätt*. |  
*Mēktörtük*<sup>c</sup>, | *akkor tilótuk*<sup>c</sup>, | *héhőtük*, | *fontunĸ*. |  
*Mikor mēffontuk, akkor vittük á* | *lugzóbá*. |  
*Főráktuk* *ėgy nāgy-naty feketė ě ruhāg... izėgbė,*  
*lugzónāk hītāk*. | *Fá,* | *fābó vó<sup>cs</sup> csināvá,* | *osz alá*  
*vót tēvĕ oə szālmābó* | *ėcs csomó,* | *rāöntöttük á*  
*vizet,* | *hogy əz əzon lēcurogĵo*. | *Sztākkor* *mēnt á*  
*víz, əv vót á lūg*. | *Lúggā<sup>l</sup> ot öntögettük lē egisz*  
*nāp*. | *Māsnāp mēntünĸ á pátágbá mosnyi*. | *De jég*  
*vót!* | *Mikor mostuk*. | *Á jeget á pátágbá fővāktuk,*  
*oĵān nāgy lékot*. | *Oszt odátėrgyeltünĸ,* *ot vót á*  
*mosósžék,* | *egisz nāp ot ot mostuk, mēk csāk*  
*tártot estė fānālāt mosnyi*. | *Kimostuk, mēsszārätt,* |  
*gomboĵítottuk*. | *Ákkor mēvvettük vetőfā*.

### 2. feladat

Melyik nyelvjárási régiók főbb jellemzőit mutatják a következő szövegrészek? Mely jellemzők alapján ismerhető fel az adott nyelvjárás?

- Az embörök, asszonyok mög korán röggel gyüttek ki. A pálinkaivás után fülire-farkára, oszt gyüttek a hízók kifele az olbul, mikor mekkorára sikerödtek. Az sógorom nagyon értotte őket lészürni. Nem sokáig höröktek. A vért möksütötték oszt avvót a röggeli.
- Aki jár szkólába, annak van szerencséje. Nállunk itt Szabófalába vult esz szigény ember. Dorsós szigim vult. Ulyan szigin, hosz szokszor nem vot mira igyik vizet. Égisz iéletibe szolgálni vult, bojereknél, a kazdagaknál, a, a zembereknél a faluba, és nem tudat sehul boldogulni ez a zigin ember.
- Leültünk a kapuba. Fijuk jányok, ot beszíégettünk. Oszt szíép haudvilág vout hát, egy nagy biéka séitált a zucca közepin, de nem ugrált csak ment, ment a biéka szabájszerün. Ot a szum-sziéd mezsgiébe vout egy naty pocsoja. Hát ezek a fijuk meg asz monták, hogy úkfübeütik a biékát, de nagy vout.
- Na mas, mikor osztá hát, ászt akarom mondani, mikor tüötötte a bort a papa, asz mondzsa, mama, beruksz. Dáhodzsiz rugog be, hát szerettem ám azier e bort akkor, tiszteletes ur. Na es akkor osztán udzsi hát tütöttek, aszondsza a Sanyi, ó e mama nekipirosut, mas miék táncra kerekedik.

### 3. feladat

Az alábbi mondatokat nem köznyelvi beszélők fogalmazták. Hogy hangozna e mondatok köznyelvi változata?

- a) Hozza el az általános iskolai diplomáját!
- b) A helyi magyar egyházi alapiskola és óvoda február 3-án tartja a beiratkozást.
- c) A pedagógiai akadémián nincs mód mindenre felkészíteni a leendő tanítókat.
- d) Mi minden évben kiíratjuk az összes magyar nyelvű újságot.
- e) Tavaly minden vizsgámat ötösre adtam le.
- f) A vendéglőben borjúhússal készült csorbát rendeltünk.
- g) Most mennem kell, de holnap majd csengetek.
- h) (óvodában mondja egy gyermek): Nem kapom a cipőmet!
- i) Az előszobában erős szag fogadta, elégedetten rakta le felöltőjét, ahogy megígérte reggel, az asszony szármát főzött. Bekukkantott a konyhába, a szárma jókora fazékban gőzölgött, csoda, hogy nem került még az asztalra.

### 4. feladat

Az alábbi mondatokban hol található nyelvi kontaktusjelenség? Mi ezeknek a kifejezéseknek a köznyelvi megfelelője?

- a) Délbe ettem snitzlit bomfrittal.
- b) Csak a hranolki miatt járok a McDonald's-ba.
- c) Tessék nézni, Mama, anyu küldött húslevest is. Van benne máj is, mert azt tetszik szeretni. Kiteszem ide, itt lesz a fél literes bánkába.
- d) A film alatt a moziban végig koccát meg ticsinkit ettünk.
- e) Ezt a két-két doboz cigit meg a két konyakot tegyétek má' be magatokhoz, légy szíves. Nem kell rajta perezsiválni, mer' ennyit szabad vinni, csak ha mind egy táskába' van, nálam, akkor visszafordítanak.
- f) Vásárba' voltatok? Ott vetted ezt a pukancét?
- g) Egyik van Rómában. La Vatican. Jártam én is oda most. A küssebb lánykák, én neveltem fel, aszonták, és elmentem, pasaportot vettek ők. Nehéz, hogy most elmentek.
- h) A pászportba, ha kérdezték, milyen nemzetiségű, én ott se tagadtam meg.
- i) Kemény fedeles pápka van feketébe?
- j) Történeteket hallani most is, mint tüntette el a szolgáló a kamrában, borkánban dugdosott családi ékszereket, többek között nagytata zsebóráját.
- k) Kérek hozzá horcsicát is!

### 5. feladat

A magyar nyelv határon túli változataiban a domináns nyelv hatása a szókinccsen kívül a grammatikában is mutatkozhat. Jelölje a kontaktusváltozatra utaló sajátságot az alábbi mondatokban! Hogy hangozna a mondatok köznyelvi változata?

- a) Most mennem kell, de holnap majd hívok neked.
- b) Ettől a szekrénytől nincs kulcsom.
- c) Kati néni nagyon öreg, sokszor szúr a szíve, és fájnak a lábai.
- d) A szomszédunkat a veséjére műtötték.

**6. feladat**

Készítsen felmérést környezetében a „suksükölés” nyelvi jelenségének megítéléséről! Vizsgálja meg a jelenséget nyelvtörténeti, nyelvjárástani és nyelvhelyességi szempontból! Milyen, a nyelvhasználatra, továbbá annak megítélésére vonatkozó következmények vonhatók le e vizsgálat eredményeiből? Hogyan értékeli e vonatkozásban az alábbi szövegrészlet kiemelt szavát?

Felturbózott magyaros rakott krumpli (...) Mehet bele tejföl is, keverjük el, majd 1 percre tegyük vissza még a tűzre, aztán lezárhatjuk. Sózzuk, borsozzuk, a fokhagymát belenyomjuk, majd kézi habverővel jól elkeverjük. Mehet is a rakott krumplira, **terítjük jól el** rajta. Végül reszeljük rá a sajtot, ettől lesz szép piros. (Szuperinfó, Budapest, Belváros, 2015. február 5. 11.)

**7. feladat**

Tanulmányozza az alábbi (a moldvai magyarság anyanyelvi oktatására vonatkozó) interjúrészletet! Fogalmazza meg, hogy e megfontolások melyike alkalmazható, és miképpen a hazai közoktatásban!

Csángóföld a magyar és a román kultúra mezsgyéjén található, ötvöz nagyon sok mindent, a hagyományos kultúra alapja mégis a magyar. Éppen ezért nem csak a köz- vagy irodalmi nyelvet tanítjuk, illetve az ezen való írást, olvasást, hanem állandóan figyelünk arra, hogy a nyelv lokális értékei, specifikus jellege megmaradjanak (a köznyelv és a nyelvjárás gyönyörűen megfér egymás mellett, ezek nem zárják ki egymást, sőt!), visszatánítjuk a helyi folklór, szokáskultúra anyagát, táncokat. Tehát megtanítjuk Arany János verseit, de ugyanúgy megtanítjuk Lakatos Demetert is. Megtanítjuk a teljes hasonulást, de soha nem húzzuk alá pirossal, ha a gyerek azt írja, hogy „szekervel menek”, legfeljebb elmondjuk, hogy ezt még úgy is lehet írni, hogy „szekérrel megyek”, különösen, ha más vidékre szánod azt az irományt, vagy hivatalos szöveget fogalmazol. (Hegyeli 2010: 22)

**8. feladat**

Válasszon ki egy magyar nyelv- vagy nyelvjárászigetet! A szakirodalomban (is) tájékozódva tárja fel kialakulásának történelmi, illetve településtörténeti okait!

**9. feladat**

Végezzen spontán vagy szervezett vizsgálatot arra vonatkozóan, hogy az Ön környezetében élő nyelvjárási beszélők

- hogyan ítélik meg saját nyelvjárásukat;
- hogyan vélekednek a más nyelvjárást beszélőkről, illetve
- a köznyelvi nyelvhasználatról!

**10. feladat**

Olvassa végig az alábbi részletet Rejtő Jenő *Az elsikkasztott pénztáros* című regényéből! Mik a szövegrészlet humorának forrásai? A nyelvi megfogalmazás nyilvánvalóan nem felel meg a párbeszédet folytatók társadalmi helyzetének. Miben tér el az itt elhangzott megnyilatkozások sora a társadalmi helyzetüknek megfelelő nyelvhasználatától? Hogyan hangoznék a szöveg ez utóbbinak megfelelően?

Szomorú szívvel lépett a cellába. Hallotta, amint az őr bezárja mögötte az ajtót. A szoba egyetlen ablaka vasráccsal volt ellátva. A berendezést két táborigyűjtő fekvőhely, egy hosszú pad és az asztal képezte. A padon már ült valaki, és elégedetten piszkálta a fogát. Ez az úr rendkívül toprongyos volt, és több napja nem borotválkozhatott. Curzon úr hátán végigfutott a hideg, de azért tudta, hogy bizonyos társadalmi formások alól a fegyházlakó sem vonhatja ki magát. Kissé meghajolt a kollégája előtt.

- Curzon vagyok.
  - James Wichy, besurranó tolvaj és orgazda.
  - Örvendek – mondta lehangoltan.
- James Wichy orgazda mutatóujját Curzon úr mellére helyezte, és találgatni kezdett.
- Betör? Csal? Ől? Lop?
  - Sik... sikkasztottam – nyögte Curzon úr.
- Curzon úr fel és alá járkált kétségbeesetten, mint általában az újonc fegyházlakók. Wichy úr egy régi francia bölcsődalt énekelt halkán, foggpiszkálással a szájában.
- Ön rendkívül szerencsés ember, kolléga úr – szolt hozzá később a besurranó orgazda. – És üljön le, mert nadrágtartó nélkül sétálni nagyon kellemetlen.
- Ebben igaza volt. Siralmas látványt nyújtott Curzon úr, amint két kézzel görcsösen fogva a nadrágját, korzózott a szűk helyiségben.
- Ismétlem, hogy ön szerencsés ember, sikkasztó úr, mert ma fogták el, és máris kiszabadul. Ismeri ön Monte Cristót?
  - Először van dolgom a rendőrséggel.
  - Monte Cristo a legszigorúbb börtönből ásta ki magát. És ha If várából meg lehetett szökni, akkor innen igazán gyerektánc lesz. Ma éjjel még kiszabadulok innen.
- Tehát ez az úr Monte Cristo – gondolta Curzon úr. – A Wichy valószínűleg csak olyan neve, mint nála a Henry Kahn.
- És hogy lehetett megszabadulni abból a váról?
  - Ó, nagyon egyszerűen. Monte Cristo fegyenc társa a lepedőre naplót írt a vérével, később váratlanul elhunyt. És ezt a néhai sikkasztót betette maga helyett az ágyba, míg ő az elhunyt helyett bedobatta magát a tengerbe, és a partra úszott. Ha tehát ön ma éjjel váratlanul elhunyt...

## 11. feladat

Tanulmányozza valamely határon túli magyar kisebbség nyelvi jogainak foglalatát! Készítsen néhány interjút ott lakó, illetve onnan származó ismerőseivel e jogok érvényesülésének tárgyában! Hasonlítsa össze a gyakorlatot a deklarált elmélettel!

Ajánlható források:

- Beregszászi Anikó – Cserniczkó István – Ferenc Viktória (2014): Nyelvi jogaink és lehetőségeink. Útmutató és tájékoztató a nyelvtörvény gyakorlati alkalmazásához kárpátaljai magyaroknak. Beregszász: Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. [http://bgazrt.hu/npki/kiadvanyok/karpataljai\\_nyelvhasznalati\\_utmutato/](http://bgazrt.hu/npki/kiadvanyok/karpataljai_nyelvhasznalati_utmutato/) (2014. 10. 15.)
- Beretka Katinka (2011): Nyelvi jogaink Szerbiában. Anyanyelv-használati útmutató. Szabadka: Magyar Nemzeti Tanács. <http://www.vajma.info/docs/Nyelvi-jogaink-Szerbiban-webes-valtozat-3.pdf> (2014. 10. 15.)
- Bogdán Andrea – Mohácsék Magdolna (2012): Nyelvi jogok [Romániában] útmutató. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet. [http://www.rmdsz.ro/uploads/kiadvanyok/files/Nyelvi%20jogok%20utmutato\\_.pdf](http://www.rmdsz.ro/uploads/kiadvanyok/files/Nyelvi%20jogok%20utmutato_.pdf) (2014. 10. 15.)
- Cuth Csaba – Horony Ákos – Lancz Attila (2012): Nyelvi jogok Szlovákiában. Anyanyelv-használati útmutató. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet. <http://www.jogsegely.sk/wp-content/uploads/2012/03/anyanyelvhasznalati-utmutato.pdf> (2014. 10. 15.)

## 12. feladat

Mi a véleménye a következő vallomásról, amelyet egy Magyarországon tanuló 17 éves kárpátaljai magyar lány fogalmazott meg? Mi lehet a probléma gyökere? Véleménye szerint e vélemény mennyiben tekinthető tipikusnak?

„A legrosszabb ebben az élethelyzetben, hogy az Ukránok szemében »büdös« magyarok, a magyarok szemében pedig »büdös« ukránok vagyunk. Ez a teljes kétségbeesés státusza, mikor az ember nem tartozhat sehova. Ezért döntöttem én úgy, hogy gyermekeimet nem hagyom a sehova tartozás és teljes korrupció helyén, hanem megpróbálom teljes értékű jövőt nyújtani. Ezért is választottam a politológiát, hogy ha egyszer Isten is úgy akarja, sikerülnek tanulmányaim, akkor tehessek valamit a külföldi magyarokért.”

### 13. feladat

Egy gyakran látható kocsmai feliratot idézünk: *Hitel alma!* Értelmezze a feliratot az *alma* szó argóbeli jelentésével! (Használja *A magyar nyelv nagyszótárának* megfelelő kötetét!)

### 14. feladat

Összegyűjtöttünk néhány nyelvi babonát: „*Háttal* nem kezdünk mondatot.”, „A magyarban nincs olyan, hogy *deviszont*.”, „Vessző nélkül nem lehet *hogyozni!*”, „Nem elég hangsúlyozni, minek kell *kihangsúlyozni?*”, „Az egyenlet eredménye nem *jön ki*, mert nincs lába.”, „*Ööö* nélkül kérhetném?” „*Nem-e* lehetne, hogy magyarul mondd?” – Ezek és az ehhez hasonló nyelvi babonák az iskolai élet állandó kísérői. Vizsgálja meg, melyik kijelentés mögött milyen nyelvi funkció sejlik fel! Miért veszélyesek, sőt károsak ezek a „megfellebbezhetetlen” (jellemzően tanári) kijelentések? Szembesítse gondolatait egy diák Kósa (2014) tanulmányának címeként idézett megnyilatkozásával: „Vannak olyan tanárok is, akik azt mondják, hogy nem lehet, és mégis ők is használják.”

### 15. feladat

A *deviszont* használatával szemben az a kifogás szokott felmerülni, hogy az összetétel elemeinek (*de* és *viszont*) azonos vagy közel azonos a jelentése. Keressen a magyar szóképzletben olyan összetételeket, amelyek elemeire ugyanez a jelentésbeli azonosság érvényes, a nyelvhasználók közönsége mégsem kifogásolja!

### 16. feladat

Töltelékszavak? Ha funkciójuk van, akkor nem! Hasonlítsa össze az alábbi mondatpárokat, és fogalmazza meg, mit fejez ki a mondatpárok közül a másodikban a kiemelt elem! Különbözik-e (s ha igen, miben) a két mondat jelentése?

Nekem nem igazán van kedvem moziba menni.

**Hát**, nekem nem igazán van kedvem moziba menni.

Nem tudom, mennyire érdekli a színház az értelmiséget.

Nem tudom, mennyire érdekli a színház az **ügymond** értelmiséget.

Beértem a terembe, a gyerekek meg épp a krétával dobálóztak.

Beértem a terembe, **hát** a gyerekek meg épp a krétával dobálóztak.

Elpirult, láttam rajta, hogy zavarban van.

Elpirult, láttam rajta, hogy **úgy** zavarban van.

Bementünk a szobájába, én nem is akartam, de ő nagyon hívott.

Bementünk a szobájába, **szóval** én nem is akartam, de ő nagyon hívott.

Senki sem tudta jól megoldani?

**Hát** senki sem tudta megoldani?

**17. feladat**

Hát sosem kezdhethünk *hát*-tal mondatot? Az alábbiakban két, a témát vizsgáló, középiskolás diákokkal folytatott irányított beszélgetésből idézünk. Az idézetekre is reflektálva fogalmazza meg, hogy a *hát* elem használatát kategorikus, magyarázatot nem adó tiltás helyett milyen előnyei vannak annak, ha megismertetjük a diákokat ennek a nyelvi elemnek a lehetséges funkcióival! Válaszában térjen ki a spontán megnyilatkozásokra jellemző és a formális beszédhelyzetekben elvárt nyelvhasználat különbségére is!

1. „Természetesen lehet vele mondatot kezdeni, és vannak olyan tanárok is, akik azt mondják, hogy nem lehet, és mégis ők is használják.”
2. „Nem mindegy, hogy milyen helyzetben használjuk. Ha például baráti társaságban használjuk azt, hogy hát, az teljesen természetes, viszont ha valamilyen komolyabb helyzetben, mint például vizsgán, nem biztos, hogy előnyös használni, hát szebb az, hogyha elhagyjuk. Tehát ilyen helyzetekben nem szép szerintem.”

**18. feladat**

És *és*-sel sem kezdhethünk mondatot? Vizsgálja meg az alább Szabó Lőrinc-től idézett bekezdésben a mondatkezdő *és* funkcióját! Figyeljen arra, hogy Móricz küzdelmekkel teli élete mozzanatainak sorában az utolsó említése következik!

Nehéz élete volt Móricz Zsigmondnak. Nehéz, és igaz élete. [Bekezdés.] Mint embernek, gyermekkorától folyton küszködni kellett az anyagi bajokkal és azokkal az erőkkel, amelyek a szabad szellem, a szabad vizsgálódás útjait keresztezik; küszködni félreértésekkel, amelyek oly könnyen adódnak és oly könnyen szétválaszthatják az együvé tartozókat; küszködni saját emberi ösztöneivel, a test és a lélek sebeivel és sóvárgásaival; az önvádakkal, melyekkel a kielégülésért fizetünk, az ellentétekkel és ellentmondásokkal, melyekből mindnyájan állunk. És küszködni kellett az öregedéssel, a láthatatlan belső elmagányosodással és a folyton visszatérő, múló betegségekkel, melyek az utolsó évtizedekben sokszor nagyon elvették már a frissességét, és végül teljesen aláásták robusztos [!] erejét.

**19. feladat**

Olvasson el néhány kiválasztott (lehetőség szerint egymással szakmai vitát folytató) tanulmányt a Kontra Miklós és Saly Noémi szerkesztette *Nyelvmentés vagy nyelvárulás?* (1998) című tanulmánykötetből! A tanulmányokban megfogalmazott kérdésről fejtse ki saját véleményét!

**20. feladat**

Válaszoljon az alábbi kérdésekre!

- A magyar nyelv területei változatai közül a moldvai nyelvjárások mutatnak a legnagyobb fokú különbséget. Melyek ennek történelmi és areális nyelvi okai? A mai moldvai nyelvjárásokban milyen következményeit tapasztalhatjuk annak a nyelvtörténeti ténynek, hogy a klasszikus nyelvújítás nem érintette e magyar nyelvváltozatokat?
- Nézzon utána a bukovinai székelyek eredetének, 20. századi „vándorlásának” és jelenlegi lakóhelyeiknek a Kárpát-medencében, illetve azon kívül! Milyen történelmi és/vagy gazdasági okok készítették e népcsoportot lakóhelyeik ismételt elhagyására?
- Gyűjtse össze, milyen előnyei és hátrányai vannak (lehetnek) a nyelvjárási nyelvhasználatnak a) az iskolában, b) az iskolán kívüli élet színterein! Az előnyöket vagy a hátrányokat érzi meghatározóbbnak? Mit gondol, miért?



- Idézz fel, volt-e olyan élménye, amikor valakire nyelvjárási beszédmódja miatt megjegyzést tettek, esetleg kigúnyoltak! Ha igen, elemezze a szituációt nyelvi és (ha iskolában történt) pedagógiai szempontból, illetve a benne részt vevők magatartásformájára vonatkozóan!
- A magyartanár (bizonyos esetekben más szaktanár, lásd például az érettségi dolgozatok esetén) kötelessége a helyesírási és nyelvhasználati hibák javítása. Mi a véleménye a nyelvjárási jelenségek mint hibák javításáról?
- Milyen prognózist állítana fel magyar nyelvjárásaink jövőjéről?
- Számos, Magyarországon kívüli történelmi magyar emlék ismertetőjének, tájékoztatójának többnyelvű leírásában nem találunk magyar szöveget. Más esetben igénytelen, magyartalan, romlott (rontott) szövegek állnak előttünk. Mit gondol, milyen okok motiválhatták ezen ismertetőket, kiírásokat stb. készítőit? Milyen változások lennének a jövőben szükségszerűek ennek a helyzetnek a megváltoztatásához? Találkozott-e ettől eltérő, biztató ellenpéldával?

## Szakirodalom

- Balogh Lajos (2003): Nyelvjárászigetek. In: MDial. 316–324.
- Bartha Csilla (1999): A kétnyelvűség alapkérdései. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Crystal, David (2003): A nyelv enciklopédiája. Budapest: Osiris Kiadó.
- Fodor Katalin (2003): A nyelvjárási hangtani jelenségek. In: MDial. 325–350.
- Hegedűs Attila (2003): A nyelvjárási alaktani jelenségek. A nyelvjárási alaktani jelenségek. A nyelvjárási szókészlet és vizsgálata. In: MDial. 351–408.
- Hegyeli Attila (2010): A gyerekek szeretete tartotta bennem a lelket. Beszélgetés Hegyeli Attilával, a Csángó Oktatási Program vezetőjével (2000–2010). Sántha Attila interjúja. In: Kosztándi Tímea-Ildikó (szerk.): Tíz év Moldvában. Kézdivásárhely: Zelegor Kiadó. 11–31.
- Juhász Dezső (2003): A magyar nyelvjárások területi egységei. In: MDial. 262–316.
- Kálmán Béla (1994): Nyelvjárásaink. 6. kiadás. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kapitány Balázs (2013): A külföldi magyarok demográfiája. In: Kántor Zoltán (szerk.): Nemzetpolitikai alapismeretek. Közszolgálati tisztviselők számára. Budapest: Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó Zrt. 117–137.
- Kiss Jenő (1998): A tájszavak és a tájszótárak. Magyar Nyelvőr 122. 309–319.
- Kiss Jenő (1999): Az anyanyelvoktatás, a nyelvjárások és a nyelvjárási háttérű iskolások. Magyar Nyelvőr 123. 373–381.
- Kiss Jenő (2002): Társadalom és nyelvhasználat. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kiss Jenő (2003a): Nyelvek, nyelvváltozatok, nyelvjárások. In: MDial. 23–56.
- Kiss Jenő (2003b): A nyelvjárások osztályozása. In: MDial. 72–81.
- Kiss Jenő (2003c): Az alkalmazott dialektológia: a nyelvjárások és az anyanyelvoktatás. In: MDial. 145–156.
- Kiss Jenő (2003d): A regionális nyelvhasználat és vizsgálata. In: MDial. 175–256.
- Kontra Miklós – Hattyár Helga szerk. (2002): Magyarok és nyelvtörvények. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Kontra Miklós – Saly Noémi szerk. (1998): Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról. Budapest: Osiris Kiadó.

- Kósa Csilla Erika (2014): „Vannak olyan tanárok is, akik azt mondják, hogy nem lehet, és mégis ők is használják.” In: Havas Ferenc – Horváth Katalin – Kugler Nóra – Vladár Zsuzsa (szerk.): *Nyelvben a világ. Tanulmányok Ladányi Mária tiszteletére*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 408–413.
- MDial. = In: Kiss Jenő (szerk.): *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris Kiadó, 2003.
- Nádor Orsolya (2007): Az anyanyelv-oktatás és az identitás megőrzésének lehetőségei a nyugati szórványban. *Nyelvünk és Kultúránk* 149. 32–48.
- Pete István (1988): A magyar nyelv állami változatai. In: Kiss Jenő – Szűts László (szerk.): *A magyar nyelv rétegződése 1-2*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 779–789.
- Szentgyörgyi Rudolf (2011): *Nyelvjárástudomány*. In: Balázs Géza (szerk.): *Nyelvészetről mindenkinek. 77 nyelvészeti összefoglaló*. Budapest: Inter Nonprofit Kft. 249–252.
- Szentgyörgyi Rudolf (2013): *Nyelvü(n)kben megalázva. Gondolatok nyelvjárásról, iskoláról, tanárképzésről*. *Magyar Napló* 25: 3–5. [http://magyarnaplo.hu/wp-content/uploads/2015/01/mn\\_2013\\_05.pdf](http://magyarnaplo.hu/wp-content/uploads/2015/01/mn_2013_05.pdf) (2015. 01. 30.)
- Szepesi Gyula (1986): *Nyelvi babonák*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- ÚMTsz. = B. Lőrinczy Éva (főszerk.): *Új magyar tájszótár 1–5*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979–2010.
- Zimányi Árpád (2011): *Nyelvművelés, nyelvkultúra*. In: Balázs Géza (szerk.): *Nyelvészetről mindenkinek. 77 nyelvészeti összefoglaló*. Budapest: Inter Nonprofit Kft. 253–256.

### Ajánlott irodalom

- N. Császi Ildikó (2014): *Nyelvi hátrány helyett nyelvi esélyegyenlőséget! Az anyanyelvi kulcskompetencia fejlesztése a nyelvi hátránnyal rendelkező tanulóknál*. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 16/3. 3–22.
- Heltai János Imre (2014): *Nyelvcseré és nyelvi tervezés lehetőségei Moldvában*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- Nádor Orsolya (2002): *Nyelvpolitika. A magyar nyelv politikai státuszváltozásai és oktatása a kezdetektől napjainkig*. Budapest: BIP.
- Öllös László (2014): *Szabadság és a nyelvszabadság*. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 16/2. 3–20.
- Penavin Olga (1986): *Nyelvjárási és köznyelv*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Szabó Tamás Péter (2012): „Kirakunk táblákat, hogy csúnyán beszélni tilos”. *A javítás mint gyakorlat és mint téma diákok és tanáraik metanyelvében*. Dunaszerdahely: Gramma.
- Tolcsvai Nagy Gábor (1998): *A nyelvi norma*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Wardhaugh, Ronald (1995): *Szociolingvisztika*. Budapest: Osiris-Századvég Kiadó.

### Honlapok

- <http://geolingua.elte.hu>  
<http://www.bihalbocs.hu>  
<http://buszi.nytud.hu/>  
<http://www.nyest.hu/>  
[www.anyanyelv-pedagogia.hu](http://www.anyanyelv-pedagogia.hu)  
[www.e-nyelv.hu](http://www.e-nyelv.hu)

A kötet szerzői:

Antalné dr. Szabó Ágnes (a.szabo.agnes@btk.elte.hu)  
dr. Bóna Judit (bona.judit@btk.elte.hu)  
dr. Illés Györgyi (illes.gyorgyi@beszed.hu)  
dr. Raátz Judit (raatz.judit@btk.elte.hu)  
dr. Szentgyörgyi Rudolf (szentgyorgyi.rudolf@btk.elte.hu)  
dr. Terbe Erika (terbe.erika@btk.elte.hu)  
dr. Veszelszki Ágnes (veszelszki.agnes@btk.elte.hu)

ISSN 2416-1950

ISBN 978-963-284-653-8

Felelős kiadó: Eötvös Loránd Tudományegyetem

A kiadásért felel: Antalné dr. Szabó Ágnes

A kiadó székhelye: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3.

[www.elte.hu](http://www.elte.hu)

Felelős szerkesztő: Antalné dr. Szabó Ágnes

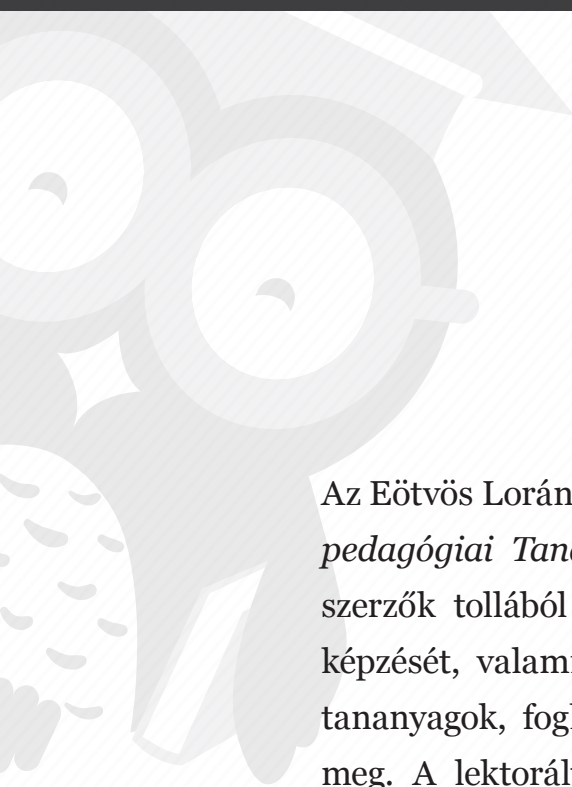
A sorozatot gondozza: az ELTE BTK Szakmódszertani Központja

<http://metodika.btk.elte.hu/>

Online kiadás

Budapest, 2015





Az Eötvös Loránd Tudományegyetem *Bölcsészet- és Művészet-pedagógiai Tananyagok* című könyvsorozatában különböző szerzők tollából a bölcsész és a művészetközvetítő tanárok képzését, valamint továbbképzését támogató szakpedagógiai tananyagok, foglalkozástervek, szöveggyűjtemények jelennek meg. A lektorált sorozatot az ELTE BTK Szakmódszertani Központja gondozza. A sorozat hosszú távon kívánja szolgálni a tanárképzést és a pedagógus-továbbképzést.

**SZÉCHENYI**  2020



MAGYARORSZÁG  
KORMÁNYA

**Európai Unió**  
Európai Szociális  
Alap



**BEFEKTETÉS A JÖVŐBE**